AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

Birikim

- sadece çin-vietnam savaşı mı? / teng'in ABD gezisi ve çin'deki gelişmeler
- "düğüm çözülürken"
- şiirler
  tahir abacı
- siyasal iktisadın eleştirisi
  sungur savran
- "doğu şiirleri" eleştirisi
  ali günvar
- gelecek için anılar
  ben fowkes
- heinrich brandler ile bir görüşmenin kaydı
  ısaac deutscher
- m. erdost'a gerekli bir cevap / "marksist teori"de ideolojinin yeri üstüne bir yaklaşım / rosenbergler olayında FBI ve hukuk / "emperyalist sistemde kontrol sanayii ve ereğli demir-çelik" üzerine

49

BİRİKİM YAYINCILIK KOLL.ŞTİ.

MART 1979
40 LİRA

Birikim

AYLIK SOSYALİST
KÜLTÜR DERGİSİ
MART 1979
CİLT 7 / SAYI 49

SADECE ÇİN-VİETNAM SAVAŞI MI?/ TENG'İN ABD GEZİSİ VE ÇİN'DEKİ GELİŞMELER — 5

«DÜĞÜM» ÇÖZÜLÜRKEN — 24

ŞİİRLER — 27 — TAHİR ABACI

SİYASAL İKTİSADIN ELEŞTİRİSİ — 30 — SUNGUR SAVRAN

«DOĞU ŞİİRLERİ» ELEŞTİRİSİ — 41 — ALİ GÜNVAR

GELECEK İÇİN ANILAR — 48 — BEN FOWKES

HEINRICH BRADLER İLE BİR GÖRÜŞMENİN KAYDI — 51 — ISAAC DEUTSCHER

M. ERDOST'A GEREKLİ BİR CEVAP/ «MARKSİST TEORİ»DE İDEOLOJİNİN YERİ ÜSTÜNE BİR YAKLAŞIM/ ROSENBERGLER OLAYINDA FBI VE HUKUK/ «EMPERYALİST SİSTEMDE KONTROL SANAYİİ VE EREĞLİ DEMİR-ÇELİK» ÜZERİNE — 57

Birikim

Sahibi
Birikim Yayımcılık Kollektif Şirketi adına
M. Kâmil Yüksel

Yazı İşleri Sorumlusu
Ömer Laçiner

Yöneten
Murat Belge

Kurucular
Onat Kutlar, Murat Belge,
Ömer Laçiner, Can Yücel

Teknik Sorumlu
Ferit Erkman

Yönetim Yeri
Ankara Caddesi, Güncer Han 45/18 Sirkeci
İstanbul. Tel. 27 99 58

Yazışma Adresi
P.K. 538 Sirkeci

Abonesi
Yıllık 350 TL., Altı aylık 175 TL.
Dış ülkelere Yıllık 700 TL., Altı aylık 350 TL.

Posta Havalesi
P. Çeki Hesap No: 92991

İlân
Tam sayfa 800 ● ½ sayfa 400 TL. ● ¼ sayfa 200 TL.

Dizgi / Baskı
Kent Basımevi

Kapak Baskısı
Reyo Basımevi

Cilt
Ergün Ciltevi

Genel Dağıtım
Birikim Yayımcılık Koll. Şti.
ANKARA / AYDIN SAMİ
İSTANBUL / ÖZGÜR DAĞITIM
İZMİR / GEDA
BURSA / BUR-DA

Basıldığı Tarih
15/NİSAN/1979

Gönderilen bütün yazılar yazı kurulunun kararıyla basılır.
Basılmayan yazılar geri alınabilir, gönderilmez.
Yayımlanan yazı ve resimler kaynak gösterilerek aktarılabilir.

Onbeş aylık iktidarın bilançosunun yapıldığı şu günlerde, pek çok CHP'linin de içinde yeraldığı ittifaka yakın bir çoğunluk, CHP'nin başarısız sıfatından da öte bir sıfatı hakettiği noktasında birleşmektedir. Ve açıkça görülmektedir ki CHP bugün muhaliflerinin umduğundan çok daha fazla yıpranmış, prestijini yitirmiş durumdadır.

Bu sonucu yalnızca sosyal demokrat yaklaşımın iç tutarsızlıklarına bağlamak eksik olur. Ve yine bazı CHP'lilerin iddia ettikleri üzere bu sonuç, Türkiye'nin ekonomik, siyasal ve idari koşullarının 1978 başlarında çok daha ağır olmasına da bağlanamaz. Kaldı ki böyle bir mazur gösterici tez, tam da «özrü kabahatinden büyük» sözüne denk düşer. İktidara oynayan bir parti için koşulların bu derece ağır olduğunu bilmiyordum demek gülünç olur. 1978 başında iktidara gelmesinden altı ay gibi çok kısa süre önce CHP'nin bir ay tek başına hükümet olduğu ve «enkaz» nitelemelerinin ilk kez o sıralarda yapıldığı hatırlanırsa bu büsbütün böyledir. Dolayısıyla CHP'nin şu andaki durumunda sosyal-demokratik yaklaşımın nasıl uygulanabileceği konusunda belirlenmiş bir tutumunun olmayışı, bu eksikliğe yol açan yeteneksizlik ve belirlenmiş bazı politikaları uygulama sırasında yaptığı kronik beceriksizlikler ve bunların sonucunda istikrarlı bir yol izleyememesiyle görülen kararsızlık gibi öznel diyebileceğimiz etkenlerin de önemli payları vardır.

CHP'nin uğradığı büyük yıpranma, her şeye rağmen CHP'liliklerini koruyacak kesimin belirli bir yılgınlığa kapılması yanında, son seçimlerde CHP'ye oy vermiş önemli bir kesimin de CHP'den tümüyle yüzgeri etmesine yol açmıştır. Şu anda Türkiye'de azımsanmayacak sayıda kararsız, arayış halinde insanlar vardır. Bunların bir bölümü AP sempatizanı kesime dahil olmuştur. Ancak daha büyük bir kesimi için böyle bir seçme sözkonusu değildir. Bunlar, hatta CHP'liliğini koruyan önemli bir kesim son aylarda daha da güçlenen derin bir arayış hali yaşamaktadırlar.

Kendisi de bir bekleyiş dönemi yaşamakta olan sosyalist hareket bu ihtiyaca cevap verecek durumda değildir. Uzun yıllardan beri harekete egemen olan ve somut olma adı altında savunulan; görünür, yüzeye yansıyan sorunlara ve koşullara göre tavır alma, tezlerini buna göre düzenleme eğilimi halen geçerlidir. Yaşanan sıkıyönetim ortamında bu tür bir bakışla tesbit edilen tez ve önerilerin bile, geniş yığınlara iletilmesi imkânlarının önemli ölçüde kısıtlandığı düşünülürse; sosyalist hareketin genel alanı içinde gerçekten bir şeyler yapmak ihtiyacını duyan ögelerin içinde bulunduğu durum anlaşılmış olur.

Bu durumdan kurtulmak zorunludur. Sosyalist hareketin genel alanı içinde varolan, *sosyalizm adına* birşeyler yapma sorumluluğunu duyan, bu eğilimde olan öğeler, gerçekten «bir şeyler» yapmak istiyorlarsa bunun hiç de «bir şeyler» sözcüğünün anımsatabildiği gibi asgari düzeyde ve sınırlı içerikte bir çaba ürünü olmayacağını da anlamak zorundadırlar. Bugün yapılabilecek en «asgari» şey, köklü, kapsamlı teorik-pratik çabayı peşinen öngören bir anlayışı gerekli kılmaktadır.

Türkiye sosyalist hareketinin genel alanı içinde ve uluslararası düzeyde son yıllarda öylesine olaylarla yüzyüze gelindi ki, bu açıkça en temel sosyalist ilkelere, veri sayılan tezlere aykırı olan olayların varlığında; belli bir eğilimin en koyu taraftarlarının bile derinden derine bir güvensizliğe kapılmamaları imkânsızdır. Ne denli gizlenmeye çalışılırsa çalışılsın, dışa dönük öfkelerin, sertliklerin temelinde böyle bir güvensizliğin olduğu söz götürmez bir gerçektir.

Sosyalizm hakkında asgari bilgiye sahip olanlar hatta açık anti-komünist yargılara sahip olanlar bile örneğin Çin-Vietnam savaşı karşısında şaşırmışlardır. Asgari bilgilerine, sosyalizmin pek çok yanına karşı olmalarına rağmen, iki sosyalist sıfatlı toplumun birbirleriyle onbini aşkın ölüye mal olan bir savaşa girişebilmesinin, kafalarındaki sosvalizm imajıyla çeliştiğini teslim etmişlerdir. Şüphesiz savaş gerçeği karşısında yıkılan kafalardaki sosyalizm imajı olmuştur Onun her şeye karşın teslim edilen ayırdedici bir yanının da bu gerçek karşısında geçerliliği kalmamıştır.

Sosyalizm bu dereceye düşürülmüştür. Bu durumda sosyalistler, sosyalizmin asgarî değerlerine sahip herkes, bu düşürülen şeyin sosya-

lizm olmadığını, reel-sosyalizm olduğunu vurgulamak zorundadırlar. Sosyalizm adına yapılmalıdır bu. Özellikle Türkiye'de, milyonlarca insan, tüm toplum, ağırlaşan bunalımlar ortasında, faşizmin insanlık-dışı hesaplarını bile tevekkülle karşılayabileceği bir umutsuzluk durumuna sürükleniyorken, bu, artık insanlık borcu haline gelen bir görevdir. Eğer bu görev yerine getirilmezse, ilerde Türkiye Sosyalist hareketinin bu topluma bir şeyler söyleme hakkı da olmayacaktır. Söylese bile kimseye dinletemeyecektir.

*

Okurlarımız dergimizin fiyatının sürekli değiştiğini fark ediyorlardır. Genel olarak yayımcılık işinin gitgide pahalılaşan maliyeti ve öte yandan bizim, dergiyi mümkün en ucuz fiyatla satma çabamız böyle bir duruma yol açıyor. Son zamlarla kâğıt fiatları %100, diğer matbaa masrafları yine %50 oranında arttı. Bu yüzden bu sayımızla birlikte, punto küçülterek, daha ucuz maliyetle mümkün olduğunca fazla yazı yayımlamak bakımından yararlı olacağını düşündüğümüz bir değişiklik yapıyoruz. Aynı zamanda fiyatta da belirli bir artış oluyor. Eğer istikrarlı bir fiyatlama istenirse sabit tutulması gereken bu fiyatı (40 TL) biz yine değişebilir olarak görüyoruz ve elimizden geldiği oranda fiyatı düşürmeye çalışacağız.

Birikim

Uluslararası
Olaylar ve Sorunlar

Sadece Çin - Vietnam Savaşı mı?

I.1. KAMBOÇYA-VİETNAM ÇATIŞMASI

Dört yıl kadar önce, uzun mücadeleler yaşamış olan Çinhindi'nin iki ülkesi, Vietnam ile Kamboçya, hemen hemen aynı zamanda emperyalist güçlerin son dayanaklarını da yıkarak sömürgecilikten ve emperyalist işgalden nihaî olarak kurtuldular. Komünistlerin önderliğinde kazanılan bu zaferden sonra, her iki ülkede sosyalist toplumu gerçekleştirme yolunda ne gibi girişimlerde bulunulacağı, hangi yöntemlere başvurulacağı, nasıl bir anlayışın temel alınacağı ve ne ölçüde başarı sağlanacağı bütün dünyada ilginin yoğunlaştığı başlıca sorulardı. Ama sonraki gelişmeler bu soruları unutturacak bir yön izledi.

Vietnam-Kamboçya **savaşının** nedenleri tartışılmaya başlandı.

Şu kadar km'lik, şu kadar nüfuslu falonca toprak parçasının, asırlık anlaşmalara göre hangi ülkeye ait olması gerektiği, hangi çatışmanın hangi tarafça başlatıldığı, kimin daha üstün durumda olduğu gibi sorular, yaşanan olayların getirdiği, «sıcak siyasal ortam»ın önemli sorunları oldular.

Kamboçya ile Güney Vietnam arasında çarpışmalar devrim öncesinde zaten sürmekteydi. Kamboçya'da Kamboçya Millî Birleşik Cephesi'nin Phnom Penh'e girerek yönetimi ele almasından ve öte yanda Saygon' un Güney Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesince kurtarılmasından sonra bu çatışmaların son bulacağı düşünülebilirdi. Ama sınır çatışmaları hemen hemen kesintiye uğramaksızın, bir-iki gün içinde yeniden başladı. Çatışmaların sürdüğü başlıca alanlar, Toyland Körfezi'ndeki adalar, bu körfezin kıyısındaki Ha Tien bölgesi ve «Ördek Gagası» diye anılan sınır bölgesi çevresiydi.

İlk zamanlar bu çatışmaların geçici olduğuna, görüşmeler ve karşılıklı anlayış ve saygı yoluyla, kurtuluş mücadelesini kazanmış bu iki ülkenin halkları arasında barış ve dayanışma ortamına ulaşılabileceğine inananlar çoğunluktaydı. Hattâ Vietnam ve Kamboçya' nın yöneticilerinin bile buna içtenlikle inanmış oldukları düşünülebilir belki. Nitekim o dönemde ilişkiler, diplomatik düzeyde, kesilmiş değildi; hattâ gelişiyordu. İki ülke arasında işbirliği ve dayanışmayı geliştirmek amacıyla yetkililer biraraya geliyordu.

Ancak, bazı olumlu sonuçlara rağmen, anlaşmazlığın temeli ortadan kaldırılamıyordu. Sınır çatışmaları sık sık tekrarlanıyordu ve gittikçe şiddetlenmekteydi. Yalnızca çarpışmalara katılan askerlerin, ölü ve yaralıların sayısı artmakla kalmıyor, özellikle 1977'nin son aylarından başlayarak tanklar, topçu ve hava kuvvetleri kullanılmaya başlanmıştı. Görüşmeler tümüyle kesilmiş durumdaydı. Vietnam'ın görüşme önerilerini Kamboçya sürekli olarak reddediyordu.

Aynı yılın sonunda (30-31 Aralık gecesi) Vietnam, Kamboçya silahlı kuvvetlerinin sürekli Vietnam topraklarına girerek yerli halkı katlettiğini, hastane, manastır gibi tesisleri, yolları tahrip ettiğini ileri sürerek Kamboçya'ya karşı bütün sınır boyunca toplu saldırıya geçti. 31 Aralık'da ise Kamboçya, Vietnam'ın kendisine karşı «ilan edilmemiş bir-savaş»a giriştiğini belirterek, bunu, Vietnam'ın kendi güdümünde bir Çinhindi Federasyonu oluşturma planına bağladı. 31 Aralık'da Kamboç hükümeti, Vietnam'la diplomatik ilişkilerini geçici olarak kesti ve Phnom Penh-Hanoi havayolunu kapattı.

Artık çatışmalar tam bir savaş niteliğine bürünmüştü. Ve Vietnam ile Kamboçya arasında bir uzlaşmanın mümkün olmadığı; bu iki ülke yöneticilerinin de sosyalist olmalarının (ya da en azından böyle olduğunu söyleyen Komünist Partililer olmalarının), aralarında zora dayanan ilişkilerin geçerli olmasını ve kanlı bir savaşa tutuşmalarını önlemeye yetmediği kesinlikle belli olmuştu.

1978 başındaki savaşın bir dönüm noktası olduğunu söylemek istemiyoruz. 31 Aralık'dan önce de savaş fazlasıyla şiddetliydi. Bu bakımdan savaşı kimin «başlattığı»nı saptamak sözkonusu değil. Zaten bunun ancak devletler hukuku uzmanları için bir önemi olabilir («karşı» tarafı suçlayarak kredi kazanmaya çalışanların dışında). Her ikisi de emperyalizmi kovmuş olan Vietnam ile Kamboçya'nın durumunu açıklamaya ve sosyalizm için dersler çıkarmaya herhangi bir katkısı olamaz.

Çinhindi bunalımının nedenlerini bölgede yaşayan toplumların yapılarında, uluslararası durumda ve sosyalist hareketin bunalımında aramalıyız.

KAMBOÇYA'DA KURTULUŞ HAREKETİNİN GELİŞİMİ VE KAMBOÇYA TOPLUMU

Özellikle Kamboçya'nın «yeryüzü cehennemi» sıfatını gerçekten hakkeden durumu, «kurtuluş»tan sonra da sürdü; üstelik daha da şiddetlenerek. ABD güdümündeki Lon Nol rejimi, aslında hayli zayıftı ve ABD'

nin Çinhindi'nden çekilme taktiklerinin bir ürünü sayılabilirdi*.

Ama ülkede doğru dürüst bir muhalefet hareketi de yoktu. Komünistler, Sihanuk döneminden beri ormanlarda saklanıyorlardı ve izole durumdaydılar. Bununla birlikte Sihanuk yönetimine karşı tek muhalefet hareketini oluşturmuşlardı. Bu özel durum, Sihanuk'a tepki duyan tabakaların, komünist harekete yakınlaşmalarına yol açtı. Ayaklanıp şiddetle bastırılmış olan bir kısım köylüyle, özellikle 1967 başlarında radikalleşen aydınların tavrı böyleydi. Böylece Kamboçya Komünist Partisi, propaganda imkânlarından yoksun olduğu halde güçlenmekteydi. Ama tabiî, propagandaya dayanmayan, partinin **dışındaki** tarihî-toplumsal koşulların zorladığı böyle bir güçlenme, partinin, kendisine yönelmiş kitleyi örgütlendirerek, onun siyasal bakımdan gitgide yükselen bir eylemlilik içersine girmesini sağlayarak gerçekleştirdiği, bu arada kendisiyle kitle arasındaki bağı sıkılaştırmasını getiren, **organik** bir büyümesi değildi. Deyim yerindeyse **yapay** bir güçlenmeydi.

Lon Nol'ün yönetimi ele geçirmesinden sonra Sihanuk ve yandaşları da devrimci cepheye katıldılar. Köylülerin çoğunluğu Sihanuk'un eski rejimini destekliyordu. Yani komünistler, savaş boyunca dizginleri elde tutuyorlardı, ama **sınıf tabanından** büyük ölçüde yoksundular.

Kamboçya Millî Birleşik Cephesi ülkenin birçok bölgesini pespese Lon Nol rejiminden kurtardı. Bununla birlikte, hükümet, küçük de olsa en kalabalık bölgeyi kontrol ediyordu. 1975 Nisan'ında Phnom Penh düştüğünde, nüfusu —kesin olmasa da— üç milyona yaklaşmıştı. Bu nüfusun çok büyük bir kısmını, kırlardan, yani devrimden kaçarak kente doluşan yığınlar oluşturuyordu. Bu üç milyonun, Kamboçya nüfusunun hemen hemen yarısı olduğunu düşünürsek, komünistlerin aslında pek güçlü olmadığı ve duruma hâkim olmakta önemli güçlüklerle karşılaştıkları anlaşılır.

Komünist yönetim, siyasal bakımdan güçsüz olmasının yanısıra, sömürgecilik dönemini izleyen uzun savaş yıllarının alabildiğine yıpratmış olduğu bir tarım ülkesinin zorlu ekonomik sorunlarıyla da karşı karşıya kalmıştı. Üstelik ABD'nin baskısı çeşitli bahanelerle (Mayaguez olayı gibi) sürüyor, ABD etkisi altındaki Tayland'la sınır çatışmaları da eksik olmuyordu.

Bu koşullar gerçek bir kitle desteğinden zaten yoksun olan Kamboçya yönetimini çok sert önlemler almaya yöneltti. Kentlerde (başlıca Phnom Penh'de) yaşayan milyonlarca insan, gerekli hazırlıklara bile zaman bırakılmadan kırsal alanlara göçe zorlandı. Böylece hem beslenme sorunu «ortadan kaldırılacak» hem de çıkması muhtemel karışıklıkların önüne geçilmiş olacaktı. Phnom Penh kurtarıldığı sırada ülke nüfusunun yarısına yakını kentte bulunuyordu. Bu insanların çoğu son ana kadar devrime herhangi bir katkıda bulunmadığı gibi, kısmen devrimden kaçarak «merkezî otoriteye» sığınmışlardı. Devrimle bir ilgisi olmayan üstelik açlık tehlikesiyle karşı karşıya bulunan bu karışık kalabalık yeni yönetim için hiç de güven verici değildi. Bu yüzden tarımsal üretime ve ülke ekonomisine «katkıda bulunmak» üzere kırlara sürüldüler.

Kırsal alanlarda çalışma koşulları her bakımdan çok kötüydü; denetimin sağlanması amacıyla büyük bir şiddet uygulanmaktaydı.

Kamboçya'da kurtuluşun gerçekleşme süreci ve devrim sonrası koşullar üzerine yukarda söylenenlerden şu sonuca varmak gerekir: **Kamboçya toplumu, sosyalizm yönünde bir dönüşümü gerçekleştirmiş değildir.** Vietnam'a ve Vietnamlılara karşı duyulan, yüzyıllardır süren düşmanlık duyguları da aşılamamıştır henüz. Konumunu koruma durumundaki bir iktidar ve tarihî varlığını koruma ve ispatlama güdüsünün hâlâ ağır bastığı, ama öte yandan, kendisine empoze edilen her yönetime, her türlü baskıya boyun eğmeye eğilimli yığınlar... Çinhindi sorununda Kamboçya'nın yer alışının niteliği bu.

KAMBOÇYA'YI SAVAŞA YÖNELTEN ÖZEL NEDENLER

Gene de açıklanması gereken bir soru kalıyor. Vietnam'a karşı geleneksel düşmanlık, «silahlı kurtuluş mücadelesinin zaferi»nin bunu değiştirememiş olması, üstelik insanları ezen, ama aynı zamanda alabildiğine hırçınlaştıran koşulların yıllardan beri, giderek şiddetlenen bir biçimde sürüyor olması, Kamboçya'nın Vietnam'a karşı özellikle saldırgan olan tavrını açıklamak için yeterli değildir. Aynı geleneksel düşmanlıklar, Taylandlılara karşı da sözkonusuydu, ama Kamboçya Tayland'a karşı, Vietnam'a yönelik tavrına benzer bir tavır almadı. Tayland'la olan çatışmalar daha çok, ABD'nin bu «müttefik»i aracılığıyla Kamboçva üzerinde baskı uygulamaya çalışmasından kaynaklanıyordu. Oysa Vietnam-Kamboçya çatışmasının çok daha kapsamlı ve içsel nedenlere dayanan bir çatışma olduğu görülüyor. Kamboçya'nın, yukarda değindiğimiz, görüşme önerilerini her defasında reddetmeye varan uzlaşmaz tavrı da çok belirgindi. Kamboçya, Vietnam'la birarada varolmayı kendisi için tehlikeli buluyor, gelişen, güçlenen bir Vietnam'dan çekiniyordu.

Bu güvensizlik nereden geliyordu?

Temelde yatan nedenlerden birinin ulusal kaygılar olduğu düşünülebilir. Kamboçya 1975 Nisan'ından beri Tayland'la artık «ayrı dünyalarda» yer aldığını biliyordu. Bu komşusundan varlığına yönelik bir tehlikenin kolay kolay gelmeyeceğini düşünüyordu. Ama Vietnam için böyle değildi durum. Bu devletin güçlenerek bölgeye egemen olmaya çalıştığına, hattâ —Moskova desteğinde— Hanoi güdümünde bir Çinhindi Federasyonu kurmayı hedeflediğine inanıyordu Kamboç milliyetcileri. Uzun zaman ormanlarda saklanmak zorunda kalmış, ancak bu milliyetçi güçlerle işbirliği yapabilmiş ve hattâ onlara ihtiyaç duyan komünistlerin de bu ulusal öğeden etkilenmiş olmaları çok muhtemeldir. Nitekim sözlerinde ve tavırlarında bu etkiyi izlemek mümkün. (Dünya çapında sosyalist hareketin milliyetcilikten ne kadar etkilenmiş ya da bu ideolojiye ne kadar taviz vermiş olduğu düşünülürse, buna şaşmamak gerek). Bu anlayışla, Vietnam'ın gelişmesini beklemek «teh-

* Bununla, Sihanuk'un devrilmesinin, kendisinin iddia ettiği gibi, CIA'nın işi olduğunu kastetmiyoruz. Bu önemli bir tartışma, ancak, ele aldığımız konu bakımından burada tartışılması gerekmiyor.

like»si göze alınamayacağından, Kamboçya'nın uzlaşmaz ve çatışmaya eğilimli tavrı da «haklı»dır elbette.

Kamboçyalı komünistlerin —dolayısıyla onların yönetimindeki Kamboçya'nın— Vietnam'a ve Vietnamlı komünistlere güvensizlik duymalarının sanırız çok önemli bir nedeni de, Sihanuk döneminin bir olgusu. Bilindiği gibi, Vietnam'da kurtuluş mücadelesi sürmekteyken, Güney Vietnam'a ulaştırılan yardımlar, Kamboçya üzerinden taşınıyordu. (Kuzeyi Güneye bağlayan Ho Şi Minh Yolu Kamboçya'dan geçtiği gibi, Sihanuk limanından da çok büyük miktarda yardım geliyordu.) ABD'ye kesinlikle karşı olsa da, kendisi komünist olmayan Sihanuk, sağladığı bu önemli yardıma (sözkonusu yardım malzemelerinin ülkesinden geçmesine izin veriyordu) karşılık, Vietnam'dan, Kamboçyalı komünistleri desteklememelerini istemişti. Vietnam buna uydu ve Kamboç komünistlerinin zayıf, yalnız ve desteksiz kalmalarına yol açtı.

Bu, şüphesiz çok sarsıcı, dayanışma imkânlarını yıkıcı bir olaydır. Ancak, Vietnamlı ve Kamboçyalı komünistlerin arasında Marksist içeriğiyle enternasyonalist ilişkinin zaten varolmadığının da göstergesidir. Komünistler, Vietnam devriminin çıkarlarıyla Kamboçya'da verilen mücadelenin birbirinden kopmamasını, birincinin ikinciyi bedel olarak vermeksizin gerçekleştirilmesini başarmalıydılar. Marksist enternasyonalizm anlayışı, bunun için gereken temeli getirmiştir çünkü.

VİETNAM'IN TAVRI

Çatışmada Vietnam'ın durumu da şüphesiz önemlidir. Vietnam, Kuzeyde sosyalist toplumun oluşturulmasına başlamış ve bu yönde bazı sonuçlar elde edebilmiş olmasıyla farklı bir durumdadır. Yüzbinlerce Amerikan askeri ve bir kukla yönetimle Güney, kurtarıldıktan sonra da bir sorun olmayı sürdürmüştür, ama Kuzeyde yeni toplumun temellerinin atılmasına başlanmış oluşu, Vietnam'ın, önemli iç karışıklıklarla karşılaşmaksızın gelişmesini sürdürebileceğini gösterir. Nitekim Vietnam, Güneyin kurtarılmasından sonra sanayileşme girişimini de başlatmıştır. Bu durumda Vietnam'ın, Kamboçya ile savaşmaktansa, sorunları üst düzeyde görüşmelerle halletmeye çalışması kendi durumuna uygundu. Bununla birlikte Vietnam, Kamboçya ile arasındaki sınır anlaşmazlığının konusu olan bölgelerle ilgili bir karara varılabilmesi için, bu bölgelerde yaşayan halklara danışılması gibi bir öneriyi de getirmiş değildir. Böyle olunca, Vietnam için asıl önemli olan, bir an önce Kamboçya'nın rahatsız ediciliğinden kurtularak «kendi işine bakmak» olmuş olmalı.

Kamboçya'daki son yönetim değişikliğini de bu açıdan değerlendirmek mümkün. Vietnam, Kamboçya ile ilişkilerine kalıcı bir çözüm getirmenin, Pol Pot yönetimi varoldukça mümkün olamayacağını düşünmüş olmalıdır. Bu bakımdan, Kamboçya'da yönetim değişikliğinin gerçekleşmesi için her türlü yardımı yapacağı açıktır. Öte yandan, Kamboçya'yı kendi ordusuyla istila etmek fazla işine gelmezdi, çünkü böyle bir tavır hem dünya kamuoyunun tepkisini ve eleştirilerini çeker hem de Kamboç halkının milliyetçi tepkilerini kışkırtırdı. Öyleyse yönetim, Kamboçyalı güçlerce yıkılmalıydı. Bu güçler, Vietnam'ın anlaşabileceği bir anlayışa sahip olmalıydılar — en azından. Ocak ayında Pol Pot'u deviren Kamboçya Ulusal Kurtuluş için Birleşik Ulusal Cephesi'nin lideri olan (şimdi Devrimci Halk Konseyi Başkanı) Ieng Samrin, 1978 baharında da bir darbe girişiminde bulunmuş, ama başaramayarak Vietnam'a kaçmıştı. Vietnam'ın Ieng Samrin ve Kamboçya'nın yeni Ulusal Kurtuluş Cephesi ile ilişkilerinin ne düzeyde olduğuna ilişkin fazla bir bilgimiz yok. Ama 1978'in son aylarında Vietnam'ın Kamboçya sınırındaki güçlerini bir hayli artırdığı biliniyor. Bu kuvvet yığma, Kurtuluş Cephesi'nin gerilla savaşını Phnom Penh'i hedef alan bir saldırıya dönüştürmesini fiilen desteklemenin hazırlığıydı herhalde. Uluslararası durumun uygunluğu (özellikle Çin'den gelecek herhangi bir karşı harekete hazırlıklı olma), yağmur mevsiminin ve selerin atlatılması, Cephe'nin oluşumunu tamamlaması gibi koşulların gerçekleşmesinden sonra Pol Pot rejiminin devrilmesi oldukça hızlı bir biçimde başarıldı.

I.2. ÇİN-VİETNAM İLİŞKİLERİ

Vietnam-Çin ilişkilerinin evrimi, her adımında, Çin'in «büyük devlet» anlayışının ve politikasının izlerini taşır. Belki Vietnam kurtuluş mücadelesi sırasında Çin Halk Cumhuriyeti'nin devrimci güçlere yaptığı yardımlar, zafere katkıları öne sürülerek böyle bir yargıya karşı çıkılabilirdi. Ancak bugün en olgun noktasına varan bir gelişim —Çin-Vietnam ilişkilerinin evrimi— dikkatle izlendiğinde; daha eski dönemlerde söylenen sözler, alınan tavırlar, sözkonusu gelişimin bugün varmış olduğu yer açısından bir kez daha gözden geçirildiğinde, böyle bir itirazın pek yerinde olmadığı görülür.

Bilindiği gibi Vietnam Demokratik Cumhüriyeti ve Güney Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin yönlendirici gücü olan Vietnam komünistleri, mücadelelerinin en kızgın zamanlarında ortaya çıkıp büyüyen Çin-Sovyet çatışmasına hep «kardeş partilerin anlaşmazlığı» olarak bakmışlar, kendilerine yardım eden bu iki büyük sosyalist gücün günün birinde yine dünya çapında bir birleşik sosyalist cephenin öndegelen ögeleri olacağını düşünmüşlerdir. Belirli ölçülerde savaş halinde olmanın getirdiği koşulların da etkisiyle, sözkonusu «çatışma»da ilkeli bir tarafsızlık tutumunu benimsemişlerdir. Bugün «Ho Şi Minh tavrı» diye anılarda kalan bu tavır, zaman içinde Çin ve Sovyetler arasındaki ayrımları etkisizleştirmeye yönelik bir aktif ögeyi de içermiştir. Ho Şi Minh, 1969 Eylül'ünde ölmeden birkaç ay önce yazdığı vasiyetnamesinde, «İnanıyorum ki,» demiştir, «partimiz, Marksizm-Leninizm ve proletarya enternasyonalizmi tabanı üzerinde kurulmuş kardeş partilerin birleşmesinde, mantıksal ve duygusal yollarda en iyi ve etken bir biçimde çalışacaktır.» Bu tutumun bir gereği olarak Vietnamlı komünistler, Sovyetler Birliği'nin ÇHC'yi uluslararası komünist hareketin dışına atma girişimlerine karşı çıkmış, öte yandan ÇKP'nin SSCB devletine yönelttiği «sosyal-emperyalizm» suçlamalarına da katılmamışlardır.

Özel olarak Vietnam'daki mücadele konusunda ise, bu iki büyük gücün önerilerini hep kendilerinin saptadığı politikalar ve eylem biçimlerinden sapmadan dik-

kate almışlar; tam anlamıyla bir «kendi gücüne güven» politikası yürütmüşlerdir.

Aşağıda, Vietnam'ın SSCB'yle olan ilişkileri ve bu ilişkilerin gelişimi atlanarak (bu konuyu yakında Birikim Yayınları'ndan çıkacak broşürümüze bırakıyoruz), şu anda daha güncel olan Çin-Vietnam ilişkilerinin genel hatlarıyla bir tarihî gelişimi sunulmaya çalışılacaktır.

TARİHÎ İLİŞKİLER VE VİETNAM'IN KURTULUŞ MÜCADELESİ KARŞISINDA ÇİN'İN TAVIRLARI

Büyük Çin İmparatorluğu Han hanedanının yönetimindeyken, Çin, Vietnam'ı ilhak etmişti. Yaklaşık 900-1.000 yıl, Çin'in boyunduruğu altında yaşadı Vietnamlılar. Birçok ayaklanma, direnme hareketi büyük vahşetle bastırıldı bu dönemde. Sonunda Çin boyunduruğu kalktı. Fakat Vietnam Çin Sarayına vergi ödemeyi sürdürdü. Fransız sömürgecilerinin ilk öncüleri Vietnam Sarayıyla ilişkiler kurmaya başladıklarında, Vietnam'ın bu bağımlılık durumu sürüyordu. Ancak 1885'de Tienşin anlaşmasıyla Çin, Vietnam üzerindeki egemenlik haklarından vazgeçecekti.

İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde, hem Vietnam'da Fransızlara karşı ulusal hareket gelişiyor, hem de Çin'de devrim hareketi ilerliyordu. Zaferi önce elde eden Vietnamlı devrimciler oldu. 2 Eylül 1945'de Vietnam Demokratik Cumhuriyeti kuruldu. Bu kuruluştan önce Güney Çin topraklarından mücadele için gerekli durumlarda yararlanmış olan Vietnam kurtuluş güçleri, daha sonra, Fransızların Çinhindi'ni yeniden ele geçirmek istemesi ve askerî müdahalede bulunması sonucu giriştikleri ikinci kurtuluş savaşlarında da Çin'e ihtiyaç duyacaklardı. Ama bu kez askerî eğitim, bakım v.b. için topraklardan yararlanma ile sınırlı değildi Çin'in Vietnam'daki mücadeleye katkısı. Çin'de devrimin zafere ulaşması, Viet Minh'e kuzeyini tümüyle güven altına alma ve böylece daha etkili savaşma imkânı sağlayacaktı. Böylece 1954'deki ünlü Dien Bien Fu zaferine gelindi. Bunun hemen ardından yapılan Cenevre Konferansı, Vietnam'ı 17. paralelden iki ülke halinde böldü.

Hem uluslararası emperyalist sistemin II. Dünya Savaşı sonrasındaki biçimlenişinin hem de Vietnam'ın güneyindeki anti-komünistlerin isteklerinin sonucu olarak, Güney Vietnam'a bağımsızlık verilmişti.

Bizi burada asıl ilgilendiren, Çin'in bu Konferans sırasında Vietnam'ın ikiye bölünmesini onaylamış oluşu. Çin, bu yıllarda bir yandan Vietnam kurtuluş mücadelesine önemli yardımlarda bulunuyordu ve öte yandan da, belirtildiği gibi, Vietnam'ın iki ayrı devlet halindeki varlığına etkili bir karşı çıkış geliştirmiyordu. Diplomatik olarak, onaylıyordu bu ayrımı.

1959'da Vietnam kurtuluş güçlerinin güneydeki etkili faaliyeti başladı. Bundan yaklaşık bir yıl kadar sonra Çin yetkilileri, Vietnamlılara ilk kez, güneyi kurtarmak için silahlı mücadeleye girişmemelerini önereceklerdi.

1960'ların sonlarında da Çin'de yoğun tartışmalara neden olacaktı Vietnam Savaşı. İçlerinde Genelkurmay Başkanı Liu Yui-çing'in, Teng Hsiao-ping'in bulunduğu bir grup, Vietnam'a birden yoğun biçimde müdahale ederek sorunu kestirme yoldan çözmeyi öneriyorlardı. Ancak bunun için büyük, etkili silahlar gerekliydi. Bunlar da ancak SSCB'den istenebilir, alınabilirdi. Fakat böyle bir istekte bulunabilmenin önkoşulu ise, yeni tırmanmaya başlamış olan Çin-Sovyet anlaşmazlığını giderici, yumuşak, uzlaşır bir tavra girmek, SSCB ile yakınlaşmaktı. Buna kesin biçimde karşı çıkan Mao ve Lin Piao, öteki önerinin sahiplerini tasfiye ettiler. Derin kaygılara rağmen, onların görüşü kazandı.

Neydi bu derin kaygılar? Çin yöneticileri, Vietnam Savaşının çok kolaylıkla «yayılabileceğini» ve Çin'i emperyalist güçlerle çatışma içine sokabileceğini düşünüyorlardı. Bu nedenle de yanıbaşlarında sürüp giden ve kendilerini sürekli «olayın içinde» olmaya zorlayan bir çatışmanın bitmesini istiyorlardı.

Üstelik ancak şimdilerde iyice anlaşılan, bir başka nedeni daha vardı, Çin yönetiminin Vietnam mücadelesi karşısındaki çekingen-kaygılı tavrının. Birleşmiş bir Vietnam, Güneydoğu Asya'da Çin'in tartışılmaz «en büyük» olma konumunu sarsacaktı. Silah, askerî, tıbbî malzeme v.b. dışında hiç insan gücü yardımı almadan, Fransızlar ve Japonlardan sonra Amerikalıları da kendi gücüyle, insanlarının en büyük fedakârlıklara, acılara katlanması sayesinde yenmiş, bütün dünyanın sempati beslediği son derece onurlu bir direnişi ve kurtuluş savaşını başarıyla sona erdirmiş, bu derece prestijli bir Vietnam, Çin'in bölgenin denetimini elinde tutma isteğiyle uyuşmayan bir ögeydi. Üstelik aynı Vietnam, Çin'in «hegemonyacılığa» yani SSCB'ye karşı oluşturmak istediği cephenin içinde yer almayı da sürekli reddediyordu.

Vietnam «sorunu»na çözüm bulmak üzere yapılan Paris Görüşmeleri (1973) öncesinde Çin yöneticileri, görüşmelerin «somut bir yarar getireceğinden kuşkulu» olduklarını söylemişlerdi. Paris Anlaşması'ndan sonra ise, gerek SSCB gerekse ÇHC, anlaşma gereği, Vietnam'a silah göndermeyi bir süre durdurdular (herhalde gerçekte yavaşlattılar).

Bu arada, Anlaşma sonrasında Çin yönetiminin Vietnam'a yaptığı öneri ilginçtî. Güneyi kurtarmak için sürdürülen silahlı mücadeleye son verilmesini, nasıl olsa yıkılacak olan Saygon rejimini yıkmak için siyasal mücadele sürdürülmesinin daha doğru olacağını söylediler Vietnamlılara. Böylelikle yaklaşık 15 yılda zafer kazanılacaktı. Ama bundan bir süre sonra Vietnam kuvvetleri «Büyük İlkbahar Zaferi»ni kazanacak, 1 Mayıs 1975'de Güney Vietnam kurtarılacaktı.

Kurtuluştan bir yıl önce, Çin kuvvetleri Saygon birliklerinin elinde bulunan Paracel ve Spratley'leri işgal etmişlerdi. Aslında Vietnam kurtuluş güçleri zafer kazandıktan sonra bu adaların onlara geri verilmesi gerekirdi. Ancak Çin, adaların kendisinin hakkı olduğunu ileri sürdü. Vietnam da 1976 yılında bir posta pulu serisi çıkartarak adaları kendisinin gösterdi. Çin yetkili ağızlarınca bu hareketin «muazzam bir provokasyon» olarak nitelenmesinden sonra anlaşıldı ki, aslında Çin ile Vietnam arasında hiç de göründüğü kadar sıcak bir ilişki yoktu. Zaten Çin'in Vietnam'ın kurtuluşu karşısında takındığı tavır da «mesafeli» diye nitelenebilecek biçimdeydi.

İlkin Kuzey Vietnam'da Çin'in tezleri temel alınarak yürütülen toprak reformunun başarısızlığa uğra-

masının sorumluluğunu sözkonusu tezlere yüklemişti Vietnamlılar; ardından da, çetin bir savaş içersinde, disipline fazlasıyla ihtiyaç duydukları sırada Çin'de gerçekleşen Kültür Devrimi'ni «kendiliğindenci bir kaos» olarak görmüşler, bu hareketi desteklemek şöyle dursun, onun etkilerinden uzak durmaya çalışmışlardı adeta.

Vietnamlıların Çin'e bakışının, yüzyıllarca kuzeyden gelen istila dalgalarına direnmek zorunda kalmış bir ulusun; Çin istilacılarına karşı mücadelede sivrilmiş kahramanlarının anısına dikilen büyük anıtları sürekli gören insanların bakışı olduğu gözönüne alınmalı. Üstüne üstlük, kurtuluş mücadelelerinin kızgın zamanlarında, kendilerine «yukardan» bir şeyler dayatmaya çalışan «yeni» Çin yöneticilerinin bu tutumunu Vietnamlılar pekâlâ biliyorlardı. Küçük mercan takımadaları üzerinde «tarihî sınırlar»a dayanan karşılıklı hak iddiaları da daha fazla gerilim yaratıyordu elbette.

Nixon'un Çin'i ziyaret ve ÇHC'nin Asya'da «Sovyet yayılmacılığına» karşı Amerikan askerî varlığını tümden yadsımadığını ima eden davranışları, işte şu yukarda anlatılanların oluşturduğu zeminin üstüne oturtulduğunda, Vietnam'ın Çin konusunda hiçbir güveninin kalmaması kolayca anlaşılır.

DEVRİM SONRASI GELİŞMELER — SAVAŞA GİDEN YOL

Le Duan'ın 1975'de zafer kazanıldıktan birkaç ay sonraki Pekin ziyareti, anlaşmazlıkları giderme amacıyla yapılan bir girişim olarak düşünülmüş olmasına rağmen, işte bu güvensizliğin tescil edildiği diplomatik temas oluvermişti. İki ülke arasında yapılacak anlaşmaya malum «anti-hegemonya» maddesini koydurtmak için Çin diretmiş, Vietnam tarafı ise buna kesin olarak yanaşmamıştı. Buna karşılık Vietnam'ın uzun dönemli ekonomik yardım talebi de Çin tarafından olumlu cevaplandırılmamıştı. Sonuçta Le Duan ve beraberindeki heyet, programlanan süreden daha önce Pekin'i terk etmiş; gelenekleşmiş veda yemeğini bile vermeden çekip gitmişti.

Bundan sonra Le Duan'ın Moskova'ya gidip 1976-80 Beşyıllık Planını da kapsayan bir ekonomik yardım anlaşması imzalamasıyla Çin'in tavrı da sertleşti; 1973 Haziran'ında Çu En Lay'ın Vietnamlılara, «büyük ekonomik yardımın beş yıl daha 1973 düzeyinde sürdürüleceğine» ilişkin söz vermiş olmasına rağmen, Çin, bu «büyük ekonomik yardım»ı kesti. Bu elbette gelişen Vietnam-SSCB ilişkilerine karşı-etkide bulunmayı amaçlayan bir «misillemeydi.

Yine Vietnam'ın kurtuluş yılı olan 1975'de, Çin, Tayland'la ilişkileri geliştirmeye başladı. İlişkilerin normalleştirilmesi çerçevesinde imzalanan —ve «anti-hegemonya» maddesini de içeren— anlaşma yapıldığı sırada Tayland Başbakanı Pramoj, Çin Başbakan Yardımcısı Teng'in sözlerini tekrarlıyordu: «Asyalı Üçüncü Dünyadan 'süper' olmayan bir güç, öteki ülkeler üzerinde hegemonya kurmaya çalışıyor!»

Bu, Vietnam'dı tabii.

Çin'in Vietnam'ın «hegemonya» girişimlerine karşı kanatları altına aldığı Pol Pot ekibi ise, Kamboçya içinde iktidarını sağlamlaştırmaya çalışırken, Vietnam'a karşı kesin düşmanca politikasını hemen hiç terk etmedi denebilir. Bu niteliğiyle Pol Pot Kamboçya'sı, Güneydoğu Asya'ya ilişkin ekonomik-askerî stratejik Çin planının önemli bir ögesiydi. Vietnamlıların bu stratejiye taktığı adla söyleyecek olursak, «kıskaç» stratejisi, Vietnam ile —ağırlıklı SSCB ve Vietnam etkisinde bulunan— Laos'un Çin etki alanıyla çevrilmesini, bu ülkelerin Sovyetler'le bağlantısının kesilmesini öngörüyordu. Güney Çin Denizi'ndeki adalar uğruna yapılan mücadelenin temel nedeni böyle bir stratejinin —ve elbette karşı tarafta da buna karşı bir savunma stratejisinin— varlığıydı. Çin'in Güney Çin Denizi'nde üzerinde hak iddia ettiği alan, Tayland Körfezi'nin girişini tümüyle kapıyordu. Biraz daha aşağısı ile batıdaki Tayland ise ABD'nin etki alanındaydı. Çin, Vietnam ile Laos'un SSCB ile bağlantısının kesilmesi durumunda kendisine tâbî olmak zorunda kalacaklarını hesaplıyor olmalıydı.

Vietnam'ı zayıf düşürmeyi önemli bir hedef olarak önüne koyduktan sonra Çin, Vietnam'daki Çin kökenli azınlık (Hoa'lar) sorununu alevlendirdi, bildiğimiz gibi. Daha ucuza satacağı için daha ucuz fiyatla alım yapmakta olan devlet karşısında, üreticilere ödediği fazla fiyatlar sayesinde bütün bir güney pirinç ticareti üzerinde hayli önemli bir denetim kurmuş olan, ayrıca tefecilik, sepkülasyon gibi «alanlarda» da «faaliyet» gösteren Saygon'lu kapitalistlerin çoğu Çin kökenliydi. Hükümetin giriştiği birtakım ulusallaştırma önlemleri (ki bunlar kesin önlemler olmalarına rağmen, elkonan mülklerin sahiplerine tazminat ödenmesini, eğer bu tüccarlar üretken bir yatırım yapmayı kabul ederlerse mallarına elkonmamasını ve benzeri «yumuşak» ögeleri de içeriyordu), bu kapitalist azınlığın tepkilerini çekmişti. Tam bu sırada Çin'in «ulusdaşlarına» eziyet edildiği, işkenceler, kovuşturmalar altında inletildikleri türünden korku hikayeleri yayılmaya başlandı.

Vietnam içinde Hoa'lara yönelik olarak yürütülen propaganda ise, ana tema olarak, Çin-Vietnam ilişkilerinin gerginleşmekte, dolayısıyla Vietnam'ın kızgınlığını Çin kökenli yurttaşlardan çıkartmasının her an gündemde olduğunu işliyordu. Hoa'lar göçe teşvik edildiler. Çin propagandası, Vietnam hükümetinin Hoa'ları sersefil ülkeden sürdüğü yolundaydı. Hoa'lar Vietnam yönetimince öyle bir kovuşturuluyorlar, baskı altına alınıyorlardı ki, Pekin'e göre, kaçmaktan, varlarını yoklarını terk edip aç bilaç yollara dökülmekten başka çareleri kalmıyordu. Çin, Asya'da ülke dışındaki Çinlilerin haklarını koruyacağını bildirip duruma müdahale etmeliydi. Öyle de yaptı. Vietnam hükümeti Hoa'lar sorununu görüşmelerle çözmeyi önerdiğinde bunu kabul etmedi ve kendi yaptığı öneride de, kimlerin «Vietnam hükümetince kovuşturulan yurttaşlar» olduğunu kendisinin saptaması gerektiğini ileri sürdü.

Hoa'lar sorununa Güneydoğu Asya ile ilişkili olarak daha önce yazdıklarımızda değinmiştik, broşürde daha geniş ele alacağız ayrıca. Bu nedenle burada fazla uzatmadan şunu söyleyelim: Çin'in Hoa'lar sorununu sahipleniş biçimi böyle bir sorunu tümüyle onun ortaya çıkarttığını gözler önüne seriyordu. Vietnam'ı zayıflatmak, küçük düşürmek ve zor durumda bırakmak, Çin'in bu sorundaki tavrını belirleyen amaçlar olmuşlardı.

Hoa'lar sorununun iyice kızıştığı dönemde, 1978 ilkbaharından yazına geçilirken, Çin-Vietnam sınırında

yer yer çarpışmalar olduğu yolunda haberler de sıkça duyulmaya başlanıyordu. İki ülke arasında karşılıklı söz düellosu sürerken, Çin, Vietnam'ın Güney Çin'deki üç konsolosluğunu birden kapattıracaktı. Ayrıca Vietnam tarafından yapılan görüşme önerilerini de sert bir tavırla geri çeviriyordu Çin.

14 Haziran'da Teng, Vietnam'a yapmakta oldukları yardımda kısıntı yapacaklarını açıkladı (bilindiği gibi 3 Temmuz'da bu yardım toptan kesilecekti). «Bizim Vietnam'a yaptığımız yardım politikasında bir yanlışlık olmuşsa, o da Vietnam'a çok fazla yardım göndermemiz olmuştur,» dedi Teng. «Vietnam'a yardımlarımız 18 milyar dolara ulaşmıştır, kurtuluş savaşları süresince yaptığımız yardımlar, Sovyetler Birliği'ninkinden çok daha fazladır, ancak Vietnamlılar bunu çabuk unutup Çin'in baş düşmanı Sovyetler'in nüfuz alanına girmişlerdir.» Vietnam'la aralarındaki sorunları görüşmeler yoluyla çözüp çözemeyeceklerini kendisine soran bir gazeteciye de şu cevabı verdi: «Ne Vietnam ne de arkasındaki üçüncü ülke ile masada görüşme temelleri daha hazır değildir.»

Gerçekten de «hazır» olmak şöyle dursun, bu «görüşme temelleri»nin ortada olan küçücük bölümü de Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarındaki gelişmelerle ortadan kalkacaktı. Önce iki ülke de sınıra asker yığmayı sürdürecekler, ardından da malum yardım kesme olayı olacaktı.

Ama hiç beklenmedik bir biçimde, Çin, Temmuz sonlarına doğru Vietnam'a Hoa'lar konusunda görüşme önerdi. Vietnam kendisi sürekli görüşme önerirken iyi niyet sahibi olduğunu göstermek istercesine, hemen kabul etti bu öneriyi. Ama iki ülke heyetleri tam Hanoi'deki toplandıkları sırada, iki ülke arasındaki sınırda bulunan Bac Luan köprüsünde devriye gezen 20 kişilik bir Vietnam birliği, 200 kadar sivil Çinlinin saldırısına uğradı; bu olay nedeniyle görüşmeler de yarıda kesildi.

Daha sonra Çin Vietnam'ın, Vietnam da Çin'in defalarca sınırı ihlal ettiğini ileri sürdüler. Bölgeyi büyük bir hassaslıkla gözleyen Amerikan uyduları, haberalma servisleri, sınırlarda karşılıklı yığınak yapıldığını bildiriyorlardı. Nitekim Vietnam-Kamboçya çatışmalarının giderek sıklaştığı ve sonunda geniş çaplı bir savaşa dönüştüğü 1978 yılı sonunda Çin'le Vietnam'ın bu kez hücumbotlarla, gemilerle denizde küçük bir çatışmaya girmeleri, savaş ihtimalinin büyüdüğü yollu yorumları güçlendiriyordu. Aralık'da Hanoi Radyosunda konuşan General Giap, Çin'le «uzun bir savaşa hazırlıklı olma» çağrısı yaptı Vietnam halkına. Çin'in **Halkın Günlüğü** gazetesi ise, ÇHC yetkililerince Vietnam'ın Pekin'deki elçiliğine bir «uyarı notası» bırakıldığını; Çin'in kendisine saldırılmadan saldırmayacağını, ancak bir saldırı halinde Vietnam'ın «hakkettiği **cezayı** göreceğini» resmen bildirdiğini yazdı.

Bundan sonra hemen her gün sınırda karşılıklı saldırılar oldu. Bunlardan hepsi karşılıklı ölülere malolduu

Çin, Sovyetler Birliği'yle sınırı boyunca 30 km'lik bir şerit içinde kalan yerleşim yerlerini boşalttı; ünlü komutanı General Yang'ı Güneydeki birliklerin başına atadı.

... Ve 17 Şubat 1979'da, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Halk Kurtuluş Ordusu, bütün sınır boyunca Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'ne saldırdı. Pekin'in resmî açıklamasında, saldırının amacının toprak almak olmadığı, Vietnam'ı kışkırtma eylemlerinden vazgeçirmek için girişilmiş bir «cezalandırma» işleminin sözkonusu olduğu söylendi.*

II. DÜNYADAKİ SON GELİŞMELER İÇİNDE GÜNEYDOĞU ASYA OLAYLARI

1978 Şubat'ında Vietnam ile Kamboçya arasındaki sınır çatışmalarının, iki devletin büyük düzenli birlikleri arasındaki savaşa dönüşmesinden bu yana Hindiçini bölgesinde gelişen olayları konu alan bir çok yazı yayımladık **Birikim**'de. Bu yazılarda olayların, «sosyalist toplumlar arası olaylar» planında ele alınmasının imkânsız ve anlamsız olduğunu, sözkonusu gelişmelere yolaçan **nedenlerin** böyle bir zeminde aranamayacağını peşinen belirtmiştik. Çünkü tarafları **sosyalist** olmanın asgari gereklerine sahip bir ilişki ve bu ilişkiler ekseninde gelişen olaylar savaş biçimini alamaz. Bunun tersini varsaymak sosyalizmi açıkça yadsımak demektir.

O halde olay, ya sosyalist bir taraf ile sosyalist olmayan öteki taraf varsayımından hareket eden bir çerçeve içinde; veya taraflardan her ikisinin de çeşitli alanlarda sosyalizm-dışı eğilimlere sahip olduğu varsayımından hareket eden bir çerçevede ele alınabilir, nedenler ve mümkün gelişmeler burada incelenebilir. Ancak şu var ki bu yaklaşımların hangisi kabul edilirse edilsin şurası açıktır ki olayların gelişimine yön veren bu sosyalizm-dışı etkenler, eğilimlerdir. Hangi tarafın, bu sosyalizm-dışı yaklaşımın asıl sahibi olduğu o kadar önemli değildir. Çünkü açıkça ortadadır ki sosyalist sayacağımız taraf ilişkilere ve dolayısıyla olaya kendi yaklaşımının damgasını vuramamış ve ötekinin zemininde hareket etmek, tavrını bu zeminin ölçütleri içinde belirlemek zorunda kalmıştır. Böylece tarafların biri veya her ikisi de istemiş olsunlar veya olmasınlar, olaylar, bölgedeki ulusal toplulukları birbirinden ayıran sosyolojik ve tarihî koşulları ön plana çıkaran bir rota izlemiş ve taraf devletler temsil ettikleri toplumların ulus olarak çıkarlarını gözeten politi-

* Buraya kadarki bölüm için şu kaynaklardan yararlanıldı:
Kamboçya Deneyi, Üçüncü Dünya Yayınları, İstanbul 1976.
Kampuchea. Dossier I, Vietnam Courier, Hanoi 1978.
Gareth Porter, «China and Vietnam: Asia's New Cold War», *The Nation*, 9.9.1978.
Jean Lacouture, «Pekin-Hanoi: Üç Diken», *Le Nouvelle Observateur*, Sayı 708/5.6.1978.
Richard Ward, «Der Konflikt zwischen Vietnam und China», 3. *Welt-Magazin*, Sayı 10/Ekim 1978
«Ungezogene Kinder im Garten Chinas», *Der Spiegel*, Yıl 33/Sayı 9, 26.2.1979.
Cumhuriyet (1978 Martından bu yana), *Milliyet* (1978 Temmuzundan bu yana), *Hürriyet* ve *Günaydın* (1978 Aralığından bu yana) gazeteleri.
Anthony Barnett, Konferans: «Güneydoğu Asya», İstanbul, Ağustos 1978.

kalar izlemişlerdir. Başlangıçtaki bölge halkları arasındaki sosyolojik ve tarihî ayrılık ve çatışmaların bilgisine sahip, ama mücadelelerinin önemli bir yanının da bu ayrılık ve çatışmaları ortadan kaldırmak olduğunu bilen sosyalistler olarak, tutumlarını belirlemeye çalışan bölgedeki sosyalist hareketler, öyle gözükmektedir ki daha 1960'lı yıllarda, sözkonusu ulusal ayrılık ve çatışmaları giderecek bir ilişkiler zeminini oluşturamadıkları gibi, bu ulusal ayrılıklardan ileri gelen etkenlerin ve dolayısıyla milliyetçi eğilimlerin genel tutumlarında giderek ağırlık kazanmasını da önleyememişlerdir. Hangi taraf bu eğilime daha çok direndi, hangi taraf, karşısındaki bu eğilime göre davranırken o hâlâ enternasyonalist, sosyalist doğrultuda tavırlar almaya çalıştı; bu ayrıca incelenebilir. Ama olayların şimdi vardığı noktada, bu sorun ikincil plandadır artık. Kamboçya'daki devrik «sosyalist iktidar», programında eski şanlı Angkor İmparatorluğu'nu övünçle örnek aldığını ilân etmişken ve Vietnam ulusuyla tarihlerindeki çatışmaları özellikle hatırlatıp, Kamboçya halkında milliyetçi eğilimleri güçlendirmekten medet ummuşken; ve Çin, Vietnam ülkesinde yüzyıllardır iç ticareti elinde tutup ülkenin en zengin tüccar kastını oluşturan bir kesimin bu konumlarından doğan «hak»larını sırf bu kesim Çinli olduğu için yıllarca sosyalist diye niteleдiği bir harekete, onun kurduğu devlete karşı savunmakta hiçbir sakınca görmüyorken; Hanoi'de ve ülkenin diğer birçok şehirlerinde eski Çin İmparatorluğu'nun Vietnam topraklarını işgaline karşı savaşan kahramanların anıtları meydanları süslemeye devam ediyorken ve bütün bu olgular daha şimdiden onbinleri askın ölüve malolan savaşlara zengin bir tarihî arka plan sağlıyorken... Kabul edilmelidir ki burada sözü edilen tüm ulusların özellikle yakın dönem tarihlerinde birçok kanıtını bulabileceğimiz uluslararası dayanışma, dostluk ve kaynaşma eğilimine ait olgular silikleşmekte ve hatta bu olgular enternasyonalist bir eğilimin değil, o tarihî süreçte ulusal çıkarların geçici birleşmesinin ürünleri olarak gözükebilmektedir. Dün Vietnam halkı ABD ve yerli kukla diktatörlüklere karşı savaşırken ÇHC'nin sağladığı destek, ÇHC'nin bölgedeki orta ve uzun vadeli çıkarlarının bir gereği olarak sunulabilmekte, o zamanlar ABD'de ÇHC'ne bu destekten dolayı nükleer saldırı yapılması tartışıldığı ve ÇHC'nin buna karşın desteğini eksiltmediği unutulabilmekte veya ÇHC'nin bu tutumu bölgedeki ulusal çıkarlarının —Vietnam'ı kendi safına çekmek de buna dahil edilivor— çok önemli olduğu v.b. kanıtlara dayandırılabilmektedir. Benzer birçok örnekler Vietnam hatta Kamboçya sosyalistlerinin belirli sorunlardaki tutumuna ilişkin olarak verilebilir. Ama sorun bunların karşılıklı muhasebesini yapmak, kimin daha fazla sosyalistçe tutum gösterdiğini araştırıp haklı olan tarafı burada tesbit etmek değildir. Bir tutumu, bir genel yaklaşımı sonuna kadar sürdürmek, öbür taraf ilişkileri hangi zemine çekmeye çalışırsa çalışsın, ortak ilkelerdeki niteliği, öbür tarafın davranışlarına da egemen kılmak için bu kararlı tutumun sabırla sürdürülmesine güvenmek gerekir. Yeri gelmişken belirtelim ki şimdi ÇHC Vietnam'a açtığı savaşı, ilk bakışta benzer gibi görünen bir yorumla açıklamaktadır. Amacının toprak fethi gibi sosyalizme aykırı bir amaç olmadığını, «cezalandırma» gibi uyarı amacına dönük bir nitelik taşıdığını ileri sürmektedir. İsrail'in 1967 savaşında işgal ettiği ve içinde Musevilerin kutsal şehri Kudüs'ün bir bölümü de olan Arap topraklarını, kendi ana vatanına katma isteğine, bizzat İsrail'i o kadar desteklemiş ABD'nin bile karşı çıktığı bir çağda yaşıyor olmamızı bir kenara bırakalım. Bizzat Vietnam'a açılan savaşa takılan şu mahut «cezalandırma» sıfatı bile ÇHC yönetiminin eski Çin İmparatorluklarının tutumuna, bu tarihî ulusal geleneğe ne denli uyarlı davranmış olduğunu ele verir. Eski Çin İmparatorlukları da Çin'in doğal sınırları ötesinde yaşayan toplulukları arada bir «cezalandırır»dı. Bu seferlerden amaç o toplulukların yaşadığı bölgeyi ilhak etmek değildi. Sözkonusu toplulukların Çin'i rahatsız edecek işlere kalkışmamalarını, Çin yönetiminin kendileri için belirlediği biçimde davranmalarını sağlamaktı. Çin imparatorluk ordularının bu tür seferlerine «cezalandırma seferi» denilmekteydi.

Yukardan beri genel hatlarıyla değindiğimiz düşünceler ışığında, Güneydoğu Asya'nın bu bölgesindeki olayları bölgedeki ulusal devletler arası olaylar olarak, bu çerçevede ele almak gerektiğini görüyorduk. Bu ulusal devletleri birbirleriyle savaşmaya götüren nedenler, o ulusların günümüze kadarki tarihlerinde birbirleriyle olan ilişkilerinde saklıydı. Bölge ulusları arasındaki tarihî ayrılıkları giderek geçersizleştirecek politikalar şu veya bu nedenle uygulanmadığı veya sekteye uğradığı için ve her birinde sosyalist eğilimli kadroların işbaşında bulunduğu bu ülkelerde «sosyalizmi inşa» eğilimi her ulusun kendi toprağıyla sınırlı bir alanda sürdürüldüğü için, «ulusal ihtiyaçlar» ve dolayısıyla bölge ulusları arasındaki tarihî sorunlar ön plana çıkmış ve devletler tutumlarını buna göre almaya başlamışlardır. Olayların bu noktaya varmasında ikinci önemli etken ÇHC ve SSCB arasındaki çatışmadır. Uluslararası sosyalist hareketteki iki büyük ve korşıt güç olarak yıllardır her yerde ve her sorunda karşı karşıya gelen bu iki devletin, sosyalist ülkeler genel alanı içindeki bu üç ülkede (Vietnam-Laos-Kamboçya) ve bunlar arasındaki ilişkilerin biçimlenmesinde açık katkıları vardı.

Dolayısıyla Hindiçini bölgesindeki gelişmeler, ilk boyutu bölge uluslarının tarihî ilişkileri ikinci boyutu ÇKP-SBKP çatışması olan bir çerçeve içinde ele alındı ve olayların nedenleri, «maddi temelleri» burada tesbit edildi. **Birikim**'deki yazılar bu yaklaşımın ürünleriydiler.

Fakat, ÇHC'nin Vietnam'a savaş açması hemen ardından bir ÇHC-SSCB savaşından ciddi biçimde sözedilme durumunun doğması ve sözkonusu olayın hemen öncesinde ve sonrasında uluslararası ilişkiler düzeyinde gözlemlenen bazı olgular açıkça göstermektedir ki, Hindiçini bölgesindeki olayları, yukarda belirtilen iki boyutlu çerçevede ele almak bize yalnızca olayların **kökenlerini**, «maddi temelleri»ni verir. Ama olayların yaşadığımız tarihî andaki anlamları ve etkilerini kavramak, muhtemel gelişmelerini saptayabilmek için ise bu çerçeve yetersizdir. Hindiçini olayları, aynı tarihî dönem içinde meydana gelen diğer uluslararası olaylarla bağlantısı içinde düşünülmelidir ve ancak böyle bir ele alış bize sözkonusu «maddi te-

meller»den doğan uyuşmazlıkların neden kısa sürede savaşlara, bu denli geniş çapta savaşlara yol açabildiğini, bunun ardındaki itici motifleri gösterebilecektir. Ve yine Hindiçini'ndeki gelişmeler, kendileriyle eşanlı diğer uluslararası olaylarla birlikte ele alındığında görülebilecektir ki Hindiçini'ndeki olaylarla şimdiye kadar açık rolü gözükmeyen ABD, AET ve Japonya gibi güçlerin olayların biçimlenmesinde pek de dolaylı sayılamayacak etkileri vardır.

ABD, AET ve Japonya'nın; genelde emperyalist sistemin Hindiçini'ndeki gelişmelerin bu noktaya gelişinde hatırı sayılır katkıları olmuşsa, bu ÇHC kanalıyla olmuştur. Belirtelim ki bunu söylerken ÇHC'nin emperyalist sistem için bir tür truva atı rolü oynadığını ileri sürmek, dahası ima etmek istemiyoruz. ÇHC, kendi toplumsal formasyonunda meydana gelen değişmelere uyarlı olarak dış politikasında da belli değişmelere gerek duymuş ve böylece yeniden biçimlendirilen **ÇHC dış politikasının gerekleri**, aynı tarihlerde yeniden düzenlenen emperyalist sistem içi ilişkiler ve bu sistemin dünya çapında egemen konumunu sürdürebilmesi için tesbit edilen **yeni yaklaşımların gerekleri** ile çakışmıştır. Süresini şimdiden bilemeyeceğimiz bu çakışma, ÇHC'nin Hindiçini'ndeki olaylara SSCB ile savaşı göze alarak saldırgan biçimde katılmasını mümkün kıldığı gibi, onun özellikle Vietnam'a açtığı savaş nedeniyle «Üçüncü Dünya» ülkelerinde kaçınılmaz olarak uğradığı büyük prestij kaybını göze alabilmesini de açıklar.

Az sonra bu şimdilik değinilen noktalar üzerinde geniş biçimde duracağız. Haliyle ÇHC ve emperyalist metropoller arasındaki ilişkilerde ortaya sürülen yeni yaklaşımlar merkezi yer tutacak bu durumda.

ÇHC DIŞ POLİTİKASINDAKİ DEĞİŞİM: «ÜÇ DÜNYA TEORİSİ»NİN FİİLEN TERKİ

1978 yılı başlarında «Teng Hsiao-ping'in yeniden yükselişi» sonucunu veren siyasal kadrolar arası mücadeleler dönemi ertesinde, ÇHC'nde, bir seri ekonomik-kültürel düzenlemeler başlatıldı. Batılılarca «pragmatist» olarak nitelendirilen Teng önderliğindeki kadroların, Çin'i, yirminci yüzyılın sonunda gelişkin bir endüstri ülkesi haline getirmeyi amaçladıkları belirtilmekteydi.

Bu amaca uyarlı olarak ÇHC devletinin iç politikalarında yapılan düzenlemeler ÇHC'nın sürdüregeldiği uluslararası ilişkilerde de belli bazı düzenlemeleri zorunlu kılmaktaydı. AET ülkeleri ve Japonya gibi «üç dünya teorisi»nde «ikinci dünya» kategorisine, «diğer emperyalist»ler sıfatıyla dahil edilen ülkelerle daha yoğun ilişkilere girilmesi, ABD ile modern teknoloji transferine elverecek biçimde ilişkilerin geliştirilmesi türünden düzenlemeler olmalıydı bunlar. Hatta endüstrileşme ilk hedef olarak konulduğuna göre, SSCB ile ilişkilerin hiç değilse gerginliği arttırmayacak biçimde korunmasına bile gidilebilirdi. Ancak bu akıl yürütmenin hayli safça olduğu da açıktı. Her ne kadar SSCB ÇHC ilişkilerinin gergin oluşu, ÇHC'nin endüstrileşme için ayırmak zorunda olduğu iç fonların önemlice bir bölümünü savaş endüstrisi gibi üretici olmayan bir alana yatırmayı gerektiriyorsa da, bizzat bu tür yatırımların modern bir endüstri ülkesi olma hedefinin zorunlu bir ögesi olduğu gözden kaçırılmaktaydı. Şüphesiz bu, sorunun salt ekonomik yanıdır. Genel reel-sosyalist anlayış içinde doğal olarak «kendi ülkesi»ni sanayileştirmek gibi bir hedef seçen bir devlet, toplumu, özellikle Çin gibi çok büyük nüfusa ve bu nüfusa göre halen çok yetersiz bir sanayi kapasitesine sahip bir toplumu, bu hedefe uyarlı politikaları benimsetebilmek, bunun zorunluluğuna ikna etmek için güçlü bir «dış düşman»a ihtiyaç duyar. Dolayısıyla Teng Hsiao Ping önderliğinde ÇHC'de uygulamaya konulan iç politikalara paralel olarak SSCB'ne karşı öteden beri dünya çapında sürdürülen mücadele daha da sertleştirildi. 1970 ortalarında ilan edilen «Üç Dünya Teorisi»nde SSCB, ABD ile aynı «süper güç» kategorisine sokulmaktaydı ve yayınlarda «iki süper devlete karşı mücadele etmek»ten söz edilmekteydi. Gerçi buralarda SSCB «yükselen» emperyalist güç olarak tanımlanmakta, bu noktadan hareket edilerek SSCB ile mücadeleye daha bir ağırlık tanınmaktaydı. «Teng'in yükselişi»nden sonra ise ABD adı giderek silindi ve «mücadele» hemen tümüyle SSCB üzerinde yoğunlaştırılmaya başlandı.

Bunlar şüphesiz, «Üç Dünya Teorisi»ne göre yönlendirilen dış politikada önemli düzenlemelerdi, ama herşeye karşın nisbi değiştirmeler sayılmalıydı. Çünkü sözkonusu düzenlemelere karşın ÇHC'nin dış politik propagandalarında hâlâ «Üçüncü Dünya» büyük yer tutuyor ve ÇHC, «kendi gücüne güvenmek», «kendine yeterli ekonomi», «milli bağımsızlık» ve «saldırmazlık» gibi tezlerin şampiyonluğunu yaparak «Üçüncü Dünya» ülkeleri üzerinde nüfuz kazanma tutumunu sürdürüyordu. Dünya nüfusunun 1/5'ini oluşturan ve ortalama bir sanayileşmiş ülke düzeyinde harekete geçirilebildiğinde bile kendisini dünyanın en büyük üretim hacimlarından birine eriştirecek zenginlikteki kaynaklara sahip olan ÇHC'nin uluslararası ilişkilerde bu durumuna uyarlı bir konum elde edebilmesinin **şu anda** mümkün tek aracı bu politik-ideolojik tezleridir. ABD, SSCB, AET ve Japonya halen sahip oldukları büyük ekonomik güçle ve özellikle ilk ikisi buna ek olarak büyük askeri güçleri ile uluslararası düzeyi etkileyebilmekte ve bu etkilemelerinde kısmen de, SSCB «sosyalizm»in prestijine, AET ülkeleri «demokrasi», ABD «insan hakları» kavramlarının çekiciliğine başvurmaktadırlar. Fakat henüz ekonomik gücü bu devletler düzeyinin çok gerisinde olan —en iyimser hesaplar 21. yüzyıl başında ÇHC'nin 115 milyonluk Japonya'nın üretim hacmine erişebileceği yolundadır— ÇHC için ideolojik-politik tezlerin etkileme gücü kısmi değil merkezi önem taşımak zorundadır.

Daha doğrusu böyle bir yorum, Çin-Vietnam savaşına kadar geçerliydi. Bu ana kadar, ÇHC dış politikasının az önce sözü edilen düzenlemelere karşın, «Üç Dünya Teorisi» ekseninde yönlendirildiği ve bu tutumun sürdürüleceği varsayılmaktaydı. Yukardaki yorum ancak bu varsayımın doğruluğunda geçerli olabilirdi. Ancak ÇHC devleti Vietnam'a karşı açtığı «cezalandırma savaşı» ile, bu varsayımın geçersiz olduğunu, dolayısıyla ÇHC devletinin dış ilişkilerinde ve politikalarında «Üç Dünya Teorisi»nin belirleyici rolünden artık söz edilemeyeceğini açıkça kanıtlamıştır. ÇHC dış politikasında «Üç Dünya Teorisi» dönemi kapanmış, yeni bir dönem başlamıştır.

Şüphesiz, ÇHC devletinin propaganda aygıtları ve doğal olarak ÇKP kuyruk sokumunda giderek ülkelerinin «bağımsız» dış politika izlemesinin savunuculuğunu yapan her ülkedeki ÇKP takipçisi partiler daha bir süre «Üçüncü Dünya»ya tiradlar söylemeye devam edeceklerdir. Öteden beri yinelenen bu tiradlar belki sözkonusu ülke toplumlarından ÇKP takipçisi partilere bir miktar taraftar sağlayabildiyse de, o ülke devletlerini bir nebze olsun etkilememişti zaten. Şimdi eğer olduysa, o bir miktar etkilenme bile geçersizleşmiş, ÇHC'nin şimdiye kadar «Üç Dünya Teorisi» eşliğinde şampiyonluğunu yapageldiği «bağımsızlık», «saldırmazlık» gibi tezleri içtenlikle savunmadığı iyice kesinleşmiştir. Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'ni ülkedeki Çin'li azınlıklar ve Kamboçya'daki tutumu yüzünden tümüyle haksız bulsa ve Vietnam gibi Çin'e göre şüphesiz zayıf bir ülkenin ÇHC devletinin iddia ettiği üzere ÇHC topraklarına üçbin küsur kez silahlı saldırıda bulunduğuna, diyelim inanmış olsa bile, herhangi bir «Üçüncü Dünya» ülkesi ÇHC'nin uyguladığı bu «cezalandırma yöntemi»ni onaylamayacaktır. Bu onayış, bu yöntem ona uğradığı birçok «cezalandırma»yı hemen hatırlatacak ve bu noktada doğal olarak hassas olan bu ülke halkları, ÇHC'ni de dünya yüzündeki sayılı «cezalandırıcı devlet»ler kategorisine tereddütsüz sokacaklardır. Hele sözkonusu «cezalandırılan» ülke Vietnam ise, bu ceza seferinde binlerce kurban veren halk Vietnam halkı gibi, çağımızın en güçlü «cezalandırıcı» devletine, bu dünyanın jandarmalığını üstlenen güce karşı yıllarca destansı bir mücadele verip zafer kazanan bir halk ise, ÇHC devletinin cüce kanıtları büsbütün geçersiz sayılacaktır. ÇHC'nin kendi «cezalandırıcı»lığını haklı kılmak için yararlandığı temaların en önde geleni, Vietnam'ın SSCB'nin bir kuklası olduğudur. ÇHC daha 1978 Temmuz'unda Vietnam'a ekonomik yardım yapmaktaydı. Yani daha yedi sekiz ay öncesinde Vietnam'ı kendisine yardım edilmesi gereken bir ülke saymaktaydı ve bu yardım şüphesiz, ancak «sosyal-emperyalist-faşist SSCB'nin kuklası» olmayan bir ülke sözkonusu ise mümkündü. O sıralar SSCB kuklası sıfatına layık görülmeyen Vietnam şimdi ÇHC tarafından böyle sıfatlandırılıyorsa, bu ithamı değerlendirecek olanlar: ÇHC devletinin gösterdiği Vietnam-SSCB ilişkilerinin gelişmesine ilişkin kanıtlar yanında, ÇHC-ABD ilişkilerinin özellikle bu yedi ay içindeki gelişmesine ilişkin pek belirgin kanıtları da dikkate alacaklardır elbette. Böyle bir ele alışta ise ÇHC'ne nasıl bir sıfatın takılabileceğini gözü ÇKP'nin işaret parmağından başka bir şey görmeyenler düşünmeyebilir. Bu noktaya değinmemizin amacı yalnızca ÇKP propagandalarının apaçık demagojik niteliğini göstermektedir. Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin bir çok konuda, özellikle Kamboçya ile ilişkilerindeki tutumu eleştirilebilir. Kamboçya-Vietnam ilişkilerinin sosyalist zeminde geliştirilmesine yönelik bir tutumu her şeye karşın ısrarla sürdürme görevinin ona düştüğü vurgulanarak, iki toplumun savaşması olayında sorumluluk bunun için öncelikle Vietnam'da aranabilir v.b. Ama tüm bunlar Vietnam sosyalistlerinin başından beri SBKP-ÇKP çatışmasında titiz bir tarafsızlık çizgisi izlediği gerçeğini ve her yerden fazla burada geleneksel leşmiş bu tutumun varlığında Vietnam'ın «kukla» gibi davranmasının sözkonusu olamayacağı gerçeğini gölgelemez. Hatası ve sevabıyla Vietnam'ın Hindiçini olaylarında izlediği yol, öncelikle kendi tercihidir. Ve bu tercih doğrultusunda uyguladığı politikaların yarattığı sonuçlar, SSCB'nin bölgede ÇHC aleyhine bir durum olması hesabına uygun düşmüşse, bu yalnızca tarihi bir çakışma olarak ele alınmalıdır. Vietnam ve SSCB böyle bir çakışmayı önceden hesaplayarak belli bir ittifak ilişkisine girmiş olabilirler. Ve herhalde böyle bir ittifak varolmalıdır. Belirtmek istediğimiz nokta, Vietnam'ın burada bir SSCB kuklası olarak değil, belirli bir politik hedefe sahip bağımsız bir güç olarak davrandığıdır. Bu politik hedef tartışılabilir. Vietnam'ın bölgede oluşturmak istediği Hindiçin federasyonunun, bölge uluslarının eşitliğini öngören ve zaman içinde onları enternosyonalist bir zeminde kaynaştıracak özelliklere sahip olmaktan çok, Vietnam'ın merkezi rolünü pekiştiren bir yapıda olduğundan söz edilebilir. Ama, Vietnam, Kamboçya, Laos ve kendi ekonomik ihtiyaçları konusunda SSCB ile belli bazı anlaşmalara girmişse, bunu hiçte kukla olduğu için değil, sözkonusu politik hedef için yapmıştır.

Özetle, ÇHC devleti, Vietnam'a karşı açtığı «cezalandırma seferi» ile «Üç Dünya Teorisi»ne göre belirlenen dış politika dönemini geride bırakmış, yeni hedeflere yönelik yeni bir dış politikaya geçmiştir. Bu bakımdan Vietnam'a açılan savaşın hayli öncesinden itibaren başlatılıp «Teng'in yükselişi» ile birlikte daha da yoğunlaşan AET, Japonya ve ABD ile ilişkileri geliştirme politikası aslında bu yeni dış politikanın köşe taşlarını oluşturmaya yönelikti. Vietnam'a savaş açmanın hemen arifesinde Teng'in ABD ve Japonya'ya yaptığı tantanalı gezi ve burada yapılan görüşmeler, bağlanan antlaşmalar bu açıdan bakıldığında sözkonusu yeni dış politikanın son hazırlıkları sayılmalıdır.

«SÜPER ÇİN» HEDEFİ

Şu anda artık devletler arası politikanın hesap masalarında iyice bilinmektedir ki ÇHC, dünya çapındaki «büyük oyun»a büyüklerden biri olarak katılmak kararındadır. ÇHC toplumsal formasyonu içinde yürürlüğe konulan politikalar ve bunlarla erişilmesi amaçlanan hedefler açısından bakıldığında, bu kararın herhangi bir şaşkınlığa yol açmaması gerektiği görülür.

ÇHC'nin Hindiçini bölgesinde yakın dönem içinde izlediği politikalar konusunda Çin-Vietnam ilişkilerinin tarihini anlatan yazıda yeterince bilgi verilmekte idi.

ÇHC'nin bütün bu politikalarının bölgede istikrarlı bir nüfuz alanı oluşturmaya yönelik olduğu ortadadır. Böylesi istikrarlı nüfuz alanlarına sahip olmak tüm «süper güçler» için «doğal» bir zorunluluktur. Büyük nüfuzu henüz işletilmemiş zengin doğal kaynakları ile «süper güç» olmanın maddi koşullarına tamamen sahip olan ÇHC'nin işte bu «doğal zorunluluk» açısından «karşılanması gereken» bir eksiği vardır. ABD'nin bir G. Amerikası, SSCB'nin bir D. Avrupası varsa, Çin'in de bir Hindiçini olmalıdır. Ancak bu Hindiçini'nde ÇHC ikili bir engelle karşılaşmaktadır. Bunlardan ilki, ÇHC'nin, bölgeyi kendi nüfuz alanı haline getirebilmek için yararlanabileceği kanalların, SSCB tarafından büyük ölçüde kapatılmış oluşudur. SSCB, bölge ülkelerini ihtiyaç duyduğu ekonomik yardımları daha geniş boyutlarda yapabilecek durumdadır. ÇHC'nin ay-

nı yardımı, imkânlarını zorlayarak yapması halinde bile bölge ulusal devletleri bunu ÇHC'nın istediği SSCB ile ilişkilerini koparma ödününü vererek kabul etmeye yanaşmayacaklardır.

İkinci engel, Vietnam'ın titiz bağımsızlık tavrıdır. Üstelik Vietnam bu tavrını, bir Hindiçini federasyonu oluşturmaya yönelik çabaları ile tüm bölgeye egemen kılmaya çalışmaktadır. Belirtelim ki bu Hindiçini federasyonu tezi 1930'larda tüm bölge sosyalistlerince benimsenmiş bir tezdir. Hindiçini sosyalistlerinin tek bir Hindiçini Komünist Partisi içinde örgütlendikleri o yıllarda enternasyonalist anlayış gereği doğal olarak benimsenmiş olan bu tez ve hedef sonraki dönemlerde unutulmuş ve her ulus sosyalistleri ayrı partiler halinde örgütlenerek aralarındaki ilişkileri «dayanışma» düzeyine indirgemişlerdi. Şimdi Vietnam Komünist Partisi, açıkça Hindiçini federasyonu tezini sahiplenerek ortaya çıkmamakla birlikte, buna kesinlikle karşı olduğunu da belirtmemekte, ÇHC devletinin ve Kamboçya'daki Pol Pot yönetiminin «Vietnam egemenliğinde bir Hindiçini federasyonu» oluşturmaya çalıştığı yolundaki iddialarının doğru olmadığını ileri sürmekle yetinmektedir.

Fakat Vietnam, ÇHC devleti için her zaman sözkonusu federasyonu oluşturma girişiminde bulunabilecek bir güçtür. ÇHC ile mesafeli bir Vietnam'a bile tahammül edemeyecek olan ÇHC için Hindiçini Malaysiya Federasyonu tümüyle önlenmesi gerekli bir «tehlike»dir. Aynı federasyon bölgedeki diğer devletler için Birmanya ve özellikle Tayland için de eşit derecede «tehlikeli»dir. Bu yüzden ÇHC, tüm burjuva demokratik ve sosyalist hareketlerin en acımasız yöntemlerle ezildiği Tayland'daki dikta rejiminin şahsında kararlı bir müttefik bulmuştur. Ve ÇHC, ayrıca Hindiçini bölgesini çevreleyen Filipinler, Endonezya gibi herbiri de koyu diktatörlük yönetimlerine sahip devletlerle ilişkilerini sıklaştırarak onları da özellikle «Vietnam tehlikesi» konusunda uyarmış, desteklerini almıştır.

ÇHC'nin Güney Çin Denizi'ndeki Paracel ve Pasifik'teki Spratly adalarını işgalle başlayıp, Vietnam'a «cezalandırma seferi» açmasına kadarki tüm askeri, ekonomik ve diplomatik girişimleriyle kendine nüfuz alanı ve stratejik korunma çemberi oluşturmaya çalışması, bu politikaların yürürlüğe konulmasından bu yana emperyalist sistemin metropolleri tarafından ferahlatıcı bir ilgiyle izlenmekteydi. Önceleri bu, pasif bir ilgi idi. Bölge ülkelerinin birbirleriyle ve ÇHC'nin Vietnam'la hemen su yüzüne çıkan sorunları ve bunların ayrıca SSCB-ÇHC arasındaki çatışmayı arttırıcı hale gelmeleri; Vietnam, Laos ve Kamboçya'daki seri yenilgilerle Güney Doğu Asya'da sarsılan emperyalist sistemin, daha fazla kayıplara uğramasını önemli ölçüde önlemişti. Sistem, bu kazançla yetiniyordu.

Fakat, Hindiçini bölgesinde olayların yoğunlaşması ile eşanlı olarak emperyalist metropollerin bu pasif tutumu terketmeye başladıkları görüldü. Emperyalist metropollerin ve özellikle ABD'nin bölgeye ilişkin politikası giderek aktif nitelik aldı. Bunun asıl nedeni, ABD dış politikasından, daha doğrusu ABD'nin emperyalist sistemin iç düzenlenmesine ilişkin yaklaşımında yeni bir eğilimin giderek egemen olmasıdır. Az sonra sözünü edeceğimiz bu eğilim, ÇHC devletinin ülkedeki iç düzenlemeleri ve birlikte başlattığı bölgedeki girişimlerini kendi açısından önemli bir fırsat saymıştır. ÇHC'nin bölgeye ilişkin çıkarları ile kendi hesaplarının çakıştığını ve bu çakışmanın geçici olmayıp, orta vadede de kalıcılığını koruyacağını görmüştür.

Emperyalist sistemin 1960'larda üç verip 1965 sonrasında iyice açığa çıkan «yeniden düzenlenme» ihtiyacı, ABD'nin kendi belirleyici konumuna dayalı işleyişi ufak rötuşlarla sürdürme çabalarına karşın, özellikle Vietnam, Laos ve Kamboçya'daki yenilgilerden sonra, bizzat ABD tarafından da kabul edilir oldu.

1976'da ABD başkanı seçilen J. Carter'ın, ulusal güvenlik baş danışmanı S. Brezinsky'nin, şu anda ABD dış politikasında hayli etkin olan görüşleri açısından bakılırsa; 1970 başlarında ABD ve SSCB tarafından başlatılan ünlü «detant» döneminin sona ermekte olduğu ve ABD'nin detant stratejisinin, az önce belirtilen «yeniden düzenleme»de geçici bir evre sayılması gerektiği sonucuna varılır.

Bir anlamda detantın mimarı sayılan Kissinger'dan boşalan ABD'nin uzun dönemli dünya stratejistliği makamında şimdilerde oturan S. Brezinsky'nin görüşleri henüz ABD dış politikasında tümüyle egemen değil. ABD Dışişleri Bakanı C. Vance'in temsil ettiği öteki eğilim, detant platformunun sürmesinden yana. Vance'in tersine SSCB'ye karşı daha atak, adeta meydan okuyan bir yaklaşıma sahip olan S. Brezinsky, bu atak politikaların her düzeyde uygulanmasını savunmaktadır. Dolayısıyla o, soğuk savaş döneminin SSCB'ye karşı saldırıyı yalnızca askeri düzeyde ele alan —alabilen— yaklaşımlarından hayli farklı olarak, çok boyutlu, her düzeyde yürütülecek bir politikalar serisi önermektedir. J. Carter'ın başkan seçilir seçilmez başlattığı «insan hakları» motifine dayalı ideolojik-politik kampanya bununla bağıntılıdır.

Hatırlanmalıdır ki bu kampanya asıl olarak SSCB'ye yönelikti. Kampanyanın başlıca temalarından biri SSCB'de «insan hakları»nın çiğnendiği idi. SSCB devlet sözcülerinin buna verdikleri cevap «ülkelerin iç işlerine karışılmaması gerektiği» biçiminde savunucu bir cevap olabildi ancak. «İnsan hakları» sorununun «her ülkenin kendi iç sorunu» olduğu yolunda daha da savunucu cevap biçimleri ile SSCB, açıkça tartışmaya girmekten kaçındığını, konuyu kapatmaya çalıştığını gösteriyordu. Tarihi boyunca sosyalist hareketlerin, burjuva anlayışlarla her konuda ideolojik mücadeleden yana bir tutum izledikleri ve böyle bir imkânın olduğu her yerde ötekileri savunmaya itebileceklerine her zaman güvendikleri ve her defasında da gerçekten böyle olduğunu hatırlarsak, olayın önemini ve dolayısıyla SSCB'nin durumunu daha iyi kavramış oluruz.

Bu noktaya değinmemizin nedeni, S. Brezinsky'nin her düzeyde atak politikaları önerirken, emperyalist-kapitalist sistemin üstünlüğü tespitinden çok, onun karşısında sosyalizmi temsil eden SSCB'nin zaaflarını dikkate alıyor olmasını belirtmektir. 1950'lerden bu yana emperyalist sistem her düzeyde geliştiği, güçlendiği ve «hata»larından giderek uzaklaşıp daha çekici hale geldiği için değil; «sosyalist sistem» ve özel olarak onun temsilcisi SSCB, taşıdığı sıfatını daha fazla hakedecek bir gelişme çizgisi göstermediği için, dahası bunu resmen de terkedip kapitalizme özgü ölçüt-

lere göre bir «yarışma»ya girmesine karşın bunda da beklenilen noktalara varamadığı için ve bütün bunların sonucu olarak hızla prestijini yitirip, çeşitli sorunlar ve çelişkilerle karşılaştığı için; S. Brezinsky, SSCB'yi iyice köşeye sıkıştırmayı amaçlayan bir yaklaşımı emperyalist sistemdeki yeni düzenlemelerle birlikte sunabilme imkânını bulabiliyor.

Burada Brezinsky'nin, sistemin toplumsal-politik iç düzenlemelerine ilişkin yaklaşımı ve görüşleri konumuz değil. Daha çok, bilinen uluslararası ilişkilere «düzen»e ilişkin görüşlerine kısaca değineceğiz.

Brezinsky, ABD, AET ilişkileri ve Japonya arasında, bunların gücünü azamiye çıkaran bir ilişki sistemi kurmayı önermektedir. ABD'nin haliyle «eşitlerin birincisi» sıfatıyla egemen konumunu sürdüreceği bu ilişki sistemine «trilateralizm» demektedir. Bu «üçlü blok» dünyadaki gelişmeleri yönlendirebilecek ve yeryüzündeki her birim toplumda Brezinsky'nin anahatlarıyla anlattığı toplum modelini oluşturacakları gibi özel olarak SSCB'yi de geriletmeye ve sonunda sözkonusu sürece uymasına yol açacaklardır.

Daha henüz ÇHC'de bilinen gelişmeler meydana gelmeden önce oluşturulmuş olan bu «üçlü blok» stratejisinde ÇHC, SSCB ile çatışması nedeniyle bir anlamda «yedek güç» sayılıyordu diyebiliriz. Fakat Teng Hsiao Ping'in «dörtlü çete»yi tasfiye ederek yükselişinden sonra ÇHC'de uygulamaya konulan yeni iç ve dış politikaları değerlendiren birçok gözlemci, bu durumda SSCB karşısındaki güçlerin dörtleştiğini ve dolayısıyla S. Brezinsky'nin «üçlü blok»unun «dörtlü blok»a (quadrolateralizm) çevrilebilirliğine ilişkin yorumlara bile giriştiler.

Bu kadar olmasa bile S. Brezinsky, Çin'deki gelişmeleri büyük ilgiyle karşılayıp sıkı bir Çin dostu kesildi. ÇHC'ni ziyaret etti. Ve orada son derece sıkı dostlukla ağırlandı. Teng Hsiao Ping'de ABD'ye yaptığı gezide, ABD-ÇHC ilişkilerinin bu denli sıcaklaşmasının mimarı sayılan Brezinsky'ye özel ilgi gösterdi. ABD dış politikasının bu en etkili kışısı ile ÇHC'nin mahut «cezalandırma seferi»nin hemen arifesinde yapılan görüşmelerde ABD tarafı, elbette, ÇHC'nin Hindiçini'deki muhtemel girişimlerini «onlayışla karşılayacağı»nı bildirmiş olmalıdır. ÇHC'nin süper güç olarak etrafında bir nüfuz alanına ihtiyaç duyması ve bu ihtiras için «ceza savaşları»na başvurması, dünyada üçlü veya dörtlü bir blokun belirlediği bir düzen kurmak isteyenlerce şüphesiz haklı, gerekli bulunacaktır.

Çin'in Hindiçini'de bir nüfuz bölgesi oluşturmak politikasının ABD'ce olağan ve gerekli karşılanmasından söz etmişken, 1979 yılı başlarındaki ünlü Guadolupe zirvesine de değinmek gerekir. Çünkü öyle anlaşılmaktadır ki burada da bir «nüfuz bölgesi» oluşturulması antlaşması karara bağlanmıştır. Hatırlanacağı üzere Guadolupe zirvesine ABD ve AET'nin üç önde gelen üyesi İngiltere, F. Almanya ve Fransa'nın devlet başkanları katılmıştı. AET'nin son yıllarda Balkanlar ve Akdeniz'e kıyısı olan Afrika ülkeleri ile iktisadi ilişkilerini yoğunlaştırarak buraları kapsayan bir nüfuz alanı oluşturmaya yöneldiği zaten gözlemlenmekteydi. İspanya, Portekiz, Yunanistan, Yugoslavya, Türkiye, Tunus ve Fas'ı şimdiden içeren, Cezayir'i de kapsayabileceği düşünülen bir «alan»dır bu. Herhalde İran'daki son gelişmelerden sonra burasının da AET'nin ekonomik nüfuz alanına dahil edilmesinin şu anda en mantıki «çözüm» olacağı kararlaştırılmış olmalıdır.

Bunlar da dikkate alındığında ÇHC devletinin Vietnam'a açtığı savaşın ne yalnızca ÇHC-Vietnam ilişkileri çerçevesinde ne de ÇHC'nin Güneydoğu Asya'ya yönelik politikası çerçevesinde değerlendirmekle yetinmemek gerektiği ortaya çıkmaktadır. Görülen odur ki son on yıldır dünya çapındaki uluslararası gelişmelerde belirleyici etkisi duyulmuş olan detant platformu geçersiz hale gelmektedir. Detant dönemi, ABD ile SSCB'nin önemli uluslararası sorunları ikili görüşmeler, uzlaşmalar yoluyla çözümleyerek, dünya üzerinde belli bir güç dengesini sürdürme anlayışı üzerine kurulmuştu. Aradan geçen yıllar, ABD'nin sözkonusu «denge»yi tamamen kendi lehine sayılmasa bile, SSCB aleyhine bozmasını mümkün kılacak koşulları olgunlaştırdı. Gerçi ABD'de şu anda hâlâ eski detant politikasını ana hatlarıyla uygulama yanlısı bir eğilim vardır. Dışişleri Bakanı C. Vance tarafından temsil edilen bu eğilim, özellikle Afrika ülkelerine ilişkin sorunlarda bu eğilime uygun politikalarını uygulayabilmektedir. Ancak az önce sözü edilen ve sanırız günden güne ABD dış politikasına daha fazla egemen olacak olan S. Brezinsky'nin öncülüğündeki eğilim, «denge»nin SSCB aleyhine bozulmasını mümkün kılan gelişmeleri kararlılıkla güçlendirmek yanlısıdırlar. Brezinsky bu konuda SSCB «nüfuz alanı» sayılan Doğu Avrupa'daki reel-sosyalist ülkelerde bile ABD'nin «daha etkin» olmasından yanadır.*

Bunlar ABD ve SSCB arasındaki ilişkilerin «soğuyacağını», «sertleşebileceğini» göstermektedir ama, «ye-

* Şüphesiz, bu yazıda üzerinde durduğumuz S. Brezinsky'nin görüşleri ABD'de tamamen benimsenmiş değildir ve ayrıca diğer metropol devletler tarafından da eleştirilere uğramaktadır. Örneğin F. Almanya Brezinsky'nin özel çabalarıyla hızla geliştirilen ABD-ÇHC ilişkilerini fazla sevinçle karşılamamış, bunun yol açabileceği diğer gelişmeleri dikkate alarak ihtiyatlı bir tutum benimsemiştir. ÇHC'nin Vietnam'a savaş açmasından sonra özellikle F. Almanya ve kısmen de diğer Avrupa ülkeleri iyice tedirginleştiler.

Hindiçini'deki gelişmelerin ÇHC-SSCB çatışmasını iyice keskinleştirmesinin ötesinde, uzun dönemde SSCB'yi kuşatmayı amaçlayan politikalara bağlı olduğunu gören B. Avrupa ülkeleri, böyle bir politikanın olumsuz sonuçlarıyla asıl olarak kendilerinin karşılaşacağı kanısındadırlar. SSCB'ye karşı savaşı da içerebilecek olan veya SSCB'yi savaş açma zorunda bırakabilecek olan bu politika, amaçlanmamakla birlikte bu sonuçlara yol açarsa savaşın alanı Avrupa olacaktır. Bu bir yana bırakılsa bile, sözkonusu politika Avrupa ülkeleri ile SSCB arasında gelişen ekonomik ilişkilere büyük sekte vurabilecektir. Veya ABD, böyle bir politikanın geçerli olması halinde, Avrupa ülkelerini çapı belirsiz bir silahlanma yükümlülüğü altına sokabilecektir.

ni bir soğuk savaş» dönemine girilmek üzere olunduğu anlamına gelmez. Yaklaşık Çin devriminden sonra başlayıp Çin-Sovyet çatışmasının resmen açığa çıktığı tarihe kadar devam ettiğini söyleyebileceğimiz 1950'lerdeki «soğuk savaş» dönemi, ABD ve diğer kapitalist devletlerin özel olarak SSCB'nin ve genelde sosyalizmin güç ve prestij kazanmalarına karşı duyulan korku ve telaşın ürünü idi. Oysa şimdi durum tersinedir. Avrupa komünist partileri soğuk savaş döneminde kararlılıkla korudukları SBKP ile bağlarını artık koparmışlar ve böylece SSCB 1950'lerde Avrupa'da sahip olduğu güçlü destekten önemli ölçüde yoksun hale gelmiştir. Romanya örneği SSCB'nin, «Sosyalist Blok» içindeki doğal desteklerinde de önemli kayıplara uğramış olduğunu kanıtlamaktadır.

Gerçi gerek Avrupa Komünist Partileri, gerekse Romanya ve hatta Yugoslavya, emperyalist devletlerin SSCB'ye yönelik açık düşmanca politikalar uygulamaları halinde buna karşı çıkacaklarını belirtmektedirler. Ama şu noktayı vurgulamak gerekir ki ABD ve AET devletleri, SSCB'yi geriletmek, dünya ölçüsündeki gücünü zayıflatmak yolundaki politikalarını, «askeri yöntemler»e değil, ekonomik-kültürel-ideolojik ve siyasal araçlara, yöntemlere dayandırmak, SSCB'yi bunlarla «kuşatmak» istemektedirler.

BAZI YARGILAR

Bütün bunlardan çıkabilen ilk sonuç; emperyalist metropollerin inisyatif üstünlüğünü ele geçirdikleri bir uluslararası ilişkiler dönemine girilmekte olduğudur. Bu inisyatif üstünlüğünün uzunca bir süre devam edeceğini söyleyemeyiz. Ama, öyle gözükmektedir ki eğer bu durum bozulursa, bu ÇHC'nın veya SSCB'nın —askeri-ekonomik güç bakımından daha zayıf oldukları eski dönemlerde pekâlâ sahip olabildikleri— inisyatif üstünlüğünü yeniden ele geçirmelerinden dolayı olmayacak. Haldeki durumları gelişim doğrultularıyla ÇHC ve SSCB, bu gidişi durduramayacaklardır. Emperyalist metropollerin şu anda sahip olabildikleri görece elverişli, avantajlı konumlar; bu ülkelerde ve genelde emperyalist sistemde son yıllarda değişik görünümler altında kendini gösteren güçlü toplumsal sarsıntıları şimdilik gözden kaçırabilse ve hatta bir ölçüde yavaşlatsa bile; şunu pekâlâ söyleyebiliriz ki 1980'li yıllar, emperyalist metropollerde uzun sürmüş ve istikrarlı iç yapıların derinliğine sarsıldığı yıllar olacaktır. Buna sistemin metropoller-dışı geniş alanı içinde yer alan bağımlı ülkelerin bir çoğunda daha şimdiden hızlanmaya başlayan siyasal-toplumsal hareketlilikleri de eklersek genel durumun emperyalist metropoller için hiç de sanılabileceği gibi parlak olmadığını görürüz.

Bu yargıların gerekçelerine bu yazıda giremiyoruz. Belirtmek istediğimiz nokta «dış politika» analizleri yapılırken, dış politikanın iç gelişmelerce belirlendiği gerçeğini gözden uzak tutmamamızdır. Özel olarak SSCB ve ÇHC'nin, sosyalist sıfatını taşıyan bu iki ülkenin, uluslararası düzeyde şu anda bulundukları durum ve tutumlarını bu gerçeğin ışığında değerlendirirsek; kolayca görebileceğiz ki; SSCB'yi savunma pozisyonuna iten, ÇHC'ni düne kadar onca saldırdığı emperyalist metropollerin teşvikli desteğiyle bölgesel ve kıtasal savaşları göze alan dış politikalara götüren temel neden: bunların «reel-sosyalizm»in değişik biçimlerini temsil eden iç yapılarıdır. Bu yapıların varlığında SSCB belki kazandığı «mevzi»leri koruyabilir ve hatta kısmi başarılar kazanabilir. Aynı şekilde ÇHC, özellikle Hindiçini'de istediği nüfuz alanını nihayet bulabilir. 1980'lerin karmaşık gelişmelere gebe yıllarında bütün bunlar mümkün olabilir. Her şey emperyalist metropollerin istediği, hesapladığı biçimde gelişmeyebilir.

Metropollerde ve emperyalist sistemin bütününde, az önce değindiğimiz gelişmeler meydana gelir ve bu SSCB veya ÇHC için daha elverişli uluslararası konumlar elde etme fırsatı yaratabilirse de, sosyalistler unutmamak zorundadırlar ki bu «başarı»lar reel-sosyalizmin anlık ve ancak kendince başarı sayabileceği şeylerdir. Reel-sosyalist toplumların «içte» gitgide kapitalizmin sorunlarına olabildiğince benzer sorunlarla yüzyüze geldiği ve bunların giderek yoğunlaştığı gerçeği ortadadır. Bu bakımdan sosyalistler, aslında giderek daha fazla doğrudan **halklararası ilişkiler** halinde gelişmesi gereken ama varolan durumda **devletlerarası ilişkiler** biçiminde yürüyen uluslararası ilişkilerin uzak ve hatta soyut düzeyindeki gelişmelerine bel bağlamamalı, sorunların çözüm imkânlarının asıl olarak burada yaratılacağı yanılgısından kurtulmalıdırlar. Bu gelişmeleri izlemek, ama asıl belirleyici olanın toplumların bağrında şimdilerde daha bir genişleyen değişim ihtiyaçları olduğunu, sorunun burada çözümleneceğini bilmek zorundadırlar.

1960'lardan bu yana özellikle ÇHC-SSCB çatışmasının gitgide keskinleşen süreci içinde sosyalizm adına savunulan ne kadar değer varsa, tüm bunların sırasıyla çiğnendiğini, en temel ilkelerin bile bir kenara atıldığını ve nihayet sosyalist adlı toplumlar arasında savaşlar gerçeğiyle de karşılaştığını gören sosyalistler için, reel-sosyalizmin tüm bu olgularla kendini gösteren batak ve çıkmaz teorik-politik platformundan çıkmak bir zorunluluktur. Bu ağır ama zorunlu tarihî görevi hâlâ reel-sosyalizmden mucizevî bir gelişme bekleyerek gündeme getirmek istemeyenler hatırlamalıdırlar ki; ÇHC ve SSCB'yi ilk kez bu denli yakın biçimde savaş noktasına getiren Hindiçini'deki gelişmeler henüz başlangıç aşamasındadır. Önceden ne denli kabul edilmez, inanılmaz sayılmış olursa olsun bugün bir ÇHC-SSCB savaşı en az emperyalistlerarası savaş ihtimali kadar ve hatta ondan daha yüksek bir ihtimal halindedir. Bu olabildiğine anlamsız, korkunç ihtimalden sözedebilme durumuna gelmek, tek başına bu olgu, eğer reel-sosyalizmin trajik niteliğini kavramaya yetmiyorsa, şüphesiz artık söylenecek hiçbir şey yoktur. ■

JÜLİDE ERGÜDER

Teng'in ABD Gezisi Ve Çin'deki Gelişmeler

«Bu yola gelmez hain, diz kapaklarına kadar çamura batmış bu cüce, bir dağ tepesinde duran bir deve tükürmeğe kalkışıyor.»

Sovyet basınında Çin Halk Cumhuriyeti başbakan yardımcısı Teng Hsiao-ping için sarfedilen bu sözler, Çin'de son birkaç yılda gözlemlenen gelişmelerden tutun da Teng'in dalgalı siyasal yaşamına ve Batı'ya açılma çabalarının Sovyetler Birliği'nde yarattığı tepkiye kadar pek çok önemli noktaya ilişkin ipuçları taşıyor.

Bu yazı Teng'in ABD'ye yaptığı resmi gezi ve bu gezinin sonuçları ile sınırlıdır. Çin'in dış politikası ya da Uzak-Doğu'da geçtiğimiz günlerde patlak veren Çin-Vietnam savaşı, her biri kendi başına yazı olabilecek kapsamlı konular oldukları için burada ele alınmayacaktır.

Teng'in ABD ziyaretine girmeden, bu ziyareti olanaklı kılan Çin'deki iç gelişmelere kısaca değinmek gerekiyor, sanırım.

22 Mart 1978 tarihli bir gazetede yer alan «yüz çiçek açsın, yüz fikir yeşersin sloganı yine benimseniyor» başlığı, Çin'de aralarında Ciang Çing ve üç arkadaşının (Dörtlü Çete) iktidardan uzaklaştırılması ve buna bağlı olarak gerçekleştirilen köklü değişklikleri (örneğin 7 Mart'ta yeni anayasanın açıklanması) bir çırpıda özetliyordu: Başkan Mao'nun 1956 yılında ülkede bir ölçüde özgür bir ortam yaratılması için ortaya attığı sloganına dönülmüştü. 1956'da ancak birkaç ay süren özgürlük ortamına bu yeniden dönüş, bu kez uzun ömürlü olacağa benziyordu.

1965'te görünüşte üniversite öğrencilerinin ayaklanması ile başlayan Kültür Devrimi özünde, devrimi sürekli kılmayı, Çin insanının yozlaşmasını, burjuva eğilimlere kendisini kaptırmasını önlemeyi amaçlıyordu. İşin yakıp yıkma faslı bir yana bu devrim, toplumun bütün katlarında siyaset, eğitim ve üretim alanlarında herkesin etkinlik göstermesini sağlamaya çabalıyordu. Devrimlerin sürekli olmaması halinde er geç sömürücü bir sınıfın belireceği görüşüne dayandırılan girişimler daha sonra ilerleme ve kendini yenileme ruhunu fazla ileriye götürecek tüm geçmişi yok saymak, müzeleri kapatmak ya da Konfüçyüs dahil bütün filozofları kötülemek, sanatçıları küçültmek gibi eylemlere varınca bir noktadan sonra, günümüz dünyasının dış zorlamalarıyla da birleşince, kendi tepkisini yarattı. Askerler ve köylüler fabrikalarda çalışmaya sevkedilirken siyasal kadrolarda görev alanların devrimin ruhundan ayrılmamaları için tarlalara çalışmaya gönderilmesi ise, kısa sürede, bir tür tasfiye ve sürgün mekanizması olarak çalışmaya başlamıştı, zaten.

KÜLTÜR DEVRİMİ NASIL GELİŞTİ?

1966 Mayıs'ında Kızıl Muhafızların yayınlarında Başkan Liu Şao-Şi'ye saldırılar yer alırken, politbüroda değişiklikler yapılıyor, Ağustos'ta ise partinin Merkez Komitesi toplantısında «Kültür Devrimi Üstüne 16 Maddelik Bir Karar» kabul ediliyordu. Bu arada Mareşal Lin Piao partinin tek başkan yardımcısı olmuştu. Aynı yıl Teng gözden düşmüş ve bütün görevlerinden alınmıştı. 1967 başlarında, daha sonra «Şanghai Devrimci Komitesi» adını alacak olan, «Şanghai Komünü» kuruldu. 1967 ortalarında Wuhan eyaletinde yerel askeri güçlerle Pekin'den gelen sol kuvvetler arasında çatışmalar çıktı. 1968'de askeri kadrolarda tasfiyeler yapıldı ve her eyalette devrimci komiteler kuruldu. Ekim ayında revizyonist olmakla suçlanan devlet başkanı Liu Şao-Şi görevinden alındı. 1969 ortalarında partinin IX. Kongresi Mao'nun çizgisindeki Lin Piao'nun raporunu benimsedi. Lin Piao giderek güç kazandı. Batı'ya açılmaya yönelik tüm girişimlere karşı çıktı. Ancak, Başkan Nixon'ın Çin'i ziyaret edeceği açıklanınca bir darbe düzenledi, başarılı olamadı. Lin Piao 1971 Eylül'ünde Moğolistan'a kaçarken bindiği uçak düşecek ve ölecektir.

1973 ağustosunda toplanan partinin X. Kongresi'nde tüzük ve politbüroda yeniden değişiklikler yapıldığını görüyoruz. Yıl sonunda ise Konfüçyüs ve öteki büyük filozoflara karşı bir eleştiri kampanyası başlatılmıştı. 1974 yılı sonunda, Chi Peng-fei'nin yerine Chiao Huan-hua dış işleri bakanlığına atandı. 1975 yılı başında Teng Hsiao-ping parti başkan yardımcılığına getirildi. Birkaç gün sonra, Çu En-lai'nin XX. yüzyıl sonunda Çin'i güçlü bir endüstrileşmiş ülke yapmaya yönelik programından söz edilmeye başlandı. Bu arada Teng Hsiao-ping genel kurmay başkanı olmuştu. Gazeteler, fabrikalarda karışıklıklar çıktığını haber verirken, duvar gazetelerinde revizyonistlik suçlamaları almış yürümüştü. 1976 yılı başında Başbakan Çu En-lai öldü. Hua Kuo-feng vekâleten başbakanlığa getirildi. Teng'e yöneltilen «kapitalist» eğilimli olduğu eleştirileri yeniden güçlenmeye başlamıştı. Bu eleştirileri, parti merkez komitesinin ikiye bölündüğü haberleri izledi.

Çu En-lai'nın ölümüyle yönetici kadroda ortaya çıkan çekişmeler bir noktada, Mao'nun sağladığı «birlik» ruhunun yerine «eleştiri» dönemine bıraktığını simgeliyordu. Çin'in hemen hepsi 70'ini aşmış yaşlı yöneticileri arasında hayli genç bir kişi olan Hua Kuo-feng'in başbakanlığa getirilmesi, «sürpriz bir atama» olarak karşılanmıştı. Partı hiyerarşisinde yeni bir isim olan Hua Kuo-feng, tüm yaşamı boyunca Mao'ya bağlılığı ile tanınmış, bu arada parti içinde çeşitli kanatların sürtüşmelerinin de dışında kalmayı başarmıştı. Hua aynı zamanda tarımın makineleşmesini öngören yeni iş reformunun da baş yöneticisiydi.

Mao'nun da her zaman desteklediği sol radikal kanadın giderek etkinlik kazandığını gösteren 1976'daki gelişmeler, 10 yıllık bir aradan sonra Çin'in yeniden içten içe kaynadığı ve yeni bir kültür devriminin başlatıldığı biçiminde yorumlara neden olmuştur. 1975 başında Çu En-lai'nin desteği ile parti başkan yardımcılığına getirilmeden önce günah çıkaran Teng, Mao'nun düşüncesinden saptığını itiraf ederken, «Yoldaş Liu Şao-şi ile ben bu büyük Kültür Devrimi'nde parti mer-

kezinin ve tüm partinin önde gelen kadroları içinde gerici ve yanlış burjuva çizgisinin temsilcileriyiz. Biz, yalnızca basit hatalar değil, yön ve çizgiye ilişkin hatalar da yaptık» demişti. Ünlü **Time** dergisinde yer alan itiraflarını Teng şöyle sürdürüyordu: «Kültür Devrimi hareketinin ana çizgisini hatalı olarak kavradık. Başkan Mao'nun kitle çizgisini ihlâl ettik. Liu Şao-şi ile benim hatalarımıza sübjektivizm ve bürokratizm yol açmaktadır. Benim hatalarımın özü şudur: Kitle çizgisi sorununda, kitleleri desteklemek ve kitlelere güvenmekten yana değilim. Bunun yerine, kitlelerin devrimine karşı çıkan tarafta yer alıyorum. Sınıf mücadelesi konusunda devrimci proletaryanın yanında değilim, aksine burjuva sınıfının saflarındayım. İki çizgi arasındaki mücadele meselesinde ise Başkan Mao'nun temsil ettiği doğru çizgide değilim, aksine burjuva sınıfının gerici çizgisini temsil ediyorum. Hatalarım benim Başkan Mao'nun kötü bir öğrencisi olduğumu tümüyle ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle önemli, ileri gelen bir görev almak konusunda yeterli olmadığım açıktır.» Kültür Devrimi sırasında Kızıl Muhafızların saldırısına uğradığı için bir kızı sakat kalan bir baba söylüyor bunları! Aynı Teng, (1976'nın ilk aylarında patlak veren) ikinci bir tasfiye dalgasında bütün görevlerinden uzaklaştırılacaktır. Ancak bu sürgün pek uzun sürmez. Çin'de rüzgârların yönü yine değişecek, Teng ikinci bir itirafname, nam-ı diğer «öz-eleştiri» yazacak, itibarı iade edilecek, tüm askerî ve sivil görevlerine geri döndüğü üzere birden fazla görev üstlenen Teng, başbakan yardımcısı, Komünist Parti başkan yardımcısı, askerî komisyon başkan yardımcısı ve halk kurtuluş ordusu genel-kurmay başkanı olacaktır.

Yukarıdaki sözlerin önemi, Teng'in birkaç yıl sonra ABD ziyareti sırasında dile getirdikleri ile karşılaştırılınca ortaya çıkıyor.

Time dergisi muhabirinin, «Batı'da Mao'nun ilkelerinin son yıllarda Çin'de terkedildiği görüşü hakim. Çin'de bugün Mao'nun ilkelerine ne kadar uyuluyor?» sorusuna Teng şu cevabı verecektir:

> «Bu haberlere rağmen, bizim her olanakta Mao'nun görüşlerini rehber olarak alacağımızı açıkladığımızı siz de biliyorsunuz. Mao'dan uzaklaşma diye bir şey söz konusu değildir. Örneğin, hem ABD ile ilişkilerin geliştirilmesi, hem de «Dört modernleşme programı» Başkan Mao döneminde, onun tarafından kararlaştırılmış ve bu kararlar onun emriyle basına başbakan Çu En-Lai tarafından açıklanmıştı. Söz konusu kararların salt Çu En-Lai'nin görüşleri olarak nitelenmesi ise kesinlikle yanlıştır. Öte yandan, Başkan Mao'nun hatasız olduğunu da söylemek istemiyoruz. Var olan koşulların sınırlılığı nedeni ile onun da hayatta bulunduğu sürece göremediği ve kavrayamadığı şeyler olmuştur. Şimdi yeni koşullarla karşı karşıyayız. Ve bu koşullara paralel olarak yeni sorular ortaya atıyoruz. Bu davranışımız tümüyle mantıklıdır ve Mao'nun görüşlerinden uzaklaşma olarak nitelenemez... Evet ülkemizde bazı değişiklikler oldu. Ancak tüm bu değişmeler Mao'nun koyduğu temel ilkeler çerçevesinde gerçekleşti. Şunu da belirtmek zorundayım, Mao'nun kendisi de politikasını uygulamakta önemli engellerle karşılaşmıştır. Yaşantısının son yıllarında ise sağlık durumunun bozukluğu bazı hedeflerini gerçekleştirmesini engellemiştir. Bu nedenle Başkan Mao bu engelleri ortadan kaldırabilecek durumda değildi.»

Çin'e dış ülkelerden fabrika tesisleri ithalini başlatan kişi olarak tanınan Teng'in girişimlerine ilişkin ilk haberlerden biri 1976 sonlarında bir gazetede «Ç.n'ın ekonomik kalkınma için yabancı teknoloji ve araç-gereç alacağı açıklandı» başlığıyla verilmiş. Komünist partinin organı **Halkın Günlüğü**, Çin'in gelişmesi ve ekonomik alanda kendine yeterli bir düzeye ulaşabilmesi için yabancı tekniğin gerekliliğinden dem vururken, Yeni Çin Haber Ajansı Dörtlü Çete'nin politikasına çatarak şunları söylemektedir: «Kendi kendine yeterli olma bir kapalı kapı siyaseti demek değildir..... Bayan Mao ve arkadaşları, ülke kalkınması için gerekli ileri teknolojinin plânlı bir çerçevede ülkeye sokulması çabalarını bilerek önlediler ve 'komprador felsefesi' diye amacından saptırdılar.»

1976 ağustos ve kasım ayları arasında üç kez nükleer deneme yapan Çin'in, iki yıla kadar kıt'alar arası balistik füze yapacağı da öğrenilmişti. Bu arada Çin uzaya yapma uydular gönderiyor ve bu uydular başarı ile dünyaya döndürülüyordu. Ülkede karışıklıklar çıktığı yolunda çeşitli ajanslardan alınan haberleri, 1977 başında Çin başbakan yardımcılarından (tam bir düzine başbakan yardımcısı var) Li Hsien Nien tarafından doğrulanmıştı. Ancak güney eyaletlerinde görülen yol kesme, grev ve benzeri karışıklıklar geniş kapsamlı hareketlere dönüşmemiştir. Çin'in Japonya'dan yeniden petro-kimya, bakır işleme ve elektronik endüstrileri ile enerji tesisleri için malzeme ithal edeceği haberleriyle 1977 nisanında karşılaşıyoruz. Birkaç ay sonra, Çin'in ırkçı Rodezya ve Güney Afrika ile ilişkilerini geliştirmekten çekinmediği, Rodezya'dan krom, Güney Afrika'dan da pamuk, yün, bakır, altın ve elmas ithal ettiği öğreniliyordu.

«Cüce» Teng'in itibarının geri verildiği haberlerinden bir gün önce (19 temmuz 1977) Yeni Çin Haber Ajansı'nca yayınlanan bir yazıda artık Çin'de aydınların ideolojik baskılara karşı korunacağı belirtilmektedir. Ajansın yorumunda Çinli aydınlardan «ülkenin hazineleri» olarak söz edilmekteydi.

Dörtlü Çete'nin kesin tasfiyesi pek çok değişiklikle birlikte Çin Komunist Parti yasasında sert bir disiplin sağlamaya yönelik maddelerin kabul edilmesine de yol açmıştır. Partinin XI. kongresinde hiç bir parti üyesine ayrıcalık tanınmayacağı vurgulanırken, her düzeyde özel disiplin komiteleri kuruluyor ve üye adaylarının ancak 1 yıllık deneme dönemini başarıyla tamamladıkları takdirde partiye kabul edilmeleri öngörülüyordu. XI. Kongrenin çalışmaları batılı gözlemciler tarafından yeni yöneticilerin Mao'nun politikasından uzaklaştığı, Çu En-lai'nin görüşlerinin benimsendiği, Hua Huo-feng'ın 11 aylık ılımlı yönetiminin onaylandığı biçiminde yorumlandı. ÇKP Politbürosu ile Merkez Komitesi'nin üye bileşimlerinin, yeni yönetimin politik tercihlerini aksettirecek biçimde belirlendiği de dikkati çekti.

1977 ağustosunda ABD Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'ın Çin'i ziyareti sırasında bir konuşma yapan Teng, bir yandan Mao'dan övgüyle söz ederken, öte yandan da ideolojik savaşın ikinci plana atılıp ekonomik kalkınmaya hız verileceğini vurgulamıştır. Çin ile ABD arasında diplomatik ilişkileri başlatması ve Taiwan'a ilişkin sorunların bu ziyaret sırasında tartışıldığı hep biliniyor. Hatta Teng, Vance'ın ziyaretinden kısa bir süre sonra verdiği bir demeçte ABD'nin Çin'i bir oyun kâğıdı gibi kullanmasına olanak vermeyeceklerini belirtmiş, «Dünya savaşı kaçınılmazdır ama Amerika'nın bunu çıkaracak cesareti yok» demiştir. Teng aynı demecinde, bir saldırı halinde direneceklerini, Sovyetler'in askerî gücü karşısında asla eğilmeyeceklerini iddia etmişti. Teng'in demeciyle, Hua'nın, ülkesinin Vietnam'la savaşına ilişkin «Vietnam'a karşı cezalandırma hareketine girmeden önce bir Sovyet müdahalesi de dahil bütün riskleri inceden inceye hesapladık.» ifadesinin aynı çizgiyi izlediği farkediliyor, sanırım.

Yine 1977 ağustosunda Çinlilerin Batılı armatörlerden ucuza kullanılmış gemi satın alarak bir ticaret filosu kurmaya çabaladıklarını, Gobi çölünü kuyular açıp sulama tesisleri kurarak tarıma açtıklarını ülke topraklarını tarım, hafif ve ağır endüstri arasında dengeli bir biçimde geliştirmek üzere altı ekonomik bölgeye ayırdıklarını görüyoruz. Eylül ortasında Çin'in yeni bir nükleer deneme yaptığı haberinin yanı sıra dünya haber ajansları Çin'de ilk kez Mao'nun görüşlerine dogmatik yaklaşımın açıkca eleştirildiği haberi ile sarsıldı. Kültür Devrimi sırasında yasaklanan klâsik tiyatro, bale ve öteki sanat yapıtlarının yeniden sahnelerde görülmesi de bu tarihlere rastlamaktadır. Çin'de eğitim reformu önce üniversiteye öğrenci seçiminde kendini gösterdi. 1977 sonlarında, yüksek öğretimin öncekı yıllarda ideolojik ayrılıklardan büyük zarar gördüğünü öne süren Çin yöneticileri, bundan böyle üniversiteye öğrenci seçilirken ideolojiye değil yeteneğe önem verileceğini açıkladılar. Büyük ölçüde yetenekli ve teknik elemana ihtiyaç duyan bir ülkede herhalde, başka türlü bir tutum pek beklenemezdi. Pek çok alanda katı uygulamadan uzaklaşan Çinli yöneticiler 1977 ekiminde, 10 yıldır ilk kez, ücretlere zam yaparken, bu artışların her yıl yenileneceğini de açıkladılar. Endüstriyel üretimde % 12 oranında bir artış bekleyen Çin yönetimi, bu artışın yarattığı devlet geliriyle maaşların arttırılmasını kararlaştırmıştı. Bu kararın yanısıra, endüstri ve tarımın modernleştirilmesi, tüketim mallarının miktar ve kalitelerinin arttırılması da öngörülüyordu. (Bu arada Çinliler için yabancılarla evlenme yasağının kalkması ve Başkan Hua'nın araya girmesi ile Çinli gençle bir Fransız kızının evlenmeleri de yönetimdeki yumuşamayı yansıtan ilginç bir olay...)

2000 yılında modern bir sosyalist ülke olabilmek için büyük bir atılım içine giren Çin, birçok bölgesindeki hızlı nüfus artışına karşı önlemler almak zorunluluğunu da duymuştur. Pekin, Şanghay ve Tientsien'in dışındaki bölgelerde doğum oranını % 1'e düşürebilmek için uğraşılmaktadır. (Çin'in nüfusu için çeşitli rakamlar veriliyor.)

Daha geçenlerde Yeni Çin Haber Ajansı Çin'de, erkeklerin üzerinde % 100'e yakın bir ölçüde başarıyla uygulanan bir doğum kontrol hapı yapıldığını açıkladı. Kalkınma hamlesi Çin toplumunda daha neleri değiştirmeyecek ki? 14 temmuz 1978 tarihli bir gazetede şöyle bir başlık okuyoruz: «Büyük Yiyecek Devrimi» Çin halkını hazır yemek tüketimine çağırıyor! Bu haberde, **Halkın Günlüğü** gazetesinde yayınlanan üç günlük bir dizinin, kalkınma hamlesini güçlendirmek için halkın yiyecek alışkanlıklarını değiştirmesinin öğütlendiği, halkın paketlenmiş hazır yiyeceklerle iktifa etmesi halinde boş kalacak lokanta işçilerinin daha üretken kollara kaydırılabileceğini kaydettiği belirtilmektedir. Hazırlanması uzun zaman alan ve uğraştırıcı yiyeceklere alışık Çin halkının bu sözüm ona «büyük» yiyecek devrimini ne ölçüde sevimli bulduğunu tahmin etmek pek zor olmasa gerek... Çin'in bilim adamı ve teknisyen açığını kapatmak için her yıl 2 000 Çinli öğrencinin batılı ülkelere öğrenime gönderilmesi önerisini, bu ülkelerin bir ölçüde dehşetle karşıladıklarına ise hiç kuşku yok. Zaten kapasitelerinin üstünde öğrenci barındıran Avrupa üniversiteleri, ilk aşamada bu öneriyi ilke olarak kabul etmekle birlikte, gerekli hazırlıkların yapılabilmesi için zamana gerek olduğunu öne sürmek zorunda kaldılar.

Hua Kuo-feng'in 1978 ağustosunda gerçekleşen Romanya ve Yugoslavya gezileri, Çin'in özellikle petrol üretimi için gereksinim duyduğu teknolojik yardımı elde etmesi açısından da büyük önem taşımaktaydı. Romanya'da Hua'nın Köstence'yi ziyaret etmesi ve Çin yönetiminin Köstence'de bir liman açmayı tasarladığının açıklanması, Batılı siyasal gözlemciler tarafından, Sivastopol'da deniz üssü bulunan Sovyetler Birliği'ni kaygılandıracak bir gelişme olarak yorumlandı. Romanya'nın Çin'in yeni gelişmekte olan petrol endüstrisine teknik yardım yaptığı ve son geziden sonra bu yardımın daha da arttırılmasının kararlaştırıldığı gözden kaçırılmamalı. (Son Çin-Vietnam savaşı patlak verdiğinde Romanya'nın tarafsız bir tutum takındığını da hemen burada anımsatmak yararlı olabilir.)

Yeni Çin yönetimi, Kuril Adaları nedeniyle iyice şekerrenk bir hale gelen Sovyetler Birliği - Japonya ilişkilerini kendi yararına kullanmayı da başardı. Uzak Doğu'da ABD'nin etkinliğini yitirmesinden sonra güçlü bir müttefik ve iş çevreleri için de geniş pazarlar arayan Japonya, en sonunda Çin ile 10 yıl süreli bir Barış ve Dostluk Anlaşması imzaladı. (12 ağustos 1978) (Sovyetler Birliği ile Japonya arasındaki 30 yıl süreli Dostluk ve Yardım Anlaşmasının süresinin 1980'de dolacağını anımsatmak gerek.) Anlaşmanın imzalanmasından beş gün sonraki bir haberin başlığı şöyle: «Çin Japonya'dan, minibüs satın alıyor.» Batı'ya açılma hamlesi içinde turizme büyük önem vermeye başlayan Çin yönetimi, bu minibüsleri turizm sektöründe kullanmayı tasarlıyordu. Ayrıca, Toyota Motor ile Hıng Motors firmalarının yöneticileri Çin'den aldıkları siparişlere hatırı sayılır indirimler uygulayarak, gelecekteki kamyon ve otomobil siparişlerini de şimdiden sağlama aldıklarını açıklamışlardı. Japonlar yıl sonunda Çin'de yılda 6 milyon ton demir ve çelik üretecek bir kompleks kurmak için çalışmalara başladılar.

1962'deki sınır çatışmalarından beri bütünüyle Sovyetler Birliği'ne yönelen Hindistan ile de ticarî ilişkilerini geliştirmeyi deneyen Çin, bu ülkeye çelik ve ma-

den endüstrisinin ileri gelenlerinden oluşan bir heyet gönderdi. Çin'in XIX. Uluslararası Yüksek Enerji Fiziği konferansına gönderdiği delegeyse, daha sembolik bir anlam taşıyordu. 23 Ağustos 1978'de Tokyo'da çalışmalarına başlayan konferans, ilk kez Çin ve Taiwan delegelerinin birlikte katıldığı bir toplantı olması açısından önemliydi. Bilindiği gibi, daha önce Çin, Taiwan'ın katıldığı hiçbir uluslararası toplantıya delege göndermemişti. 31 ağustos 1978'de Çin, bu kez, çağdışı rejimi nedeniyle pek çok ülkenin eleştirilerini üzerine çeken İran ile bir kültür anlaşması imzalıyordu. Haber alış verişi ile her iki ülkenin bilim ve eğitim kurumları arasında işbirliğini öngören bu anlaşmadan sonra, bir de bilimsel ve teknik işbirliği anlaşması hazırlanmıştı.

Çin'in 1960'larda AET'ye karşı yumuşak bir tutum takınmaya başlaması, ABD'ye yakınlaşmasının habercisi olarak yorumlanabilir. Çin 1964'lerden itiboren Avrupa ülkelerini «kapitalist» diye suçlamaktan vaz geçmiş, AET ile olumlu ilişkiler geliştirmek için girişimlerde bulunmuştu. Çin topluluk üyeleriyle öncekı yıllarda ayrı ayrı imzaladığı ikili ticaret anlaşmalarının süresi 1974'te dolunca, önce Fransa ile, sonra da topluluğun öteki üyeleriyle resmî diplomatik ilişkiler kurmuş, 1975'te ise AET'yi resmen tanımıştır. Ancak Çin'de Başbakan Çu En-Lai'nin ölümü Teng Hsiao-ping'in burjuva ekonomistliği ile suçlanarak gözden düşmesi, deprem ve iç karışıklıklar, Mao'nun ölümü (9 Eylül 1976), Hua ile Şanghay Grubu, namı diğer Dörtler Çetesi, arasındaki iktidar çekişmesi, Çin ile AET arasındaki görüşmeleri aksattı. Hua ile ılımlıların iktidarı ele geçirmesiyle iki tarafın ticaret uzmanları görüşmeleri yoğunlaştırdılar. Hazırlanan 5 yıl süreli ve tercihsiz ticaret anlaşması 1978 nisanında yürürlüğe girdi. Bu antlaşma Çin için çok önemlidir. Sovyetler Birliği'nin Avrupa'da büyük bir güçle (NATO) sınırlandırılmasında yarar gören Çin, NATO ülkelerinin ekonomik açıdan da güçlü olmalarını istemektedir. Ve tıpkı Japonya ile geliştirdiği ticaret ilişkilerini AET ile kurmaya çabalamaktadır. Ancak AET'ye yakın çevreler Çin'in bu yolda çeşitli güçlüklerle karşı karşıya olduğunu öne sürmektedirler. Bu güçlüklerin başında teknoloji ithali geliyor ki bu sorun Çin'in bütün dünya ile ticarî ilişkilerinde etkisini duyuracak boyuttadır. Teknoloji ithali yabancı ülkeler için Çin'i çok elverişli bir pazar haline getirmekle birlikte, ithalatı karşılayacak birikime sahip olduğu kolaylıkla söylenemez. Çin'in büyük miktarlarda döviz ya da altın rezervi yoktur. Çin'in ithalatını ham madde ve el sanatlarının takası ile karşılaması geçerli bir yol sayılabilir, ama AET uzmanları bu alanda da aşılacak çeşitli güçlükler olduğunu öne sürüyorlar. Kürk, porselen, bazı spor araçları, el sanatları ve en önemlisi petrol ihracatının arttırılması gerçekçi bir yol olarak gözüküyor ancak bunu da çok kısa vadede gerçekleştirmek pek olanaklı değil. AET uzmanları Çin'in petrolünü peyderpey ihraç etmesine olanak sağlayacak teknik, tesis ve ulaşım kolaylıklarından yoksun olduğunu, halihazırda üretilen petrolün ise ancak iç tüketim ile Japonya'nın talebini karşılayabileceğine dikkati çekiyorlar.

Nitekim, Pekin hükümeti bir süredir bir Amerikan firması ile petrol üretimine yarayacak teknoloji edinilmesi, petrol boru hatlarının kurulması ve petrolün tankerlere yüklenmesinde kolaylık sağlayacak sistemlerin kurulması için görüşmeler sürdürmektedir. Ayrıca, geçtiğimiz yıllarda, petrol üreten ülkeler arasında 92 milyon ton ile 10. sırayı alan Çin, bir süre önce Güney Çin Denizi'nde zengin petrol ve doğal gaz yatakları bulmuştur. Tonkin körfezi, Hainan Adası ve çevresiyle İnci nehri ağzında sondaj çalışmaları sürdüren Çin'in iddia ettikleri gibi 1985'e dek bu potansiyeli işletebildiği takdirde, petrol ihracatını 40 milyon ton arttırması beklenmektedir. Son bulunan petrol yataklarının denizde oluşu da, petrolün tankerlere ulaştırılması sorununu büyük ölçüde hafifletecektir.

ABD-Çin diplomatik ilişki kurma kararına öngelen son birkaç gelişme de şöyle:

Çin 1978 haziranında ABD'den depremleri ve petrol kaynaklarını saptamada kullanılmak amacıyla ileri düzeyde gelişmiş aygıtlar almıştı. Askeri amaçlarla kullanılması olasılığına rağmen ABD'nin bu aygıtları Çin'e vermesi politik bir anlam taşıyordu. Siyasal gözlemciler, ABD'nin Çin'i resmen tanımaya iyiden iyiye kararlı olduğu biçiminde yorumladılar bu gelişmeyi. Stratejik malzeme alımının yanısıra Çin, İngiltere'den dikine havalanabilen 100 kadar Harrier jet uçağı almak için de girişimde bulundu. **Pravda'nın** Guadeloupe zirvesine ilişkin haberinde ise, İngiltere'nin bu yıl içinde Çin'e toplam 2 milyar dolarlık ihracat yapmasının beklendiği kaydediliyordu.

ABD başkanı Carter, 16 aralık 1978 günü Çin Halk Cumhuriyeti ile diplomatik ilişkilerin yılbaşında kurulacağını açıkladı. Böylece daha yeni kurulmuş bir devlet olarak kendi güvenliğini sağlamak kaygısıyla 1950 de Kore'de ABD'ye karşı savaşan Çin, böylece son yılların en büyük diplomatik atılımını gerçekleştirmiş oluyordu. İki ülkenin ilişkilerinde dönüm noktalarını belirleyen geçmiş olaylar şöyle özetlenebilir: 1960 yılı sonunda ABD yönetiminin Çin ile iş yapan Amerikan şirketlerine uyguladığı kısıtlamaları kaldırması, 1971 nisanında 15 kişilik bir masa tenisi takımının Çin'e gitmesi (ki bu olay o yıla «Pina-pong yılı» adı verilmesine yol açacak ölçüde büyük yankı uyandırmıştı), 1971 ekiminde BM Genel Kurul'unda Çin'i temsil etme hakkının Pekin hükümetine tanınması (bu oylamada ABD olumlu oy vermişti), 1972 subatında Nixon'un Çin'i resmen ziyaret etmesi, 1973 nisanında iki ülke arasında irtibat görevlilerinin atanması, 1973 kasımında Başkan Ford'un Pekin'i ziyaret etmesi, ve 1977 martında Carter yönetiminin ABD ile Çin arasında normal ilişkilerin kurulmasını amaçlayan resmî görüşmeleri başlatması..

Carter yönetiminin Çin'i tanımasından hemen sonra ünlü Gallup halk oyu araştırmaları enstitüsünün düzenlediği bir anket sonucunda Teng, ABD'de «Yılın Adamı» seçildi. Buraya kadar kısaca özetlemeye çabaladığımız gelişmelerin hazırladığı elverişli ortamda gerçekleşen Teng'in ABD gezisine bir göz atalım, şimdi de

Nikita Kruşçef'ten sonra ABD'yi ziyaret eden ikinci komünist lider olan «Cüce» Teng için çok görkemli bir karşılama töreni düzenlenmişti. Beyaz Saray'ın bahçesinde düzenlenen bir açık-hava töreninde Carter, pencerelerin kapalı kaldığı uzun yıllardan sonra ge-

len bu barışma döneminin pek çok gelişmelere yol hazırlayacağını belirtti. Carter, ülkesinin Çin ile ticarî, teknik, bilimsel ve kültürel ilişkiler geliştirmek istediğini, Amerikan insanının Çin'i öğrenmek için heves duyduğunu, Çinlilerin de ABD'yi öğrenmesini istediğini vurguladı. Teng ise cevabî konuşmasında, ABD ile Çin'in dostane bir işbirliği sürdürmeye zorunlu olduklarını çünkü dünya barışını tehdit eden unsurların yalnızca var olmakla kalmayıp her geçen gün etkilerini artırdığını işaret etti. Teng ziyareti süresince sık sık «Kutup Ayısı» diye ad taktığı Sovyetler Birliği'ni «tek savaş kışkırtıcısı» olmakla suçladı. Teng'in ağır suçlamaları karşısında Sovyetler Birliği, Carter yönetiminin söz konusu suçlamalara ilişkin tavrını açıkca ortaya koymasını resmen istedi. ABD yetkilileri her iki tarafı da gocundurmayacak yuvarlak ifadelerle sorunu geçiştirmeye çalıştılar.

Washington D.C.'de kaldığı ilk gece, bu ziyaretin mimarı Zbigniev Brezinski'nin evinde yemek yiyen Teng, ikinci gece Beyaz Saray'a davetliydi. Bu davete ilk kez Çin'e giden eski başkan Nixon ile ülkenin önde gelen siyaset ve iş adamları katıldı. Aynı gece, Beyaz Saray dışında 400 kadar Amerikalı Maoist gösteri düzenleyerek Teng'in Batı'ya açılma politikasını «ihanet» olarak nitelendirdiler ve polisle çatıştılar. Washington'da üç gün süren görüşmeler tamamlandıktan sonra Teng, yanındaki kalabalık heyetle birlikte Atlanta, Houston ve Seattle'ı kapsayan bir tura çıktı. Houston'daki uzay merkezini gezen Teng, en son uzay teknolojisini inceleme olanağını buldu. Rodeo seyreden, kovboy şapkasıyla gazetecilere poz veren Teng, ünlü Amerikan bifteğinin tadına bakmayı da ihmal etmedi. Bütün bu keyifli işlerin arasında, onuruna verilen ve yüzlerce iş adamının katıldığı ziyafetlerde iki ülke arasında çeşitli yatırım olasılıklarına ilişkin temaslarda bulundu.

ABD ve Çin görüşmeleri sonucunda ortak bildiri yayınlanmayacağı önceden açıklanmıştı. Ziyarette enine boyuna tartışılan önemli konular arasında dünyanın çeşitli bölgelerinde sürüp giden sıcak savaşlar, ABD ile Çin'in işbirliği yapabileceği alanlar, Taiwan sorunu, Uzak-Doğu'da henüz çözüme kavuşturulmamış sorunlar ve Sovyetler Birliği'ne karşı ortak bir cephe oluşturulup oluşturulmayacağı yer alıyordu. Washington'da kapalı kapılar ardında dünyanın çeşitli bölgelerindeki sıcak savaşlara ilişkin olarak neler konuşulduğunu bilemeyiz. Ziyaret öncesinde Batılı gözlemciler, Carter'ın muhtemelen Teng'e Sovyetler Birliği'ne karşı tutumunda ve Kamboçya-Vietnam sorunlarında itidal tavsiye edeceğini öne sürmüşlerdi. Carter eğer gerçekten böyle bir tavsiyede bulunduysa bile, pek etkili olmamışa benzer...

Teng Washington D.C., Atlanta, Houston ve Seattle'ı kapsayan ABD gezisi boyunca sık sık, ABD, Batı Avrupa ülkeleri, Japonya ve Çin'in Sovyetler Birliği'ne karşı ortak bir cephe kurmaları önerisini dile getirdi. SALT-2 anlaşmalarının imzalanmasını isteyen ve Brejnev'i Washington'da ağırlamaya hazırlanan Carter'ın bu öneriye ilişkin somut girişimlerde bulunması beklenemez. Teng gibi Sovyetler Birliği'ni «savaş kışkırtıcısı» olarak gören Brezinski'nin ünlü «trilateralizm» görüşüne pek yaklaşan bu önerinin uzun yıllardır Sovyetler Birliği ile yoğun ticarî ilişkiler geliştirmiş Avrupa ülkelerince kabul edilmesi de şimdilik olası görülmüyor. Sovyetler Birliği'ni diplomatik ve askerî yönden tecrit edebilmek amacıyla, son yıllarda işi Sovyet yönetimine karşı çıkan her devlete alkış tutmaya kadar götüren yeni Çin yönetimi, ABD gezisi ile kazandığı sevimli görüntüsünü Vietnam'a saldırmakla hayli zedeledi. Bu saldırı her ne kadar bekleniyor idiyse de, kendinden çok küçük bir sosyalist ülkeye rahatlıkla saldırabilen Çin'in, aşırı güçlenmesinin somut sonuçlarının neler olabileceği, üzerinde ciddiyetle durulması zorunlu bir nokta olsa gerek... ABD'nın Çin ile yakınlaşmayı SALT-2 görüşmelerinde bir koz olarak kullanması olasılığı yok oluyor sanki... Geçtiğimiz günlerde **International Herald Tribune**'da yayınlanan bir makale, Sovyetler Birliği'nin Vietnam ile imzaladığı Dostluk ve Yardım Anlaşmasına dayanarak, Çin-Vietnam savaşına müdahale etmesi olasılığının sanıldığı ölçüde güçlü bir olasılık olmadığını ortaya koyuyordu. Sovyet hükümetinin Varşova Paktı üyeleri ile imzaladığı karşılıklı yardımlaşma anlaşmalarından farklı hükümler içeren Vietnam ile Dostluk ve Yardım Anlaşmasının, Sovyetler Birliği'ni otomatik olarak Vietnam'a askerî yardım yapma ya da fiilen çarpışmalara katılma yükümlülüğü altına sokmadığı iddia edilmektedir. Moğolistan'a asker yığma haberleri bir yana, Sovyet yetkililerinin bugüne kadar kuru-sıkı tehditlerin ötesinde bir girişimde bulunmamaları da bu iddiayı destekliyor.

Teng'in ziyareti sırasında ABD ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında üç anlaşma imzalandı. Bilim ve teknoloji alanında işbirliğini öngören ilk anlaşmaya göre, Çin'de 50 milyar volt gücünde bir nükleer güçlendirici inşa edilmesi öngörülüyordu. 100 ilâ 200 milyon dolara mal olacağı tahmin edilen bu tesisin yanısıra, Çin renkli TV yayınları için 500 milyon dolara mal olacak (yerdeki tesisleriyle birlikte) bir haberleşme uydusu ile dünyanın fotoğraflarını çekecek bir uydu satın alacaktı. Kültür anlaşması iki ülke arasında kültür alışverişinin geliştirilmesine (gazeteci değiş-tokuşu gibi) yönelikti. Konsolosluk anlaşmasıyla ise Washington D.C. ve Pekin'deki büyükelçiliklerin dışında; Çin'ın Houston (niye başka bir kent değil de, Houston?) ve San Francisco'da, ABD'nin de Kanton ve Şanghay'da konsolosluklar açması kabul ediliyordu.

Carter'ın üzerinde hassasiyetle durduğu SALT-2 görüşmeleri konusunda Teng, beklenenin aksine, aşırı bir tepki göstermedi. Teng'in, Sovyetler Birliği'nin savaş kışkırtıcılığına ilişkin suçlamalarından vazgeçmemekle birlikte, SALT-2 anlaşmasının imzalanmasının gerekli bir ilerleme sayılmasına pek itiraz etmediği öğrenildi.

Taiwan sorununa gelince... Çin ile diplomatik ilişki kurulması ve «Cüce» Teng'in ziyareti, gerçekte, bazı Kongre üyelerini öfkelendirmişti. Taiwan bayrağının elçilik direğinden son kez indirilişini yaşlı gözlerle izleyen 200 Taiwanlının hazin görünümü pek yüreklerine dokunmuş olmalı... Taiwan konusunda Carter yönetimi bir ikilemle karşı karşıya kalmıştır. ABD'nin Çin Halk Cumhuriyeti'ni devlet olarak tanıması ve diplomatik ilişki kurması, Pekin hükümetini Çin halkını temsil etmeye tek yetkili organ olarak kabul etmesi anlamına geliyordu. Bu tanıma, ABD'nin artık Taiwan'da

büyükelçilik bulundurmasını, hükümetin atadığı memurların görev yaptığı kurumların işlevlerini engelliyordu Yine bu tanıma ile ABD Taiwan'ın Çin Halk Cumhuriyeti'nın topraklarının bir parçası olduğunu kabul etmiş oluyordu. Bu durumda, Amerikan desteğine güvenerek Kıt'a Çin'inden kaçan ve Formoza adasında kapitalist sisteme göre belirlenmiş bir devlet kuran Taipeh hükümetinin güvenliği nasıl korunacaktı? ABD Taiwan'a para ve askerî teçhizat yardımını nasıl bir formülle sürdürecekti? Kıt'a Çin'ini gözlemlemek amacıyla Taiwan toprakları üzerinde kurulmuş Amerikan üslerinin geleceği ne olacaktı? «Taiwan korunmalıdır» sloganı ile kulise başlayan Amerikan Kongre üyeleri gerçekte bütün bu soruları gündeme getiriyorlardı. Başkan Carter ise, ilk aşamada, Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkilerine zarar verecek hükümler içeren bir yasayı veto edeceğini açıklayarak Kongre'nın aşırı Taiwancı bir yasa kabul etmesini önlemeye çalıştı.

Bu arada Çin, ABD ile diplomatik ilişkilerin kurulmasını izleyen günlerde, bir iyi niyet gösterisi olarak, Çin kıyılarına yakın Taiwan'a ait adaları bombalamayı durdurdu. Ayrıca, Taiwan'a barışçı yollardan birleşmeyi kabul etmesi için öneride bulundu. Büyük bir «infial» içinde bulunan Taipeh hükümeti ise bu öneriyi reddetti, tabii. Teng ABD'de bulunduğu süre içinde, Taiwan'a silahlı bir müdahalenin en son düşünülecek bir önlem olduğunu belirtti. Ve, kendi yönetiminin artık «Taiwan'ın kurtarılması» değil, «Taiwan'ın ana vatanla barışçı yolla birleşmesi» gibi ılımlı bir ifade kullandığına Kongre üyelerinin dikkatini çekti. Ancak Teng, Çin'in Taiwan'a karşı hiçbir zaman silâhlı müdahalede bulunmayacağı gibi bir güvence vermemeye de özen gösterdi.

ABD gezisini hemen izleyen günlerde Çin'de olaylar nasıl gelişti? Kısaca değinelim. Ocak ayı sonunda Pekin hükümeti Kültür Devrimi sırasında el konan malların sahiplerine geri verileceğini açıkladı. Bilindiği gibi, Dörtlü Çete taraftarları, komünist yönetimce devletleştirilen mal sahiplerine («ulusal kapitalistler») para ödenmesini yasaklamış, bu kişilerin evleri Kızıl Muhafızlarca yağma edilmişti. ABD ile diplomatik ilişki kurulması ilk önce Hong Kong'daki Çin bankalarının işine yaramıştı. Ticarî faaliyetlerinde bir anda «en fazla kâr» ilkesine yönelen bu bankaların ilgilendiği hisse senetlerinin hemen değerleri yükselmişti. Öteki bankalara kıyasla daha fazla faiz veren ve şifreli hesap açan Hong Kong'daki Çin bankaları altın ve döviz piyasasında boy göstermeye ve borsa oyunlarında başarılı olmaya başlamıştı. Borsa oyunlarının yanısıra turizme büyük önem veren Pekin hükümeti, derhal Pan American ile anlaşma yaparak büyük turistik oteller yapımına girişti. Sheraton, Inter-Continental ve Hilton gibi firmalar, Çin'e gelecek Amerikalı iş adamları ile uzman gruplarının gereksinimlerini karşılamak üzere altı otel yapmak için çalışmalara başladılar. Sovyetler Birliği tekelini Pepsi-Cola'ya kaptıran Coca-Cola'nın Çin'e gelişi de kendi içinde önemli bir olaydı. Çin'e gelecek turistler ilk önce Coca-Cola arayacakları için, ilk parti Pekin ve Şanghay'daki otel ve lokantalara dağıtılmıştı. Kanton'da bir şişeleme fabrikası kuran Coca-Cola firması, bu iş için 2 milyon dolar harcamış, ülkenin başka hangi bölgelerinde elverişli şişeleme fabrikaları kurulabileceğini saptamak için incelemeler başlatmıştı. Üstelik, Coca-Cola yetkilileri Çin'e Hong Kong'dan sevkiyata başlamalarından sonra Taiwan'daki satışlarında en ufak bir azalma görülmediğini açıkladılar.

Pekin'deki duvar gazetelerinde ise batı demokrasilerine övgüler, demokrasi edebiyatı almış yürümüştü. Mao'nun mumyalanmış cesedinin teşhir edilmesi «Feodal putperestlik» olarak nitelendiriliyor, düşünce özgürlüğü ve serbest seçim isteniyor, Çin'deki yaşam koşullarının ağırlığından yakınılıyor, seks özgürlüğünün tanınmasına yönelik talepler dile getiriliyordu. Shakespeare'in tüm yapıtlarının Çince yayınlanmasını Batı'nın bilimsel baş yapıtlarının Çinceye çevrilmesi izledi 26 Şubat 1979'da Batılı ajanslar, Albert Einstein'in 100. doğum yıldönümünü anmak için, bilginin makalelerinden oluşan bir derlemenin Şanghay'da yayınlandığını bildirdiler.

«Notre-Dame'ın Kamburu» gibi ünlü klasik yapıtların yanısıra Gary Cooper ve Şarlo'nun eski filmlerinin gösterildiği Çin'de artık gençler parklarda açıkca flört etmeye, üniversite gençleri modern dansları öğrenmeye başlamışlardı. Demokrasi duvarına asılan bir afişte de Japon filmlerindeki açık-saçık sahnelerin makaslanmasından şikayet ediliyordu. Bu arada ünlü modacı Pierre Cardin Pekin ve Şanghay'da defile hazırlıklarına girişmiş, Pekin'de şampanya, votka ve viski satışı serbest bırakılmış, yalnız, nedendir bilinmez, Havana puroları piyasadan çekilivermişti. Çin'de artık tüketim mallarına karşı bir ilgi gözleniyordu. Çinliler bir sütyen fabrikası kurulması için Japonya'dan yardım istedi. Yetkililer bu fabrikada imal edilecek sütyenlerin tamamını Japonya'ya ihraç etmeyi tasarladıklarını açıklamakla birlikte, ilerde Çinli kadınların da bu tür çamaşırları kullanabileceğini belirtmeyi ihmal etmediler. Çin'in ilk kadın büyükelçisi Ding Ksuesong'u Lahey'e atadığı haberleri de geçtiğimiz ocak ayı sonunda öğrenildi

Tüketim malları üretimine ilişkin bir başka haber Şubat sonunda ortaya çıktı: Şanghay'daki Hafif Endüstri Bakanlığı yetkililerinin yaptığı bir açıklamada, önümüzdeki 2 yıl içinde yüksek kalitede ayakkabı, mobilya, sigara ve şarapların üretiminin arttırılacağı belirtiliyordu. Yeni üretilecek mallar arasında kol saatleri, bisikletler, dikiş ve otomatik çamaşır makinaları bulunuyordu. BM Gıda ve Tarım Örgütü'nün yayınladığı bir aylık raporda ise, Çin'in bu yılki tahıl ithalatını 8 6 milyon tondan 12 milyon tona çıkarmasının beklendiğine, böylece Çin'ın Japonya'dan sonra, dünyanın ikinci büyük tahıl ithalatçısı durumuna yükseleceğine dikkat çekiliyordu.

ABD'den sonra Tokyo'ya giden Teng, Japon yöneticilerine Amerikan iş adamları ile Çin pazarında rekabetin çıkarlarına zarar getirmeyeceği konusunda güvence vermek zorunda kaldı. Zaten dünyanın dört bir yanından iş adamları Pekin'e uçmaya başlamışlardır. Çin'in Batı'ya açılmasına ilişkin somut ve önemli girişimlerden birinin haberi 14 Temmuz 1978 tarihli bir gazetede, «Çin Halk Cumhuriyeti ilk kez batılı kaynaklardan uzun vadeli kredi alacak» diye verilmiş. **Financial Times** kaynaklı haberde, Çin başbakan yardımcılarından Li Hsien-nien'in, Pekin'i ziyaret eden İngiliz par-

lamenterlerden Çin topraklarında kurabilecekleri fabrikaların ihracat potansiyellerini araştırmalarını istediği, ayrıca, «Sizlerden uzun vadeli borç alacağız» dediği kaydediliyordu. ABD ile diplomatik ilişki kurulur kurulmaz, Batılı ülkeler Çin'e kredi vermek için birbirleriyle yarış etmeye başladılar. Çin'in 2000 yılında iddia edilen hedefe ulaşabilmesi için bu kredilerin büyük miktarlarda olması ve süreklı verilmesi zorunluydu. Nitekim, Çin Şubat'ta Japonya ile 60 milyar dolarlık, Ekim'de Federal Almanya ile 10 milyar dolarlık, Kasım'da İngiltere ile 10 milyar dolarlık, Aralık'ta Fransa ile 12 milyar dolarlık ticaret anlaşmaları imzalamıştı. Geçtiğimiz ay içinde yetkililer, Çin'in ABD ile ticaret hacminin 5 yıl sonra 10 milyar dolara ulaşacağını açıkladılar. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 1977'de 400 milyon dolar iken bu rakam 1978'de 1 milyar doları aşmıştır. 1979'da ise ticaret hacminde % 20'lik bir artış öngörülmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti hiç kuşkusuz son bir yılın en çok dikkat toplayan ülkelerinin başında geliyor. ABD'ye gidişi ise Teng'i bir anda gündeme getirdi, çeşitli basın yayın organları bu ufak boylu, kurt politikacının fırtınalı siyasal yaşamından usta bir briç oyuncusu olmasına kadar değişik yönlerini açıklayan yazılar yayınladılar. Teng'in inişli çıkışlı siyasal yaşamı, iki kez zorlu tasfiyelerden sağlam çıkması, gerçekten sosyalist ülkelerde ender rastlanan bir olay... 1977'lerde Çin'de hemen herkesin ağzında dolaşan aşağıdaki fıkra, ülkedeki son birkaç yıllık değişimleri de dile getiriyor: Pekin'de bir hapishanede üç mahkûm aralarında konuşuyorlarmış... Birbirleri ile yeni tanışan bu üç mahkûm hangi nedenle içeri tıkıldıklarını açıklamışlar. Birincisi, «Ben Teng'i desteklediğim için tutuklandım» demiş İkinci mahkûm ise bunun tam tersine, «Ben de Teng'e karşı olduğum için tutuklandım» demiş. Üçüncü mahkûmun sözleri de şöyle: «Ben Teng'im.»

İşin şaka yanı bir tarafa, Teng'in uzun yıllar politikanın içinde yoğrulmuş, çok tecrübeli bir politikacıdır. Mao ile ta Uzun Yürüyüş'e dek uzanan bir yoldaşlığı olması ise, iki kez partı yönetiminden uzaklaştırılmasına rağmen, kendisine Çin halkı arasında saygın bir yer edinmesini sağlamıştır. Teng'in bu saygınlık ve popülaritesinin, ABD gezisi sırasındaki tüm önemli törenlerin uydular aracılığı ile Çin TV'sinde gösterilmesi ile daha da arttığını söylemek pek yanlış olmaz. Öyle kı, Amerikan basınında Teng'in Kissinger'vari bır mekık diplomasisi sürdürdüğü yolunda yazılar yayınlandı. Teng'in bazı yerlerde güvenlik önlemlerini hıçe sayarak halkın arasına karışması, sıradan Amerikan vatandaşları ile el sıkışması, Taiwan'ın Kongre'de yaptığı kulisten etkilenen bazı üyelerin dışında hemen herkesin hoşuna gitti. Eşi Cho Lın de yönetimde önemli görevler yüklenmış bir politikacı olan Teng, son gezide kazandığı başarıyı partide ve yönetimdeki etkınlığını arttırıcı bir unsur olarak kullanacaktır.

Teng Hsıao-ping'in köy kökenli ve çok yetenekli bır yönetıcı olduğu ortada... Yalnız, Çin'in geçirdiği son değışıklıklerin, bır yetenekli adamın iktidar basamaklarında yükselmesi olarak yorumlamak yanlış olabilir. «Fareyi yakalayan kedinin kara ya da beyaz olması önemli değildir» diyen Teng'ın görüşlerinin benimsenmesi, bir çok sıyasal gözlemci tarafından giderek iktidarını pekiştirmeye çabalayan yeni Çın bürokrasisi ve teknokrasisinin bır başarısı olarak yorumlanmaktadır. Aynı siyasal gözlemciler, Çin'in Arnavutluk ile ilişkilerinin bozulmasının bir nedeninin de, Arnavutluk'un uzun yıllar ideolojik açıdan kendine en yakın bulduğu Çin'ın devrimci özünü yitirdiğini gözlemlemesinden kaynaklandığını öne sürüyorlar. Günümüz dünyasında geçerli koşulların da zorladığı bu değişım, sanıldığı ölçüde benimsenmış midir, ya da bütün bu girişimler kısa vadede meyva verecek midir? Uzun yıllar çok sıkı bir ideolojik eğıtıme tabi tutulan Çın halkı bütün öğrendiklerini, koşullanmalarını hemen unutacak ve bu değişime ayak uyduracak mıdır? Yoksa, Çin Vietnam'a karşı bu kadar pervasızca saldırırken, dünya kamuoyunda zemini kendi çıkarlarına zarar vermeyecek biçimde hazırlamak gibi büyük bir iş mi başardı? ■

Not:

Bu yazıda 1974 yılından bu yana, başta *Cumhuriyet* ve *Milliyet* olmak üzere Türk gazetelerinde yayımlanan haber, yorum ve makalelerde yer alan olgulardan yararlanılmıştır. Teng Hsiao-ping'in ABD gezisine öngelen günlerden itibaren Paris'te yayımlanan *International Herald Tribune*'un tüm haber ve yorum yazıları da kaynak olarak kullanılmıştır.

Türkiye'de...

«Düğüm» Çözülürken

Sıkıyönetimin uzatılması ve bütçe kanunu esnasında görülen siyasal tutumlardan anlaşılan odur ki, bütün partiler hesaplarını Ekim'de yapılacak ara seçimler nedeniyle doğal olarak yükseliş gösterecek siyasal tansiyon üzerine kurmuşlardır. Bu yazıda asıl olarak AP ve MHP'nin sözkonusu tansiyon yükselişi üzerine kurdukları hesaplar üzerinde duracağız.

AP'nın hesabı basittir. Onbeş aylık iktidarı süresince beklenenden çok daha fazla yıpranan CHP'den kopup kendisine verilecek yüzde 5 civarında bir oy bile; hem AP'ye artık en büyük parti biziz diyebilecek bir konum kazandıracak, hem de kazandığı senatörlükler CHP'nın senatodaki çoğunluğu yitirmesini sağlayacağı için, CHP'yi büsbütün güç duruma sokacaktır. AP'nin inisyatif sahibi olarak başlayacağı 1979 Ekim sonrası süreçte hangi siyasal gelişmelerin olabileceği hakkında şimdiden hiçbir şey söylenemez. Ama açıktır ki, Ekim seçimlerinden kazançlı çıkmış bir AP, 1981 genel seçimlerinden de en kazançlı ve belki tek başına iktidar olabilecek kadar güçlü çıkabilmenin yollarını çok daha kolaylıkla bulabilecektir. Bu bakımdan AP'nin Ekim seçimlerine ilişkin stratejisinin temeli siyasal tansiyon yükselişinin bir **ara seçimin** gerektirdiği ölçüde tutulması, yükselişin istikrarlı bir seyir izlemesinin sağlanmasıdır. AP şüphesiz Marttan Ekime kadar CHP'ye yönelik saldırılarını sürdürecek, yoğunlaştıracaktır. Ama tüm saldırı ve eleştirilerinde, hesabın, Ekimde alınacak sonuçlardan sonra, Ekim 1979'dan sonraki süreç içinde görüleceği düşüncesi korunacak, yerleştirilecektir.

MHP ise 1979 Ekim seçimlerinin bir **erken seçim** olmasını istemektedir. Şüphe yok ki, Ekimde bir genel seçim olması halinde sözkonusu siyasal tansiyon çok artacak; örneğin Nisanda alınabilecek bir genel seçim kararından sonra Nisan-Ekim arasındaki kısa süre düşünülürse bu artış ani ve hızlı bir yükseliş gösterecektir. Böyle bir ortamda genel seçimin yapılabilmesi bile mümkün olmayabilir. Gündeme artık seçim değil, askeri darbeden içsavaşa açılan bir ihtimaller serisi girer.

Yalnızca MHP'nın «erken genel seçim» talebinin ardındaki mantığı vermek için belirttik bunu. Hernekadar AP henüz MHP'nın erken seçim çağrısını resmen reddetmemişse bile, bizzat MHP de bilmektedir ki, 1979'da erken bir genel seçim sözkonusu olmayacaktır. Bu seçimin bir ara seçim olabileceği kesindir. Fakat o, bunu bile bile erken bir genel seçim talebini ileri sürmek zorundadır. Ve AP de bu talebi hemen reddetmemek, «üzerinde düşündüğü» izlenimini sürdürmek zorundadır. AP politikası iki ana nokta üzerine kurulu-dur. Bir yandan CHP'den (miktarı-oranı hakkında kesin bir şey söylenemese bile) koptuğu kesin olan oyların en büyük bölümünü toplamak; öte yandan da MHP'nin kullanabileceği kozları etkisiz bırakmak. Birinci nokta CHP'ye karşı her konuda muhalefet etmeyi, her vesileden yararlanmayı gerektirir. İkinci nokta ise dün olduğu gibi şimdi de MHP slogan ve taleplerini kendi özel yorumu içinde sahiplenmek veya öyle görünmek tutumunu sürdürmek yanında, MHP'nin «demokrasi dışı» hesapları için dayanak yaptığı kozları «oynayamamasını» sağlamayı gerektirir.

Bunun ilginç ve açık bir örneği ile sıkıyönetimin uzatılması konusunda uygulanan AP politikasında karşılaşıyoruz. Bilindiği üzere AP, sıkıyönetimin uzatılmasına karşı çıkacağını ilan etti. MHP de başlangıçta destekledi bu tutumu. AP'nin sıkıyönetim uygulamalarına yönelik eleştirilerinden birçoğu faşistleri kollayıcı nitelikteydi. MHP yayınlarının büyük gürültülerle işlediği «ülkücülerin haksızca tutuklanması ve işkence edilmesi» konusu AP tarafından sahiplenilmişti. Şüphesiz AP eleştirilerinin asıl noktası bu değildi. AP sıkıyönetimin amaçlanan, beklenen sonucu vermediğini ileri sürüyor ve bunun «ordunun yıpranması» gibi rejim açısından çok sakıncalı bir durum yaratacağından endişe ettiğini belirtiyordu. AP görüşlerini açıklayan Demirel, sıkıyönetimin olayları önleyememekle uğradığı başarısızlığın, ordunun zaafından değil, hükümetin —CHP'nin— tutumundan ileri geldiğini söylüyordu. Sıkıyönetim şüphesiz gerekliydi, ama CHP «eşgüdüm» v.b. gerekçelerle uygulamaya müdahale ettikçe, ordunun elini kolunu bağladıkça, hem sıkıyönetim başarısız kalacak hem de daha önemlisi ordu olabildiğine yıpranıp **«rejim tehlikeye girebilecekti».**

MHP de sıkıyönetimi eleştirse bundan öte bir şey söyleyemezdi elbette. O yalnızca «rejim» demez, «devlet»ten söz edebilirdi ve yukarda ileri sürülen temaları «komünizm heyulası» ve «milliyetçilik» üzerine kendi ajitatif sloganlarıyla süslerdi. Nitekim ancak bunu yapabildi ve AP'ye katıldığını belirtti. Ancak oylama günü MHP'nin mecliste bulunan üyeleri sıkıyönetimin uzatılması lehinde oy kullandılar. AP ise olumsuz oy kullandı. Küçük bir nokta; MHP milletvekillerinin, başta Bay Türkeş olmak üzere üçte ikisi oylamada bulunmadılar. AP hemen tam kadrosuyla meclisteydi. AP'liler MHP'nin «sözünden dönmesini» ayıpladıklarını, ani tavır değişimine «şaşırıp üzüldüklerini» belirtmekle yetindiler.

Fakat tüm üyelerini bilmeyiz ama, Demirel ve ekibi tam da bunu amaçladıkları için sevinmiş olmalıydılar. Çünkü biliyorlardı ki, AP ve MHP'nın sıkıyönetimin uza-

tılmasına karşı çıkmaları aynı biçimde değerlendirilmeyecekti. Kamuoyu, özellikle başarısızlık v.b. iddiaları altındaki ordu çevreleri, MHP'nin karşı çıkışını, sıkıyönetim esnasında bu parti yandaşlarının da yakalanıyor oluşuna bağlayacaktı. AP, bu açıdan bir tasası olmadığı için pekâlâ «rejimin koruyucusu», sorumluluk sahibi bir parti olarak konuşmuş sayılacaktı.

MHP açmazı görüyordu. Sıkıyönetimin uzatılmasını istese, sıkıyönetimden beklediğini hiç de bulmuş sayılmayacak olan ülkücülerini bir ölçüde gücendirmiş olacak; uzatılmaya hayır dese, bu kez ordu çevrelerinde puan yitirecektir. Bu durumda kesin tutum takınmayıp, az sayıda milletvekiliyle uzatılmanın lehine oy kullanırken, önde gelen milletvekillerinin bulunduğu çoğunluğu ile oylamaya katılmama yolunu seçti.

Oylamanın hemen ertesinde yaptığı basın toplantısında Demirel, partisinin tutumunu açıklarken belirtti ki, kendileri «suçlu kim olursa olsun yakasına yapışılması»ndan yanadırlar. Bu sözler faşist terör eylemlerinin sanıklardan söz eden bir soru üzerine söylenmiştir. K.Maraş olayı ertesinde aynı Demirel'in «bona sağcılar da cinayet işliyor dedirtemezsiniz» dediği hatırlanırsa, bir «aşama» olarak değerlendirilmesi gerektiği görülür bu sözlerin. O zaman belirtmiştik ki, Demirel kimin cinayet işlediğini pekâlâ bilmektedir, ama bu bildiğini kendi tayin ettiği biçimde bir zamanlama ile söyleyecektir. Anlaşılan Demirel bu konuda biraz daha açık konuşabilmesini mümkün kılan bir noktaya vardığına karar vermiştir.

Mart ayı başlarında Demirel'in geniş bir yurtiçi geziye çıkacağı ilan edilmişti. Ecevit'in vaktiyle yaptığı yurt çapındaki mitingleri bu kez Demirel yapacak ve sönen Ecevit umudu yerine ne ölçüde «Umudumuz Demirel» denildiğini ölçecekti.

Gezi kısa sürdü. Demirel birkaç Ege ilçesinde, iyimser yorumlanabilecek kalabalıklar önünde CHP'nın başarısızlığını ve beceriksizliğini alayla eleştiren konuşmalar yaptı. Bu sırada CHP'li hükümetin «ekonomik önlemler paketi» ilan edilmekteydi. Büyük zamlar açıklanmış, «önlem»ler ise, söylendiğine göre, kabinede görüş ayrılığı doğduğu için bir süre sonra açıklanmak üzere ertelenmişti. Ecevit, Türk-İş, DİSK ve İşveren kuruluşlarının yetkilileriyle bir toplantı düzenleyerek önlemler konusunda bilgiler vermiş, onların uyarı ve taleplerini almıştı.

Demirel hemen bunun ertesinde İşverenler çevresinin AP'ye yakınlığı bilinen kesimlerinin çağrılı olduğu bir yemek düzenleyip CHP hükümetini şiddetle eleştirdi.

Bu doğaldı. Ama ertesi gün Demirel bir basın toplantısı yapıp «Bunların gidişi Allende gidişidir. Allende de Şili'yi aynen böyle idare etmişti» gibi sözler söyleyince iş değişti. Son zamanlarda AP'den yana açık tavır alan çevreler bile şaşkınlıkla karşılayıp gaf olarak nitelediler bu sözleri. Demirel; kendisine Ecevit'in de ABD güdümünde bir askeri darbeyle yıkılacağını mı kasdettiğini soran bir gazeteciye, ordunun ABD güdümünde olduğunu sanmadığını, hükümetin gidişinin silahlı darbeyle olup olmayacağını bilmediğini, ama hükümetin ayakta duramayacak hale geldiğini söyleyerek cevap verdi.

Ecevit'e «Büllende» sıfatının ilk yakıştıranlardan **Tercüman** gazetesinin bile «gereksiz» bulduğu bu Allende hatırlatmasını Demirel neden yapmıştır?

Bu yazı hazırlandığında Demirel konuşmasını henüz yapmıştı ve herhalde büyük zamlardan dolayı epeyce güç durumda kalan CHP, tartışmaların ekonomik konulardan uzaklaşmasına yarayacak bu konunun üzerine gidecektir.

Hesaplı denilen her politikacı gibi Demirel'in de bazen hesapsızlıklar yapabileceği söylenebilirse de Demirel'in bu sözleri önünü ardını hesaplamadan söylediği kanısında değiliz. Gerçi Demirel bundan birkaç yıl önce A. İpekçi ile yaptığı bir mülakatta Allende'ye yapılan darbeyi meşru sayan sözler etmişti ve İpekçi'nin onca ısrarına rağmen bu yaklaşımında diretmişti. Ama o zaman konu, Türkiye bağlamında, hele bu durumdaki bir Türkiye bağlamında konuşulmuyordu. Öyle olsaydı B. Ecevit'ın Allende rolünde olduğu bir Türkiye'de Demirel'e de Frei rolü düşerdi. Ve bilindiği üzere Şili'deki askeri darbe Allende'yi iktidardan düşürüp öldürmüş, ama Frei'yi etkisiz duruma sokarak ülke yönetimini doğrudan ele almıştı.

O halde Demirel'in Allende örneğinden ilk kez resmen söz etmesi, kendisi ve partisi için birtakım endişeler duyduğunu gösterir. Demirel'i Allende'nin ölümle noktalanan sonundan çok, Frei'nin kesin olarak siyaset alanının dışına çıkarılmak biçimindeki sonu ilgilendirmektedir. B. Ecevit'ın hükümetinin aldığı son zam kararları Demirel'i işte bu noktada tedirgin etmiştir.

Son zamlarla geniş kitlelerde doğal olarak artacak hoşnutsuzluk, ara seçimler nedeniyle gitgide yükselecek siyasal tansiyonun daha da yükselmesine yol açabilecektir. Durumlarına hemen çare bulunmasını isteyecek geniş bir kitle de —ara seçimlerden böyle bir çare ihtimalini beklemeyeceğine göre— «demokrasidışı» alternatiflere bel bağlama eğilimi eskisinden çok daha fazla güçlenebilecektir.

Böyle bir eğilim üzerine oynamaya kimin hazır ve çok istekli olduğu da çok açıktır. MHP'nın aylık resmî organı olma durumundaki **Devlet** dergisinin Mart 1979 sayısında «Türk Devletini Kurtarmak» başlıklı yazısında şu görüşler altı çizilerek vurgulanmaktadır:

«Türkiye kurtulacaksa, bunun çaresi; **sadece parlamentoda 226 formülünün tahakkuku ile sağlanamayacağı gerçeğinin zihinlerde gerekli ölçüde idrak edilebilmesidir.**

«Memuru, subayı, işçisi, esnafı, tüccarı ve köylüsüyle Türk milletinin meselesi, hükümeti yıkmak ölçüsünün çok üzerinde, Türk devletini kurtarmaktır.»

«Düğüm de çözüm de buradadır» (**Devlet**, Mart 1979, Sayı 11, s. 11).

Aynı dergide MHP'nın önde gelenlerinden, MC dönemindeki MHP'nın Millî Eğitim Bakanlığında ve özellikle Eğitim Enstitülerindeki «harekât»ının yöneticiliğini yapan ve buradan edindiği ünü, faşist harekette daha yükseklere tırmanmak için kullandığı söylenen «komando Ayvaz» lakaplı Ayvaz Gökdemir'in de bir yazısı var. Bay Komando Ayvaz «Uyanmazsan Öleceksin» başlıklı yazısında «Gün hamiyet günüdür. Davranmak, toplanmak, toparlanmak günüdür. Herkesin her şeyi ile ortaya çıkıp olmakla ölmek arasında tercihini yapacağı gündür» gibi agitatif tiradlarla seslenmekte ve böyle süren yazısını şöyle sonuçlandırmaktadır:

«... Evimiz başımıza yıkılıp hane-harap olduktan sonraki pışmanlıkların ah'-ü vahların faydası olmayacaktır. Kıyamette uyanıştır o. Zamanında erkek çıbı, adam gibi davranmayanların nasibi, sonunda eğer sağ kalmışlarsa, Endülüs'ün son padışahı gibi oturup karılar gibi gözyaşı dökmek veya İran Şahı gibi kaçmaktır. Gafletin sonu hicran ve hüsrandır. Öyleyse?..» (**Devlet**, Sayı 11, s. 15).

Yazı bu «Öyleyse?..» gibi cevabı önceden kararlaştırılmış veya bilinen sorulara özgü biçimde bitmektedir.

Ve elbette herkes düşünmelidir «Öyleyse?..» MHP'nin ne yapabileceğini.

Demirel de şüphesiz bunu gözönüne alıyor olmalıdır. Bu bakımdan konumuz odur ki, Demirel, 1973 sonrasında sürekli yaptığı gibi, bir yandan CHP'yi şiddetle eleştirip, bu yolla CHP'ye yönelmiş «aradaki» oyların önemli bölümünü AP'ye çekmeye çalışırken; öte yandan kendi oy tabanına yönelik MHP tehdidini ve aynı zamanda MHP'nın AP'yi devre dışı bırakmaya yönelik «demokrası dışı» girişimlerini, MHP'nin sloganlarını sahiplenerek veya tezlerini kullanarak, bu yolla önlemek istemektedir. Allende örneği ne Demirel'in Pinochet olmaya özendiği ve ne de bir Pinochet'ye çağrı yaptığı anlamında yorumlanmamalıdır kanımızca. Allende'lerin, Pinochet'lerin sözkonusu olduğu ortamlarda Demirel'e düşecek rol, siyasetten tasfiye olmuş Frei rolüdür. Demirel'in bu rolü istediğini kimse söyleyemez. Ama Pinochet darbesi sırasında Şili'de son derece küçük bir parti halinde olan faşistlerin bu durumları nedeniyle askerî yönetim üzerinde hiçbir etkileyici güçleri olmadığını bilen, ama kendisinin hatırı sayılır bir gücü olduğunu gözönüne alarak, Türkiye'deki bir Pinochet'yi ve askerî diktayı pekâlâ güdümü altına alabileceğini hesaplayanlar vardır. İran'daki olaylardan sonra, olacaksa C. Gürsel değil, Pinochet olsun diyebilecek bir ABD vardır. Ve MHP Pinochet'yi şenliklerle karşılamaya çoktan, başından beri hazırdır.

Bu durumda AP'nin 1979 Ekim ara seçimlerinin erken genel seçime dönüştürülmesi yolundaki MHP talebini benimseme ihtimali ortaya çıkar. CHP şüphesiz karşı çıkacaktır. Bu durumda Meclisten erken genel seçim kararı çıkamayacaktır. Ancak AP'nin bunu bile bile Mayıs ayı ortalarına kadarki süreyi güçlü bir erken genel seçim kampanyası ile geçirme yoluna girmesi mümkündür.

İhtimaller üzerine konuşmaya gerek yok. Ama şurası kesinlikle vurgulanmalıdır ki, Türkiye toplumunun içinde bulunduğu geçiş dönemi bunalımının kader günleri Mart ortalarından yaklaşık Haziran başına kadar geçecek günlerdir. Bu günler içinde burjuva demokrasisi mi faşizmin istediği «demokrasi-dışı» platform mu kazanacak sorusu kesinlikle cevaplanmış olacaktır. Bu aynı zamanda faşist hareketin tarihî seçimine sıkı sıkıya bağlıdır. Eğer 1979 Haziran ortalarında ara seçim hazırlıklarına girilmişse; bu aynı zamanda Türkiye'deki faşist hareketin ilerde kendi içinde bir «yeniden biçimlenme» sürecini yaşamasını da zorunlu kılacak tarihî bir seçiş yaparak içsavaş stratejisini geri plana aldığını da göstermiş olacaktır. Eklemek gerekir ki, faşist hareketin bu noktaya gelişi başarısız kalmış «demokrasi-dışı» girişimlerden sonra da olabilir. ■

Şiirler

SEVDA, GURBET VE KURTULUŞ ÜSTÜNE TÜRKÜLER

1.
YOL AYRIMI

Asmaların gölgelediği yolu izlersen
Hitit biçimi örülmüş taşlara varırsın
Avlu bin yıllardır konumunu bozmamıştır
Buğday Mezopotamya usulü döğülür
Sular güya ki müslüman bir duyguyla akar gibidır
Sütun sağıldığı tas müzeden çıkıp gelmiştir
Kadınlar başlarını beyazla dolar
Durgundur burada hayat
Tozludur yaban gülleri
Güneşin altında kerpiç uygarlığı
Bırakılmıştır
Yıkılmaktadır
Yıkılsın

Bozkıra doğru giden gölgesiz yolu izlersen
Evinden bir hayli uzağa düşersin
Fakat burada öyle serin ve müslüman değildir su
Buhardır
Hançer değil
Piston dökülür çelikten
Senin en yavuz arap atın yarışamaz lokomotif ile
Bırak bıyık burup yiğitlik taslamayı da
Yüzbinlerin imecesine buyur

Bırak yıkılanı
Kendi ellerinle kurduğun
Ama gurbetçi bavulunda
Karl Marx'ın kitabını taşımayanda
Alt edemeyeceğin
Cehenneme bak!

2.
GURBETTE BİR GECE..

Gece
Dikenli tel gece
Yürüdüğüm çamur gece
İncecikten türküm
Alnım cepkenim rüzgarlarım
Sol yanım omuzdaş sohbeti
Bir cigara sararım
Sağ yanım dikenli tel
Çığner geçerim
Benim dertte kardeş
Kavgada ciğer dağlayanım
Bir cıgara
Bir demli çay
Bir mektupla
Gurbete karşı koyanım
Yağmur ayaklandırsın bereketini
Ceketin yâr omuzunda
Selamın olsun gökte uçan
Uluslararası uçaklara

Dost gece
Yürüdüğüm çamur gece
Mavi duman gece
Işıklı gece
Sol yanım fabrika
Vardiyalar boşalmış
Sağ yanım grev çadırı
Kurtuluş mu..
Varsın yağmur yağsın
Çadırları ıslansın
Rutubette yaşta
Kitap-silah
Yaşamak boy atsın

Gam keder mi ince
Sağlam yanım mı
Ey gece..

3.
UNUTULMUŞ, KANAYAN

—Kiraz zamanı gelirsin sanıyordum
Sana sakladığım çiçekler çoktan soldu
Gittiğin yol hep bir söğüt dalı tazeliğinde
Ama otlar kuruyor artık
Güz ufukta, anlıyor musun?—

Gelemem sevgilim, gelemem
Kollarım sanayide kafam sosyalizmde
Hayranım teknikle bilimin diline
Dehşetli çekerken beni kavga

Neyleyim, unutulmuş
Kanıyor
Kekik topladığımız dere boyları
Tarlalara çöken akşam serinliği
Su dökünmeleri sevişmelerimizin
Unutulmuş
Kanıyor

Unutamadıklarım
Akan tere rağmen
Elleri doyuran toprak
Feodal sopa
Yalnız kalışı isyan edenin
Kanıyor

Çayın öte yüzünde bir konak viran olmuş
Keder inmiş sıla toprağına
Biraz daha yıkılmış eski uygarlıklar

Ne acıma var yüreğimde, ne hüzün
Arada bir kanayan hasret sadece
Kollarım sanayide kafam sosyalizmde

'Kader' diyordun ayrılırken
Kader yok artık hayatımızda

4.
GURBET DERLER

Diyar-ı gurbete düşen
Döküm kazanlarında pişen, haddeden geçen
Olmuşu olacağı gören dostlarım
Postadan beklenen mektup sıladan değildir artık
Her birimize ayrı gelse de özü birdir
Aynı elden çıkmıştır, tarihçe yazılmıştır
Herhangi bir göz gibi değil
Biricik mülkün olan zincirlerinle bakarsan
Pulu kırmızı güldür, şafakla damgalanmıştır

Muştular muştular olsun ki sılaya
Diyar-ı gurbet boynumuzda kalebent değil
Gönlümüzce söylenir şarkıdır artık
Bağrına taş bassın ardım sıra ağlayan anam
Ana kucağından daha sıcağı bilinmiştir
Sütü katıksızdır, çeliktendir partinin bağrı
Kardeşler vardır her düzeyinde dünyanın
Aynı karında büyüdüğümüz kardeşlerden ileri
Kırk gün kırk gece düğünden daha görkemlisi
Grevler, direnişler, 1 Mayıs günleri

Garip yatağı demem, bir zengin mülktür gurbet
Vatanıdır
Yapılarını yapanların, çatısını çatanların
Gurbeti sıla kılanların..

5.
ANA

Terini toprağa akıtıp alnını silmek yetmez
Ana memesinden emebilmek için
«Çocukluk»tan kurtulup büyümek gerek

Kardeşler milyonlarca
Aynı dil aynı yürek aynı coşku
Anaları yoktur..

Bir gün biter bu öksüzlük
Kanlı bir çarkın önünde
Yenilgiyle bitmiş bir grevde
Binlerce yenilgide
Öndersiz yenilmiş bir kavgada
Gebelik sancısıdır, bir gün biter

Doğanın hükmü terstir bu işte
Çocuklar kendi elleriyle doğuracaktır
Kardeşleri kanat altına alacak anayı
Parti'yi..

1977

ESKİ TÜRKÜCÜ

(«Güneşin Doğduğu Yer»den)

Senin türküye durduğun vakitler yaşamak rengi
Açılırdı bütün pencereler ömrün dağdağasına
Seni dinlerdi bütün çarşı yangılı yürek
Memleket hastanesinde buğulu nar çiçeceği
Mahpushanede demirler daha bir kırılası
Seni dinlerdi hamallar buncağıza nasipli
Esnaflar bile kârlarından durup
Katiller cinayetten durup seni dinlerdi

Güzeldi sesin, yanıktı, ağuydu gecelerimize
Bir yaranın sarılırken bile kanaması gibi
Sesinde tomurcuk hasret, fırtınalı ayrılık
Sesinde karşı dağlar, yağmur bulutu
Güz bağları, gür çimen, tarlalar
Dokunulmamış güzellikleri yurdumuzun
Hüzünde uyuşmuş imkânsızlıklar
Halkımızın genleşen dar vakti..

Şimdi cumbalı konaklar unutulmuş nazenin
Yerlerinde haramzade apartmanlar haraç keser
Kırın, kar bağlamış yolların, dar geçitlerin
Yaban güllerinin, kadim sevdaların türkücüsü
Uluslararası uçaklar dalarken sürüye
Sözü mü olur kartal kemiğinden çırıtmanın
Türküler söylemeynen kahpe felek kahrolur mu
Barikatlar kurmayınca utanır mı acı kader
Yetinemiyoruz artık tevekküle bulaşmış sesinle
Yeni bir dünyanın türküleri gerek bize

1978

SEVGİ ABLAYA AĞIT

Halkımızın akıllı bir kızı daha öldü
Bilseydi erdemlerini halk sıralardı ağıtlarda
Yiğitti, açık sözlüydü, namusluydu
Bense zekiydi diyeyim, yeter bu kadarı

Kurmuştur kafasında gitmeden önce
Ardı sıra söylenecek sözleri
Gülmüştür hepsine gözleri ışıldayarak
İşte şu yazdığım dizelere güldüğü gibi

Kalabalık istememiş cenaze töreninde
Demek hemen başlayacaklardı
Brecht ve Dimitrof ile
Oturup faşizm üzerine konuşmaya

Halkın alınterini de bildi, türevi olan aşkı da
Ama bir gece boş verdi vuslata filan
Ağız dolusu sövdü faşizme
Yıldırım'da, Adana'da kendisine hasret
Faşizmin böğrüne yeni yumruklar pahasına

Sonra kanser dediler, duymak istemedik o kelimeyi
On yıl yaşarmış diye eklediler: bir teselli
Altı aya kalmadan «son bir roman belki» dediler
Ki bu da bir teselliydi, yıkıldı gitti

Mümtaz Hoca'nın acısına bin saygı-ama-
Son bir teselli var ki geride
«Yenişehir'de Bir Öğle Vaktı»nde, «Şafak»ta
Hayretle kendilerini bulup kendilerini yargılıyorlar
Topraklarında uyuduğu ülkenin insanları

Budur işte asıl yıkılmayacak olan...

Aralık 1976

İSTASYON HAVASI

(Unutulmuş Taşra Şiirleri'nden)

1.

Kara trenler dünyayı sarsarak geçer
Beklerız, bir beklediğimiz olmasa da
Gurbet tadında istasyon akşamlarıdır
Gurbeti öğrenir gibi henüz taşradan içerlyken

Önümüzde bir sancı gibi durdukça şehir
—Yapılar, vinçler, kızlar, yasak kitaplar—
Demezdık bu şehrin fabrikoları da vardır
İstasyonu seçerdik hemen, bekleme ekonomisini

Biz iki iyimser kafadarıydık o şehrin
Her akşam, her akşam sorular damıtan
İflah bilmez aykırı kimyagerleri arayışın
İki şair ve olanca duyarlıklar kardeş payı

Çığlıklar getirirdi banliyölerden trenler
Gündoğusundan, insanlığın yangın hasadından
Kanlı mayıslardı alınyazımız alanlar savaşlar
Bir yaralı ceylanı sürüklerdi of trenler

2.

Arayış kanımızı tutuşturup durdu ya, o günler
Henüz Hegel'in diyalektiğine teşneydi taşra
Okursak adam olurmuşuz okumazsak serseri
Partideyse tartışmalar: Ya parlamento, ya cunta!

Bizdeyse coşku Hegel'i ters çevirmeye engel
— Ne parlamento, ne cunta, mühim olan gerilla!
Uçarıydık, bir koşuda çıkardık yamaçlara
Ta Bolivya'daki dağ ateşlerini görmeye

Burnumuzun ucundaki dağ köylerini görmeden
Kamburumuzu çıkarıp şehre dönerdik yeniden
İçre olup da bilmediğimiz derya olan şehre
Kalbimiz kalp aşklara garkolsun diye

Üstünde gezindiğimiz iskeleti nasıl çatılmış
Toplar damarları nerelerden kan emer
Ayakları hangi canların üstüne basar
Bilmezdik de bütün kötü şairleri bilirdik

Çağrışımlar kesik kesik kan sızdırdıkça
Hayatımızı şiire uydurduk: zoraki aşklar
Oysa sevdalı değil koca öğütlenmişti kızlara
Ancak uyudukları hayalinde öpebilirdik artık

Çünkü burası Doğu Anadolu Bölgesidir
Yani töredir, yani sevda masallarıdır
Seher vakti uyandırayım dersen bir kızı
Dalların kekremsi bir acıyla eğilebilir

3.

Evcilleşme merhemi çaldılar gençlik acılarına
İki şair, birine yüzde yirmi hisse verdiler
Hesap defterleri, faiz kuponları, senetler
Birine sis basmış büroların kirini öğütlediler

Bizse kahvehanelerde pinekledik bir zaman
Baktık tabutumuzdu iskambillerden kardığımız
Şarap diye içtiğimiz kendi kanımızdı
Ve daha bir hayli çıkış yolları sundular

Pespembelere büründü yürek celdi metafizik
Hat boylarında çiçekli bir minnacık ev
Yeşil yağmurların gizemiyle boyandığı oldu
Ya da kıpkızıla kesti: tetiği halksız çekmek

Macera ruhumuzu ayartıp dururken istasyonda
Öğrendik ki bir sabrı vardır tarlaların, köprülerin
Şafakta geçen marşandizlerdeki atescilerin
Gurbete giderken halkın gözlerindeki barutun..

1969-78

SUNGUR SAVRAN

Siyasal İktisadın Eleştirisi

İktisat bilimi son yıllarda önemli bir bunalımın içinde. Bu bunalımın belirişinde 1960'lardan bu yana süregelmekte olan bazı teorik tartışmaların önemi küçümsenemez; ama asıl belirleyici etmen, bir dünya sistemi olarak kapitalizmin kendisinin büyük bir bunalım dönemini yaşıyor olması. İki savaş arasının «Büyük Bunalımı», bilimin kendisini kapitalizmin acımasız gerçekliğine uyarlamak için yeniden biçimlendirmesine yol açmıştı. Bu dönemin ürünü olan Keynesçilik, 2. Dünya Savaşı sonrasında sermaye birikiminin hiçbir ana bunalımla karşılaşmadan sürdüğü bir bağlamda, üstelik «aşırı» yanları törpülenerek, resmî dogma niteliğini kazanmıştı. Yeni bir bilimle donanmış olan devletin artık kapitalizmin doğasını değiştirdiğine, dönemsel bunalımların geride kaldığına ilişkin inanç, tüm burjuva dünyasını olduğu gibi, iktisat bilimini de büyük bir rahatlığa ve kendine güvene boğmuştu. Ama 1960'lardan itibaren ilk işaretleri beliren bunalım, 1970'lerde bu düşler dünyasının paramparça olmasına yol açacaktı. Aniden, dünün dogmaları bugünün efsaneleri haline geliverdi. Keynesçilik «ölü bir köpek» gibi bir kenara itilirken, 1960'ların «meczubu» Milton Friedman 1970'lerde «politikacıların düşüncelerini yöneten yaşayan iktisatçı» haline geldi[1].

Burjuva biliminin içine sürüklendiği bu sarsıntının gülünç ve ciddi sonuçları var. Kapitalizmin bunalımından çok fazla bunalınca, önceki yıllarda iktisat biliminin özgüveninin ve küstahlığının simgesi haline gelmiş olan Paul Samuelson, ABD'de milyonlar satan bir haftalık siyasal dergide okurlarına Marx'ı tavsiye etmeye başladı. Ya da, emperyalist hiyerarşi içinde, ABD'ye bile ödünç verebilecek bir duruma gelen Federal Almanya'nın Başbakanı H. Schmidt, son aylarda, kimden ödünç aldığını açıklamadığı bir kavram kullanarak, Keynesçiliği «bayağı iktisat» olarak niteleyiverdi[2]. Ama bunlar sadece ilginç belirtileri bunalımın: daha ciddi sonuçlar da var. Bu bunalım, karmaşık bir süreç sonunda ortaya çıkan bir başka olguyla, yani Marksizmin elli yıllık durgunluğundan sıyrılarak yeniden canlanışı ile bir araya gelince, kapitalist topluma Marksizmin bakış açısının etkisi, Batı üniversitelerinin en sağlam duvarlarını bile aşarak yayılmaya başladı. Çeşitli ülkelerin özgül koşulları bu yayılma sürecine şüphesiz damgasını vuruyor: Marksist geleneğin henüz güdük olduğu ülkelerde, yeni akım «radikal» v.b. adlar benimsiyor. Ama bu yeni etkinin, aldığı somut biçimler ne olursa olsun, bir *eğilim* olarak varlığı kuşku götürmez.

Bu sürecin özellikle İngilizce konuşulan ülkelerde, yarattığı bir yan etki de, Marksist olsun olmasın, birçok yazar ve teorisyenin sürekli olarak, «siyasal iktisat» (ekonomi politik) kavramını kullanmaları[3]. Her bağlamda, iktisat kelimesinin yerini siyasal iktisat deyimi ile dolduruyor bu kişiler. Örneğin, dün enflasyon iktisadı diyenler, bugün «enflasyonun siyasal iktisadı» yazıyorlar kitaplarının kapağına. Bunun iki, birbirine yakından bağlı anlamı var: biri, geleneksel (neoklasik) iktisat biliminin analizlerinde siyasal süreç ve ilişkilerden tümüyle soyutlamasından, bunları alanının dışında bırakmasından kaynaklanıyor. Bunalım içinde emperyalist sermayeler arasındaki çelişkilerin ve sınıf mücadelelerinin keskinleşmesi, bu soyutlama işlemini, gerçek dünya hakkında herhangi bir gözlem yapmak isteyen teorisyen için yırtılıp atılması gereken bir ateşten gömlek haline getiriyor. Dolayısıyla, siyasetin ve sınıfların zorla kovuldukları iktisat biliminin kalesine yeniden ve zaferle girmelerinin bir ürünü bu yeni eğilim. İkinci neden yine sınıf mücadelesinin gelişme biçimleriyle ilgili ama burada girilemeyecek kadar karmaşık; sosyal demokrasinin gelişmiş kapitalizmde, özellikle bunalım çerçevesinde, kazandığı önemle ilgili. Bu yeni siyasal ve ideolojik bağlamda, neoklasik iktisadın ve Friedman okulunun parasalcılığının gericiliğini bir ilericilik maskesiyle değiş-tokuş etmek isteyen «liberal» bilim adamları, «siyasal iktisat» kavramını bu ilericiliklerinin bir simgesi olarak kullanıyorlar.

Nedenleri ne olursa olsun, «siyasal iktisat» kavramı yeniden geçer akçe niteliğini kazanıyor Marksizmin dışında. Bu, uzun yıllardır süregelen başka bir eğilimle bir araya gelince garip bir durum çıkıyor ortaya: burjuva biliminin «iktisat» terimini benimsemesinden sonra Marksizm de kendi yaklaşımını «siyasal iktisat» olarak nitelemekte bir zarar görmemişti yirminci yüzyılda. Dolayısıyla burjuva iktisadı, «sivasal iktisat» terimine birbuçuk yüzyıl sonra yeniden sahip çıkmaya kalkışınca ortaya *ilk bakışta* sadece terminolojik olan yeni bir sorun çıkıyor: bu «sivasal iktisat», kapitalizmin analizine Marksist yaklaşımı mı belirtecek, yoksa burjuva yaklaşımını mı?[4]

Bu terminolojik soruna bir ikincisini katmak mümkün. Marx'ın hayatı boyunca yayımlanmış eserleri arasında iki tanesi, kapitalist üretim tarzının bütünsel olarak incelenmesine ayrılmış: 1859 yılında yayımlanan *Siyasal İktisadın Eleştirisine Bir Katkı* ve birinci cildi 1867 yılında yayımlanan *Kapital*. Bu ikinci, temel eserin altbaşlığı da *Siyasal İktisadın Eleştirisi*. Marx'ın her iki eserini de sivasal iktisadın bir eleştirisi olarak nitelemesi bir raslantı olamaz. Ne de buradaki eleştirinin sadece

o güne kadar geliştirildiği biçimi altında siyasal iktisada yönelik olduğu düşünülebilir. *Kapital* kadar temel, üzerinde onca yıl çalışılmış, bir üretim tarzını bütün ayrıntılarıyla inceleyen bir eserin *sadece* bir düşünce okulunun yani klasik siyasal iktisadın eleştirisine hasredildiğini kabul etmek imkânsız. O zaman, bu «eleştiri» kavramını gerçek teorik ve pratik boyutları içinde anlamaya çalışmak gerekli. Ancak bu araştırmanın sonucunda, Marx'ın eserinin «siyasal iktisat» denen bilimle ilişkisi doğru biçimde kavranabilir.

Gerçekte, yukarıda sözü edilen yeni teorik durumda ortaya çıkan karışıklık, daha genel bir açıdan bakıldığında hiç de yeni değil. Marx'ın kapitalizm analizinin başka iktisadî düşünce okullarıyla karıştırılması ilk kez olmuyor: *Kapital* yayımlanalı beri, Marx'ın teorisini çeşitli başka iktisat teorileriyle özdeşleştirme eğilimi sürekli olarak varolmuştur. Önce klasik siyasal iktisata özümlenmiştir Marx'ın eseri. Burjuva iktisadı, burada girilemeyecek nedenlerin etkisinde, klasik iktisatın temelini oluşturan emek değer teorisinden kopunca, kendisi de genel bir anlamda bir emek değer teorisi sayılabilecek olan Marksist yaklaşım, Schumpeter'den Samuelson'a dek birçok burjuva iktisatçısı tarafından klasik teorinin bir altbaşlığı, bir dipnotu olarak ilân edilir. İşin ilginç ve acıklı yanı, neoklasik iktisadın egemenlik döneminde başlayan bir eğilimle, birçok Marksistin de bu özdeşleştirmenin terimlerini olduğu gibi kabullenmeleri: Batı'da bir dönemde (ama artık değil) Marx'ın «iktisadi» düşünceleri konusunda rakipsiz birer otorite olarak kabul edilen Maurice Dobb, Ronald Meek gibi yazarlar bir «Ricardo-Marx» geleneğinden bile söz ederler giderek. Öte yandan, «Keynes devrimi»nin heyecanı ile Marx, Keynes'in bir öncüsü olarak kabul edilmeye başlanır. Ama Marx'ın belirli bir iktisat teorisine özümlenmesi yolundaki en ciddi eğilim ve çaba son onbeş yıla aittir: Piero Sraffa'nın 1960'da yayımlanan ve daha sonraki yıllarda neoklasik teorinin eleştirisine temel olan kitabı *Production of Commodities by Means of Commodities*'de geliştirdiği tezlerden kalkan güçlü bir akım, Marx'ın kapitalizm analizini bu yeni yaklaşımla bütünleştirmeye ve giderek Sraffacı teoriyi Marksizmin yeni biçimi olarak sunmaya çalışmaktadır. Oldukça karmaşık olan bu tartışmaya burada girmek mümkün değil. Ancak bu yeni tartışma bağlamında Marx'ın siyasal iktisatla ilişkisi yeni bir güncellik kazanmakta. Dolayısıyla, «siyasal iktisadın eleştirisi» kavramı Marksizmin teorik gündeminin acil bir maddesi. Aşağıda görüleceği gibi, *Marx'ın düşüncesinin özgüllüğü ancak bu kavram aracılığıyla tanınabilir.*

KLASİK SİYASAL İKTİSAT

İktisadî düşüncenin tarihinde klasik siyasal iktisadın özel bir yeri vardır. Sanayi burjuvazisinin yükseliş çağında, 18. yy. sonunda ve 19. yy. başında Adam Smith ve David Ricardo gibi iki büyük iktisatçının eserlerinde en olgun biçimine kavuşan bir düşünce tarzıdır bu. Klasik siyasal iktisadı öbür burjuva iktisat teorilerinden farklılaştıran ayırıcı özelliği, kapitalist üretim ilişkilerinin kendini sunduğu yüzeysel biçimlerin analiziyle yetinmemesi, bu ilişkilerin derinde yatan, özsel biçimlerini araştırmaya çabalamasıdır. Bu özelliği ile, tarihî olarak kendisini izleyen bayağı iktisattan (ve onun en gelişmiş biçimi olan neo-klasik iktisattan) temel bir anlamda ayrılır[5]. Klasik siyasal iktisadın bu üstünlüğü gözönünde tutulduğunda, Marx'ın bilimsel olarak nitelediği bu düşünce tarzına yönelttiği eleştirilerin, bayağı iktisat için haydi haydi geçerli olacağı da anlaşılır.

Klasik okulun bu çabası Adam Smith ile Ricardo'nun eserlerinde farklı biçimlerde ortaya çıkar. Burada şüphesiz bu düşünürlerin eserlerini ve ikisi arasındaki farklılıkları ayrıntılarıyla ele almaya imkân yoktur. Dolayısıyla, her iki yazar da klasik iktisadın kapitalizme bakış tarzını belirleyen yönleri ile kısaca ele alınacaktır.

Smith, kapitalist toplumun iktisadi anatomisinin incelenmesine meta üretiminin temel kavramlarını (işbölümü, mübadele v.b.) araştırarak girer. Baş eseri ve iktisat biliminin ilk sistematik ürünü olarak kabul edilen *Ulusların Serveti (The Wealth of Nations)* adlı kitabının ilk dört bölümü, bu kavramlara ayrılmıştır. Smith'in bu analizi bir anlamda, günümüze kadar tüm burjuva iktisadının çerçevesini belirleyen bir önkabulün mantıkî temelini attığı için son derece önemlidir.

Analizin odak noktası işbölümü ile mübadele arasındaki ilişkidir. Smith'e göre mübadele, yani üreticilerin ürünlerini karşılıklı olarak değişmesi insan doğasındaki belirli eğilimlerin bir sonucudur: insanın her faaliyetini iletişim ve mübadele çerçevesinde gerçekleştirme yolunda bir eğilimi vardır. Takas ve mübadele eğilimi, işte bu doğal eğilimin iktisadî faaliyet alanında aldığı özel bir biçimden ibarettir.

Böylece mübadele ile işbölümü arasında zorunlu bir bağıntı kurulmuş, birincisi ikincisinin gerekli koşulu haline getirilmiş olmaktadır. Smith'in bu analizinin vargısı açıktır: üretici güçlerin belirli bir gelişme aşamasında ortaya çıkan işbölümünün varolduğu her yerde mübadele de zorunlu olarak varolacağından, meta üretimi ve onun en gelişmiş biçimi olan kapitalist üretim tarzı sonsuza dek varlığını sürdürecektir. Bu, tüm burjuva iktisadının temel önkabulüdür.

Bu şekilde tanımlanan bir teorik alan içinde Smith iki soruya cevap arar: birinci soru, mübadele içinde malların birbirlerine karşı değerlerinin belirlenmesiyle ilgilidir. Bu soruya Smith'in getirdiği cevap oldukça karmaşıktır: bir ilk adım olarak değeri malların üretimi için gerekli emek miktarıyla ilişkilendirdikten hemen sonra, bununla özdeş olduğunu düşündüğü bir ikinci ölçütü de paralel olarak geliştirmiştir: bir malın «emrettiği», yani satın alabildiği emek miktarı. Bu iki kavram arasındaki ilişki ve çelişkinin niteliği ne olursa olsun, asıl önemli olan Smith'in analizinin sonunda her iki ölçütün de kapitalist toplumda geçerli olmadığına karar vermesi ve başlangıçtaki emek de-

ğer teorisinin yerine maliyetler tarafından belirlenen bir doğal fiyat teorisini benimsemesidir. İkinci soruya gelince, Smith'in asıl amacı şüphesiz bu soruyu çözmektir. Bu soru toplumsal ürünün artışının (yani günümüz iktisadının deyimiyle büyumenin) açıklanmasıyla ilgilidir. Smith'in bu soruya getirdiği cevap, ayrıntılarından arındırılarak, sermaye birikiminin kapitalist toplumda toplumsal ürünün artışının gerekli koşulu olduğu biçiminde özetlenebilir. Sermaye birikiminin gelişimini belirleyen ise toplumun üç büyük sınıfı (kapitalistler, işçiler ve toprak sahipleri) arasındaki bölüşümdür: bu bölüşüm içinde kapitalistlerin payı olan kâr, birikimin tek kaynağını oluşturduğundan, kâr oranının gelişimi toplumun bir bütün olarak geleceği konusunda belirleyici bir yer kazanmaktadır. Bu cevap çok önemlidir: burada, sermaye birikimi ve bunun kaynağı olan kâr kapitalist toplumun hayat sürecinin merkezi olarak ortaya çıkmakta, aynı zamanda tüm toplumun «genel çıkarı» ile kapitalistin «özel çıkarı»nın özdeşliği ilk kez «bilimsel» olarak gösterilmektedir[6].

Ricardo'nun teorisi Smith'in analizi bıraktığı noktadan kalkar. İki anlamda: birincisi, Ricardo'nun sorunsalını belirleyen, Smith'in kurduğu çerçeve ve vardığı sonuçlardır. Çağının tüm iktisatçıları gibi Ricardo, teorik alanını Smith'den olduğu gibi devralır. Smith'in kapitalist toplumun, doğası, işbölümünün önemi ve mübadeleyle zorunlu bağları konusundaki tüm önermeleri Ricardo için birer varsayımdır; bunlar hakkında en ufak bir soru dahi sormaz Ricardo. Bu genel çerçeve içinde Smith'in büyüme ile sermaye birikimi, bu sonuncusu ile kâr arasında kurduğu ilişkiye de olduğu gibi katılır. Onun da temel sorunsalı toplumsal ürünün sınıflar arasında bölüşümü ile büyüme arasındaki ilişkidir. Ne var ki, Smith/Ricardo ilişkisinin ikinci yönü burada ortaya çıkar: Smith, bölüşümün sermaye birikimi üzerindeki belirleyici etkisini tutarlı bir biçimde açıkladığı halde, sermaye birikimi sürecinin bölüşüm üzerindeki etkisini analiz edememiştir. Oysa birikim süreci içinde bölüşümün gelişmesinin kendi kurduğu teorik çerçeve içindeki önemi açıktır: kâr oranının zaman içindeki devinimi kapitalist toplumun tüm hayat sürecini belirler bu teorik çerçevede. Ricardo'nun sorunsalı işte Smith'deki bu boşluğun yerini doldurmaya yönelir: Teorisinin baş sorunu birikim içinde bölüşümün ve özellikle de kâr oranının gelişimini incelemektir. Başeseri *Siyasal İktisadın ve Vergilemenin İlkeleri*'nde *(Principles of Political Economy and Taxation,* ilk basımı 1817) bu ana sorunsalını ünlü bir bölümde şövle dile getirir Ricardo: «... toplumun değişik dönemlerinde, yeryüzünün toplam ürününün, rant, kâr ve ücretler adı altında,... sınıfların her birine verilecek olan oranları köklü olarak değişecektir... Bu dağılımı düzenleyen yasaları belirlemek Siyasal İktisadın ana sorunudur»[7].

Bu bölüm, siyasal iktisadın sorunsalını, en olgun biçimini aldığı iktisatçının kaleminden sergilediği için son derece önemlidir. Aşağıda, siyasal iktisadın eleştirisi kavramının araştırılmasında bu noktanın önemi ortaya çıkacaktır.

Kapitalist toplumda bölüşümün incelenmesi, siyasal iktisadın alanına son derece önemli bir ikinci öğenin, değer teorisinin de katılmasını zorunlu kılar[8]. Bunun nedeni, bu toplumda sınıflar arasında her türlü iktisadî ilişkinin metaların mübadelesi yoluyla kurulması yani metaların değerleri üzerinde temellenmesidir.

Değer teorisi, Ricardo ile Smith'in ikinci ayrılık noktasını oluşturur: Ricardo, Smith'i tutarsızlıkla suçlayarak kendi analizini bir malın değerinin üretimi için harcanan emek miktarı tarafından belirlendiği önermesi üzerine yerleştirir. Bu önermenin önemi açıktır: Ricardo, malların birbirlerine karşı değerini açıklarken, fiyat oluşumunu kapitalistlerin algıladığı biçimler içinde araştırmaktan kaçınmaktadır. Kapitalist açısından malının fiyatı, üretim için gerekli parasal maliyetlerin üzerine toplumda geçerli olan ortalama kâr oranının eklenmesi yoluyla belirlenir. Oysa Ricardo, fiyatı bu verilmiş, yüzeysel biçimi içinde olduğu gibi olmaz: malların birbirlerine karşı göreli değerlerinin üreticilerin üretim içinde harcadıkları emek miktarlarıyla belirlenimini temel alır. Bu, siyasal iktisadı, kapitalist toplumu yüzeyde görünen kategoriler aracılığıyla anlamaya çalışan bayağı iktisata göre üstün kılan özelliktir. Buna karşılık, Ricardo için malların üretimi için gerekli emek ile malların değeri arasındaki bu ilişki bir *varsayımdır.* Değer ile emeğin ilişkisi hiçbir zaman araştırılmaz, doğrudan doğruya bir belit (postüla) olarak kabul edilir. Bu belitin ardında yatan gerçekliği açıklayabilecek bir akıl yürütmeye siyasal iktisat çerçevesinde raslamak mümkün değildir.

MARX'IN ELEŞTİRİSİNE GİRİŞ

Adam Smith ve Ricardo'da en önemli temsilcilerini bulan klasik siyasal iktisat ile Marx'ın eseri arasında önemli yönlerden bir süreklilik ilişkisinden söz edilebilir. Marx, bir anlamda, kapitalist üretim tarzının analizini, klasik siyasal iktisadın *içsel sınırları* dolayısıyla durduğu noktadan kalkarak gerçekleştirmiş ve bu okulun teorik yaklaşımını mantıkî sonucuna götürmüştür[9]. İktisadî düşünce tarihinin bütünü gözönüne alındığında, bu gerçek daha da belirgin olarak ortaya çıkar: emek değer teorisi Smith ve Ricardo'dan geçerek Marx ile birlikte doruğuna yükselir ve bu andan sonra burjuva iktisadı tarafından tümüyle terkedilir. Bu durum, Marx'ın siyasal iktisadın eleştirisinden, klasik teorinin bazı eksik yönlerinin sağlam bir mantıkî süzgeçten geçirilerek düzeltilmesini anladığı yolunda bir görüşe temel olmuştur. Bu görüş şöyle de formülleştirilebilir: klasik iktisadın teorik çerçevesi geçerlidir (emek değer teorisi, sınıflar arası bölüşüm mücadelesi v.b.); ama bu teorik çerçeve içinde vardığı bazı *sonuçlar* yanlıştır. Marx işte bu yanlışları eleştirmiştir.

Marx'ın gerek Smith'in, gerekse Ricardo'nun eserinde bulduğu teoriyi birçok özgül yönü dola-

yısıyla eleştirdiği doğrudur. Para konusunda, rant konusunda, sermayenin ögeleri konusunda, emek/emekgücü ayırımı konusunda ve daha birçok konuda Marx, klasik iktisadın analizlerini yetersiz bulur, bu analizlerin yerine yenilerini önerir. Bütün bunların ötesinde, değer ile üretim fiyatı arasında, artık-değer ile kâr arasında geliştirdiği ayırımla, klasik değer teorisinin yalpalamalarını, yanılgılarını, kararsızlıklarını açık bir biçimde ortaya koyar ve aşar. Ne var ki, bütün bunları yapmakla, dolayısıyla emek değer teorisini mantıkî bir tutarlılığa, bütünlüğe kavuşturmakla birlikte, Marx klasik siyasal iktisadın temel çerçevesinin doğru olduğunu kabul etmez. Aksine: Marx'ın Smith ile Ricardo'da yarım kalanı tamamlayabilmesini, tutarsız olanı tutarlığına kavuşturabilmesini *mümkün kılan*, kapitalist üretimin analizine onlardan çok değişik bir bakış açısı, köklü olarak farklı bir yöntem ile yaklaşmış olmasıdır.

Bu köklü farklılığın niteliğini anlayabilmek için işe siyasal iktisadın sorunsalını irdelemekle girişmek gerekir. Bu sorunsalın kapitalist toplumda malların değerinin oluşumu ve toplumsal ürünün sınıflar arasında bölüşümü tarafından belirlendiği yukarıda görülmüştü. Ne var ki, değerin ve bölüşüm kategorileri olan kâr, rant, ücret v.b.'nin belirlenimini araştıran siyasal iktisat, bu kategorilerin kendilerinin niteliği üzerinde hiç düşünmez. Bunları *veri* olarak alır. Bunun nedeni siyasal iktisatçıların kapitalist toplumun kategorilerini tarihî olarak belirlenmiş, geçici bir toplum biçimine ait toplumsal biçimler olarak değil, *doğal biçimler* olarak düşünmesidir. Bir kez bu kabul edildiğinde bu biçimler genel, değişmez ve evrensel olarak geçerli bir nitelik kazanırlar. Dolayısıyla, siyasal iktisat açısından, bunların hangi tarihî koşullar altında ortaya çıkacakları ve varlıklarını sürdürebilecekleri bir sorun niteliğini taşımaz: bunlar, kaçınılmaz olarak, siyasal iktisadın *teorik sorunsalının, araştırma alanının dışında kalacaktır*.

Marx'ın siyasal iktisada yönelttiği eleştirinin *başlangıç noktasını* kapitalist ilişkilerin *tarihîliği* oluşturur. Bu ilişkiler ve bu ilişkilerin teorik ifadesi olan kategoriler belirli tarihî koşullar altında ortaya çıkar ve geçmişteki tüm öteki ilişkiler gibi, ancak bu tarihî koşullar altında geçerlidir: bu koşullar ortadan kalktığında kapitalist toplumsal ilişkiler de yerini yeni ilişkilere bırakır. Kısacası, Marx, siyasal iktisadın, kapitalizmi tarihî geçerliliği sınırlı olan bir *üretim tarzı* olarak anlayamamasını eleştirmekle başlar işe. Siyasal iktisadın eleştirisi kavramının içeriği genellikle bu başlangıç noktasıyla sınırlanmıştır: bu anlayışa göre, Marx kapitalist üretim tarzında geçerli olan kategorilerin evrensel değil tarihî olduğunu göstermiştir. Siyasal iktisattan ayrıldığı nokta budur. Bu görüş, Marx'ın eleştirisini bu eleştirinin başlangıç noktasına indirgediği için siyasal iktisadın eleştirisi kavramını gerçek ve en önemli boyutlar içinde kavrayamaz.

Kavramın gerçek içeriğini geliştirmeye geçmeden önce, bu başlangıç noktasının önemli bir yönüne dikkati çekmek gereklidir. Klasik siyasal iktisadın, özellikle de bu okulun tarih bilinci en gelişmiş üyesi olan Adam Smith'in, kapitalizmin insanlık tarihinin ta başlangıcından itibaren geçerli olduğunu ileri sürebileceğini düşünmek mümkün değildir. Kaldı ki, bu tür bir yanılsamanın, kapitalizmin hemen hemen evrensel biçim haline geldiği günümüz dünyasına karşıt olarak, bu üretim tarzının toplumsal hayatı yeni yeni ele geçirdiği, bu süreç, içinde sürekli olarak eski toplumsal biçimlerle yüzyüze geldiği bir çağda ortaya çıkması çok güçtür. Gerçekten de, klasik siyasal iktisadın teorik öncüllerini geliştiren Smith, insanlığın geçimini sağlama tarihinde dört ayrı aşamadan geçtiğini belirtir: avcılık, çobanlık, tarım ve ticaret[10]. Kapitalist toplum, iktisadî faaliyetin bu dördüncü türünün geçerli olduğu bir toplumdur. Smith'in deyişiyle, her insanın bir dereceye kadar bir «tüccar», toplumun ise gerçek anlamıyla bir «ticarî» toplum haline geldiği tarihî aşama[11]. Böylece, ilk bakışta, Smith'in kapitalizmi insanlığın üretim faaliyetinin ne doğal, ne de evrensel biçimi olarak kabul etmediği söylenebilecektir. Ricardo'ya gelince, bu yazarın değer teorisini tümüyle Smith'in kurmuş olduğu teorik çerçeve içine yerleştirmiş olduğu yukarıda belirtilmişti. Ricardo'nun bu genel çerçeveden burada ayrıldığını düşündürecek bir belirti yoktur. Kaldı ki, o da aynen Smith gibi bir «ilkel toplum» soyutlamasına başvurmuştur, kapitalist topluma karşıt olarak.

Bu gerçekler gözönünde tutulduğunda Marx'ın siyasal iktisat eleştirisinin daha baştan bir yanılgıdan kaynaklandığı, eleştirinin temelinin ortadan kalktığı düşünülebilir. Görünüşe bakılırsa, siyasal iktisat kapitalizmi öbür üretim tarzlarının yanısıra, onlarla aynı statüde özgül bir üretim tarzı olarak görmüş ve analiz etmiştir. Bu görünüş bazı yazarların klasiklerde emek değer teorisinin varlığını bir tür tarihî maddeciliğe bağlamalarına bile yol açmıştır. Örneğin, Meek, Smith'in sadece emek değer teorisinin değil, tarihî maddeciliğin de temelini attığını ileri sürmüştür[12]. Maddeci tarih anlayışı Marx'ın düşünce tarihindeki en özgül katkılarından birini oluşturduğuna göre eğer bu görüş mantıkî sonucuna götürülürse, A. Smith'in Marx-öncesi bir Marksist statüsünü kazanması gibi bir paradoksa da yol açabilir.

Gerçekte bu anlayış Marx'ın siyasal iktisat eleştirisinin yanlış bir biçimde yorumlanmasının basit bir ürünüdür. Klasik iktisatçıların kapitalizm öncesinde insanlığın üretim faaliyetlerinin başka biçimler altında sürdürülmüş olduğu yolundaki görüşlerinin varlığını Marx hiçbir zaman yadsımamıştır. Eleştirisi bambaşka bir temelden kaynaklanır: siyasal iktisatçıların yanılgısı, kapitalist ilişkilerin *insan doğasına uygun*, bu yüzden de evrensel ve sonsuz olduğu varsayımından kalkmalarıdır. Geçmişte başka tür üretim faaliyetleri, biçimleri varolmuş olabilir. Ancak bunlar bir yandan «erken ve azgelişmiş» bir aşamanın ürünüdür: yani insanlığa ilkel bir aşamasına uygun düşer.

Bir yandan da, insanın tarih içinde kendini ağır ağır gerçekleştiren doğal eğilimlerine uygun olmadığı için yapaydır, geçicidir bu üretim aşamaları. Marx siyasal iktisatçıların bu yaklaşımını şöyle özetler:

> İktisatçıların çok garip bir yöntemi vardır. Onlar için sadece iki tür kurum mevcuttur: yapay kurumlar ve doğal kurumlar. Feodalitenin kurumları yapay kurumlardır, burjuvazininkiler ise doğal kurumlar. Bu açıdan, iki tür din tanıyan dinbilimcilere benzerler: onlar için de kendilerininkinin dışındaki tüm dinler insanların bir uydurmasıdır, ama kendi dinleri Tanrı buyruğudur... Yani, *tarih varolmuştur ama artık yoktur*[13].

Böylece, siyasal iktisadın hangi anlamda «doğal» bir üretimi incelediği de anlaşılmaktadır. Başka üretim örgütlenmeleri, insan doğasına uygun olmadıkları, insan doğasında eğilim halinde varolan potansiyelleri karşılayamadıkları için ortadan kalkmışlardır. Ama «ticari toplum» insan doğasına uygundur: bu yüzden de insanların evrensel ve sonsuz olarak bu ilişkiler içinde yaşamaları kaçınılmazdır[14]. Bu yaklaşımın en iyi örneği Adam Smith'in işbölümünün gerekli koşulu olarak sunduğu mübadeleyi insan doğasındaki içkin eğilimlere bağlayarak, kapitalizmi ebedileştirmesidir. Marx mübadele ile işbölümü arasında kurulan bu ilişkiyi eleştirir[15]. Gelişmiş bir işbölümü meta üretimi olmadan da varolabilir. İşbölümünün varlığında mübadelenin hangi tarihî koşullar altında ortaya çıkacağına aşağıda geri dönülecektir. Bu tarihî koşullar varolduğu içindir ki mübadele (meta üretimi) kapitalist üretim tarzının temel toplumsal biçimi olarak ortaya çıkar. Ama Smith, kapitalist toplumun bu özgül yönünü evrenselleştirir akıl yürütmesiyle. İşte Marx'ın siyasal iktisatta eleştirdiği anlayış budur: kapitalizmi tarihî olarak belirlenmiş, öbür üretim tarzlarıyla aynı statüde, onlar gibi belirli bir hayat süreci olan bir üretim tarzı olarak anlayamaması. Kapitalizm insanlığın sürekli olarak yönelmek istediği ve doğasına uygun olduğu için hiç ayrılmayacağı bir durumdur siyasal iktisat için. Marx'ın Proudhon'u eleştirirken yazdığı şu satırlar tüm siyasal iktisada bakışı için geçerli sayılabilir:

> Böylece siyasal-iktisadi kategorileri gerçek, geçici, tarihî toplumsal ilişkilerden çıkarsanmış soyutlamalar olarak düşünmek yerine, Bay Proudhon, mistik bir altüst etme işlemiyle, gerçek ilişkilerde bu soyutlamaların ete kemiğe bürünüşünden başka bir şey bulamamaktadır. Bu soyutlamalar ise, dünyanın başlangıcından beri Tanrı Baba'nın bağrında uyuya kalmış formüllerdir[16].

SİYASAL İKTİSADIN ELEŞTİRİSİ

Kapitalist toplumun kategorileri, siyasal iktisat çerçevesinde olduğu gibi doğal kategoriler olarak görüldüğünde bilim için bir sorun oluşturmaz. Oysa aynı kategoriler, başka bütün üretim tarzlarının kategorileri gibi tarihî olarak belirlenmiş, geçici kategoriler olarak görüldüğünde bilimsel analiz için ortaya yepyeni bir sorun çıkar. Eğer bu kategoriler ancak belirli bir tarihî koşullar demeti altında geçerli ise, bu tarihî koşulların, bu özgül ilişkilerin anlaşılması teorik açıdan *öncelik* kazanır. Bu ilişkilerin birer özgül tarihî biçim olarak anlaşılmasından önce ve bağımsız olarak toplumsal hayatın bu ilişkiler çerçevesinde nasıl devindiğini anlamak imkânsızdır. Bu durumda, siyasal iktisatçılar için birer *varsayım* olan toplumsal biçimler, Marx için *sorunun kendisi* haline gelir. Engels'in deyişiyle, ötekilerin «bir *çözüm* gördüğü yerde (Marx) bir *sorundan* başka bir şey görmemiştir»[17]

Siyasal iktisadın eleştirisi kavramının gerçek anlamı burada, yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır. Bu kavramı, Marx'ın kapitalizmin tarihîliğini vurgulamasıyla sınırlamak, sorunu son derece eksik koymak demektir: siyasal iktisadın eleştirisi bunun *ötesine* gider. Bu eleştiri açısından gerekli olan, kapitalist toplumun ilişkilerinin ve bu ilişkilerin birer ifadesi olan kategorilerin *araştırmanın temel konusu* haline getirilmesidir[18]. Bilim, sadece değerlerin oluşumunu ve bölüşümü anlamaya çalışmakla yetinemez klasik sorunsalda olduğu gibi. Amaç, sözkonusu toplumsal ilişkilerin hangi tarihî koşullar altında varolabileceğini, varlıklarını hangi süreçler aracılığıyla sürdüreceğini ve hangi yeni koşullar altında yani, farklı toplumsal ilişkilere dönüşebileceğini araştırmaktadır. Oysa kapitalist ilişkilerin tarihî varoluş koşullarının ne olduğu sorusunu bile sormayan iktisatçılar, sadece bu ilişkilerin varsayıldığı durumda ortaya çıkan *nicel* yasaları araştırmışlardır. İki yaklaşım arasındaki farkı ve siyasal iktisadın eleştirisinden ne anlaşılması gerektiğini en özlü biçimde Marx'ın kendisi şu bölümde ortaya koyar:

> Bizim bakışımız, kapitalist sisteme hapsolmuş oldukları için, kapitalist ilişkiler içinde nasıl üretildiğini görebilen, ancak bu *ilişkinin kendisinin* nasıl üretildiğini ve aynı zamanda kendi çözülüşünün maddî koşullarını nasıl yarattığını anlayamayan iktisatçılardan... temel olarak farklıdır... Onların aksine, biz sermayenin hem nasıl ürettiğini, hem de nasıl üretildiğini görmüş bulunuyoruz[19].

Araştırma konusunun kendisindeki bu değişikliğin Marx'ın teorisi açısından sonuçları çok önemlidir. Smith ve Ricardo'da da varolan emek değer teorisinin sorunsalı tümüyle değişmiştir böylece. Siyasal iktisatçıların değer teorisinin sorunsalı, göreli değerlerin oluşumu, toplumsal ürünün bölüşümü ve büyümesi çevresinde odaklaşır, bunlarla sınırlıdır. Marx'ın teorik alanı hem daha geniştir, hem de odak noktası değişmiştir: klasiklerin ilgilendiği sorunları terketmemiştir Marx, sorunsalı o sorunları da içerir. Ama bu yeni sorunsalın asıl dikkati üretim ilişkilerinin üretimi ve yeni-

den - üretimi üzerinde yoğunlaşmıştır. Sorun, doğan, gelişen ve yerini yeni bir üretim tarzına bırakacak olan bir tarihî bütün olarak kapitalizmi, kapitalizmin devinim yasalarını anlamaktır[20].

Bu yeni sorunsal çerçevesinde düşünüldüğünde Marx'ın siyasal iktisat ile ilişkisi çok farklı bir ışıkta görülecektir. Artık sözkonusu olan Marx'ın klasik iktisadın şu ya da bu yanını, örneğin rant teorisini ya da üretim fiyatı teorisini eleştirmesi, düzeltmesi değildir. Marx'ın sorguya çektiği, siyasal iktisadın olumsal, kusurlu bazı yönleri değildir, temel teorik çerçevesidir, araştırdığı konuyu anlamaya elverişli *bir bilim olarak statüsüdür*[21].

Bu nedenle, Marx'ın teorisini, bütünü bir yana, *sadece değer teorisini* bile bir «iktisat teorisi» olarak sunmaya çalışanlar yanılmaktadırlar. Değer teorisinin konusu öncelikle birer özgül tarihî/toplumsal biçim olarak kapitalist ilişkilerin hayatıdır. Marx önce bu biçimlerin hangi tarihî koşullar altında varolduğunu ve varlığını sürdürdüğünü araştırır: *Kapital*'in konusu herşeyden önce meta üreticileri arasındaki ilişkilerin (değer) ve kapitalistle ücretli emekçi arasındaki ilişkinin (sermaye) nasıl üretildiğini ve yeniden üretildiğini araştırmaktır. Bu araştırmanın temeli üzerinde kapitalist üretim tarzının devinim yasalarını inceler Marx: amacı tarihî olarak geçici bir nitelik taşıyan bu toplumsal biçimlerin çözülmesinin, yerini yeni biçimlere terketmesinin koşullarını araştırmaktır. Göreli değerlerin (fiyatların) oluşumu, bölüşümün nicel belirlenimi, kapitalist ekonominin nicel büyüme hızı, kısacası iktisat biliminin asal konuları hep ikincildir Marx için. Şu anlamda ikincil: bu belirlenimler, kapitalist üretim tarzının tarihî devinimini etkilediği sürece şüphesiz önemlidir. Ama bu önemleri kendiliğinden gelmez: bu etmenler biçimlerin deviniminin, bir biçimden öbürüne geçişin temelini hazırladığı ölçüde Marx için önemlidir[22]. Bu yüzden Marx'ın bilimi, toplumsal ilişkilerin genel bilimidir. Bu, iktisadı kısmî olarak içine alan ama onu eleştiren, tek-yanlılığını aşan bir bilimdir.

BİR ÖRNEK: BİR ÜRETİM İLİŞKİSİ OLARAK DEĞER

Marx'ın değer teorisine getirdiği yeni sorunsalın tüm zenginliği içinde kavranması, ancak bu teori çerçevesinde gerçekleştirdiği derin analizin bütünü ile anlaşılmasından sonra mümkün olabilir. Teorinin bu sayısız boyutunun tek bir yazı çerçevesinde ele alınamayacağı açıktır. Buna karşılık, Marx'ın yeni yaklaşımı ile ne tür sorunların çözümüne yöneldiği ve bu sorunların siyasal iktisadın sorunlarından nasıl farklılaştığı da, Marx'ın kendi teorik yaklaşımı incelenmeden anlaşılamaz. Dolayısıyla burada Marx'ın özgül yaklaşımının bir örneği olarak, tüm teorik yapısının *temeltaşı* olan değer kavramı kısaca geliştirilecektir. Ancak bu kavramın Marx'ın teorisinin tüm zenginliği içinde tanınması için kesinlikle *yetersiz* olduğu vurgulanmalıdır. Belirtildiği gibi, bu sadece bir *örnek* olarak düşünülmüştür.

Soruna Marx'ın, siyasal iktisatçıların teorik çerçevesinin yanlışlığını ileri sürerken yaptığı bir gözlemle girmek yararlı olabilir: Marx, iktisatçıların bu temel boşluğunun nedenini kısaca «kapitalist topluma hapsolmuş» olmalarına bağlamıştır yukarıda alıntıda[23]. Gerçekten siyasal iktisadın sorununun temelinde, görüş alanının kapitalist toplumun biçimleriyle sınırlı olması yatmaktadır. Oysa kapitalizmi insanlık tarihinin belirli bir aşaması olarak anlamanın önkoşulu, ilk aşamada analizin kapitalist üretim tarzının özgül koşullarından soyutlanması, bu üretim tarzının da kendinden öncekiler gibi *dışarıdan, eleştirel* bir bakış açısı ile incelenmesidir[24]. Bu yapılmadıkça, başlangıç noktasını oluşturan kapitalist biçimler tarihdışı, evrensel biçimler olarak algılanacak, kapitalist toplum özgüllüğü içinde tanınamayacaktır. Marx'ın bu eleştirel bakış açısına sahip olmasını mümkün kılan teorik temel, maddeci tarih anlayışıdır[25].

Marksist anlayış dışındaki tüm öteki tarih görüşlerinin bir ortak yanı vardır: tarihin belirlevici koşulları, süreçleri, faalivetleri v.b konusundaki seçimleri belirli bir rasgelelik taşır. Başka bir deyişle, eğer belirli bir noktanın ötesine kadar zorlanırsa, bu görüşlerin temelinin araştırılmamış, sadece varsayılmış olduğu ortaya çıkar. Buna karşılık, Marx'ın maddeci anlayışı insanlık tarihinin her zaman varolan, mantıkî önkoşullarını araştırır: vardığı indirgenemez, kendisinden soyutlanamaz[26] temel, toplumsal üretim faaliyetidir. Tarihin varlığının önkoşulu olan insanlığın maddî yeniden üretimi, insanların doğayı mülkedinerek veniden üretim araçlarını üretmelerini gerekli kılar. İnsanlık tarihinin bu gerekli koşuluna, tüm aşamalarının bu ortak yanına Marx «genel olarak üretim» adını verir. İnsanların doğayla zorunlu olarak girdikleri bu ilişki *gercek* mülkedinme sürecidir. Bu sürecin tüm ögeleri, emek süreci, kullanım değerleri üretimi v.b. *her toplumda zorunlu olarak vardır.*

Ne var ki, hiçbir tarihî dönem «genel olarak üretim»in analizi yoluyla açıklanamaz. Farklı toplumlarda bu sürecin aldığı biçimler çok farklıdır. Üreticiler birbirleriyle çok farklı ilişkiler içindedir. Toplumsal yeniden üretim sürecinin kendi gerekleri bile üretimin bu ilişkiler içinde aldığı *toplumsal biçimlere* bağımlı duruma gelir. Üretim tarzı kavramı işte bu toplumsal biçimlerin, üretici güçlerin belirli bir gelişme düzeyiyle birlikte oluşturduğu bir bütündür. Bir üretim tarzı olarak kapitalizm bu niteliğiyle insanlık tarihinin bir altbölümüdür ve genel olarak üretimin özgül bir tarihî biçimi olarak anlaşılmalıdır.

Bu temel yaklaşım, Marx'ın kapitalizm analizinin her noktasına sinmiştir. Metanın ikiliğinden (kullanım değeri/değer) üretim sürecinin ikiliğine (emek süreci/değerlenme süreci) tüm analiz, kapitalist üretim tarzını *aynı anda* hem genel olarak üretimin devamı, hem de tarihî olarak özgül bir toplum olarak inceler. Ne var ki, buradaki amacımız açısından önemli olan Marx'ın bu yöntemle değer kavramına getirdiği açıklamadır. Marx'ın değer teorisinin temelinde de bu ikilik yatar: ye-

niden-üretimin toplumsal biçimi ne olursa olsun, her toplum üyelerinin emeğini farklı üretim faaliyetleri arasında yeniden-üretimin gereklerini karşılayacak biçimde dağıtmak zorundadır. Teknik işbölümünün gelişmiş olduğu bir toplumda, eğer üretim için alınan kararlar merkezi bir eşgüdüme tâbi değilse, bu kararları alanlar birbirlerinden bağımsız davranıyorsa, yani *özel üretim* geçerli ise, bu üreticilerin emeklerinin toplumsal emeğin öbür bölümleriyle ilişkisi ancak ürünlerinin birer meta olarak, yani değerleri aracılığıyla eşitlenmesi yoluyla kurulabilir. Böylece, gelişmiş bir işbölümü ile özel mülkiyetin bir araya geldiği kapitalist top'umda üreticilerin ürünlerini birer meta olarak mübadele etmeleri *gereklidir*. Değer, bu durumda, birevsel emeklerin kapitalist toplumda birbiriyle ilişki kurmasının özgül toplumsal *biçiminden* başka bir şey değildir. Kısacası değer, meta üreticisi topluma özgü bir *toplumsal ilişkidir*. Bu toplumda, Marx'ın deyişiyle, «birey toplumsal gücünü de, toplumsal bağını da cebinde taşır»[27]

Marx'ın değer analizinin bu niteliğiyle, klasik emek değer teorisinin en olgun biçimini sunan Ricardo'nunkinden ne denli farklı olduğu açıktır. Daha önce de belirtildiği gibi, Ricardo emek ile değerin arasındaki ilişkiyi hiç araştırmamış, malın değerinin, üretimi için harcanan emek miktarınca belirleneceği önermesini teorinin bir *beliti* olarak kabul etmiştir. Burada emek ile değerin ilişkisi dışsaldır, iki kavram arasındaki içsel bağıntı hiçbir zaman araştırılmaz[28]. Marx'da ise bu içsel bağıntı açıkça belirir: toplumsal soyut emek, değerin içeriğidir (tözü), değer ise toplumsal emeğin kapitalist toplumda alması gerekli biçim. Marx siyasal iktisadın bu eksikliğini şöyle ifade eder:

> Sivasal iktisat gerçi değeri ve değerin büyüklüğünü, vetersiz bir biçimde de olsa, tahlil etmiş ve bu biçimlerin altında yatan içeriği keşfetmiştir. Ama, bu içeriğin neden bu özgül biçimi aldığı, yani emeğin neden değerde ve emek zamanının ölçüsünün neden ürünün değerinin büyüklüğünde temsil edildiği sorusunu hiçbir zaman sormamıştır[29].

Böylece siyasal iktisat çerçevesinde, doğal ve sonsuz olduğu için araştırılmayan değer kategorisi bilimin sadece çerçevesini, başlangıç noktasını oluşturur. Marx ise bu kategorinin *kendisini* araştırma alanının merkezine getirmiş, bir toplumsal üretim ilişkisi olarak hangi tarihî koşullar altında ortava çıkabileceğini, çıkması gerektiğini göstermiştir. Bu, teorinin ilk adımında Marx'ın biliminin konusunun iktisat biliminin konusunun nasıl ötesine geçmiş olduğunu açıkça gösteren bir örnektir.

KAPİTALİST GERÇEKÇİLİĞİN ELEŞTİRİSİ

Bu ana kadar geliştirilen akıl yürütme, şu gerçeği açık olarak ortaya koymuştur: siyasal iktisatçılar kapitalizmin, tarihî olarak geçici toplumsal biçimlerini sonsuz ve doğal ilişkiler olarak görmüşlerdir. Marx siyasal iktisadın bu yönünü eleştirirken, ana konusu bu toplumsal biçimler olan yeni bir bilim kurmuştur. Tartışma burada durdurulursa, siyasal iktisadın eleştirisinin iktisat biliminin kuramsal statüsünü sorguya çeken bir bilimsel eleştiri olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu da kendi başına, son derece önemli bir sonuçtur: Marx'ın herhangi başka bir iktisadî düşünce okuluyla birlikte ele alınamayacağını kesin olarak gösteren bir sonuç.

Ne var ki, son derece önemli olmakla birlikte, bu sonuç siyasal iktisadın eleştirisi kavramını tüm zenginliği içinde temsil etmeye engeldir. Marx'ın eleştirisinin en az birincisi kadar önemli başka boyutları da vardır. Bu boyutların araştırılması, kavramın tüm belirlenimleriyle birlikte anlaşılması için gereklidir.

Bu yeni alana yaklaşırken, en iyi başlangıç noktası şu sorudur: bayağı iktisatçılara karşıt olarak, «gerçek ve gizli» ilişkileri derinlemesine araştıran, bunları keşfetmesine ramak kalan siyasal iktisat, bu ilişkileri neden teorik olarak doğru bir biçimde formülleştirememiştir?

Özellikle Ricardo gibi kusursuz bir bilimsel titizlik ve soğukkanlı bir mantıkla çalışan bir iktisatçı neden çabalarında başarısızlığa uğramıştır? Maddeci bir anlayış, bu sorulara mutlaka bir cevap getirilmesini gerektirir: bu yöntem, bilimsel teorilerin teorik eleştirisi ile yetinemez, bu teorilerin yerleştiği maddî çerçeveyi anlamak zorundadır. Eğer iki yüzyıl boyunca (Petty'den Ricardo'ya) bilimsel siyasal iktisat belirli sınırları bir türlü aşamamışsa, bunu iktisatçıların bireysel eksikliklerine bağlamak imkânsızdır; olayın toplumsal gerçeklikteki temelini araştırmak gerekir.

Bu soruya Marx'ın getirdiği cevabın temeli, siyasal iktisadın burjuva ideolojisi ile ilişkisine dayanır. Sivasal iktisat tüm bilimselliğine rağmen, burjuva ideolojisinin sınırları içinde hapsolduğu, dünyavı bu ideolojinin bakış açısından kavramaya çalıştığı için kapitalist toplumun gerçek, özsel toplumsal ilişkilerine varamaz. Marx'ın deyişiyle, «klasik siyasal iktisat sorunların gerçek niteliğine karanlıkta sağa sola çarparak yaklaşır, ama bu niteliği hiçbir zaman bilinçli bir formülle ifade edemez. *Burjuva derisi içinde kaldığı sürece* bunu yapabilmesi imkânsızdır»[30].

Neden imkânsızdır? Yani burjuva ideolojisi, bir bilim olarak siyasal iktisadı neden sınırlamakta, kapitalist ilişkileri gerçek doğası içinde kavrayabilmesini engellemektedir? Bu soruya ancak, burjuva ideolojisinin kapitalist gerçekliğin kendisi ile ilişkisi araştırılarak cevap verilebilir. Siyasal iktisatın kapitalist ilişkileri anlayış biçimi burjuva ideolojisinin bir ürünüdür ama bu ideolojik bakış açısının kendisi de kapitalist ilişkilerin yapısının bir sonucudur. Dolayısıyla siyasal iktisadın temel yanılgıları, burjuva ideolojisinin yeniden üretiminin maddi temelini sürekli olarak yenileyen kapitalist gerçekliğin özgül doğasından kaynaklanır.

Kapitalist üretim ilişkilerinin burjuva ideolojisini sürekli yeniden-üretmesini sağlayan, bu ilişkilerin niteliğidir. Bu niteliğin temeli ürünün me-

ta biçiminde yatar. Kapitalist üretimde üreticilerin emeklerinin, ancak ürünlerinin eşitlenmesi yoluyla toplumsal bir ilişki içine girdiği yukarıda değer kavramı incelenirken görülmüştü. Dolayısıyla, bu toplumda insanlar arasındaki ilişkilerin zorunlu olarak aldığı biçim, *metalar arasında bir ilişkidir*. Metalar arasındaki ilişkiler insanlar arasındaki ilişkilerin zorunlu bir dolayımıdır. Böylece metalar dünyası üreticiler açısından bağımsız, üzerinde egemenlik kurulamayacak bir nitelik kazanır. Bu egemenlik basit bir yanılgının ürünü değildir: üreticiler, bu üretim tarzında, kendi ilişkilerinin ürünü olan metalar dünyasının *gerçekten* egemenliği altına girerler. Bu dünya, yani *piyasa*, tekil üreticilerin biçimsel bağımsızlığını ortadan kaldırır, onları kendine bağımlı kılar, egemenliğini her biri için «doğal bir yasa» biçiminde bütün ağırlığı ile duyurur[31] Vurgulamakta yarar var: burada sözü edilen, bireylerin ruh durumu ya da ideolojik bakış açısı ile ilgili bir olgu değil, toplumun örgütlenişi ile ilgili *nesnel* bir gerçektir.

Meta fetişizmi teorisi ile birlikte kapitalist gerçekliğin çok önemli bir yönü ortaya çıkar: bu toplumda, üreticiler ürünlerinin egemenliği, altındadır, özne ile nesne yer değiştirmiştir. Marx kapitalist toplumun bu özelliğine «alt-üst olma» adını verir. İlişkilerin bu «altüst» niteliği, ürünlerin üreticiler üstündeki egemenliği, insanlar arasındaki ilişkilerin özgül niteliğinin ürünlere, nesnelere atfedilmesine yol açar. Böylece, insanların dünyasına egemen olan ilişkiler nesneler arasında ilişkiler olduğundan, bu ilişkilerin *doğal* ilişkiler olduğu, bu ilişkilerin tâbi olduğu yasaların *doğal* yasalar olduğu inancı gelişir. Kapitalist toplumun özkül sonuçları, üreticilere doğal ve sonsuz gerçekler gibi görünür. Bu toplumun kaçınılmaz olarak sonsuza dek süreceği tartışılmaz bir gerçek niteliği kazanır. Kısacası, *kapitalist gerçeklik bu toplumun sonsuzluğunu tartışmasız kabul eden burjuva ideolojisini üretir ve yeniden üretir.*

Bilimsel araştırmaları, siyasal iktisadın fetişizme hapsolma yanılgısından metanın analizi aşamasında kaçınması mümkün kılmıştır. Siyasal iktisadın ayırıcı özelliği, metaların değerinde eşitlenenin üreticilerin emeği olduğunu görmesi, bunu tüm araştırmalarına temel yapmasıdır. Ne var ki, değer-biçiminin gelişmesiyle ortaya çıkan para-biçimi, sermaye-biçimi karşısında siyasal iktisat da, öbür tüm iktisat okulları gibi, kapitalist toplumun fetişist niteliğinin tutsağı olmuştur. Bunun en iyi örneği, bu okulun sermaye karşısındaki konumudur.

Kapitalist üretim tarzının ikili niteliği üretim sürecinde de belirir: kapitalist üretim süreci hem bir emek süreci, hem de bir değerlenme sürecidir. Bir emek süreci: tarihin tüm dönemlerinde olduğu gibi kapitalist toplumda da üreticiler kullanım değerleri üretirler. Bu değerlenme süreci: kapitalist toplumda üretimin amacı olan artık-değer (kâr) üretimi, üretim sürecinin her şeyden önce sermayenin genişlemesini, eski değerine yeni bir değer (artık-değer) katarak büyümesini sağlayan bir süreç olmasını gerektirir. Kapitalist üretim sürecinin bu ikili özelliği, yani sürecin bir emek süreci olmakla birlikte aynı zamanda dolayımsız olarak bir değerlenme süreci olması, değerlenme sürecinin her üretim tarzının zorunlu bir ögesi olduğu inancını yaratır. Daha özgül olarak, sermayenin artık-değer elde edebilmesi için mutlaka üretim sürecini düzenlemesinin gerekliliği, bu süreç içinde işçiyi üretim araçlarıyla karşı karşıya getirir. Bu karşılaşma, artık-değer çıkarımı için gereklidir: burada üretim araçları, işçinin karşısında sermayeyi temsil eder. Böylece, sermaye ile ücretli emeğin ilişkisi zorunlu olarak üretim aracı biçimindeki metaların, nesnelerin dolayımından geçer.

Burada meta fetişizminin gelişmiş bir biçimi ortaya çıkmaktadır: «sermaye fetişizmi» olarak adlandırılabilecek *nesnel* bir olgudur bu. Bu nesnel olgu, kapitalist topluma eleştirel bir gözle bakamayan bilinç açısından temel bir yanılgının kaynağı olur, bu yanılgıyı sürekli olarak yeniden üretir: bu bakış açısı için, nesnelerin bu zorunlu rolü, sermayeyi doğal, kaçınılmaz ve sonsuz bir kategori haline getirir. Sermaye bir üretim ilişkisi olmaktan çıkar, üretimin her toplumsal örgütleniş biçiminde zorunlu bir teknolojik ögesi niteliğini kazanır[32]. İşte siyasal iktisat bu yanılgıyı bilimsel olarak yeniden üretir: burjuva ideolojisinin bu ögesi siyasal iktisadın da ayrılmaz bir ögesidir.

Burada, siyasal iktisadın burjuva ideolojisinin sınırları içinde kaldığı için kapitalist üretimi «altüst» olmuş biçimiyle algıladığı, bu üretim tarzını doğal biçimlerle özdeşleştirerek sonsuzlaştırdığı açık olarak ortaya çıkar. Dolayısıyla, Marx'ın siyasal iktisat eleştirisi bir yandan da *burjuva ideolojisinin bir eleştirisidir*. Ama bununla da yetinmez Marx: burjuva ideolojisinde kapitalizmin «altüst» olmuş, doğallaştırılmış biçimde yeniden üretilmesinin temelinde kapitalist üretim tarzının kendisinin «altüst» olmuş niteliğinin yattığını gösterir. Siyasal iktisatın boşluğu bu üretim tarzının fetişist niteliğinin mantıkî bir ürünüdür[33]. Böylece Marx'ın eleştirisi aynı zamanda *kapitalist gerçekliğin bir eleştirisidir*.

SONUÇ

«Siyasal iktisat» teriminin kazandığı yeni yaygınlık Marksistler açısından fazla kaygı verici olmamalı. Marksizm yirminci yüzyılda kendini burjuva iktisat biliminden ayırmak amacıyla siyasal iktisat terimini benimsemiş olsa da, burjuva biliminin bu terimi yeniden mülkedinmeye çalışması karşısında terminolojik kargaşayı önleyecek başka yollar var. Çünkü siyasal iktisat zaten bir burjuva biliminin adı. (Bugünün «siyasal iktisadı», örneğin Ricardo gibi büyük bir iktisatçıyla karşılaştırıldığında ne derece siyasal, ne derece bayağı iktisat olabilir, o ayrı sorun). Marksist yaklaşımın adı ise dün olduğu gibi bugün de siyasal iktisatın eleştirisi olmalı. Şüphesiz, bir bilim adı değil bu. Ama Marksizm de sadece bir bilim değil. Yine de, ille Marksist bilim için bir ad aranıyorsa, burjuvazinin toplumsal bilimler arasında açtığı uçuru-

mu reddeden Marksizm için genel bir ad bulunabilir.

Ama bu terminolojik sorun kesinlikle ikincildir. Önemli olan Marksizmin *neden* bir siyasal iktisat olmadığını belirlemek. Bu ise, «siyasal iktisadın eleştirisi» kavramının gerçek içeriğinin, tüm boyutlarıyla birlikte kavranması yoluyla yapılabilir ancak. Bu yazının amacı bu kavramın üç boyutu olduğunu göstermekti: (1) Marx'ın yaklaşımı, siyasal iktisadın veya genel olarak iktisat biliminin kapitalist toplumu veya bu toplumun bir yönünü incelemek açısından yetersiz bir bilim olduğunu gösterir. Bu bilim doğru soruları sormadığı için doğru cevapları elde etmesi mümkün değildir. Marx'ın kendi eserinin sorunsalı iktisat biliminin sorunsalından çok farklıdır: temel konusu üretim tarzının hayat sürecidir. Bu yüzden, Marx'ın eseri iktisat biliminin sınırları içinde ele alınamaz. (2) Marx için, siyasal iktisat bir burjuva bilimidir. Burjuva ideolojisinin önyargıları bu bilimin öncüllerini oluşturur ve bu bilim aracılığıyla bilimsel kılıkta yeniden üretilir. Burada «burjuva bilimi» kavramı, bu bilim çerçevesinde çalışanların ne kapitalistlerin paralı eylemcileri (ajanları) olduğunu, ne de burjuva düzenini sürdürmeyi bilinçli olarak amaçladıkları anlamını taşır (şüphesiz, birçok durumda her iki ihtimal de güçlüdür). Burjuva bilimi kategorisi, bu bilimin gerçekliği anlama çabasında içsel yapısı gereği *burjuva ideolojisinin tutsağı* olması demektir. Siyasal iktisat burjuva ideolojisinin bilimsel ifadesi olduğu ölçüde, Marx'ın eseri aynı zamanda burjuva ideolojisinin bir eleştirisidir. (3) Burjuva ideolojisinin kapitalizmi algılayış biçimleri, kapitalist gerçekliğin kendisinin alt-üst olmuş doğasının bir ürünüdür. Dolayısıyla, Marx'ın siyasal iktisat eleştirisi, son olarak, bu fetişist gerçekliğin bir eleştirisidir.

Bilim ile toplumsal pratik arasına pozitivist bir anlayışla kesin, aşılmaz sınırlar yerleştiren bir bakış açısı için, bu eleştirinin farklı boyutları birbirinden bağımsız, kopuk gibi görünebilir. Ama insanlık tarihini bütünlüğü içinde anlamaya ve dönüştürmeye çalışan bir düşünce ve hareket için bu farklı boyutlar, teori/pratik diyalektik birliğinin ögelerinden başka bir şey değildir. Kapitalizmin fetişizminin eleştirisi hem doğru bilimsel analiz önkoşuludur, hem de toplumsallığın şeylerde, nesnelerde ifade edilmeyeceği yeni bir toplumun habercisidir. ■

[1] «... ister haklı olsunlar, ister yanılsınlar, iktisatçıların ve siyasal felsefecilerin düşünceleri genellikle sanıldığından çok daha etkilidir. Gerçekte dünyayı hemen hemen tümüyle bunlar yönetir. Kendilerini düşünsel etkilerden arınmış sanan eylem adamları genellikle ölü bir iktisatçının köleleridir». J.M. Keynes, **The General Theory of Employment, Interest and Money**, Macmillan, Londra, s. 383. Keynes'in yargısının buram buram idealizm koktuğunu eklemek bile gereksiz. Sadece iktisatçıların kimin «kölesi» olduğu sorusunu sormak bile, çerçeveyi parçalamak için yeterlidir.

[2] ABD'nin uluslararası sermayesinin sözcüsü Washington Post'un bir muhabirinin şu satırları son yılların havasını yansıtması bakımından anlamlı: «Marx, Schumpeter ve öteki birkaç devin gözlemlemiş olduğu gibi, bunalım kapitalizmin doğasından gelen bir hastalıktır». **The Guardian Weekly**, v. 119, No. 18. Marx'ın bir «dev» olarak ilan edilmesinin tarihi çok kısa. Öte yandan, öteki devlerin kim olduğu sorusu bir yana, Schumpeter'in bunalımı kapitalizmin değil genel olarak sanayi üretiminin doğasından çıkarsadığını hatırlatmak yararlı olacak.

[3] ABD'de bu bazan eski terimin («political economy»), burjuva biliminin aşısıyla soysuzlaşmış bir biçiminin («political economics») benimsenmesi biçiminde oluyor. Burada, bu metinde neden Türkçe'de yaygınlık kazanmış «Ekonomi politik» yerine «siyasal iktisat» teriminin kullanıldığını kısaca açıklamak uygun olur. «Ekonomi politik» terimi sıfat ile isim arasında Türkçe'nin değil Fransızcanın kurallarına uygun bir sıralanmaya dayanır: Bu yüzden de bu yabancı dille yakınlığı olmayanlar için kafa karıştırıcı olmaktan başka bir erdemi yoktur.

[4] «Burjuva bilimi» kavramından ırkılenler için bu aşamada yazının geri kalan bölümlerini beklemelerini önermekten başka yapılabilecek bir şey yok.

[5] «İlk ve son kez belirteyim ki, klasik siyasal iktisat ile kastettiğim, burjuva üretim ilişkilerinin görünürdeki çerçevesi içinde debelenmekten öteye gidemeyen, bilimsel siyasal iktisadın çoktan beri geliştirmiş olduğu malzemeyle geviş getirip duran ve burjuvazinin ayak işlerine yetişmek amacıyla en yüzeysel olgulara bu malzeme içinde akla yakın açıklamalar arayan bayağı iktisada karşıt olarak W. Petty'in döneminden bu yana, üretim ilişkilerinin gerçek içsel çerçevesini araştırmış olan tüm iktisatçılardır. Bayağı iktisatçılar ise, bütün bunların yanısıra, burjuva üretim ajanlarının, kendilerine mümkün dünyaların en iyisi gibi gelen dünyaları konusunda sahip oldukları rahat ve sığ kavramları, cafcaflı bir biçimde sistemleştirmekle ve sonsuz gerçekler olarak ilan etmekle yetinirler». K. Marx, **Capital**, Penguin basımı, 1976, s. 174n (Türkçesi: **Kapital**, (Mehmet Selik Çevirisi) c. 1, k. 1, Odak Yayınları, Ankara, 1974, s. 142n).

[6] Bu «özdeşlik» burjuva ideolojisinin en güçlü ögelerinden biridir. Çok uzağa gitmeden, günümüz Türkiyesinde «sanayileşme» adı altında, sınıfsal ilişkilerden bağımsız bir görünüm altında bir amaç olarak sunulan süreç, gerçekte sermaye birikiminin önündeki engelleri yıkarak daha hızlı bir biçimde gelişmesinin ideolojik ifadesinden başka bir şey değildir.

[7] **Principles of Political Economy and Taxation**, Penguin, Harmondsworth, 1971, s. 49.

[8] Sraffa'nın getirdiği yeni bir Ricardo yorumu, Ricardo'nun daha erken bir eserinde (**Essay on Profits - Kârlar Üzerine Bir Deneme**, 1815) bölüşümü değer so-

rununa girmeden analiz ettiğini ileri sürer. Burada bu konunun tartışılmasına girilmeyecektir. Sraffa'nın yorumu için bk. «Introduction», **The Works and Correspondence of David Ricardo**, s. 1, Cambridge University Press, Cambridge, 1950.

[9] Marx, **Kapital**'in ikinci Almanca basımı için yazdığı sonsözde Rus yazarı N.I. Ziber'in şu yargısını onaylayarak aktarır: «Daha 1871'de Kiev Üniversitesi siyasal iktisat profesörü N.I. Ziber benim değer, para ve sermaye teorimin ana çizgileriyle, Smith-Ricardo öğretisinin zorunlu bir gelişimi olduğunu göstermişti», **Capital**, a.g.y., s. 99. (Türkçesi: **Kapital**, a.g.y., s. 45).

[10] A. Smith, **Theory of the Moral Sentiments** (1758), c. 1., s. 23. Aktaran A. Skinner, «Introduction», **The Wealth of Nations**, Penguin, 1973, s. 21. Bu ayırım Smith'in de üyesi olduğu İskoç Tarihçi Okulu'nun genellikle kabul ettiği bir sınıflandırmaya dayanır.

[11] **The Wealth of Nations**, a.g.y., s. 126.

[12] R. Meek, «The Scottish Contribution to Marxist Sociology», **Economics and Ideology and Other Essays**, Chapman and Hall, 1967.

[13] **Felsefenin Sefaleti**, Sol Yayınları, 1975, s. 126-127. Marx bu önemli bölümü **Kapital**'in bir dipnotunda yeniden aktarır. Bk. **Capital**, I., s. 175n. Metindeki çeviri bu son eserden yapılmıştır (**Kapital**, a.g.y., s. 143n).

[14] Klasik siyasal iktisadın «son büyük temsilcisi Ricardo, sınıf çıkarlarının, ücret ile kârın, kâr ile rantın çelişkisini safdil bir biçimde toplumsal bir doğa yasası sanarak, bu çelişkiyi nihayet (bilinçli olarak) araştırmalarının başlangıç noktası haline getirdi. Ama bu katkıyla birlikte, burjuva iktisat bilimi ötesine geçemeyeceği sınırlara varmıştı». **Kapital**'in ikinci basımına sonsöz, **Capital**, I., s. 96 (**Kapital**, a.g.y., s. 41).

[15] «İşbölümü meta üretimi için gerekli bir koşuldur, ama tersi doğru değildir: meta üretimi toplumsal işbölümü için gerekli bir koşul değildir» **Capital**, I., 132 (**Kapital**, a.g.y., s. 89).

[16] Annenkov'a mektup, 28 Aralık 1846 K. Marx/F. Engels, **Lettres sur «le Capital»**, Editions Sociales, 1964, s. 32.

[17] F. Engels, «Préface», **Le Capital**, c. 2. Bölüm 1, Editions Sociales, 1974, s. 21.

[18] Bu anlamıyla siyasal iktisadın eleştirisine Marx henüz 1844'de kalem aldığı fakat ancak 1932'de yayımlanan **İktisadi ve Felsefi Elyazmaları**'nda girer ilk kez. Bu gençlik eserinde eleştirinin temeli büyük bir açıklıkla atılır ve Marx'ın teorik tasarımının programı çizilir: «Siyasal iktisat özel mülkiyet gerçeğinden kalkar. Bu gerçeği açıklamaz. (Vardığı) yasaları anlamaz, yani bunların nasıl özel mülkiyetin doğasından ileri geldiğini göstermez... açıklaması gerekeni varsayar... Bizim şimdi özel mülkiyet, açgözlülük, emek, sermaye ve toprak arasındaki ayrılık... bütün bu yabancılaşma sistemi ile para sistemi arasındaki temel ilişkiyi kavramamız gerekiyor» Economic and Philosophical Manuscripts, **Early Writings** içinde, L. Colleti (der.) Penguin, 1975, s. 322-323. (Türkçe kaynak: **1844 El Yazmaları** (Çev. Murat Belge), Payel Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 65-66.)

[19] K. Marx, **Un chapitre inédit du Capital**, 10/18, Paris, 1971, s. 264. Vurgu sonradan. **Kapital**'in yayımlanmamış altıncı bölümü olarak bilinen bu çok önemli metin, birinci cilt Marx tarafından yayına hazırlanırken bir kenara bırakılmış, ancak 1933'de Almanca ve Rusça olarak yayımlanmıştır. İngilizce çevirisi ilk kez **Kapital**'in birinci kitabının Penguin basımı içinde yer almıştır (949-1084).

[20] E. Mandel, «Introduction», K. Marx, **Capital**, c. 1. Penguin, içinde, s. 12.

[21] S. Veca, **Marx e la critica dell'economia politica**, 11 Saggiatore, 1973, s. 48.

[22] Marx'ın **Kapital**'in ikinci Almanca basımına yazdığı sonsözde bir yorumcudan onaylayarak aktardığı («burada diyalektik yöntemden başka neyi anlatıyor ki?») şu bölüm soruna açıklık getirmektedir: «Marx için önemli olan araştırdığı olguların yasasını bulmaktır; ancak onun için anlam taşıyan, verilmiş bir tarihî dönem içinde kesin bir biçime ve karşılıklı bir bağıntıya sahip oldukları ölçüde, sadece bu olguları yöneten yasa değildir. Onun için çok daha büyük önem taşıyan, bu olguların değişimlerinin, gelişmelerinin, yeni bir biçimden öbürüne, bir dizi bağıntıdan ötekine geçişlerinin yasasıdır» **Capital**, c. I, s. 100 (Türkçe kaynak: **Kapital**, a.g.y., s. 47-49).

[23] Bk. 19 no.lu dipnotun metni.

[24] Marx'ın 1857 Önsöz'ündeki, çağdaş toplumun geçmişi anlamada bir anahtar olduğu yolundaki gözlemi (insan/maymun benzetmesi) yer yer yanlış anlaşılmıştır. Marx, orada, çok açık bir ifadeyle, ancak çağdaş toplumun özeleştirisinin başladığı yerde geçmişin de gerçek anlamıyla kavranabileceğini belirtmiştir. Böylece incelemenin başlangıç noktası bugünün toplumu değil, yarının toplumudur. Bk. **Grundrisse**, Penguin, 1973, s. 105-106.

[25] Bu teorik temelin kaynağında yatan sınıf bakış açısının önemi aşağıda ortaya çıkacaktır.

[26] K. Marx/F. Engels, **The German Ideology**, International Publishers, 1969, s. 6-7 (Türkçe kaynak: **Alman İdeolojisi**, (Çev. Selahattin Hilav), Sosyal Yayınlar, 1968, s. 37 vd.)

[27] **Grundrisse**, a.g.y., s. 157. Bu analizle birlikte, Smith'in işbölümü ile mübadele arasında kurduğu zorunlu ilişki de ortadan kalkar; artık arada bir ikinci koşul vardır: özel mülkiyet. Özel mülkiyetin olmadığı bir toplumda emeğin toplumsalleşmesi çok farklı yollardan olur.

[28] H.G. Backhaus, «Dialectique de la forme de la valeur», **Critiques de l'Economie Politique**, 18, Ekim-Aralık 1974.

[29] **Capital**, s. 174. Marx bunun nedenini aynı sayfada bir dipnotta şöyle açıklar: «Emeğin ürününün değer-biçimi burjuva üretim tarzının en soyut ama aynı zamanda en evrensel biçimidir... Dolayısıyla, eğer bu biçimi toplumsal üretimin sonsuz doğal biçimi olarak alırsak, değer-biçiminin ve dolayısıyla daha öte gelişmeleri, yani para-biçimi, sermaye-biçimi v.b. ile birlikte meta-biçiminin özgüllüğünü zorunlu olarak gözden kaçırırız». A.Y., s. 174n. (Türkçe kaynak: **Kapital**, a.g.y., s. 141-142 ve 142n).

[30] **Capital**, c. I., s. 682. Marx'ın siyasal iktisadının boşluklarını, iktisatçıların burjuva ideolojisine tutsak olmalarına bağladığı daha önce de görülmüştü. Bk. örneğin 19 no.lu dipnotun metnindeki alıntı: «kapitalist sisteme hapsolmuş oldukları için...»

[31] Bu analizi çok «metafizik» bulanlar, son yıllarda Alman demir-çelik kodamanı Krupp'un ya da Fransız dokuma kralı Marcel Boussac'ın «piyasa koşulları» karşısında içine düştükleri aczi gözönüne alırlarsa, burada kapitalist toplumun, boyu bosu ne olursa olsun, bütün bireyleri açısından geçerli olan bir yasasının sözünün edildiğini anlarlar. Şüphesiz aynı şey işçiler için de sözkonusudur: bunalım anında, «piyasa koşulları» elvermediği için işçiler de ellerindeki tek metayı, emekgüçlerini, satamaz hale gelebilirler. Bunun burjuva toplumundaki adı «işsizlik»tir.

[32] Günümüz iktisat düşüncesi de sermayeyi «üretilmiş üretim araçları» olarak tanımlarken aynı yanılgıyı başka biçimde tekrarlamakta, kapitalist üretimi genel olarak üretimle karıştırmaktadır.

[33] Emeğin toplumsal biçimlerinin sonuçları nesnelere, bu emeğin ürünlerine atfedilir; ilişkinin kendisi ortaya nesnelerin fantastik biçimini olarak çıkar. Bunun meta üretimi üzerine temellenmiş emeğin özgül bir niteliği olduğunu görmüş bulunuyoruz... Hodgskin bunda, sömürücü sınıfların hilesini ve çıkarlarını gizleyen öznel bir hayalden başka bir şey göremez. Sunuş biçiminin gerçek ilişkisinin kendisinin bir sonucu olduğunu, ilişkinin sunuş biçiminin gerçek ilişkinin kendisinin bir sonucu olduğunu, ilişkinin sunuş biçiminin değil, tersine, bu sonuncunun ilişkisinin bir ifadesi olduğunu anlayamaz». K. Marx, **Theories of Surplus Value**, III, Lawrence and Wishart, 1972, s. 295-296 (Alıntıda sözü edilen Hodgskin, Ricardocu sosyalist olarak bilinen ve işçilerin tüm ürünün sahibi olması gerektiğini savunan 19. yy. düşünce okulunun bir üyesidir).

BİRİKİM YAYINLARI
BROŞÜR DİZİSİ: 4

GÜNEYDOĞU ASYA

(çıkıyor)

- Kamboçya toplumu
- Kamboçya'da "devrim"...
- Vietnam toplumunun gelişimi: Savaş-devrim
- Kamboçya ve Vietnam'da devrim sonrası
- Çin ve Sovyetler'in bölgeye yaklaşımları, tavırları: Kamboçya ve Vietnam devrimleri öncesi-sonrası
- Çin dış politikasının evrimi
- ABD politikası, Çin-Sovyet çatışması, detand dünyası, v.b. zemini üzerinde "Güneydoğu Asya sorunu"...

«Doğu Şiirleri» Eleştirisi

Hilmi Yavuz kendinden bekleneni verdi sonunda. *Bakış Kuşu*'yla başlatıp, *Bedreddin Üzerine Şiirler*'le sürdürdüğü, ve daha pek çok felsefi yazısında sistematiğini kurduğu, «doğu kültürü olgusu» ve bu olgunun güncele ne bağlamda katkı yapması gerektiği konusundaki düşünce ve düşlemelerini somut biçimde örnekledi.

Felsefe ve Ulusal Kültür adlı kitabındaki «Geçmiş Kültürümüze Sahip Çıkmak II» makalesinde şöyle diyordu H. Yavuz, «İşin gerçekten acınılası yanı, geçmişimize, geçmişimizde üretilmiş maddi ve manevi kültür ürünlerine sahip çıkma eyleminin, Türkiyedeki en gerici ve tutucu sağ kesime bırakılmış olmasıdır. ..... Eski kültürümüze sahip çıkalım dendiğinde, bir bardak suda koparılan fırtınaya bakın! Türkiyedeki sosyalistlerin, geçmiş kültürümüze, bilimsel dünya görüşü açısından sahip çıkmaları uyarısında bulunanlar, bu sözde ilericiler tarafından (ilerici geçinen, resmi ideoloji yanlısı yazarlar) tarafından neredeyse gericilikle suçlanıyor. *Oysa geçmiş kültüre hangi kavrayış tarzıyla sahip çıkılırsa, bu kültürü o doğrultuda YENİDEN ÜRETMEK mümkündür*... Kültürde yeniden üretimden, ben, bu tür bir birleştirmeyi, yani, kültür verilerini belirli bir zihinsel tasarıma göre yeniden düzenlemeyi anlıyorum; eski kültürümüzün sosyalist dünya görüşüne göre yeniden üretilebileceğini savunuyorum...»

Aslında, *Doğu Şiirlerinin* ve öbür kitaplarındaki şiirlerin yazılmasında Hilmi Yavuz yaklaşımının ana fikri yukarıda yaptığımız alıntının içeriği ve kapsamında yatmaktadır.

Doğu Şiirleri Hilmi Yavuz'un bundan önceki Şiir kitaplarında görmediğimiz bir düzenlemeyle karşımıza çıktı. Kitabın içyapısında hiçbir bölümlendirme yapılmadığı gibi konu kapsamlarının birinden ötekine geçişler de son derece yumuşak ve belli belirsiz tutulmuş. Ancak, ben, yine de kitabı üç bölümde incelemeyi önereceğim. Şöyle ki: (doğunun kalıtı, doğunun diyalektiği, doğunun şairleri, doğunun sevdaları I, doğunun sevdaları II) birinci bölüm, bu bölümde şair, ilk şiirin adı ve içeriğinden de anlaşılacağı gibi, kültürün hangi ögelerinin yeniden üretilebileceğini açımlamaktadır. Bölümde egemen olan doğunun kalıtıdır. (doğunun sevdaları III, doğunun ölümleri, doğunun kadınları, doğunun bebeleri, doğunun gurbetleri, doğunun gurbetçileri) kümesi ikinci bölümü oluşturur. Bu bölümde, hernekadar geçmişi bu güne bağlama amacı taşıyan bir köprü izlenimi ilk bakışta ağırlığını hissettiriyorsa da, kanımca, Hilmi Yavuz «sen ilkyazı önce kendinde oluştur/ ve sonra büyüt hiç solmıyanı» ya da «ve benim kalbimi yeniden yazabilmek için/el aldığım çok olmuştur/ eski fütuvvetnamelerden» derken, tümüyle güncelin içinde, Türkiye Sosyalist akımlarına çok önemli anıştırmalarda bulunmaktadır. Zaten doğu şiirleri, hiçbir şekilde, kısır anlamıyla, Türkiye'nin doğu bölgesini anlatmamaktadır. Buradaki doğu kelimesi Türk-İran, İslam, Budist, Tasavvuf ve hattâ Klasik Çin kültürlerine uzanan bir kapsamla karşımıza gelir.

«... Kent» doğu'dan bir kent' adlı şiir, kitapta bir antrakt anlamındadır. Bu ara şiir, daha sonraki (doğunun soruları, doğu 1310, ve doğunun son sözü) şiirler kümesinden oluşan üçüncü bölüme geçiş şiiridir. Gerçi Mustafa Muğlalıların adı Faik Türün ya da Memduh Tağmaç olmuş, sorgusuz sualsiz idamların adı oniki mart dönemi ya da Devlet Güvenlik Mahkemelerine dönüşmüştür, ama bu pek büyük değişim getirmemektedir. Yine ezilen ve horlanan bir büyük kitle vardır, yine birtakım aydınlar bu kitleden kopuk direnişler yapmaktadırlar, ve yine «tanzimat kafası» egemenliğini sürdürmektedir. Gerçi umut her gün «bir yufka gibi» yeniden açılmaktadır, ama değişmesi gereken aydın kafalardaki uyanışı beklemek boşunadır. Şimdi bu söylediklerimi kitabın tümü içinde, bölüm ve şiirleri inceleyerek göstereyim. Ancak bu uğraşıya geçmeden önce şunu da belirtmeliyim: Hilmi Yavuz Şiirinde klasik Osmanlı divan geleneği, yalnızca bir ses ögesi olarak karşımıza çıkmayıp, Yunus Emre'yle başlayan Anadolu Türk Şiirinin mazmunsal kaynaklarına bilinçli bir iniş sonucu elde edilmiş bir yeniden değerlendirmeyi içeren, bütünsellik görünmü oluşturur. Bu çaba *Bakış Kuşu* ve *Bedreddin Üzerine Şiirler*'de de belirgin meyvalarını vermiştir.

Birinci bölümün ilk şiiri olan «doğunun kalıtı», daha başlangıcında, içinden çıkılması güç bir üçlemeyle yakalar okuru. «biz üç güzel kardeştik ve ölüm/ölüm en gencimizdi bizim» dizelerinin yarattığı muamma okuyanı bu üç kardeşin öbür ikisinin kimliklerini sormaya iter. Ben bu soruyu aydınlatmak için Lukacs'ın genel, bireysel ve özgül kategorilerine müracaat edeceğim. Ve bir hipotez olarak öne sürdüğüm kimlikler şöyle olacak: hayat ve şair. Adı açıklanan kardeş, ölüm, hernekadar üzerinde pek çok şey yazılmış, ve çeşitli vesilelerle nasıllığı betimlenmiş olsa da, hakkında öznelden nesnele ve içten dışa doğru hiçbir somut bilgiye sahip olamayışınız açısından bakılınca «genel» ideasına en yakın kavramdır. Çünkü üzerinde hiçbir genellemeye gerek duyulmaksızın davranılabilir; çünkü gerçekte bireysel olarak algılan-

sa da algılayanın görüşlerini dışarıya aktarması imkân dışıdır. Bu nedenle yaşayanlar için hiçbir zaman somut olamaz ve bir matematik formülü gibi genel olarak algılanmak zorundadır. Kişilerin öznel düşünceleri ve ölüm hakkındaki fikir yürütmeleri olsa olsa hayatlarının öznelliği ve bireyselliğinin bir sonucudur. Adı açıklanmayan kardeşlerden biri hayattır. Hayat, ölümün tersine insanlığın tarihi boyunca mitler, felsefeler, ya da bilimler yoluyla tekdüze genellemeler getirmeye ve nesnelleştirmeye çabaladığı bir öznellik ya da bireyselliktir. Ayrıca hayatın bu bireysellikten kurtarılabilme çabalarının bir ürünü olarak görebileceğimiz tarih bilimi de, bir toplumsal bilim dalı olarak, baştan sona bir nesnellik sorununu taşımaktadır. Bu açıdan, ikinci kardeşi tarih olarak da kabul etsek, bireysel oluştan tam anlamıyla sıyrılabilmemiz mümkün değildir. Çünkü, örneğin, bir uygarlığın çöküşünün o uygarlık içinde yaşayan bir «A» tarihçisi tarafından algılanışıyla, sözkonusu uygarlığın dışında yaşayan bir «B» tarihçisi tarafından algılanışı belirgin farklar gösterir ve Tarih Bilimini çoğu zaman içinden çıkılmaz bir öznellik içinde bırakır. Bu durumda, öznelle nesnelin, ya da genelle bireyselin özgüle dönüştüğü ve sanat eseri olduğu kesişim noktasına baktığımızda şairi görürüz. Bu son iki kişiliğin saptanmasını en büyük açıklıkla ortaya koyan dize, «ve göçebe bir çeşme olan ikizim» dizesidir. Öznellik ve bireysellik açısından bakıldığında suyun akışı ve hayat aynı şeyler olup kişi ancak hayatıyla ikizdir. Ancak şiirin karmaşası burada bitmez. Ölüm en genç kardeş olarak, şiiri kalıt diye bırakan doğunun kültürel sonuçlanışını da belirler. Ve eğer simgeler ilişkisini kuracak ve dikkatli seçilmiş betimlemelerin bir çözümünü yapacak olursak ortaya çıkacak alanlar son derece yorucu ve karmaşık bir görüntü verir.

İlkin doğunun kalıtı şiirindeki istiareleri sıralayayım. doğu/ölmüş baba; ölüm/genç kardeş; kalıt/nehir/şiir; İpek yolları/nehir; tiftik safran ve kilim/acı (hüzün); derviş defteri/göçebelik dönemi; baharat yolları/tarihin akışı; ağıt/sanat; oba/şiir. Elbette böylesine bire bir tekabül yok şiirde, ancak ilk bakışta yakalanan ve şiirin derinliklerine doğru ilk ipuçlarını veren bu karşılıklı ilişkiler bütünüdür.

Yukarıdaki eşlemelere baktığımızda birbiriyle ilintili beş çok önemli istiare yakalarız. (Burada şu ayırımı yapmak istiyorum, Türk edebiyatında istiare kelimesi iki temelde farklı söz sanatını kapsar, metafor ve metonimi. Bu nedenle yazımın geri kalan bölümünde istiare kelimesini bir yana bırakıp bu iki yabancı dil kelimeyi kullanacağım. Özür dilerim.)

Kalıt/Şiir, Oba/Şiir, Nehir/Şiir, İpek yolları/Nehir, Ağıt/Sanat; bu beş çok ağırlıklı söz sanatı şairin, doğunun kalıtı bağlamında, bizlere sunmak istediğinin yalnızca şiir olmadığını, açıklıkla, gösterir. Aslında şiir kelimesi tüm söz sanatları, görsel ve işitsel sanatların simgesi olma görevini üstlenen bir metonimidir burada. Nitekim tiftik safran ve kilim kelimelerinin acıyla benzeşimlerinin vurgulanması da bu metoniminin varlığını kanıtlar. (Yeri gelmişken söz açmadan edemeyeceğim bir konu da Hilmi Yavuz'un genel olarak şiir hakkındaki düşüncesi... H. Yavuz şair yönünden söz açarken her zaman kendisinin mütevazi bir zenaatkar olduğundan dem vurur. Bu düşünüş tarzıdır ki onu klasik Osmanlı geleneği ve kendi şiiriyle tiftik safran ve kilim işçiliği arasında bir paralellik kurmaya iter. Hilmi Yavuz'a göre —benim de katıldığım gibi— şiir ya da başka söz zenaatları bir 19. yüzyıl snobizmi olan «sanatçılık» bağlamında değil, bir ortaçağ zenaatkarlığının bilgili ve işbilir tutumunda aranmalıdır. Bu da «eski fütuvvetnamelerden el alma» kavramına yeni bir boyut getirmektedir. Bu dizeyle Hilmi Yavuz kendini bir kez daha lonca geleneği içinde bir zenaatkar tavrıyla sunmaktadır okura.)

Şimdi kurabildiğim tüm bağlantıları matematiksel bir yapıda sunarak şiirdeki yapısını ortaya çıkarmaya çalışayım. '/' işaretini özdeşlik anlamında kullanacağım.

Şiir/Nehir/İpek Yolları/Ağıt/Sanat Derin Kollar/Irmak kolları/Nehir/Şiir (Buradan Anadolu Edebiyatının iki büyük kolu olan divan ve halk tarzlarının iki derin ve kapsamlı kol olarak belirtildiğini çıkarırsak, kolların bir metonimi olarak yerini tuttuğu vücut tüm yönleriyle Anadolu Sanatı, yani tiftik, safran, kilim, minyatür, süsleme, mimari, mezartaşları ve bunlar arasında ilişkiyi sağlayan dünya görüşü olur.)

Bundan sonra öteki metaforlara anlam kazandırmak kolaylaşır.

Gonca gül/Sevgili/Gönül padişahı/devlet
Mağrur ve yitik külliye/çağdaş Anadolu/eğitilme/çağdaş kültürsüzlüğün alıp götürdükleri/ölüm
Gurbet/yolculuk/aşk/ayrılık/su/yaşam
Gurbet/Mağrur ve yitik külliye ilh...
Derviş defterinin kapanması (dürülmesi)/bir dönemin (Osmanlı) son bulması/mağrur ve yitik külliye/ilh...

Şiir/Oba/Yaşama ortamı/(Eğer «suda balık» metaforu düşünülürse) Su/Nehir/Derin kollar/ilh...
Düzlük/Tarihsel dinginlik/çağdaş Anadolu/Mağrur ve yitik külliye/ilh.../ölüm

Yukarıda verilen özdeşlikler gözönünde tutulduğunda bu ilk şiirin ne denli içine kapalı bir bütün oluşturduğu ve yazının başında verilen alıntıyla ilişkisinin ne denli güçlü olduğu görülmektedir.

Bu şiirde «ve derin kollarına...» «metonimisi üzerinde önemle durulmalıdır. Metonimiyle belirtilen iki büyük kol, halk ve divan sanatları, Osmanlının kültürel bütünselliği içinde birbirleriyle (bize devlet ideolojisinin empoze etmeye çalıştığının tersine) hiç çelişmeyen iki büyük koldur. Müzikte bunu görmek isteyenler divan musikisindeki makamların aslında anonim türkülerden kaynaklandığına dikkat etsinler. Bu gün en yoz biçimiyle de yaşasa bu müziğin geniş kitlelere hitabettiği sanırım kimsenin gözünden kaçmaz. Aynı şeyi mimaride görmek isteyenler S. H. Eldem'in *Türk Evi Plan*

Tipleri, ya da birkaç ay sonra çıkacak olan *Türk Evi* kitabına bakabilirler. Orada görecekleri *Bitli Evin* mimari yaklaşımıyla Eminönündeki *Yeni Cami Hünkar Mahfilinin* mimari yaklaşımının hiç de çelişik olmayıp tersine çakışık olduklarıdır.

Tüm sanatlardaki bu çakışıklık verisinden hareket eden Hilmi Yavuz da kendi şiir tarzını oluşturmuştur zaten. Çünkü Hilmi Yavuz'un yaptığı divan şiirinin mazmunsal yapısını güncelle bağdaştırarak kullanmak ve bunu bir serbest müstezat kalıbıyla sunmaktır. Elbette bu basitlik ve sadeliğe ulaşmak, hele toplumumuzun baskısı altında, hiç de kolay değildir.

H. Yavuz'un bunu nasıl başardığını anlayabilmek için i) genel olarak dilsel yapıyı (linguistic); ii) mazmunların anlatımladığı nesneleri ve mazmunlarla ifade ettikleri arasındaki, yani işaretle (sign) işaret edilen (signified) arasındaki metaforik ve metonimik ilintileri; iii) mazmunların birbirleriyle alanlar içinde ve alanlar arası ilintilerini gözden geçirmek gerekir.

19. Yüzyıl Türk Edebiyatı adlı kitabının giriş bölümünde Ahmet Hamdi Tanpınar, mazmunların çok güzel bir analizini yaparak, «savaş ve ava ilişkin» olanlarla «meyhane ve aşka ilişkin» olanların kendi aralarında ve birbirlerine göre hiyerarşik dağılımlarının devlet yapısıyla ne denli çakışık bir yapı gösterdiğini ve örneğin ilk bakışta sevgilisi ve onun cevr ü cefasından yakındığı halde ondan bir türlü kopamayan ve kopmak istemeyişini belirten Fuzuli'nin yalnızca bir alanda mütalaa edilmeyip, toplumsal ve kozmogonik alanlarda da gözden geçirilmesinin zorunluluğunu açık seçik belirtir. Bu da Fuzuli divanıyla padişaha yazdığı şikayetname arasında pek güzel bir bağlantı kurar. Ne yazık ki, günümüzde bu şiirlerin yalnızca aşkî ve tasavvufî içeriği kısmen gözönüne alınıp, devlet ve toplum yapısıyla bağlantıları gözardı edilerek, bu büyük sanatın eleştirel yaklaşımı ve gerçekçiliği yeterince değerlendirilmemektedir. Bir kalemde olağanüstü bir yapıtsal soyutlama, hem de «devrimcilik» ve «yenilikçilik» adına silinip atılıyor, ve bunu yapan yüzeyde budalalar handiyse edebi kahraman ilan ediliyorlar.

Benim Tanpınar'ın enfes analizine, haddim olmayarak getireceğim, küçük bir ekleme var. Şöyle ki: Ateşe ilişkin mazmunlar, Toprağa ilişkin mazmunlar, ve Suya ilişkin mazmunlar. Bir başka deyişle, Tanpınar alegorik yapı içinde uyandırdıkları paralellikler açısında sınıflıyor mazmunları. Bense, alegorik yapı içinde işaret edilene ilişkin olarak sınıflıyorum. Olayı Wenn diyagramlarıyla gösterecek olursam

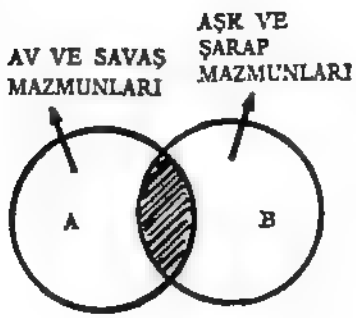

Fig. 1) Taramalı (A ∩ B) kesişiminden bir örnek verecek olursam daha iyi bir açıklık getirmiş olacağım. Örneğin, saydı dil (gönül avı) v.b....

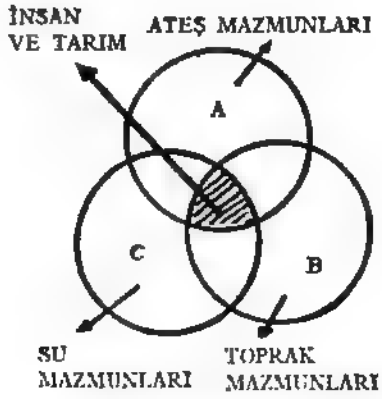

Fig. 2) A ∩ B ∩ C'de insan ve tarımı buluruz. Diyagram Antropomorfik düşüncenin içine kapalı yapısını sanımca çok iyi belirtiyor.

Biraz güç anlaşılır da olsa şu ayrıştırmayı yapmak gerekiyor, av ve savaş ya da aşk ve şarap olgusal olarak, doğada, kendiliğinden bulunan şeyler değillerdir. Gerek av ve savaş, gerekse aşk ve şarap olguları insan tasarımının ürünleridirler. Oysa su, toprak ve ateş doğasal yapıda daha öncelik taşıyan nesnelerdir. Tüm tasarımlar insanın bu üç doğal nesneyle ilişkisinin bir türevidirler. Şimdi bu alanların birbirine ilişkin yapılarından birkaç türetme yapalım:

1) Ateş/Güneş/Ay/Gökyüzü/Tanrı (lar)/Kültürel yüceltmeler (A)
2) Toprak/Yaşama ortamı/Ana/Doğum/Sonluluk Ölüm (B)
3) Su/nehir/yaşam akışı/ulaşım/gurbet/hasret/ değişim/kaynak (C)
4) (A ∩ B) Yerleşiklik/Avcılık/Mevcut kültürel yapı/Uygarlık derecesi
5) (A ∩ C) Balık avı/Ulaşım/iletişim/ölüm/güvenlik (göl üstü yerleşmeleri)
6) (B ∩ C) Barınma (kerpiç ve harç yapımı)/Temizlik/Yaşam gereksinimleri
7) (A ∩ B ∩ C) İnsan/Tarım

Günümüzde dilsel yapının gelişiminde metafor ve metaforik anlam kaydırmalarının önemi bilinmektedir. Ancak şiiri günlük konuşmadan ayıran bu alanlar arasındaki sınırları yoksayarak, otantik alanlararası geçişime imkân vermesi ve ilkel dilsel yapıya yaklaşmasıdır. Ölçü ve denge insanoğlunun çok eskilerden bu yana bildiği kavramlardır. Örneğin, Su-Toprak dengesinin su lehine bozulması tarımı engeller ve bataklık oluşur. Toprak lehine bozulmasıysa yine tarımı engeller ve kıraçlık oluşur. Bir başka örnek Toprak-Ateş dengesidir. Denge güneş ışığı lehine bozulunca toprakta kuraklık olur ve tarım bozulur. Günışığı yetersizliğinin oluşturacağı don ve kırağı da yine tarım için zararlı olur.

İnsan kültüründe düz yazının şiiri izlemesi bir raslantı değildir. Çünkü dilin evriminin ilk aşamalarında bu ölçü biçimsel yapıda da kendini etkince göstermiştir. Aristoteles'in deyimiyle «şiirin soylu bir dil» olması bu gerçekliğin kanıtıdır. Günümüzde dil alanlarının ayrışması ve kanıksama sonucu yaptığımız ve farkına varmadan geçtiğimiz pek çok metafor ve metonimi vardır (güneş doğuyor gibi...) Şiir dili saptanmış bir ölçü içinde metafor ve metonimileri vurgulayıp belirginleştirerek bu alanlararası geçişimi kolaylaştıran bir yapıdır.

Hilmi Yavuz'da bu mazmunsal yapıyı bütün açıklığıyla görmek mümkündür. Ancak bu yapıyı araştırırken ateş-su-toprak sınıflamasına göre hareket etmenin daha doğru olacağı kanısındayım. Çünkü insanın av-savaş ve aşk-şarap tasarımları açısından yaklaşımı kısa dönemde değişebilmekle birlikte, su-ateş-toprak üçlemesi açısından yaklaşımlarındaki değişimler daha uzun dönemler gerektirirler.

Hilmi Yavuz'un yaklaşımı da bu üçleme açısındandır. Yani, kullandığı mazmunların tümünün analizi sonucunda ilk çağ felsefesinin bu üç temel maddesini yakalamak mümkündür. Bu bakımdan Hilmi Yavuz şiiri kendi içinde kapalı bir bütündür. Ve tüm konuları böylesine bir yaklaşımla bütünselliğe bağlayarak işleyebilme kapasitesine sahiptir. Rahmetli Tanpınar'ın deyimiyle, «tüm ortaçağ sanatlarında» olduğu gibi Hilmi Yavuz şiirlerinde de «allegori» esastır. Bu allegoriyi üç ayrı düzlemde yakalamak mümkündür. Bu üç düzlem i) epistemolojik düzlem; ii) toplumsal düzlem; iii) doğasal düzlem olarak ayrıştırılabilir, ki bu düzlemler divan şiirindeki i) kozmogonik düzlem (tanrı); ii) hiyerarşik düzlem (padişah, kayser,v.b.); ve iii) doğa güzellemeleri düzlemleriyle bire bir tekabül halindedir. Bu bakımdan lirik bir yapı gösterirler.

Sözünü ettiğim düzlemleri göstermek için «doğunun gurbetçileri» şiirini ele alayım:

acı biziz, biziz yine
bir büyük bozguna yol olduğumuz
artık ne acem bahçesi
ne acem mülkü
ne de yaprakla
örtülü havuz
bir kaçgun sonbahar ile talan edilip
su yıkılıp, hüzün çürüyüp
ve yol sefili dağlarımızdan
bir ipek uçurum diye devrilip
sel gittiyse kalan kumuz
biz bir talanla başladık kendimize
bundan böyle acının
ekmek ve tuz
konaklarından geçer yolumuz
ölüm çarktır sevda direk
uçsuz bir gurbete bağdaş kurduğumuzda
ve mahsus selam diye söylenerek
bir ağıda dürülür mektubumuz
acı biziz, biziz yine
bozguna bağlıyız, yola mahkumuz.

Şimdi şiirdeki mazmunsal yapıyı yukarıdaki sıralanmaya göre açımlayayım:

acı/bireysel yaşam-toplum çelişmesi/Toplumsal bozunma/insan-(doğa çelişmesi

bozgun/bireyin düzene yenilgisi/bireysel yenilginin yarattığı (toplumsal yıkıntılar/insanın doğaya yenilmesi

kaçgun sonbahar / düşünce dejenerasyonunu kurtarmaya çalışan umarsız çırpınışlar/toplumsal isyanlar/doğanın (dejenere olması

acem bahçesi, acem mülkü, yaprakla örtülü havuz/ şarkkari bilgeliğin temellendirdiği kozmogoni/ toplumsal uyum/(doğadaki yeniden canlanış

su/zamanın akışı/toplum düzeninin zaman içindeki değişimleri/cinsellik ve üreme

hüzün/acı/ilh...

yol sefili/yabancılaşma/toplum düzenindeki yorulma/doğadaki döngünün kışa yaklaşması

ipek uçurum/(ipek yolu) geçmişle aradaki, başlangıç noktasıyla varılan nokta arasındaki yabancılaşma/toplumsal düzenin bozunması

sel/kültürel bütünselliğin yaşamın her boyutunu kapsaması/toplumsal yükselme dönemleri/doğanın ilkbahar ve yaz ayları kum/tarihi miras/ geçmişin yeni üzerindeki etkileri/doğa döngüsünün yeniden başlaması

talan/kültürel yağma/toplumsal maliye düzeni/doğa verilerinin yağmalanması

ekmek ve tuz/beslenme sistemi, doygunluk derecesi/toplumdaki gereksinmelerin tatmini/doğal tatminler.

konak/kurumlaşma ve yabancılaşma/toplumsal kurumlar/doğal barınma güdüleri

Açıklamaya geçmeden önce yukarıdaki tüm «toplum» kelimelerinin ikili bir anlam taşıdığını belirtmeliyim. Bu anlamlar, epistemolojik bağlamda toplum idesi; ve özele indirgendiğinde, Anadolu-Türk toplumunu belirtmektedirler.

Şiirin açıklamasına geçmeden önce *Toplum ve Bilim* dergisinin, Yaz 1977 tarihli, ikinci sayısındaki, Hilmi Yavuz imzasını taşıyan, *Kemal Tahir ve Marksizm* adlı makaleden birkaç alıntı yapmak gereğini duyuyorum:

..... ilk göze çarpan, Kemal Tahir'in «talan» kavramına tanıdığı öncelik oluyor. Hepimizin bildiği gibi «talan» kavramı, marksist teorinin özellikle asyatik doğu toplumlarının tarihinin açıklanmasında kullandığı teorik araçlardan biri. Gene biliyoruz ki Marx, özellikle Hindistan'daki İngiliz yönetimini incelediği makalelerinde, genel olarak Asya'da hükümetlerin üç bölümden oluştuğunu belirtir ve bunları iç talan (yani maliye), dış talan (yani savaş) ve kamu işleri olarak sınıflandırır. Demek ki Marx'a göre talan, devletin artık-ürüne el koyma yöntemidir. İç talan yani Maliye, yağma biçiminde ganimet olacağı gibi, aslen vergi biçimindedir.

Bu bölümden sonra Hilmi Yavuz Kemal Tahirden birtakım aktarmalar yapar:

Merkezi bürokratik doğulu devletle kişilerde biriken zenginlikler arasında sürekli bir çelişki vardır. Bu çelişki tehlikeli duruma gelince, devlet güçleri ağır basar. Bu ağır basmayla da halkın bir kısmı despotluktan yana olur. Buna karşılık talana heveslendirilen öteki yarısı da devletin karşısına dikilir. Burada görülen çelişme üretim güçleriyle mülkiyet ilintisinden gelmez, talan biçiminden gelir.

Bu alıntılardan sonra bakıldığında, şiir bir anlam kazanmaya ve Anadolu-Türk tarihinin kaynaklarından çıkışla açık bir yöntem önerisi getirmeye başlıyor. «Biz bir talanla başladık kendimize» dizesi bir yandan toplumsal hayatın birevlerin zenginliklerinden yapılan talanla oluşturulduğu anlatılırken, öte yandan oluştuğu yörelerde büyük bir geç göçebelik kültürü kuran Türk toplumunun yerleşik toplumlardan gelen kültürel akmaları nasıl bir açlıkla yağmalayıp sindirdiği, ve ayrıca bir senteze varabilmek için doğa verilerini nasıl talan ettiği de gösterilmektedir. Şiirin tümünde verilen mesaj toplumsal düzlem kodundan gelmekle birlikte, tarihî epistemolojik düzlem ve doğasal düzlemin verileri, ağırlıkla, mesajın yararlanmasına sunulmuştur.

Şimdi, burada, yukarıda birer özdeşlikler silsilesi halinde verdiğim mazmunsal yapının bir Lise Edebiyat dersi biçiminde açıklamasını yapmak yerine değişik bir noktadan girmek istiyorum. Bozgun ve hüzün, özellikle son iki şiir kitabında Hilmi Yavuz'un en çok kullandığı kavramlar olmuştur. Bu bakımdan daha dikkatle ele alınmalıdırlar. Hilmi Yavuz'a göre, hüzün, genelde insanların doğa ve zamanla, özellikle zamanla, olan çelişkilerinden doğan bir duygusal oluşumdur. Çünkü zaman, içeriğinde, yalnızca tek tek bireyleri değil, aynı zamanda toplumsal ya da bireysel utku ve ülküleri, ve bu amaçlarla oluşturulan yapıların tümünü örseleyen, çürüten, ve anlamsızlaştıran bir frig düğümüdür. «Hüzün ki en çok yakışandır bize/belki de en çok anladığımız», derken Hilmi Yavuz «suyun yıkılıp, hüznün çürüdüğünü» de bilmektedir. Öylesine bir sfenks bilmecesidir ki zaman, akışından duyulan hüznü bile anlamsızlaştırabilmektedir. Ancak burada şunu da belirtmeliyim, bütün bu duyuşlar çizgisel bir zaman kavrayışı içinde geçerlidir. Daha global ve döngüsel bir anlayış kabul edildiğinde anlamları kalmayabilir. Bilemiyorum.

Zamanın Türk toplumuna getirdiklerine ve bunların Hilmi Yavuz'ca yorumlanışlarına şöyle bir bakacak olursak aşağıdaki dizelerle karşılaşırız: «gözlerin bozkırdan devşirme/yolların bozgundan derlenmiş/karanlık yolcusu turnaların ve kurdun/ey hüzünlere reaya olan derviş», «nice ipek yollarına dökülüp», «dizlerinin bir bir büküldüğü baharat yollarından geçip» Anadoludaki «düzlüğe» çıkmıştır. Ancak batıya doğru ilerleme ve yönelişin son durağı olan bu noktada hayli ilginç bir oluşum karşılamıştır kendisini. Türkiye Cumhuriyetine varana dek, iç talan ve dış talan dengesine dayanan sistemin zirvesinde bir toplumla karşı karşıyayızdır. Hiçbir fikir anarşisine düşmeden, züppece bir yenilik arayışını asla gerekli görmemiş olan Osmanlı Toplumu, geç göçebe Türk kültürü, İslâm, ve Otokton Anadolu kültürünün akılalmaz bir sentezini oluşturmuştur. Ayrıca «güneşin altında yeni bir şey yoktur» ifadesiyle belirtebileceğimiz döngüsel zaman anlayışının son derece egemen olduğu bu yapı dört yüzyıl boyunca aynı ayrıntıları kullanarak, örneğin, müthiş bir mimari karakter, ve bina faaliyeti meydana getirebilmiştir. Bu tür bir sentezin vervüzü tarihindeki bir benzeri de Hindistan'da görülür. Ve her iki imparatorluk da 18. yüzyıldan kavnaklanarak 19 vüzvılda zirvesini bulan batı burjuva emperyalist etkileri altında yıkılmış ve bir kültürel kaos içine düşmüştür. İçine düşülen devlet sistematiği ve gelenek çelişmesi Türkiye sanatını her yönüyle çürütmüş ve kendinin en alt derecesine düşürerek, dolmuş plakları, gazete köşesi şiirleri, ya da betebe kaplı, kötü çözülmüş yapılara dek girmiştir.

Gerçi yeni Türkiye Cumhuriyetinde devletin bürokratik düzenlenmesi batının handivse avnidir, ama bu bürokrasi kademelerinde yer alanların geleneksel düşünce yapısı ve daha da etkin olan, halkın bürokrasiye karşı takındığı geleneksel tavırda bir değişim aramak «abesle iştigal»dir. Talan yapısı üzerine kurulu güzelliklere, alışkanlığın ötesinde bir saygı yoktur. Reava ve Sultanlık kurumunun ilişkisi, halk ve yeni devlet iliskisinde sürmede, «acem bahçeleri», «acem mülkleri», bir «kaçgun sonbahar» ile yıkılmakta, ve süreç hızlandıkça, devlet talanı karşı talanı karşılayamamaktadır. Talan ve karsı talan ilişkileri böylesine sürekli ve yıkıcı bir biçimde içiçe geçtikçe, gerçek bilinç yerini bir sahte bilince (pseudo-conscience) bırakmakta, ve celali geleneği egemen olmaktadır. Hil-

mi Yavuz'un deyişiyle: «bu yağma sanki yıkık hanların/ve yazından baç alınan erguvanların/üzerinden bir dağ, örneğin nurhak/olup geçmiştir/ölüm hangi denizleri gezmiştir/bilinir ama mutlak/bir büyük hasrete kolan vurarak/çıkar kalbimin önüne». Bir başka deyişle, devlet bu başıbozuk celali geleneğinin dağınıklık ve örgütsüzlüğünden yararlanarak, Sinan Cemgil ve Deniz Gezmiş'leri ezmektedir. Ve işin kötüsü, bu hareketler yararlı olmayıp, aksine «bir büyük hasrete kolan vurarak» ancak birer ağıt halinde dillerde dolaşmakta ve kitlelerin devlet yapısına karşı duyduğu geleneksel yılgınlığı daha da artırmaktadır.

Hilmi Yavuz'un *Doğu Şiirleri* bağlamında sanat görüşlerine geçmeden önce doğasal düzlemin kullanımını «doğu 1310» ve «doğunun son sözü» şiirlerinde örneklemek istiyorum. Bu iki şiirde Hilmi Yavuz, gerek şiir tekniği ve gerekse doğa betimlerinin kurgulanması açısından, İbrahim Talu'nun öyküsüyle fırtına arasında başarılı bir koşutluk kurmuştur. Bu şiirler kitabın tümü içinde değerlendirildiklerinde, adeta bir şahlanış ve sönüş döneminin göz-açıp kapayıncaya-kadarlığını vermektedirler.

«doğu 1310» şiirinin başlangıcında kullanılan bire bir tekabüllü imgeler, fırtına öncesi dinginliğini andıran bir statiklik içindedirler (dağlar/aşiret; güller/hısım; İbrahim Talu/Yanan süvari/akşam güneşi). Ardısıra gelen (akşam/divanı harp; yağmur/firariler, hamidiye alayları/ağır giden bulut müfrezeleri) benzetmeleriyle fırtına patlayışından hemen önceki küçük kıpırdanışlar verilir. Ve kısa süre sonra fırtına kopar:

«ve bir vur emri gibi ansızın
«bir akarsuya doğrulur
«hınıs'tan kopan süvari.»

Caneseran köyüne karın yağışı fırtınanın ortasına atar imgelemi. Öyle ki, fırtınanın şiddeti insan algılarının ötesinde, hissedilen, ama tam olarak kesinlikle ayrıştırılamayan bir hal almıştır. Hamidiye alayları (küf), aşiretlerin isyanını (kuytu meşeler) bastırmaktadır (çürütme).

Yukarıdaki imgelerden sonra fırtınanın algılarda yanılgılı bir dinginlik izlenimi veren şiddeti düşer, ve bu düşen imgeler silsilesi İbrahim Talu'nun da sonunu belirler (dicle ve fırat/nehir/yaşamın akışı; yazdan kapanmış dağ yolu/önceden belirlenmiş ölüm; kış/Hamidiye alayları; Ova/ölüm; Yangın/Köyün yakılışı/İbrahim Talunun sonu/fırtınanın sonu).

Ve tetik/kartal özdeşliğiyle son rüzgar çırpınışları belirlenir.

«doğunun son sözü»ne gelindiğinde, fırtına dinmiş ve ardısıra yıkıntılar toplanmaktadır. İbrahim Talu ölmüştür, ancak oğlu Zeynel sürdürmektedir mücadeleyi, ve uzun süren hasrete kavuşabilmek tutkusuyla doğa-ötesi bir güçle çabalamadadır doğu. Ovsa kurtuluş ölüm kadar uzaklardadır.

Bu şiirde («dicle fıratın helali»/zaman içinde kurtuluş) özdeşliği, yine döngüsel zaman kavramı içinde alındığında, kurtuluş sınırının ölüm olduğu açıkça görülür. Ölüm/zerdali ağacı eşlemesiyle ölümün öldürenler için de kaçınılmazlığının anlatımıdır.

Şimdi Hilmi Yavuz'un sanat görüşlerini *Doğu Şiirleri* bağlamında nasıl anlatımladığına geçebilirim. Yazımın başında «doğunun kalıtı» şiirini açıklığa kavuşturmuştum. Bu şiirde hayat ölüm-ozan, yada genel-bireysel-özgül, veya devlet-kozmogonidoğa üçlemelerinde olduğu gibi üçlemeci yaklaşımların özellikle doğu düşünsel yapısında kazandığı önemi vurgulamalıyım. Bu üçlemeci yaklaşım doğu düşünsel ve mistik yaklaşımının her düzleminde son derece girift görünümler altında kendini ortaya çıkaran bir temel oluşturur. İslamdan önceki orta-doğu düşüncesinde eşkenar üçgenin insan bilinci simgesi olduğunu biliyoruz bugün. Bu açıdan bakıldığında «doğunun diyalektiği» de büyük farklılaşmalar gösterir. «Su şafağa dönüşür ve gözün felsefesi/yaprağı akarına bırakmak» dizeleriyle Hilmi Yavuz'un belirlediği en önemli nokta kaderci yaklaşımın doğuda kazandığı önemdir. «Hayrihi ve şerrihi min Allahi teala» olayı dizeleştirilmiştir bu başlangıçta.

Yazının daha öncesinde de belirttiğim gibi, doğu toplumlarında, Devlet-Talan-Toplum ilişkisi en büyük önemi haizdir. Maliye ve savaş İ. Ö. 1000 yıllarından bu yana bu toplumsal yapıların en önemli fenomeni olagelmiş, ve Devlet-Toplum uçları arasındaki birincil denge ögesi olan Talan batı yöntem ve sistemlerine kıyasla kazandığı sonsuz alternatif biçimlenmeyle yenilenerek süregelmiştir. 20. yüzyıl başlarına dek hiçbir radikal dönüşüm göstermeyen doğu toplumları geçirdikleri bin yıllar boyunca, maliye ve savaş oluşumlarının yıkıcı ve amorf etkileri altında sürekli bir acıyı yeniden üretmişlerdir. Gerçekte, talan sistemiyle oluşan devlet yapısı doğal toplumlaşmaya, batı sistematiğinden çok daha yakın bir yapıdır. Dolayısıyla, tarım-öncesi, avcılık ve toplayıcılıkla geçinen toplumlardaki doğa-insan karşıtlığı devlet-insan karşıtlığına dönüşmüştür. Daha önceleri av bulamama veya meyva ve sebzelerin iklimsel koşullarla tükenmesi, ya da kar ve fırtına gibi doğal felaketlerle insan hayatında oluşan dengesizlikler, bu kez, devletin, keyfi biçimde iç talanı artırması, savaş ilan etmesi, ya da hanedan değişikliklerivle ortaya çıkan dengesizliklere yerini bırakmış ve bu, acının, sürekli yeniden üretilmesini birliğinde getirmiştir. Doğu sanatının her türlü yapıyı betimlerken kullandığı doğa alegorileri, bu bakımdan, yalnızca sanat bağlamında kalan yaklaşımlar olmayıp, tüm hayat düzlemlerine yaklaşımın en temel ögeleridirler. Devlet yapısında iç talanın ağır sonuçları bir sel felaketi ya da kar yağışı kadar kaçınılmaz ve zorunludur. Konuya böyle baktığımızda, doğu edebiyatından söz etmemiz bile pek güçtür. Şimdiye dek batıda kurulan estetik teorilerinin çoğunda egemen olan «güzel»in yarar dışında mütalaa edilmesi görüşü doğu açısından geçersizdir. En azından şunu söyleyebiliriz: Doğuda edebiyat bir söz sanatı olarak değil bir söz zenaatı olarak vardır. Bu yüzden, «sanat için

sanat» ya da «toplum için sanat» gibi sloganlar ve bunların hitab ettikleri alanlar geçersizdir. İşte bu düşünsel konumdur ki, doğu diyalektik yaklaşımını batınınkinden ayırır; daha kaderci ve bilge yapar. Doğu diyalektik anlayışının dünyayı değiştirme yanı zayıftır. Bu anlayışın zorunlu sonucu olarak ortaya çıkar doğu şairleri. Korkulan, güvenilemeyen ve egemen olunamayan bir güce (bu şah ya da padişah olabilir), bir bilinmeyene duyulan haris sevgi «pir sultan ile baki efendiyi sırmalı bir çiğdemde birleştirerek» «sevda askerleri»ne dönüştürür.

Doğuda sanat, daha doğrusu zenaat, ve zenaatçı toplumun gerçekten en belirgin kaçış noktasıdır, ve savunma mekanizmasıdır. «Sevda derinlerdedir», kişinin yüreği dibinde, korkunç bir tedirginlik kompleksi halinde yatmaktadır. «Dağın üstünde» görülense sadece bir semptomdur. Doğunun sevdaları da, sevdalıları gibi, yaprağı akarına bırakan, ayni mistik yaklaşımın ürünleridirler. Özetleyecek olursak, denetlenemeyene yönelik olan tedirginlik ve acı bir büyük sevgi ve bilgeliğe dönüşerek, söz zenaatları, minyatür, halı deseni, ya da tezyinat yoluyla kendini belirtmektedir. Zaten Hilmi Yavuz'un kendini bir zenaatçi olarak nitelemesi de bu yaklaşımı benimsemesinden kaynaklanır.

Şair bu üçleyici yaklaşım ve bundan kaynaklanan kültürün temel ögelerini ortaya koyduktan sonra, «doğunun sevdaları III» şiiriyle çağdaş Türkiye geneline akar. «doğunun sevdaları III» gerçek anlamda kitabın dönüm noktası olan bir şiir kimliğiyle çıkar karşımıza. Daha ilk dizelerde, kurtuluşun ne anlam ve bağlamda olabileceğini vurgulayarak karşılar okuyucu. Dikkati özellikle Türkiye tarihine çeker Hilmi Yavuz. Çünkü bu tarih Batı tarihine göre önemli değişiklikler taşımakta ve ilk yaz (devrim) büyük stratejik dönüştürmeler öngörmeketdir. Bu dönüştürmeler, zaman zaman bir rejim saptanmasını engelleyebilecek kadar büyüktür, ya da saptanmış rejimin uygulamalarına önemli farklılıklar getirmektedir. Çünkü Anadolu ve doğu hayatının temelini kuran ögelerin ilişkileri ve gerek bireysel gerekse toplumsal açıdan etkileri şaşırtıcı değişiklikler gösterir. Bu nedenle, «kalplerimizi yeniden yazabilmek için, eski fütuvvetnamelerin duyurduğu sevda suskunluğunu» öğrenmemiz şarttır. Bunun yolu da inandıklarımız ve düşündüklerimizi, ilkin kendimize yönelik uygulayarak saplantılardan kurtulmamıza bağlıdır.

> «Sen ilkyazı önce kendinde oluştur
> «ve sonra yürü yol olmıyanı.»

«doğunun ölümleri» şiiri, *Bakış Kuşu* kitabındaki «Hilminin Çocukluğu» şiiriyle yoğun bir ilinti içindedir. «doğunun ölümleri» ise Hilmi Yavuz'un, çocukluğu boyunca, Siirt'teki konakta yaşadığı bir acının genelleştirilmesidir. Büyük-aile parçalarının bir bir kopmasıyla eşzamanlı, bir konağın oda oda yıkılmasıdır yaşanan. Bu açıdan bakıldığında, konağın çürümesiyle gurbet ve ölüm aynı şeylerdir. «doğunun gurbetleri» şairin sanat açısından yaptığı önermenin somutlaştığı şiirdir. Kendini hayatının akşamında düşünen şair, «yaşamı acıdan kırmızıya» ya da «yakuta» döndürürken, yakınlaşan «ölümün, hüzünden beyaza» ya da «elmasa» dönüşümü camı (şiiri) ve şarabı (sözü) incitmiştir, ve «en güzel masalı» yani «akşamı» anlatmaktadır. Ayrıca doğu sanatının ne anlatacaksa, bu incelikle anlatmasını önerir, Hilmi Yavuz, «ve bir gül gelirse/bu yol ayrımından gelir/mutlaka ve nasılsa» derken. Ve bir yandan «yol ayrımı» kelimesiyle, Türkiye tarihini iyi anlayan, büyük usta Kemal Tahir'e ölümcül bir atıf yapar.

Günümüzde Türk edebiyatını yıkıma götüren kaostan kurtuluşun yolları da içkin olarak vardır, Hilmi Yavuz'un bu son ve bence, en başarılı kitabında. Aristotelesci estetiğin günümüzdeki devamı olan şiir zenaatı, gerçek bir «mimesis» ve «katarsis» yapılabilmesi için, imgelerin, nesneler-bilgisi sonucu oluşturulmuş olmasını gerektirir. Nesnelerin tam bilgisi ve yapısına egemen olmadan oluşturulan izlenimsel yapılı sembolist şiirler olsa olsa bir yozlaşmanın ifadesidirler. Sanatın kurtuluşu yoz Sembolizme karşı Allegorik yapının yengisindedir. Tüm Ortaçağ ve Antikçağ sanatının başarısı ve güzelliği bu yapıya egemen oluşundadır. Hilmi Yavuz'un yakalamış olduğu bu başarılı zenaatkarlığı sürdürerek, bize her zaman daha aşkın ve daha güzel olanı sunmasını dileyelim. Acemi şöhretler, yeterince bıktırmıştı hepimizi. ■

sosyalizm tarihinden belgeler

KOMİNTERN ANILARI

Bu sayımızda, sosyalist hareketin tarihine ilişkin belgeler yayımlamaya başlıyoruz; bundan sonra her sayımızda bu tür bir belge yer alacak. Yayımladığımız belgeleri tanıtma yazıları ve dipnotlarla takviye ederek, ait oldukları tarihî ortamı, adları geçen kişilikleri, bunların eğilimlerini v.b. açmaya, aydınlatmaya çalışacağız. Eğer belgeyi aldığımız kaynakta ya da başka bir yerde tatmin edici bir tanıtma yazısı bulursak, gerekli dipnotlarımızı koyarak bu yazıyı yayımlayacak, biz ayrıca tanıtma yazısı yazmayacağız. Gerek çevrilecek tanıtma yazılarında, gerekse belgelerde açıklama gerektiren noktalara ilişkin dipnotlarımız sütun altlarında yer alacak ve yıldızla belirtilecek. **Çeviri tanıtma yazılarının ve belgelerin** kendi dipnotları varsa, bunlar da her ilgili yazının sonunda bulunacak ve numaralanacak.

BEN FOWKES

GELECEK İÇİN ANILAR

Çevirenler SABİR YÜCESOY - NİHAT GENÇOSMAN - TARIK GÜNERSEL

Isaac Deutscher ile Heinrich Brandler'in ortak yönü, savaş-sonrası dönemde temel politik tavrını değiştirmeden kalabilen 1920'lerin, «30»ların az sayıdaki komünist muhaliflerinden olmaları ve soğuk savaşa, Sosyal-demokrat ve Stalinist baskılara boyun eğmeden ayakta kalabilmeleridir. Kısacası her ikisi de devrimci ve Marksist kaldılar. Politik formasyonları ise oldukça farklıydı. Aşağıdaki yazışmada görüleceği gibi, önemli uyuşma alanları olmakla birlikte, derin ayrılıklar sözkonusudur. Burada sunulan malzeme, kabaca tarihlendiğinde 1923 ve «53 yıllarında Almanya'da yaşanan iki önemli olaylar kümesi üstünde odaklanıyor. 1923 Alman Ekim'i 1953 (Brandler'in imasıyla:) Alman *Kronstadt*» -ya da (Deutscher'in imasıyla:) Alman Vendée'si*. Ne var ki, 1953 olayına bakışlarındaki karşıtlık, yazışmanın verimli ve eğitici olmasını engellemiyor.

Deutscher'in genel politik tavrı, çoğu *Newleft Review* okuruna açıklama gerektirmeyecek kadar tanıdık olmalıdır. Ne var ki, Brandler'in görüşlerini Alman Komünist Partisi (AKP) ve dışındaki politik hayatının ve faaliyetinin bağlamına oturtmak bana gerekli görünüyor. Kuruluşundan itibaren partinin yönetici kadrosunda bulunan Brandler, 1921'den 1924'e kadar (hapiste ve siyasi sürgünde geçen dönemlere rağmen) AKP'nin en önemli lideri oldu. Daha sonraları Moskova'da «şeref tutuklusu» olarak tutulmasına rağmen AKP içindeki fraksiyonların mücadelesinde uzaktan da olsa varolmuştur. 1928'de Stalin'in Buharin'le bozuşmasından ve Komintern'de aşırı sol «üçüncü dönem» çizgisini* başlattıktan sonra, «sağ kanat» Rus parti-

* 1953'deki Doğu Berlin işçi hareketinin benzetildiği iki tarihî olay.
a) 1917 Ekim Devrimi'nde ve onu takibeden iç savaşta büyük yararlıkları görülen Kronstadt deniz üssü askerleri, 1921 Mart'ında, Bolşevik partinin devrimin amaçlarından saptığı gerekçesiyle isyan ettiler. O zamana kadar «devrimin kalesi» sayılan Kronstadt'da isyan patladığı sırada Bolşevik partisinin X. kongresi toplantı halindeydi ve ünlü NEP programı tartışılmakta idi. Kongre, isyancıların öne sürdüğü sol gerekçelere karşın, onları «karşı-devrimci» olarak niteledi. Birçok parti delegesi kongreden doğruca isyanı bastırma birliklerine gönüllü olarak katıldı. Çok kanlı bir savaştan sonra Kronstadt isyanı bastırıldı.
b) 1789 Fransız devrimi esnasında Vendeé bölgesi köylüleri, Kral yanlısı, gerici isyanlara birkaç kez girişti. Bütün ihtilal süresince Vendeé, karşı-devrimci kralcı hareketlere destek oldu.

* 1928'den yaklaşık 1933'e kadar tüm Komintern partilerince uygulanan ve diğer adı da «sınıfa karşı sınıf» olan politikalar. Komünist Partisi dışındaki tüm eğilimleri ayrım gözetmeksizin burjuva yanlısı, gerici, dahası faşist sayan ve dolayısıyla ittifakları peşinen yadsıyan bu politikaların gereği olarak Komünist Partileri; işçi sınıfı içinde belirli güce sahip sosyalist veya sosyal-demokrat partilerle kurulmuş kısmî ittifak ilişkilerini

sinden olduğu gibi Alman partisinden de çıkartıldı. Başında Brandler'in bulunduğu ve muhaliflerince «Brandler fraksiyonu» olarak adlandırılan yeni bir parti, Alman Komünist Partisi (muhalefet) (AKPM) kuruldu. Bundan sonra Brandler Almanya'da Sosyal Demokratlarla birlikte faşizme karşı birleşik bir cephe oluşturmak için yıllarca mücadele etti. Bunun ardından Hitler rejimine karşı yeraltı faaliyeti ve sonra da önce Fransa'da, sonra Küba'da sürgün hayatı geldi. Savaş sonrasında Brandler işgal altındaki Almanya'ya dondü ve eski AKP-M'nin kadrolarını yenileyerek *Gruppe Arbeiterpolitik* (İşçi Siyaseti Grubu) çerçevesinde yeniden siyasal etkinliğe başladı.

Brandler'in 1920'lerden ellilere kadarki sürekli politik etkinliğine paralel olarak politik tavırlarında da öz itibariyle bir süreklilik görülür. AKP'nin ilk yıllarında SPD etkisindeki sendikal harekete katılımı ve çalışmayı; seçimlere ve parlamento tartışmalarına katılmayı; bu politikayı kabul etmeyen komünistlerin partiden ihracını (örn. 1919'daki Heidelberg Kongresi'nde Levi'*nin darbesi); son ve en önemli olarak, Almanya'da kurulu öbür işçi sınıfı örgütleriyle asgari müşterekler çerçevesinde bir birleşik cephe taktiğini -Komintern'in herhangi bir kararından çok önce— savunuyordu. 1921'den «23»e kadar Thalheimer ile birlikte AKP'nin çoğunluk kanadı önderliğinde kilit bir rol oynamış ve «sol kanadın» parlayan yıldızları Ruth Fischer ve Arkadi Maslow'un hücumlarına karşı birleşik cephe taktiğini savunmaya ve güçlendirmeye çalışmıştı[1]. Sol kanada göre, birleşik cephe «aşağıdan» oluşturulmalıydı; yani SPD'li işçiler komünizme çağrılmalı, ama SPD önderleri ile ya da sendikalar Konfederasyonu (ADGB) ile görüşmelere ya da işbirliğine girişilmemeliydi.

Bir devrim durumunun gelişir gibi olduğu her iki fırsatta da -Mart 1921 ve Ekim 1923- parti başkanı bulunmak Brandler'in şanssızlığıydı. Şanssızlıktı, çünkü Brandler'in tüm birleşik cephe politikası, aslında, savaş sonrası devrim dalgasının Almanya'dan artık geçtiği varsayımına ve AKP'nin temel görevinin Alman işçi sınıfının çoğunluğunu kazanması olduğu fikrine dayanıyordu. Brandler'in bu konuda haklı olup olmadığı tartışılabilir, ama -Levi ve Meyer'in tam tersine- kendi görüşleriyle tutarlı davranmaktaki başarısızlığı yüzünden durumun daha da kötüleştiği bir gerçektir. Gerek 1921 Mart eylemi, gerekse sonuçsuz 1923 Alman Ekim'i onun önderliğinde başlatılmıştı. Gerçi ikincisinde, Komintern'in, yani yönetici Rus Bolşeviklerinin dikkate değer bir baskısı olduğu doğrudur. Bu durumda Brandler'in seçeneği var mıydı? Ona göre, 1923'te vardı; kendi sağduyusuna rağmen, Zinoviev ile Troçki'nin Almanya'da bir devrim ortamının geliştiği ve AKP'nin iktidarı ele geçirmek için bunu kullanması gerektiği yolundaki görüşlerini kabul etmişti. Brandler'in Mart eylemi içindeki gerçek rolünü bilmek ilginç olurdu. Mektuplarında Levi'nin eleştirisini benimsediğini belirtiyor. O halde Mart eylemine niçin izin verdi?

Brandler Şubat 1921'den Mart eylemi ile ilişkili olarak hüküm giydiği Haziran 1921'e kadar parti başkanı kaldı. Hapse girmesinden kısa bir süre sonra kaçarak Sovyet Rusya'ya gitti. Almanya'ya tekrar 1922'de Rathenau affı ile gelerek Ocak 1923'te yeniden parti başkanı oldu. Almanya'da sürüp giden krizler 1923'te doruğuna ulaşmıştı. Dış ilişkilerde, Ruhr bölgesindeki Fransız işgali ve buna karşı pasif direniş konusu vardı. Ekonomik düzeyde, yalnızca proleter katmanları değil, toplumun geniş bir kesimini etkileyen Büyük Enflasyon yaşanıyordu.** Politik alanda, Bavyera'daki ayrılıkçılık

kestiler, ayrı sendikal örgütlenmelere gittiler, Her tür, her düzeyde ittifakın, ancak Komünist Partisinin belirleyici, önder rolü kabul edilirse mümkün olabileceğini savundular.

Bu politikanın özellikle Almanya'da yükselış halinde olan Nazi hareketine karşı verilen mücadele üzerinde etkısı çok büyük olmuştur. İşçi sınıfı içinde büyük bir taraftar kitlesine sahip Sosyal Demokrat Parti «sosyal-faşist» olarak nitelenmiştir. Bugün de kullanılan «sosyal-faşizm» tezleri ilk kez bu «üçüncü dönem»de formüle edilmiştir.

Komünist Partisinin işçi sınıfını, diğer tüm eğilimlerin ise burjuvaziyi temsil ettiğini öne sürüp, işçi sınıfı ile burjuvazi arasında uzlaşmanın olmayacağı gerekçesine dayandırılan bu politikaların yürürlüğe konulması kararının altında «üçüncü dönem» tesbiti vardır. Bu tesbite göre 1917-1924 savaş sonrası emperyalizmin içine girdiği bunalımın «birinci dönemi»dir. İlk devrimci atılımlara tekabül eder. «İkinci dönem» 1924-1928 arasıdır. Emperyalizmin nisbi bir denge sağlayabildiği ara evredir bu. 1928'de ise «üçüncü dönem» başlamıştır. Artık emperyalizmin bunalımı son doruk noktasındadır ve proleter devrimlerin zafer koşulları olgunlaşmıştır.

«Üçüncü dönem» tesbiti, buna dayalı «sınıfa karşı sınıf» politikaları ve bunların ürünü sosyal faşizm tezleri, 1933 sonrasında sessizce terkedildi ve 1935'deki Komintern'in 7. kongresinde üstü kapalı bir özeleştiri yapılarak, 1928 öncesinden çok daha geniş olup yalnızca sosyalist, sosyal-demokrat eğilimleri değil, faşistlere karşı tüm siyasal eğilimleri içeren bir ittifak politikasına geçildi.

* Paul Levi: Spartakist hareketin önde gelen isimlerinden. Önceleri spartakist anlayışa uygun olarak, ittifaklara karşı sol bir tutum izledi. Daha sonra ise keskin bir dönüş yapıp AKP'nin Sosyal Demokrat partiyle (SPD) çok sıkı ilişkiye girmesini savunup, Sosyal Demokrat tezleri benimsemeye başladı. 1921'de partiden ihraç edildi. SPD'ye girdi. 1930'da intihar etti.

** 1923'de Almanya'da yaşanan enflasyon büyük ölçüde «sun'i» idi. Hükümet tarafından bilinçli olarak körüklenliyordu. Amaç Almanya'nın Versailles andlaşmasına göre Fransa'ya ödemek zorunda olduğu savaş tazminatını asgariye indirtmekti. Fransa - tazminatın ödenmesi için Almanya'nın ağır sanayi merkezi Ruhr bölgesini 1923 yılında işgal etmiş, üretime el koymuştu. Almanya'da geniş tepkilere yol açan bu işgal kar-

hareketi, faşist ve yarı-faşist grupların tüm *Reich* çapında hızla büyümesi ve sosyal-demokrat ya da komünist tüm işçi sınıfının buna paralel radikalleşmesi vardı. Brandler'in tüm bunlara karşı tavrı, komünistlerin büyük ölçüde defansif bir programın çerçevesinde öteki işçi sınıfı örgütleriyle işbirliği yapacakları bir «işçi hükümetine» takılıp kalmak oldu. Buna muhalefet Sol'dan geldi. Ama 1923'ün ilk altı ayında Brandler'in önderliğine ve savunduğu çizgiye ciddî bir şekilde karşı konulmadı. Çünkü bu sıralarda önde gelen bolşeviklerin hiçbiri Almanya'da henüz bir devrim ortamının olduğunu düşünmüyordu.

Fakat Troçki ile Zinoviev komünistlerce yönetilen bir genel grevin, Cuno hükümetini devirdiğine (11 Ağustos) ilişkin haberlerin büyük etkisiyle, büyük ihtimalle Ağustos başlarında birden Almanya'da devrimin gündemde olduğuna karar verdiler.[2] Eğer grev yapılacaksa bunun vakti Ağustos 1923'tü (o sıradaki durumun gerçekten bir devrim durumu karekteri taşıyıp taşımadığının tartışma yeri burası değil). Ruhr krizi doruk noktasındaydı; enflasyon astronomik bir hızla artıyordu. İşçiler eyleme susamışlardı. Ama burada uzaktan kontrolla bir devrim anlayışının temelinde yatan saçmalık kendini gösterdi. Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi (KEYK) durumun devrim durumu olduğuna karar vermedikçe, AKP için de bir devrim durumu sözkonusu olamazdı; Komünist disiplin anlayışına göre bir KP için Komintern'in onayı olmaksızın bir iktidar ele geçirme girişimi düşünülemezdi. Daha kötüsü (Troçki de dahil olmak üzere) KEYK, eylemin bütün ayrıntılarını planlamakta ısrar ediyordu. Bu, kaçınılmaz olarak pratikte yedi haftayı bulan bir başka gecikme demekti. O süre içinde bütün fırsatlar kaçıp gitmişti. Şimdi durum, Alman yönetici sınıfının en yetenekli temsilcisi Gustav Stresemann'ın kontrolündeydi. Çoğu zaman olduğu gibi, koşullar adamını yarattı. Ne Brandler bir Alman Lenin'i, ne de Stresemann bir Alman Kerenky'siydi. Aksine Stresemann'ın tarihî görevi, hoşnutsuz Alman burjuvazisini Weimar sistemiyle bütünleştirmek ve proletaryayı bölerek bir kesiminin bu programı desteklemesini sağlamaktı. Bu görevinde kısa dönem için başarılı oldu. Mutlak bir yenilgi ile utançlı bir geri çekilme arasında seçme yapmak zorunda kalan Brandler, ikincisini seçti. Alman komünistleri yalnız bir yerde, Hamburg'da, o da iletişim eksikliği yüzünden, ayaklandılar ve bekleneceği üzere bozguna uğratıldılar.

Bu arada Ekim bozgunu, Sovyetler Birliği'nde Lenin'in hasta düşmesinden beri sürmekte olan fraksiyon mücadelesine malzeme oluşturmuştu. Brandler'in «troika» diye andığı Zinoviev, Kamenev ve Stalin, Troçki ve Brandler arasında bir bağıntı icat ettiler ve Troçki'yi Brandler'in devrimci bir önder olarak yetersizliklerinin fırçasıyla karalamaya çalıştılar. Aralık 1923'te Zinoviev büyük bir ikiyüzlülükle AKP'nin, bizzat kendisinin ve KEYK'in öteki üyelerinin ısrarı ile ve son derece isteksizce attığı bir adımı, Ekim ayında komünist bakanların Saksonya ile Thüringen'de koalîsyonlara girmesini, «adi bir parlamento kombinezonu» olarak niteledi. Brandler şimdi bir yandan üstten, Komintern'in başkanı Zinoviev'den, bir yandan da alttan, AKP içindeki Sol kanattan gelen saldırılarla karşı karşıyaydı. Parti önderliğini sürdürmesi imkânı kalmamıştı. 1924 yılı içinde Sol, önce Brandler ile Thalheimer'i («Sağ»), sonra da «Merkez» grubunu partiden atmayı başardı; dokuzuncu Parti Kongresi'nde (Nisan 1924), Fischr, Maslow ve Thaelmann kendi fraksiyonlarına mutlak egemenlik sağlayabildiler. Brandler fiilen partiden ayrılmaya zorlandı.

Buradaki mektuplarda değinilen öbür konu da 1953 Doğu Alman ayaklanması. Burada Deutscher ile Brandler'in, yirmilerin komünistlerinin pek akıllarına getirmedikleri bir olguyla, yani yukardan aşağı -askeri güçlerle, polis yöntemleriyle gerçekleştirilen- devrimle ve bunun sonuçlarıyla karşı karşıya görürüz. Bu olayları yorumlayışları, önemli farklar gösterir. Brandler Doğu Almanya'daki SSCB modeli bir ekonomik ve politik düzenin empoze edilmesini sosyalizm açısından geri bir adım sayıyordu. Deutscher ise bunu tabii çok daha olumlu yönde değerlendiriyordu. Bu da onların 1953 olaylarına karşı tavırlarında yansıdı. Deutscher bu dönemde, Doğu Almanya'da komünistlerin kurduğu işçi devletinin sağladığı sağlam ekonomik ve toplumsal temel gözönüne alındığında, siyasi değişimin ancak derece derece ve barışçı bir biçimde, eğitimin ilerlemesi ve bilinçlenmeyle sağlanacığını savunuyordu. Şu halde, Stalinist rejime karşı ayaklanma, karşı-devrimci sayılmalıydı. (Ayrıca uluslararası bağlamda böyle bir ayaklanmanın yaratıcıları, nesnel olarak ABD emperyalizminin destekçisi konumuna düşmüş olurlardı.) Ne var ki, Doğu Avrupa'daki farklı türlerden halk ayaklanmalarının kıyaslı bir analizi, dikkate değer birtakım nüansları ortaya koyar. Brandler'in 1953 ayaklanmasını değerlendirişi, en azından tek başına alınırsa, gerçeğe daha uygun gözükmektedir, Doğu Alman işçileri kapitalizmin restorasyonunu istemediler. 16-18 Haziran 1953'teki kitle hareketi acil ekonomik taleplerle başladı ve «serbest seçim» ve hükümetin çekilmesi» şeklinde politik talepler haline geldi. Ta başından milliyetçi bir eğilim taşıyan 1956 Macaristan ayaklanmasının aksine bu noktadan ileri de gitmedi. Almanya'nın yeniden birleşmesi konusundaki standard milliyetçi talep bile yoktu 1953'te. Üstelik, grevler genellikle Berlin'in kenar mahalleleri, Bitterfeld, Halle ve Merseburg gibi geleneksel komünist bölgelerde oluyordu.[3] Öte yandan, Brandler'in ellilerde Batı Almanya'daki devrim potansiyelleri hakkındaki iyimserliğinin yersizliği de orta-

şısında hükümet ve iş çevreleri, tazminatın ödenmesini içinden çıkılmaz hale getirmek için, enflasyonu körüklediler. Sürekli para basarak ocak 1923'de 1 sterlin = 50.000 mark iken ağustosta oranın 1 sterlin = 5 milyon mark haline gelmesine yol açtılar. Daha sonra ABD'nin araya girmesiyle belli bir anlaşma sağlandı. Stabilizasyona geçildi.

ya çıkmıştır. Ancak iyimserliğin politik etkinlik için nerdeyse bir önkoşul olduğu söylenebilir; ve Brandler hakkında başka çok şey söylenebilir ama siyasi arenayı hiçbir zaman terketmediği kabul edilmelidir.

[1] Rosa Levine-Meyer, Ernst Meyer'ın ilginç biyografisinde bu kişinin birleşik cephenin o yıllardaki görece başarısına olan katkısını abartma eğilimindedir. Bkz. **Inside German Communism**, Londra 1977, s. 132. Belirtmek gerekir ki, «sol» ve «sağ» sıfatları bilimsel bir geçmiş değerlendirmesi ima etmezler; burada sadece kolaylık olsun diye, yirmilerde genel kabul görmüş etiketler olarak kullanılmışlardır.

[2] Brandler bu eğilim değişikliğini Temmuz ortasında gösteriyor, oysa KEYK, AKP'ye 29 Temmuz'da gösterileri yasakladığı için hükümete meydan okumamasını öğütlemişti; şu halde Brandler'in gösterdiği tarih yanlış olmalı. Ayrıca, Brandler'i destekleyen başka hiçbir kayıt da yok.

[3] Bu sorun M. Jonicke tarafından, **Der dritte Weg**, /Köln, 1964/ adlı kitabında ele alınmıştır.

—oOOo—

ISAAC DEUTSCHER

Heinrich Brandler İle Bir Görüşmenin Kaydı

15 Şubat 1948

Küba'dan dönmüş bulunan Brandler'in Birleşik Krallık'dan geçici bir vizesi var. Anıları üzerinde çalışıyor. «Yaşadıklarım üzerinde ne kadar çok düşünürsem», diyor, «onları doyurucu bir şekilde yazmak da o kadar güçleşiyor. Kullandığım dil okurlarımca ve günümüz Alman işçilerince artık anlaşılamazmış gibi geliyor bana. Arkadaşlarım, politika pratiğinde şu sıra anlamlı ve dişe dokunur hiçbir şey yapamadığımdan, yazmam için ısrar ediyorlar. Bir şey yapamadığım bir gerçek. Canlı ve hayat dolu bir Alman işçisiyle ilişkiye geçmek istiyorum. Anılarımı yazmam için bile, böyle bir ilişki çok gerekli.» Brandler, öyküsünde 1890'lara dönüyor. (Alman) Sosyal Demokrasi(si)nin kongrelerine. «Alman işçi hareketinin kendi çabasıyla ve gerçekten bağımsızca edindiği düşünce hazinesinin ne kadar müthiş olduğunu ancak şimdi anlıyorum. Bolşeviklerin başarılarından o kadar çok etkilenmiştik ki, kendimizinkileri unuttuk. Haklı olarak bir başucu kitabı sayılan Lenin'in Emperyalizm'*ini alalım. Daha 1907'de, Stutgart'taki Enternasyonal Kongresi'nde ve geçen yüzyılın sonundaki öbür konferanslarda, Lenin'in Emperyalizm'de geliştirdiği fikirlerin çoğu -özellikle Kautsky tarafından- tartışılıyordu.»*

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce, Brandler Alman Sosyal Demokrasisi'nin radikal kanadına dahildi. Yapı işçileri sendikasının Chemnitz şubesinin önderi olarak, Rosa Luxemburg'a ve Karl Liebknecht'e yakındı. Rosa'dan söz ederken heyecanlıdır, ama eleştireldir de. Almanya'daki devrim trajedisini, önderlerden hiçbirinin, Rosa'nın bile, ne yapılacağı hakkında somut bir programa ya da somut bir fikre sahip olmamalarına bağlar. Rosa çevresindeki havanın etkisine kolayca kapılırdı; kitlelerde coşku yaratır, sonra da bu coşkuya kapılıp onu çok fazla önemserdi. Örneğin Chemnitz'e gelir, binlerce dinleyicisini ateşlendirir ve sonra Brandler'e şöyle derdi: «Eh, artık örgütlenmenizi ilerletebilirsiniz.» «Ben de hep derdim ki», diye anlatır Brandler, «bu ateşin çok küçük bir parçasını elde tutup, onu daha kalıcı, daha sürekli ve daha sabit bir çabaya dönüştürebilirsek ne alâ; Rosa da her seferinde 'aman' gibilerden bir el hareketi yaparak 'senle de konuşulmaz', derdi.» Brandler, «Ben başkalarının cesaret edemediği şeyleri söyleyebilen bir çömezdim. Ona başkalarından çok daha sert cevap verirdim.» demekle birlikte, olayları alçakgönüllü ve dürüst bir tavırla, kendisini öğretmenin gözdesi bir öğrenci gibi öne çıkarmaksızın anlatır. Brandler bende iki okulun karma bir ürünü olduğu izlenimini uyandırıyor: Bebel'in ve Rosa'nın.

Brandler'e Rosa'nın Polonya tarihi üstüne olan çalışması hakkında bir şey bilip bilmediğini sordum. Bunu o da Rosa'ya 1911 ya da '12' de sormuştu. Rosa, şimdiden pek çok hazırlık çalışması yaptığını, ancak Polonya'nın bütünsel (connected) bir tarihini yazmaya muhtemelen hiç zaman bulamayacağını söylemişti. Brandler Rosa'nın elyazmaları arasında hâlâ yayımlanmamış olanların bulunduğunu sanmıyor: Fröhlich hemen hepsini yayımlamıştı. Ancak yayımlanmamış bazı mektuplar var. Örneğin henüz Brandler'de bulunan bir mektupta Rosa, hapishaneden Liebknecht'in eşine yazdığı mektuplara küçümseyerek değiniyor: «Karl'ın eşine moralini yüksek tutmak için yazdığımı sana söylemem gereksiz. -Rosa'nın kelimeleri hemen hemen bunlar-; ama hareketin ve Marksistlerin işine yarayacak hiçbir şey yok bu mektuplarda.» Bunla-

rın yayımlanması fikrine kesinlikle karşıydı ve onlardan utandığı izlenimini uyandırıyordu.

ERKEN ALMAN KOMÜNİZMİ

Spartacus hakkında Brandler, savaş sonunda en fazla 3000 üyesinin olduğunu söylüyor. «Ve bunların en az yarısı, Marksist değil, ahlâkçı (moral) pasifistlerdi.» Brandler KPD'nin Aralık'taki kuruluş kongresinde yoktu, ancak Kongre'ye, Rosa Luxemburg ve Jogiches'in boş yere karşı koymaya çalıştıkları ultra-solcu bir çılgınlığın egemen olduğunu belirtiyor. «Bizim trajedimiz, Temmuz Günleri'ndeki bolşeviklerin tersine, devrimin başlıca güçlerini eylemin mümkün olduğu ana dek zaptedemememizdi. Ocak trajedisinin kaynağı budur. Kongre'den hemen sonra Rosa'yla konuştuğum sırada o her zamankinden daha çok allak bullaktı. Akıntının kendisini felâkete sürüklediğini hissediyor, ama yönünü değiştirmek için çabalamı yordu bile.»

Üçüncü Enternasyonal'in kurulması projesini Rosa nasıl karşılıyordu? Brandler, bütün Merkez Komite'yi Komintern'e karşı çıkaran kişinin Rosa, katılmak lehinde oy veren tek kişinin de kendisi olduğunu söylüyor. «Rosa '(Komintern) başa çıkamayacağımız bir Rus tekkesi (Kraemerei) olacak. Biz onun içinde yok oluruz' diyordu.» Brandler Rosa'nın korkularını anlayamayacak kadar saf olduğunu söylüyor. Psikolojik ve kültürel farkları tam olarak kavramamıştı. Lenin'i ve öteki Rus önderlerini savaş öncesinden ve Zimmerwald ile Kienthal'den tanıyordu; ama o zaman Ruslar'ın çekişmelerinin içyüzünü anlayamıyordu. Rus göçmenlerinin bir karakteristiği dikkatini çekmişti. Menşeviklerin ve likidatörlerin Lenin'e karşı fanatik nefreti ve Bolşevikler arasında aynı ölçüde fanatik olan Lenin hayranlığı. «Bu nefret ile bu hayranlık, tek bir bireyin bu müthiş önemi, bizim için tamamen anlaşılmazdı. Ben bunu çok yıllar sonra ve aslında çok geç anladım» Rosa'nın, broşüründeki Rus devrimine ilişkin eleştirileri geri aldığı doğru muydu? Brandler bu soruya cevap veremeyeceğini söylüyor. Bunu Rosa'yla tartışma fırsatı olmamıştı ve çelişen söylentiler vardı.*

Brandler, Liebknecht hakkında dindarca bir duygusallık içinde ama saygı göstermeden konuşuyor. Zinoviev'in bir kişilik olarak, bir hatip ve ajitatör olarak ondan kıyaslanmayacak kadar üstün olduğunu savunuyor. Bu bana tuhaf geliyor, çünkü Brandler, Zinoviev'e hayatında çok az kimseye duyduğu nefreti duymustur. Liebknecht -diyor Brandler- demogojinin d'sini bilmezdi, oysa demagoji yapmadan büyük ajitatör olunmaz. Evet, dinleyenleri ayağa kaldırabiliyordu, ama Zinoviev'in büyüleyiciliği onda yoktu. Politik konularda ikircikli, kararsız ve tecrübesizdi. Bunu da bildiğinden, ikinci keman olmakla yetiniyordu. Kitleler arasında son derece popüler ve sevilen biri olmasına rağmen, partinin merkez organlarında ikincil bir yeri vardı.

Brandler, Jogiches'den farklı biçimde söz ediyor. Jogiches'in ölümünden otuz yıl sonra, şimdi bile, Brandler'in sözlerinden Jogiches'in aslında bütün grubun önderi olduğu hissediliyor. Brandler Jogiches'in ölümünün aslında bir intihar olduğunu ileri sürüyor. Suikast değildi -diyor Brandler- intihardı. Jogiches'le, Berlin'deki bir tren istasyonunda, ölümünden sadece bir saat önce görüşmüştü. «Jogiches'in aslında bana politik vasiyetini söylemiş olduğunu ancak daha sonra anladım. Ben Chemnitz örgütünü terketmemem gerektiğini ileri sürdüğüm halde, o Chemnitz'den Berlin'e gitmem gerektiğinde ısrar etti. Jogiches zayıflıklarını, eksikliklerini ve sorumsuzluklarını vurgulayarak bütün Merkez Komitesi üyelerinin kısa bir tanımlamasını da yaptı. 'Fakat sen de bir MK üyesisin' dedim. Bunu şöyle cevapladı: 'Evet, ama elimden bir şey gelmiyor. Ben başka bir kuşaktanım.' (O zamanlar elli yaşındaydı.) 'Ben devrimi doldurdum. Şimdi siz, genç kuşağın insanları, partinin önderliğini üstlenmelisiniz.' Jogiches genellikle az konuşurdu, bu yüzden bu görüşme daha da şaşırtıcıydı. Korkunç bunalmıştı. O da Rosa gibi, denetleyemediğimiz bir akışla sürüklendiğimizi bildiği halde, Rosa'nın ölümü onun için nihaî darbe olmuştu. Gizli çalışma ustası, bu görüşmemizden sonra, kendisi için tehlikeli olduğunu herhalde bildiği bir yere gitti: Rosa'nın sekreteri Mathilde'yi ziyaret etti. Burası karşı-devrimci ekipleriyle doluydu ve evdeki pek çok kişi tutuklanmıştı. Açık bir pencerenin önünde durup karşı-devrimci ekiplere sesinin var gücüyle her çeşit hakareti yağdırdı. Hemen vurdular. Ölmek istediği besbelliydi.»

Daha sonra Halle Kongresi, Mart olayları ve Paul Levi'nin ihracı üzerine konuştuk. Brandler Halle'deki Bağımsızlar'ın bölünmesini Das Theater» olarak betimliyor. Kendisi bölünmeye karşıydı. Aşırı solun ihracından[2] sonra Komünist Partisine, güçlenmesi ve tedricen bağımsızlardan ve *Sosyal Demokratlardan militan kazanması için zaman tanınması gerektiğini düşünüyordu. Halle'deki bölünme[3] üzerine parti enflasyona uğradı. Öyle hızlı genişledi ki, yönetim muazzam üye akınını denetleyemez oldu. Ama gene de Zinoviev'in Halle'deki büyük konuşması Brandler'i çok etkilemişti. «Haklılığı sonradan ispatlanan bütün korkularıma rağmen, Zinoviev beni kendi görüşüne getirdi. Ve yine Halle'de Zinoviev'den gerçekten nefret etmeye başladım - konuşmasından, davranışından, tiksindirici getirecek diye düşündüm o zaman.»*

Brandler Halle bölünmesi ve Mart ayaklanması arasında doğrudan bir bağ görünüyor. «Parti o kadar büyümüştü ki birçok üye devrim saati-

* Rosa Luxemburg «Rus Devrimi» adlı broşüründe, Bolşevik Partisini, sosyalist demokrasiyi yaratmak konusundaki çabalarının yetersizliği, dahası buna isteksizliği noktasında eleştirir, uyarır. Bolşeviklerin karşı karşıya oldukları büyük güçlüklerin bilincindedir ve bu yüzden yer yer sert eleştiriler, uyarılar yapıyor olmasına karşın Sovyet devriminden, Bolşeviklerden yana kesin tavır alır.

nin çalmış olduğuna inanıyordu. İnsanlar parti üyelerinin sayısından öylesine etkilenmişlerdi ki düşmanın ezici gücünü hesaplamayı akıllarına getirmediler.

Zinoviev'in tiyatro darbesi (coup de théâtre=teatral davranışını kastediyor: hükümet darbesi çağrışımıyla) başımıza gelmeseydi, daha yavaş büyüyecektik, ama hedefimize varmamız daha garantili olacaktı.

Troçki'nin bir yerde belirtmiş olduğu görüş, yani Zinoviev'in daha Lenin döneminde (1920'lerde) yabancı parti önderlerinin yozlaşmasının normal, beklenir bir şey olarak göstermiş olduğu iddiası, gerçeği ne ölçüde yansıtıyordu? Brandler ilkin bunu teredütsüz doğruluyor ve içlerinde Koennen'in de olduğu bağımsızların yozlaşmış önderlerinin adlarını anıyor. Ama sonra sözünü düzelterek yozlaşmanın her zaman dolaysız ve kişisel olmadığını ekliyor. Bir partinin para aramasına hiç şaşmadığını, paranın bir parti aramasına ise her zaman şaşırdığını hep söylemiş olan yaşlı Adler'in sözlerini aktarıyor. «Komintern'in para yardımı olmasaydı diyor Brandler- çok daha sağlıklı gelişecektik. Önceleri işçilerin katkısı olan az bir para ile birkaç gazete çıkarıyorduk. İşçilere dayanıyorduk, onlarla sürekli ilişki içinde olmak zorundaydık ve gerçek politik gücümüzü aşan işlere kalkışmıyorduk. Bütün bunlar Komintern'den para almaya başladığımız andan itibaren değişti. Bir anda yirmi gazetemiz oldu; yeterince yayımcımız yoktu; ya okuması yazması olmayan işçiler vardı, ya da işçi hareketinden kopuk, okulu bırakmış öğrenciler vardı. Thalheimer Die Rote Fahne'de istihdam eder, en geç iki ay sonra da yol verirdi. Malî kaynaklarımız her zaman için politik imkânlarımızdan daha fazlaydı. Gücümüzü ve önemimizi para kesemizin boyuyla ölçmeye başladık, işçilerin desteğiyle değil. Bunun felâketle sonuçlanması kaçınılmazdı.»

Brandler Paul Levi'nin Mart eylemini eleştirisine «yüzde 90 katıldığı» halde Levi'nin ihracını savunmuştu, çünkü ayrıntılarda Levi'nin kanıtlarını başka bir tarzda getirmesi gerektiğini gözönünde bulunduruyordu. Mart'tan sonra, Brandler Moskova'ya kaçtı. Orada kendisine ayrıntılı sorular soran Lenin'le birkaç akşam geçirdi: «Bana, yalnızca Lenin'in sorabileceği şekilde sorular sordu. Büyük sorunları tartışmıyor, her çeşitten küçük ayrıntıları sorarak buradan kendi kendine büyük genel sonuçlara ulaşıyordu.»

1923 OLAYLARI

Brandler, Ağustos 1923'de Buharin ve Zinoviev'e yazılan, Almanya'da tamamen defansif taktiklere gerek olduğu yolundaki mektubun gerçekten Stalin'e ait olduğunu ve Troçki'nin yayımladığı versiyonun doğru olduğunu pekiştiriyor. Brandler bu mektubu Rusça'dan Almanca'ya çeviren ilk kişiydi; ama bu çeviri, mektubun yazılışından ancak bir yıl sonra, Moskova'da yapılmıştı. «Almanya politikası üzerine Politbüro içindeki çekişmeler hakkında hiç fikri olmadığını» da ekliyor. Brandler o sırada, Komintern'in başkan yardımcısı Zinoviev'in temsilcisiydi. Komintern'in Yürütme Kurulu gösterişsiz bir makamdan ibaretti. Lenin'in katıldığı toplantıların sayısı ikiyi üçü geçmiyordu, çünkü daha sık gelmeye vakti yoktu. Bununla birlikte, Mart olaylarından sonra telaşlandı ve Komintern çalışmasına —o da kısa bir süre için— dönerek, Üçüncü Kongreye hazırlandı. Komintern'deki Sovyet delegasyonu öbür üyelere kendisini birleşik bir cephe olarak tanıtıyor, kimse Ruslar arasındaki anlaşmazlıklar hakkında doğru dürüst bir fikir edinemiyordu. O sırada onlarla özel ya da mahrem görüşmeler yapılmıyordu. Brandler, 1923 olaylarına ilişkin kendi yorumu ile Troçki'nin yorumu arasındaki farklılığı şöyle açıklıyor: «Troçki'nin Politbüro toplantılarındaki konumu, gerçekten daha sonra belirlediği gibi olabilir. Fakat Komintern'in Yürütme Kurulunda kendisiyle öbür Sovyet delegeleri arasındaki bu farklar gizli tutuluyordu.»

Brandler'e göre Sovyet delegasyonu Almanya'da devrimci bir durum olduğunu varsayıyor ve kendisinin itirazlarına rağmen devrim için gün seçmek istiyordu, ayrıca tüm delegasyon Brandler'le öteki delegeleri işçileri silâhlandırabilmek için Sakson Sosyal Demokrat hükümetine katılmaya zorluyordu. «Ben onlara Sakson hükümetinin işçileri silâhlandıracak durumda olmadığını Kapp ayaklanmasından* beri Saksonya'dan ve komşu eyaletlerden bütün silâhların alındığını, polisin bile silahsız olduğunu anlattım durdum. Polise silah gerektiğinde çok küçük miktarlarda Berlin'den getiriliyordu. Zinoviev cevap olarak yumruğunu masaya vuruyordu filan. Parti karargâhını Berlinden Saksonya'ya taşımalıydı, çünkü devrim hesapça Saksonya'da başlayacaktı. Ben bunun Parti aygıtının yıkımı demek olduğunu anlatmaya çalıştığımda aynı sahneler yeniden yaşanıyordu; Zinoveev gürlüyor ve masaya yumruğunu vuruyordu. Sonradan saçma sapan bir uzlaşmaya varıldı. Merkez Komite'nin bir kısmı Berlin'de kalacak, bir kısmı da Chemnitz'e gidecekti. Bütün akşamı, Komintern kararlarına boyun eğmek gerektiğine beni ikna etmeye çalışan Troçki'yle birlikte geçirdim.»

Acaba Troçki aslında Almanya'da devrimci durumun olgunlaştığına mı inanıyordu, yoksa Brandler'in Saksonya'daki Sosyal Demokrat hükümete katılması gerektiğine mi? Brandler buna açık bir cevap getirmiyor. Stalin'le zaten bunları konuşmamıştı; ve zaten —der Brandler, Yönetim'deki hiç kimsenin o sıralarda Stalin'e aldırdığı yoktu, Ancak Stalin son toplantıda bulunmuş, Brandler'in elini sıkmış ve öbürleriyle «Alman devriminin gelecekteki muzaffer önderinin» şerefine kadeh

* 1919'da Berlin'de W. Kapp, Baltık tümenine bağlı askerlerin yardımıyla Sosyal Demokrat hükümete karşı darbe düzenledi. Hükümeti kurdu ama ülke çapındaki genel grev ve ordunun diğer birliklerinin darbeyi desteklememesi sonucunda bir haftaya bile kalmadan iktidarı terkedip, kaçtı.

kaldırmıştı. «Yalnızca Radek», diyor Brandler, bütün bu kararların gerçeksizliğine kaniydi.» Oylamayı kaybeden Brandler, Komintern'in kararlarına uyacağını bildirmişti. Gerekçelerini şöyle açıklıyor: «Kendi kendime bu kişilerin üç devrim yapmış olduklarını söyledim. Kararları bana saçma geliyordu. Bununla birlikte, zafer kazanarak pişmiş kabul edilen devrimciler onlardı. Onlar üç devrim yapmışlardı, bense bir tane yapmayı henüz denemek üzereydim. Eh, talimatlarına uymak durumundaydım. Moskova'dan Berlin'e dönerken Varşova tren istasyonunda bir gazete aldım. Bu gazeteden Sakson hükümetine bakan olduğumu öğrendim. Hele bak! Arkamdan bir işler çevriliyordu ve benim hiçbir şeyden haberim yoktu, bütün bunlar beni bir oldu bittiye getirmek demekti.»

Bugün 1923'deki durumu devrimci olarak görüp görmediği sorulduğunda, Brandler açık bir cevap vermiyor. Olayları betimleme tarzından cevaplarının genel olarak olumlu olacağı izlenimi ediniliyor.

Ama yine de kesin bir şey söylemiyor. Saksonya'nın Sosyal Demokrat hükümetinin komünistler karşısında tamamen çaresiz olduğunu ve hatta Merkezî hükümetin bile komünistlerin merhametine kaldığını ileri sürüyor. Almanya'ya dönüşünden sonra Merkezî hükümetin Çalışma Bakanının kendisiyle görüşmek istediğini hatırlıyor. Buluştuklarında Brandler'e şöyle demiş: «Bakın, bütün koşullarınızı kayıtsız şartsız kabul ediyoruz; ama silahınızı şakağımızdan çekin, işçilere işe dönmelerini söyleyin.» Bütün bunlar devrimci bir durumun işareti gibi. Ama Brandler başka bir noktaya da işaret ediyor. Ona göre, bütün grevlerin sebebi enflasyonla bağlantılı olarak ekonomikti. Fiyat artışları ücret artışlarını bir hafta içinde silip süpürmüştü. Sorun ekonomik mücadeleden iktidar mücadelesine nasıl geçileceği idi. «Bu geçişi nasıl yapacağımızı bilmiyor, bir çıkış yolu da bulamıyorduk. Derken stabilizasyon geldi.» (Brandler 1923 malî krizini rejimin krizi ile, paranın stabilizasyonunu ise toplumsal düzenin stabilizasyonu ile özdeşler görünüyor.)

«Hareketimizin temel sorunu, proletaryanın Bebel okulundan geçmiş ve Scheidemannist'lerin[5] saflarında yer alan, daha eski ve sınıf bilincine sahip kesimi ile aramızdaki uçurumdu. Bizim saflarımızdaki proleter öge politik faaliyete Savaşın etkisiyle girmiş olup devrimci şevkine rağmen politik olarak hamdı. Durum 1918'den beri böyleydi. Görevimiz bu iki ögeyi birleştirmekti[6]. Aralık 1918'de Parti'nin kuruluş kongresi ultra-sol önergeleri kabul ettiğinde, Rosa Partide kalıp kalmamak gerektiğini kendine soracak kadar bunalmıştı. Bir an için KPD'den ayrılıp bağımsızlara dönmeyi bile düşündü.

Kendişini vazgeçirmeye çalıştım —ki bu son görüşmelerimizden biri oldu. Ona, eğitilmiş ama tutucu bir kafaya sahip kadrolar yerine işlenmemiş ama devrimci bir coşkuya sahip işçilerle çalışırsak daha çok şey başarırız dedim. Gene de, bu uyumsuzluğun, bu ayrılığın giderilmesi gerekiyordu. Ne var ki 1924 stabilizasyonu onu daha da derinleştirdi.»

YİRMİLERDE MOSKOVA

Almanya'daki Krach[7]'dan sonra, Brandler Rusya'ya döndü ve orada 1924'den 1928'e kadar «şeref tutsağı» olarak kaldı. Moskova'ya varışından hemen sonra, 1924 Ocak başında kendisine Lenin'in sağlık durumunun ciddiliğini anlatan Krupskaya ile görüştü: Lenin konuşma yetisini kaybetmiş, hiçbir politik çalışmaya katılamaz olmuştu; yine de Brandler'in gelip kendisine Almanya'daki durum hakkında her şeyi anlatmasını çok istiyordu. Lenin'in ölümünden topu topu iki üç hafta önceydi bu, fakat Brandler'e göre Krupskaya Lenin'in bütün vücudu felç olduğu halde bilincinin tamamen yerinde ve faaliyette olduğunu ileri sürmüştü. (Öyleyse niçin, 1923'deki son krizinden sonra, ne Stalin'i, ne de Troçki'yi görmek isteğini söylemişti Lenin? Çünkü bu ikisi arasındaki mücadeleyi bu zamana kadar herkes öğrenmişti.)

«Lenin'i ziyaret tarihim ertelendi durdu. Bunun «Koba'nın[8] işi» olduğu yolunda söylentiler vardı —benim Lenin'le temasa geçmemi kesinlikle istemiyormuş. Krupskaya kendisine açıkyürekle aktardığım bu söylentileri yalanladı; ama öyle ezilip büzülüyordu ki, görünüşü söylentileri doğrulamış oldu. Birkaç gün sonra da Lenin öldü.» Bu noktada Brandler Lenin'le 1921'de yaptığı bir telefon görüşmesini hatırlıyor. Hat çok cızırtılıymış. Lenin «Gene budalanın teki dinlemeye çalışıyor» demişti. Brandler herkesin herkesi dinlediğini, Dzerzhinsky'nin telefonunun bile dinlendiğini ekliyor.*

Brandler daha sonra, Hotel lux'de «şeref tutsağı» olarak geçirdiği günleri anlatıyor. Ayrıca 1921'de sahnelenen ve Komintern'in başlardaki atmosferine ışık tutan bir olaya değiniyor. Günün birinde şans eseri Zinoviev'in masasında Almanya'dan gelme bir yığın mektup görür. Bunlar Parti'nin resmî organlarından değil, Zinoviev'in özel habercilerinden gelmiştir. «Zinoviev'in benim arkamdaki kendi habercileriyle gizlice yazışmasına çok kızmıştım. Bu sorunu Yönetim Kurulu toplantısında Lenin oradayken açtım. Lenin bana katılarak bu tür davranışlara son verilmesi gerektiğini vurguladı. Bununla birlikte, eminim Zinoviev'le yalnız kaldığında onu sadece mektuplarını orta yerde bıraktığı için kınamıştır. Ama onu özel haberleşmesinden ve özel detektif gibi çalışmasından ötürü eleştirdiğini sanmıyorum. Rusların fraksiyon mücadelelerinde kullanmaya alıştıkları yöntem buydu. Biz batılı komünistler için böyle bir yöntem kabul edilemez bir şeydi. O zamanlar çok saf olduğumu, doğru yöntemin bu olduğunu artık öğrendim. Tek üzüntüm, bu yöntemi kullanmamış olmam— kullansaydım örgüt içinde arkamda neler olup bittiğini bilebilecektim.»

* F. Dzerzhinsky: SBKP(B) Merkez Komitesi üyesi; Sovyet gizli polis örgütünün kurucusu ve öldüğü 1927 yılına kadar yöneticisi.

KEYK'in (ya da, «EKKI»: Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu) asbaşkanlığından azledilen Brandler, 1927'de Köylü Enternasyonel'inin (Krenstintern) *asbaşkanlığına atandı. Yüksek Ekonomi Konseyinde de* (Vesenkha) *Dzherzhinsky'nin yardımcılığına getirildi. Pyatakov'la* yakın bir işbirliğine girerek ilk Beş Yıllık Plan'ın hazırlanmasına katıldı. Brandler'e göre fraksiyon mücadelelerinde her fraksiyon öbür yabancı önderler gibi kendisinin de desteğini kazanmak peşindeydi. O dönemde Troçki ile uzun görüşmeler yaptı, Radek, Pyatakov ve başkalarıyla daha da sık buluştu. Öyle gözüküyor ki Troçki Brandler'e Muhalefetin Ruth Fischer'den** çok onunla işbirliği yapmayı tercih ettiğini, fakat şimdilik bu konuda yapacak şey olmadığını söylemişti. (Brandler 1948 arifesinde Ruth Fischer'den büyük bir horgörüyle söz etmiş, özellikle son dönemini ele alarak «anti-Bolşevik zulüm propagandası» yüzünden ona çatmıştı.)*

Dzerzhinsky'nin Ekonomik Konsey'in başı olabilecek yetenekte olup olmadığı sorulduğunda, Brandler bir kahkaha atıyor. Sözlerinden, Dzerzhinsky'nin rolünün polislikten ibaret oduğu anlaşılıyor. Brandler, daha yardımcısı değilken, Dzerzhinsky ile epey sık görüşmüştü. Ama yardımcılığına atandıktan sonra onu sadece bir kez, o da Kislovodsk'da bir tatil sırasında gördü. Brandler, sözde Dzerzhinsky'nin yardımcısı ama aslında gerçek yönlendirici olan Pyatakov'la çalıştı. Brandler Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik kaos ve düzensizliğin ne kadar inanılmaz olduğuna değiniyor. O dönemde çok yaygın olan «ekonomik sabotaj» suçlamaları her şeyden önce teknoloji geleneği olmayışının ya da tecrübe eksikliğinin sonucuydu. Teorik sorunlarda Ekonomik Konsey'in uzmanları en iyi Avrupalı uzmanlara denkti, ama pratik sorunlar karşısında tamamen beceriksizdiler. «Her sabah Sovyetler Birliği'nin henüz çökmediğinden emin olmak için pencereden dışarı bakardım.» Köylüler arasından devşirilmiş işçiler alet ve makinaları bozuyorlardı. «Bir gün Pyatakov, mesele çıkaran bir kömür madenini birlikte denetlememizi istedi. Trende işe yarar belgeleri inceledik. Maden damarları yerin altı yüz metre altındaydı. Orada çalışacak olan 'madenciler' köylüler arasından devşirilmişti. Oysa maden müdürü buna karşıydı ve yerel gazetedeki bir yazısında İngiliz kömür madenciliği deneyinin köylülerin toprak altına bu kadar derine gönderilemeyeceğini, çünkü oranın havasına adapte olamadıklarını, bu yüzden de verimli çalışamadıklarını ispatladığını ileri sürmüştü. Bölge GPU'su, sosyalizmin inşasını Britanya'daki erken kapitalizmle karşılaştırma küstahlığında bulunduğu için müdürü karşı-devrimci faaliyet ve sabotajla suçlayarak tutukladı. Bu arada yeni 'madenciler' madenin ultra-modern makina donatımını gerçekten bozup paramparça etmişlerdi. Pyatakov küplere bindi. Budalalar! Barbarlar! Cahiller! Devrimi ne kadar vahşî bir ulusla yaptığımızı biz bile bilemedik Madene geldiğimizde müdürü salıverdik tabii. Pyatakov ona, Haklıydın. Şimdi sana, madeni hale yola koymak için altı ay veriyoruz. Altı ay sonunda işler yolına girmemişse, gene hapisaneye dönersin. dedi.» Brandler Ruslarla başka türlü uğraşılamıyacağını söyleyerek Pyatakov'un yöntemini onaylıyor.

Brandler o dönem boyunca Almanya'daki herhangi bir fraksiyon mücadelesi içinde yer almadığını ileri sürüyor. Moskova'ya gelen Alman komünistleriyle konuşmaya çalışıyor, ama bu pek mümkün olmuyordu: Çünkü yabancı yoldaşlar Brandler'le sokakta bile görülseler başları belaya girerdi. Durum gerçekten saçma ve gülünçtü. Çünkü yine aynı dönemde varolan bütün nişanlar ve ünvanlar üstüne yağdırılıyor, hatta GPU bile ona uyuyordu. Herkesin kendisinden müthiş korktuğunu, çünkü onu Dzerzhsinky'nin işbirlikçisi olarak gördüğünü, ancak fabrika denetlemelerine başladığı zaman farketti. «Bölüm başkanları yada önemli ekonomi yetkilileri siyasal düşüşümün acısını çıkarmak için kendileriyle uğraşacağımı ve onları yapmadıkları kötülükten dolayı GPU'ya şikayet edeceğimi sanıyorlardı. Çevremdeki bu havayı farkeder etmez, denetlemelerden vazgeçtim.

«Derken 1928 krizi geldi ve Komintern sosyalfaşizm ve birleşik cephenin aşağıdan yukarı oluşması gibi konulardaki çizgisini belirlemeye başladı. Ben kişisel belgelerimin iadesini ve Almanya'ya dönüşümün sağlanmasını istedim. Bukharin'e dedim ki, «Dört yıldır benimsemediğim halde kararlarınıza boyun eğdim. Ama artık bitti. Politikanıza daha fazla uymak niyetinde değilim. Alman partisi içinde size karşı mücadele başlatmayı görev sayıyorum. «Almanya'ya dönmemem koşuluyla bana ülke dışında çeşitli mevkiler önerdiler. Bana, «Alman partisinin yönetimi öyle eşeklerden oluşuyor ki dönmene izin veremeyiz» bile dediler. İnatçılığımı gören Bukharin —artık hayatta olmadığına göre bunu söyleyebilirim— ikiyüzlü bir tavır (dvurushnichestvo) *almamı önerdi. «Ne diye dövüşeceksin? Ne diye mücadeleye girişeceksin? Köylü Enternasyonal'inin asbaşkanı sıfatıyla dünyanın her yanını dilediğin gibi dolaşabilirsin, bir yandan her şeye resmen evet derken, öbür yandan gerçekten inandığın şeyleri yapabilirsin,» dedi. Ben de ona, «Ben ne diplomat doğdum, ne diplomat olacağım!» dedim. Stalin'le bir veda görüşmesi yaptım. Bu onunla en kısa ve bir bakıma en*

* Yuri Pyatakov: (1890-1937) Ekim Devrimi ertesinde Bolşevik Partideki sol kanadın önde gelenlerinden. 1923, 1930 ve 1934'de merkez komitesine seçildi SSCB'nde ağır sanayinin kuruluşunun ilk örgütleyicilerinden. 1937'de 2 Moskova mahkemelerinde idam edildi.

** Ruth Fischer: (1895-1961) Avusturya Komünist Partisi kurucularından. 1919 sonrasında Alman Komünist Partisi içindeki sol kanadın A. Maslow ve H. Urbahns ile birlikte önderliğini yaptı. 1927'de partiden ihraç edildiler. Leninbund (Lenin Birliği) adlı örgütü kurdular. 1933'den sonra ABD'ye göç etti ve orada gazetecilik yaptı.

zevkli görüşmem oldu. Şunları söyledi: «Sen aklını oynatmışsın! Barış içinde yaşayabiliriz, ama sen istemiyorsun. Görevinin bizimle savaşmak olduğuna kendini inandırmışsın. İstediğini yap, git savaş! Ama şunu bil ki biz de seninle savaşabiliriz. Biz de muhaliflerimizi nasıl ezeceğimizi biliriz. Sana iyi bir ders vereceğiz!» ■

[1] Ocak 1919'daki Spartakist ayaklanma ve ardından Luxemburg ile Liebknecht'ın öldürülmeleri.

[2] Daha doğrusu, Ekim 1919'daki Heidelberg Kongresinde ultra-Solcu muhalefetin partiden ihracı; bunu altı ay sonra onların saflarından AKİP /Almanya Komünist İşçi Partisi/'ın kurulması izledi.

[3] BSDP /Bağımsız Sosyal-Demokrat Parti/ ,1920 Ekim'indeki Halle Kongresinde bölünmüş ve bağımsızların büyük kısmı AKP'ye katılmıştı.

[4] Şüphesiz bu Wilhelm Koenen (1886-1963'dir. Koenen 1920'de BSDP yürütme kurulundaydı. 1920 Aralık'ındaki Birleşme Kongresinden sonra AKP'nin **Zentrale**'sine seçildi. (Zentrale-Merkez Komitesi - ç.n.) Bu konumunu 1924'e, sol fraksiyon kendisini Merkezci olduğu için oradan uzaklaştırana dek korudu.

[5] Philip Scheidemann'ın destekçileri; yani ASP'nin sağ kanadı.

[6] Bu oldukça belirsiz pasajda, Brandler şu fikri ileri sürüyor: Alman işçi sınıfı ikiye bölündü. Bunda iki etmen rol oynadı. Biri savaşın getirdiği olaylar, öbürü AKP'nın kurulmasıydı. AKP'nın görevi hareketin birliğini yeniden sağlamaktı. Bu yeniden-birleşme, ultra-sol bir temelde olamazdı, nitekim ayrışma daha kuruluş Kongresinde kabul edilen kararlarda bu görülür; yine, dış baskılar yaşlı ve tutucu işçileri ASP'den ayrılarak sola kaymaya zorlamadığı takdirde birleşme gerçekleşemezdi. Brandler'in "1924 stabilizasyonu'nun AKP ile ASP arasındaki uçurumu derinleştirdiğini söylemesi bundandır.

[7] AKP'nın Ekim 1923 yenilgisi.

[8] Stalin'in devrim öncesi yeraltı çalışmasında partideki takma adı.

M. ERDOST'A GEREKLİ BİR CEVAP

Birikim'in 39. sayısında, «Malatya Olayı, Türkiye'de Faşist Hareketin Yapısı ve Gelişmesi» adlı bir yazım yayımlanmıştı. Faşist hareketin içsavaşa yönelik bir strateji uygulama durumunda olduğu ve bunun nedenleri ana temasını işleyen bir yazıydı bu. Okurlarımız burada yapılan tespitlerin ve sosyalistlerin tutumuna ilişkin önerilerin, Birikim'in daha sonraki sayılarındaki çeşitli yazılarda da açımlandığını bileceklerdir.

Bay Muzaffer Erdost, Ülke dergisinin 6. (Ocak/Şubat/Mart 1979) sayısında; bu yazıda öne sürülen görüşleri şiddetle eleştiren, bunların içerikleri hakkında ağır iddialarda bulunan bir yazı yayımladı. Benim yazımda «faşizmle savaşmaya, ne ideolojik, ne pratik savaşıma gerek olmadığı»nı savunan görüşler ileri sürdüğümü iddia ederek «eleştirilerini» şu hüküm cümleleri ile bitiriyor: «Proleter devrimcileri, demokratları, tüm ilerici sınıf, katman ve kişileri, edilgenliğe (pasifliğe) açık bir çağrıdır bu. Ve bu çağrı, faşist terörün kanını döktüğü yüzlerce devrimcinin, demokratın, yurtseverin acısını yüreğinde duyan, kendi kişiliğini, halkının çıkarlarını ve insanlığın geleceğini faşist terör altında serbestçe geliştiremeyen, baskı altındaki milyonların tükürüğünde elbette boğulacaktır.» (a.g.y., s. 24).

«Malatya Olayı» yazısı ve o doğrultuda Birikim'de yazılanlar ortadayken, 28 Aralık tarihli, bu hüküm cümleleri ile biten yazı hakkında, herhalde bir şeyler söylemek gerekiyordu.

*

Bilindiği üzere Türkiye sosyalist hareketinin geniş alanı içindeki hemen tüm eğilimler, Komintern'in 7. Kongresinde formüle edilen —ve ülkemizde G. Dimitrov'un adıyla tanınan— faşizm tanımından ve analizinden hareket etmektedirler. Ancak bu teorik ortaklığa ve Türkiye'de faşizm tehlikesinin olanca somutluğuna rağmen, bu eğilimler arasında ne faşizme karşı ortak bir eylem programı oluşturulabildi, ne de yaklaşım ortaklığı bir dizi farklı tezin ortalığı kaplamasını önleyebildi. Aynı faşizm yaklaşımından hareket edenlerin öne sürdüğü farklı tezler arasında sürüp giden tartışmalar gitgide kısırlaşıp, kemikleştiler.

Faşizm üzerine tartışmalar bu durumdayken Yeni **Ülke** dergisinin 1. (Ekim-Kasım-Aralık 1977) sayısında M. Erdost «Faşizm Üzerine Bir Deneme» adlı yazısını yayımladı. Bu yazısında M. Erdost, herhalde Komintern yaklaşımından hareket eden eğilimler arasındaki çekişmeleri gidermek, onlara ortak bir teorik zemin vermek istemişti. Böyle bir amacı olmalıdır ki, O, işe Komintern yaklaşımının temellerini açımlamakla başlamış ve bunun için de öncelikle Engels'in «Zor» üzerinde analizine el atmıştır. Yer yer Marx ve Lenin'den alınma cümleleri de işin içine katarak Engels'in ünlü metnini «yorumlamaya» girişen M. Erdost, böylece Komintern yaklaşımını «derinleştirip» «geliştirme»ye çalışıyordu. Bununla da kalmıyor, sözkonusu «derinleştirme»nin ürünlerinden yola çıkarak çağımızdaki faşizm, «emperyalizme bağımlı» ülkelerdeki —ve dolayısıyla Türkiye'deki— faşizm üzerine hükümlere varıyordu.

Yazı aynı zamanda farklı faşizm yaklaşımlarından da söz etmekte, bunların eleştirisine de yer vermekteydi. Bu nokta özellikle bizim için ilgiye değer sayılmalıydı. Çünkü bilindiği üzere **Birikim**'in faşizm üzerine görüşleri Komintern yaklaşımının dışındaydı. Bu yaklaşımı kesinlikle yanlış bulmaktaydı **Birikim**. Bu yüzdendir ki gerek genel olarak faşizm, gerekse özel olarak Türkiye'deki faşist harekete ilişkin görüşleri Türkiye sosyalist hareketinin geniş alanı içinde yer alan tüm eğilimlerinkinden önemli ölçüde farklıydı. Bundan dolayı faşizm konusunda geniş bir tartışmanın, polemiğin yapılmasından yana olmuştuk. Ne var ki bu isteğimiz gerçekleşmedi. Yerleşik faşizm yaklaşımından hareket eden eğilimlerin hiçbiri, daha farklı yaklaşım getirenlerle polemiğe girmek bir yana, böyle yaklaşımların varlığını kısa eleştirel değinmelerle olsun belirtmek gereğini duymadılar. Bu bakımdan **Ülke**'nin 1. sayısında farklı yaklaşımlardan söz edilmesi, bunların eleştirilmesi ilgiye değer sayılmalıydı. Belirtelim ki bu eleştirilerden biz de bir cümlecik biçiminde bile olsa, nasibimizi almıştık.

Hasılı, M. Erdost, «Faşizm Üzerine Bir Deneme»si ile Komintern yaklaşımının hayli iddialı bir savunucusu kimliğiyle ortaya çıkıyor; bir yandan yaptığı «derinleştirme»ler ve «açımlama»lar ile sözkonusu yaklaşımı benimseyenlere ortak bir teorik zemin sunarken, öte yandan da bu yaklaşımdan farklı düşünenleri açıkça eleştirerek, onlarla tartışmaya hazır olduğunu, eğer polemik arzu ediyorlarsa kendisini yeterli muhatap alabileceklerini ima etmiş oluyordu.

Fakat ne Komintern yaklaşımından hareket eden eğilimler M. Erdost'un kendilerine sunduğu bu «derin» teorik zemine aldırış ettiler, ne de sözkonusu yaklaşıma karşı olanlar (örneğin **Birikim**) onu muhatap alıp, «deneme»sine cevap verme gereğini duydular.

Birikim olarak M. Erdost'u muhatap almadık. Çünkü sözkonusu iddialı «Deneme»yi okuyan birçok arkadaş gibi biz de, Komintern'in faşizm tanımı ve

analizini burada yapılan «derinleştirme»ler eşliğinde ele alıp eleştirmenin, her şeyden önce bu tanım ve analize karşı peşin bir haksızlık olacağını görmüştük. Çünkü Bay Erdost'un «derinleştirme»leri sayesinde sözkonusu yaklaşım tüm yanlışlığına rağmen sahip olduğu ciddiyetini yitirip saçma, anlamsız hale getirilmişti. Marksizm adına, o görüntü altında yığınla çamın devrildiği bu yazı, ancak bir kara mizah konusu olabilirdi ve bu yüzden Komintern'ın yanlış ama ciddiyete sahip görüşleriyle bir polemik yapılacaksa, bundan yararlı sonuçlar bekleniyorsa muhatap olarak karşıya Bay Erdost alınmamalıydı. Marx, Lenin ve özellikle Engels'den yaptığı alıntıları olabilecek en sığ biçimde, ancak bir darkafalının yapabileceği biçimde «yorumlayıp» bunlardan ilkel şemalar çıkaran, bununla da yetinmeyip Marksist literatürü bazı kavramlarını kendi kavrama düzeyine indirgemek için Karagöz'vari inciler saçan Bay Erdost, Komintern'ın görüşlerini eleştirmek isteyenlere gayet cömertçe saldırı imkânları sağlıyordu. Bu niteliğiyle, amacı sırf karşısındakini iyice hırpalamak ve kendini haklı göstermek olanlar için bulunmaz bir muhataptı.

Bu yüzden Bay Erdost'la da polemiğe girişilmedi. Onun fazlasıyla verdiği, Komintern yaklaşımına hücum fırsatlarını bir kenara bıraktık. Karşı yaklaşımı benimseyenlerin özel denilebilecek zaaflarını sergileme yoluyla kendimize prim sağlama yolunu boşlayıp, asıl ağırlığı kendi yaklaşımımızı açımlamaya verdik. Dergide hayli geniş yer tutan faşizm üzerine teorik yazılar ve Türkiye'deki faşist hareketin güncel gelişimini izleyen somut analizler ile bu yaklaşımımızın doğruluğunu göstermeye çalıştık.

Birikim'in 39. (Mayıs 1978) sayısında yayımlanan «Malatya Olayı, Türkiye'de Faşist Hareketin Gelişimi» adlı yazı bu çabanın ürünlerinden biridir.

Bu yazı hayli ilgi topladı. Yerleşik faşizm yaklaşımını benimseyenlerin bir kısmı bile orada yapılan analizin birçok noktasına katıldıklarını belirttiler. **Birikim**'de başından beri geliştirilmeye çalışılan görüşler doğrultusunda olan bu yazıda, faşist hareketin Malatya olayına kadarki gelişimi ve bundan sonraki tutumunun ne olabileceği üzerine saptamalar yapılıyordu. Bu saptamalar daha sonraki olaylarda geniş ölçüde doğrulandılar. Bu yüzden «Malatya olayı...» yazısını K.Maraş olayı ertesinde yayımladığımız «Maraş'tan Sonra?..» broşürüne de koyduk.

İşte Bay Erdost'un ikinci kez Komintern'ın faşizm görüşlerinin ortodoks ve de «yorum sahibi» savunucusu rolünü üstlenerek ortaya atılması, bu yazı nedeniyledir. Anlaşılan Bay Erdost, «Malatya olayı...» yazısı karşısında küplere binmiş ve hemen duruma müdahale etme kararına varıp, bu yazıdaki görüşleri nasıl çürüteceğini düşünmeye koyulmuş. Sonunda tutumunu iyice belirlemiş ve **Ülke** dergisinin 6. (Ocak-Şubat-Mart 1979) sayısında yayımlanan «Faşizm ve Türkiye/1978» adlı ibret verici metni ortaya çıkarmıştır. Burada Bay Erdost doğrudan doğruya bizi hedef almakta, eleştiri denilmesine imkân olmayan suçlamalar yapıp, ağır iddialarda bulunmaktadır.

Bu yazıyı sözkonusu suçlama ve iddialar nedeniyle yazma gereğini duymama rağmen, amacım Bay Erdost'la polemik yapmak değil. Bu yazı bir polemik yazısı olmayacak. Eğer adlandırmak gerekirse bu yazı bir siyasal teşhir yazısıdır. Amacım M. Erdost adlı fenomenin teşhir edilmesidir. Çünkü, az önce sözünü ettiğimiz **Ülke** dergisinin 6'ncı sayısındaki yazısında, bu Bay, yalnızca baş savunucusu rolüne sıvandığı görüşleri yeniden saçma derekesine indirgemekle kalmamış, güya bu görüşleri savunmak ve böylece parsa toplamak amacıyla, benim «Malatya Olayı...» adlı yazımda öne sürdüğüm görüşleri öylesine yöntemlere başvurup «eleştirmiş»tir ki, bunları okuyan ve «Malatya Olayı...» adlı yazıdan da haberdar olan herhangi bir kişinin bir tıksınme duygusuna kapılmaması imkânsızdır. Doğaldır ki bu duygu yalnızca adı geçen kişiye yönelik olmayacak, bu kişi okurun karşısında «Komintern yaklaşımının sadık savunucusu» rolüyle icra-ı sanat eylediği için, kaçınılmaz olarak sözkonusu yaklaşıma da bulaşacaktır.

Bir bunalımla karşılaşan her siyasal-toplumsal hareketin saflarında bu tür adamlar peyda olur. Sosyalist hareketimizin yaygın bir bunalımdan geçtiği şu tarihi evrede de benzer tiplerin ortaya çıkması doğaldır ve herşeyiyle Bay Erdost, bunların tipik bir örneğidir. Bunlar, belirli bir tezler sisteminin en «ortodoks» savunucusu kimliğine bürünüp bir yandan o tezleri iğdiş ederlerken, öte yandan bu tezleri savunmak adına, bu tezlere karşı çıkanlara her tür aşağılık yöntemi kullanarak saldırırlar ve böylece parsa toplamaya çalışırlar. Bay Erdost'un **Ülke**'nin 1'nci ve 6'ncı sayılarındaki yazılarıyla görünen de budur. Az sonra bütün bu söylediklerimizi kanıtlayacağız. Şimdi Bay Erdost'a hakaret edildiğini sanabilecek olan okur, herhalde bu sanısının yerinde olmadığını görecektir.

Yanlış saydığımız Komintern yaklaşımı ile bir polemiğe girişmeyi o denli zorunlu görüp, istememize rağmen, bu görüşleri Bay Erdost'un yorumladığı biçimiyle karşımıza almanın haksızlık olacağına karar verdiğimize yukarda değinmiştik. Bu yaklaşımının yanlışlığını göstermek için Bay Erdost'un cömertçe sunduğu fırsatlara ihtiyacımız yoktu.

O zaman bu nedenle muhatap almadığımız kişi, şimdi **Ülke**'nin 6. sayısındaki yazısında yine Komintern yaklaşımın sadık savunucusu rolünü üstlenip, sırf teorik düşüklükle değil, ahlâki düşüklükle de malul bir metin sunuyor. İlkinde nasıl Bay Erdost'un «özel katkısı» olan teorik zafiyeti Komintern görüşleriyle özdeş saymayıp, ayırdettikse; şimdi, aynı kişinin, sözkonusu görüşleri savunmak adına zavallıca yöntemlere başvurarak

boygöstermesi karşısında da tutumumuz aynı olacak: Komintern görüşlerini eleştirmek için adıgeçen kişinin tıksındırici yöntemlerinin uyandıracağı duygulara da ihtiyacımız yok. Dolayısıyla Bay Erdostu'n sırf kendisinin sorumlu olduğu tutumunu, sözkonusu görüşlerden ayırıyoruz.

Komintern'in faşizm tanımı, tahlili ve mücadeleye ilişkin tezlerini Marksizm zemininde ve doğaldır ki bilimsel dürüstlüğe uygun olarak savunacak olanlar herhalde vardır. Bunlarla zorunlu ve yararlı gördüğümüz bir tartışmaya, polemiğe girmeyi elbette isteriz. Komintern yaklaşımına ilişkin eleştirilerde bulunurken muhatabımızın bunlar olduğunu varsayıyoruz. Kendi kendine üstlendiği savunucu rolünü hiçbir zaman ciddiye almadığımız Bay Erdost ise burada yalnızca bir fenomen olarak ele alınacak, yazısı incelenirken asıl olarak bu fenomenin teşhiri yapılacaktır.

■

Yazısına faşizmin tanımının ne denli önemli olduğunu belirterek başlayan Bay Erdost, bu yargısının gerekçelerini onlattığı pasajı, «yanlış bir faşizm tanımının, proleter devrimci harekete olduğu kadar, demokratik ve ilerici harekete de ihanet etmekten başka bir şey olamayacağı» hükmüyle bitiriyor.

Yanlış faşizm tanımının ihanet demek olduğu yargısını asıl olarak az sonra bizimle girişeceği polemikte yararlanmak için ileri sürüyor Erdost. Bu noktayı hatırda tutalım.

Bay Erdost'a göre faşizmin doğru tanımı, Komintern'in 7. kongresinde yapılan ünlü tanımdır. Diyelim ki, bu tanım tüm «proleter devrimciler» tarafından benimsenmektedir ve doğrudur. Fakat herkesin bildiği gibi, «demokratik ve ilerici» sıfatı verilen eğilimlerin her birinin bundan farklı faşizm tanımları vardır. Bay Erdost'un yazısının hemen başında yanlışlığını peşinen belirttiği bir dizi faşizm tanımları işte bu «demokratik ve ilerici»lerin yaptığı tanımların ya aynısıdır veya aynı içeriktedirler. Ve Komintern 7. kongresinde ünlü faşizm tanımı yapılırken, aynı zamanda bu «demokrat ve ilerici» hareketlerle de birleşik cephe önerilmekteydi. Yani bunların farklı —ve Komınterne göre de yanlış— faşizm tanımlarına sahip olmaları hiç de «ihanet» sayılmıyor, bu farklı tanımlara karşın, «proleter devrimciler» ile «demokrat ve ilerici» hareketler arasında pekâlâ ittifak oluşturabileceği kabul ediliyordu

Doğal olan da buydu elbette. Başka tarihsel durumlarda karşı karşıya gelebilecek olan «proleter devrimci»ler ile «demokratik ve ilerici» hareketler, faşizme **karşı** ittifak zorunluluğunu birlikte görme durumundadırlar. Çünkü faşizm, ilkinin «nitelikçe yükseltmek», ötekilerin ise korumak veya nispi olarak geliştirmek istedikleri bir toplumsal-siyasal platformu —burjuva demokrasisi— berhava etmeye çalışmaktadır. Gerekçeleri ne olursa olsun —ki «demokratik ve ilerici» hareketin bir gerekçesi de bu platformun «proleter devrimci» hareketi en etkili biçimde önleyebileceğidir— faşizmin bu çabasına karşı durmakta birleşmişlerdir

Şüphesiz **somut** bir siyasal kadro, bir hareket, belirli ilişkiler ve eylemler; hasılı bir gerçeklik olarak karşıdadır faşizm Tarafların her biri, farklı özelliklerini ön plana alarak tanımlıyor, oluşum nedenlerini farklı yerlerde buluyor olmalarına rağmen; **bu somut gerçekliğe karşı** birlikte mücadele iradesini göstermişlerdir. Bu ortak iradenin varlığı, belli bir mücadele programı somutlaştırılırken birçok sorunu çözebilir; ama yine de yukarda sözü edilen farklılıklar önemli sorunlara yol açar. İttifaka girenler de bilir bunu, ama çözümler, uzlaşmalar saptayabileceklerini varsayarlar.

«Tanımda birleşmek», elbette bu, önemli olabilecek sorunları geniş ölçüde çözer. Ama zaten tanımda birleşmek, faşizm gibi kapsamlı bir siyasal-toplumsal hareket olmayı gerektirir. Çünkü toplumsal her olayın olduğu gibi, özellikle faşizm gibi bir olayın tanımı, dünya görüşünün, özel olarak siyasal-toplumsal hedefin, o gerçeklik (olay) bağlamında ifadesinden başka bir şey değildir. Ortak tanım, ancak siyasal-toplumsal hedefte birleşmenin ürünü olabilir. Bu bakımdan ittifaklarda tanım birlikteliği aranmaz; şu ya da bu şekilde tanımlanan bir şeye **karşı olmaktır** ittifakın gerekçesi.

Ve eğer ittifak ettiklerinizin (kişiler değil **hareket**ler sözkonusudur) bu **karşı olma** tutumlarının kararlılığına kendi açınızdan karar vermişseniz (yani kendi açınızdan yaptığınız inceleme bu **karşı olma** tavrının müttefikinizin belli —değişebilir— bir tercihinden değil, onun asli özelliklerinden ileri geldiğini göstermişse), onun farklı —ve size göre yanlış— tanımının «ihanet»e götüreceği türünden bir endişe duymazsınız. Sosyalistler, «demokratik ve ilerici»lere faşizme karşı ittifak önerirlerken, onların «demokrat» ve «ilerici» olmalarının temel bir yanını dikkate alırlar. Bu yüzden sözkonusu ittifakı ezberden söylerken yanlış değilizdir. Elbette belirli bir tarihî durumda, adına «demokrat ve ilerici» denilen hareketler bu ittifakı oluşturma yoluna gitmeyebilirler. Aynı şey sosyalistler için de sözkonusudur. Bay Erdost, Komintern'ın 7. kongresinin (1935) öncesinde, özellikle 1928-1933 arasında nelerin olup bittiğini incelerse; «reformculuğa karşı mücadele **her zaman** faşizme karşı mücadele demektir. Ve faşizme karşı mücadele **her zaman** reformculuğa karşı mücadele demektir»* anlayışının ve ünlü «sosyal faşizm» tezlerinin bu 1928-1933'de Komintern partilerinin eylemine yön verdiğini hatırlarsa, sözkonusu ittifakın oluşturulmayışı vebalinin sırf «demokrat» ve «reformcu»lara yüklenemeyeceğini görebilir. O zamanlar, kendileriyle aynı faşizm tanımında birleşmeyenleri

* G. Dimitrov Faşizme Karşı Birleşik Cephe. Ser. Ya. 1. baskı «Sendikalar Enternasyonali 4. Kongresi (1928) konuşması», sayfa: 43

karşılarına alan, onlarla birlikte oldukları örgütlenmelerden ayrılarak veya diğerlerini ayırarak, ayrı ve karşı örgütlenmelere giden Komintern partilerinin sözcüleri, Bay Erdost'un formule ettiği «faşizmin yanlış tanımı ... ihanetten başka birşey değildir» anlayışına pek yatkındılar. Yanlışlığını görüp, sonra değiştirdiler bu anlayışlarını.

Ama hiç değilse tutarlıydılar onlar. Yani, diyelim, tanım yanlışlığı ihanete götürür diyorlarsa —ki bu denli «keskin» bir sözleri yoktur—, bu mantığa uyarlı bir tutum göstererek, kendilerinden farklı —dolayısıyla yanlış— tanıma sahip sosyal-demokrat v.b. hareketlerle ittifaka da girmiyorlardı.

Bay Erdost ise, hem yanlış tanım = ihanet denklemini kurup, oldukça keskin lâflar ediyor; hem de adına konuştuğu «proleter devrimci»lerden daha farklı faşizm tanımlarına sahip «demokratik ve ilerici»lerle sıkı sıkıya bir işbirliğinden yana. Bu işbirliği için doğru tanımda birleşme koşul olmadığına göre o gayetle keskin «ihanet»li lâfların hangi pratik anlamı var? Eğer «ihanet»li sözler doğru ve önemli ise, bu durumda, ihanet potansiyeli sayılması gereken «demokratik ve ilerici»lerle ittifak neden? Yok ittifak doğru, önemli ve tanım beraberliği koşul değilse, «ihanet»li keskinliğin yeri ne?*

Görülmektedir ki, Bay Erdost büyük tantana ile ilan ettiği bir yargıyı, onun gerekçelerini anlatırken, hatta bu yargıyı ifade ettiği cümleyi kurarken, bizzat bu cümle içinde çürütmek gibi herkese nasip olmayan bir yeteneğin sahibidir.

Gelelim sözkonusu tantanalı yargının gerekçelerine. Bu konuda söyledikleri Bay Erdost'un vulger mekanist mantığını göstermesi yanında, faşizm tanımı tartışmalarından zerrece birşey anlamadığının da parlak kanıtlarıdır.

Dikkatle izleyelim:

«Faşizmin tanımı, faşizme karşı savaşımda, en önemli hareket noktasıdır. Çünkü, eğer faşizm, bir «lumpenproletarya diktatörlüğü» ise, faşizme karşı savaşımın temelini, lumpenproletaryaya karşı savaşımın oluşturacağı açıktır. Yok, faşizm, bir «küçük-burjuva diktatörlüğü» ise, o zaman, faşizme karşı savaşımın temelini, tabanını köylülerin ve esnafın oluşturduğu küçük-burjuvalara karşı savaşım oluşturacak; faşizm, «sınıflar-üstü bir devlet gücü» ise, faşizme karşı savaşım, herhangi bir sınıfa karşı değil, bu devlet gücünü elinde bulunduran kişilere, ya da bu kişisel gruplara karşı oluşturulacaktır. Faşizm, ne «lumpenproletarya diktatörlüğü», ne «küçük-burjuva diktatörlüğü» ve ne de «sınıflar-üstü devlet gücü», başka bir deyişle «bonapartizm» değil de, mali-sermayenin (finans-kapitalin), en gerici, en şoven, en emperyalist unsurlarının diktatörlüğü ise, o zaman faşizme karşı savaşımın temelini, mali-sermayenin bu en gerici, en şoven ve en emperyalist unsurlarına karşı savaşım oluşturacaktır.» (a.g.y., s. 8-9)

İlkin tali bir noktaya işaret edelim. Faşizmi lumpenproletarya diktatörlüğü olarak tanımlayan hiçbir ciddiye alınmış tez, hele Marksist etiketli bir tez, —bildiğimiz kadarıyla— yoktur.*

Faşizmi «küçük-burjuva diktatörlüğü» olarak niteleyenler ise bir kısım Marksist olmayan sosyo-politikçilerdir.

Şüphesiz, Marksistler arasındaki tartışmalarda da, faşizmi küçük-burjuva diktatörlüğü olarak nitelediği iddiası yöneltilenler vardır. Ayrıntılarına girmek gerekmez, ama şu noktayı belirtelim ki; kendilerine bu veya benzeri iddialar yöneltilenlerin —bildiğimiz kadarıyla— tümü, sözkonusu iddialara hak verdirebilecek bir dizi şey söylerken, hiçbir zaman mali-sermayeyi masum veya tarafsız göstermemişlerdir. Yani faşizm ve faşist diktatörlük «küçük-burjuva»ların eseridir; mali-sermayenin bunda katkısı, onayı yoktur dememişlerdir. Faşizmin mali-sermayenin çıkarlarına dokunmadığı, tersine geliştirdiği noktasında tüm tartışanlar —ancak nüans denebilecek farklılıklar dışında— birleşirler. Tartışmanın üzerinde döndüğü sorun bu değildir. Hepsi de Marksizmin en elemanter bilgisine sahip olarak bilirler ki; üretim araçları üzerinde özel mülkiyete karşı olmayan tüm siyasal hareketler, hangi sınıfların oy gücüyle, desteğiyle iktidara gelmiş olurlarsa olsunlar, mali-sermayenin çıkarını yalnız korumak değil, geliştirmek zorundadırlar. Öznel amaçları bu olmasa bile sonuç değişmez.

Faşizm tartışmasının ana sorunu; nesnel olarak mali-sermaye ile çelişkisi olan geniş küçük, orta-burjuva katmanların, **nasıl olup da** sonuçta mali-sermayenin konum ve çıkarını koruyacak bir harekete, hem de yoğun bir işçi sınıfı ve sosyalizm düşmanlığını benimseyerek —eylemli olarak— katıldıklarıdır. Almanya ve İtalya'daki hareketlerin, faşizm diye özel bir kavramın oluşturulması gereğini duyurtan özgünlüğü ve dolayısıyla düğüm noktası bu sorudaydı.

İşte kendileri için, faşizmi «küçük-burjuva diktatörlüğü» olarak tanımlıyor denilenler, bu soruya, «küçük **burjuva»lığın**, bu **konumun** kendisinde, işçi sınıfı yici bir eda ile «bir onbaşı»dan başbakan olmaz diye epey direndiği bilinir.

* Bu tür «keskinlik»ler sağ bir tutumun örtüsüdür. Nitekim bu tanım işinde pek keskin zatın, dergisinde ve özellikle kendi yazısında CHP ve sosyalistlerin faşizme karşı birlikte mücadelesine ilişkin söylenenler bunun en açık doğrulanmasıdır.

* Faşist hareketlerde lumperproletaryanın yerine özel önem veren birçok kişi vardır; ama bunların hiçbiri faşizmi bunların diktatörlüğü olarak tanımlamaz. Akla yalnız vaktiyle birtakım Prusyalı soylu subayların Nazileri değerlendirişi geliyor. Onlar Nazi hareketini bir «ayaktakımı hareketi» olarak ve iktidarı ele geçirişlerini ayaktakımının iktidar oluşu diye nitelemişlerdir. Dönemin Cumhurbaşkanı Maraşal Hindenburg'un Hitler'i başbakan atamasını isteyenlere, küçümse-

karşıtı veya düşmanlığına —dolayısıyla komünizm düşmanlığına— dönüşmeye hazır yerleşik bir yargı olduğu noktasından kalkarak cevaplar veriyorlardı

Eksik ve bir ölçüde yanlışlıklar taşıyacak biçimde ifade etmiş olabilirim. Şu anda önemli olan, sözünü ettiğimiz anlayışların, küçük-burjuvaların faşist harekete katılışlarını, hatta onu bir hareket olarak oluşturuluşlarını; kendilerinin —dış bir etkenin aldatmasına, kandırmasına gerek olmadan— iradi bir seçişleri olarak kabul etmeleridir. Yani bu anlayışlara göre, küçük-burjuvazinin faşist harekete katılışını, mali-sermayenin «aldatma» v.b. girişimlerinden bağımsız olarak ele almak, katılış nedenini bizzat «küçük-burjuva» konum ve «varoluş»un kendinde aramak gerekir. Bu anlayışlar, mali-sermayenin «aldatma» v.b. girişimleri olmadığını varsaymaz. Yalnızca asıl nedenin bunlar sayılmamasını ileri sürerler.

Bu anlayışlara karşı olanlar, faşizm «finans-kapitalin en emperyalist ... unsurlarının diktatörlüğüdür» diyenler ise, faşist hareketlere küçük-burjuva katmanların katılışını; «aldatma», faşist demagojinin etkili temaları başarılı kullanması v.b. nedenlerle açıklarlar ve dolayısıyla diğerlerinin asıl nedeni küçük-burjuva konumun kendisinde bulan yaklaşımlarını yadsırlar.

Şüphesiz çok genel hatlarıyla anlatmaya çalıştığımız bu farklılıklar, faşizmle mücadele konusunda çok önemli ayrılıklara neden olur. Yukarıdaki yaklaşımların her biri ötekinden çok farklı taktikler, eylem programları önerirler. Ama bu farklılık hiçbir zaman Bay Erdost'un söylediği boyutta olmamıştır. Olmasına da imkân yoktur. Yani «faşizm küçük-burjuva diktatörlüğüdür» diyenler, ya da tezlerinin bu anlama geldiği söylenenlerin hiçbiri, Bay Erdost'un iddia ettiği gibi «tabanını köylülerin ve esnafın oluşturduğu küçük-burjuva unsurlara karşı savaşım» önermemişlerdir. Kendi mekanik mantığı «faşizm küçük-burjuva diktatörlüğüdür» denilliyorsa küçük-burjuvalarla savaşmak öneriliyor sonucuna varabilir. Bu ise onun faşizm tartışmalarından zerrece bir şey anlamadığını gösterdiği gibi, kendi düz mantığının sonuçlarını düşünmek zahmetine bile girmediğini gösterir. Eğer bu zahmeti gösterse ve «küçük-burjuvaziyle mücadele» tezi ileri sürenlerin nasıl bir «mücadele» önerebileceklerini, hangi hedefler için hangi somut ekonomik-siyasal talep ve eylemler ileri sürebileceklerini zihninde canlandırmaya çalışsa, mekanik akıl yürütmesinin terslığını farkedebilirdi. Hatırlanmalıdır ki; kendileri için faşizmi «küçük-burjuva diktatörlüğü olarak tanımlıyor denilen Marksist sıfatlı akım veya kişiler, işçi sınıfı hareketine bu tezleri ile uyarlı bir mücadele programı da önermekteydiler.

Tezleri ve önerdikleri mücadele yanlıştı ya da doğruydu, bunları tartışmıyoruz şimdi; acaba Bay Erdost sözü edilen tanım sahiplerinin kendi iddia ettiği türden bir «mücadele» programı önerdiğinin tek bir örneğini gösterebilir mi?

Yoktur böyle bir şey. Sözü edilen eğilimler —örneğin M. Erdost'un amaçlı olarak dilline doladığı ve kendilerine gerçekdışı görüşler yüklediği Troçkistler— yanlışlığı pekâlâ kanıtlanabilecek tez ve taktikler önermişlerdir şüphesiz. Bunların çoğu vahim denilebilecek kadar yanlış olabilir. Ne ki, Bay Erdost'un bunlara yüklediği şey yanlış değil, saçma kategorisine girer.

Hangi tanım, hangi mücadele anlayışı doğruydu tartışması yapmıyoruz. İddialı lâfları ve yüksek sesle söyleyen birinin, özel ağırlık ve önem verdiği «faşizmin tanımı» konusundaki ciddiyetsizliğini, hiçbir olgusal dayanağı olmayan şeyleri, kendi vulger mekanist mantığının saçma ürünlerini gerçekmiş gibi sunduğunu göstermek istiyoruz yalnızca.

Görülmektedir ki Bay Erdost —bir halk deyimiyle söylecek olursak— kendi çalıp, kendi oynamaktadır.

Vulger mekanist bir kafaya sahip olmak gibi, kimsenin istemediği «tanrı vergisi» bir yeteneğe sahip olmak mutluluğunu yaşayan Bay Erdost, kendi kendine oynasa kimsenin bir diyeceği olmaz. Ama o kendince bir oyun hazırlamaktadır. Belki de gereğinden fazla üzerinde durduğumuz o tantanalı akıl yürütmeleriyle, o «keskin» yargılarıyla az sonra **Birikim**'le girişeceği polemiğe malzeme yığmak peşindedir.

Nitekim «yanlış faşizm tanımı»nın ihanetten başka bir şey olmadığını ilan eden cümlesinin hemen ardından bu niyetini açıklıyor. Yazısına «bir polemikle başlayacağı»nı belirtiyor. Cümle aynen şöyle: «Bugün, böyle bir yazıya polemikle başlayacağım için okur beni bağışlasın...» (a.g.y., s. 9)

Aslında bu bağışlanma talebini yazısının en başında yapması gerektiğini gördük. Orada yapmamışken, bu bağışlanma talebinin şimdi neden icabettiğini ilk bakışta anlayamıyoruz. Ama polemiğe başlayıp, marifetlerini bir bir ortaya dökünce anlıyoruz ki bu bağışlanma talebi gerçekten gereklidir. Hangi marifetleri göstereceğine önceden karar vermiş olan Bay Erdost'un, günahkârların günah öncesinde haç çıkarmalarına çarpıcı biçimde benzeyen sözleri, bu yüzdendir.

Bay Erdost'un temel iddiası «Malatya Olayı...» yazısında öne sürülen görüşlerin altında «yanlış bir faşizm tanımı»nın yer aldığıdır. Yanlış faşizm tanımının ihanetten başka bir şey olmadığını vurgulayan bayımızın bu temel iddiasını ileri sürdüğü pasaj şöyle:

«Marksist-Leninist faşizm tanımı, Komintern'de kabul edilen tanımdır, ve finans-kapitalin en şoven, en gerici, en emperyalist unsurlarının açık kanlı diktatörlüğü olarak nitelendirilen bu tanımda, faşizm, kapitalizmin son aşaması olan emperyalizmin bir yönetim biçimi olduğu kabul edilmiştir. Yani mali-sermayenin en emperyalist unsurlarının diktatörlüğüdür faşizm. Laçiner ise, faşizmin, kapitalistleşme süreci içerisinde, geleneksel-feodal, bir başka deyişle, kapitalizm-öncesi

üretim biçimlerinin parçalanması süreci içerisinde, eski üretim biçimleri içersinde egemen ve üstün durumdaki unsurların, kapitalistleşme sürecine bir tepkisi olarak doğduğunu ileri sürmektedir...» (a g y., s. 13)

Demek ki her şeyden önce Ö. Laçiner, faşizmi **kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş aşamasına özgü** bir olay sanıyormuş; oysa Komintern görüşü faşizmin emperyalizm aşamasına ilişkin bir olay olduğu yolundadır.

Şimdi siz kendinizi **Birikim**'i okumuş bir **Ülke** okuru yerine koyun ve düşünün. Ö. Laçiner diye biri kalkmış, faşizm diye özel bir kavramın oluşturulmasına gerek duyurtan İtalya ve Almanya tarihî örneklerinden bile bihaber olmalı ki: oturup faşizm'in kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş aşamasına özgü, o aşamada rastlanabilecek bir olay olduğunu söylüyor.

Ben **Ülke** okuru yerinde olsam Bay Erdost'a kızardım. Bu bir oturuşta seksen, yüz sayfa dolduran yazarın, dünyadan habersiz bir kişi ile uğraşmasına esef ederdim. Fakat sanırız Bay Erdost kendisine böyle serzenişte bulunabilecek okuruna «muzaffer baba» tavrıyla anlatacaktır ki; amacı «insan davranışını doğru bir yönde etkilemek, onu davranışa, ama doğru bir davranışa geçirmektir» (**Ülke** s. 9) Böylesi yüksek duygularla dolu olan Bay Erdost'a yakışan görev, herkesi uyarmaktır. Kaldı ki, az önce görüşünü aktardığı Ö Laçiner, bunlara dayanarak Türkiye'de «faşizmin **erimekte olduğunu** kanıtlamaya çalışmakta» (s. 12) böylece de «devrimci, demokrat, ilerici sınıf ve katmanları faşizme karşı savaşımda pasifliğe zorlamakta»ymış. İşte Bay Erdost Komintern tanımını yükselterek bu tehlikeye karşı savaşıyor.

Haddinden fazla sinir bozucu bir olayla karşılaşıldığında, gülmek iyi bir yoldur. Bay Erdost fenomeni karşısında bu yolu izledik bizde.

Ama biraz da ciddi olmak gerekiyor:

Eğer akıl, kavrama konusunda doğuştan gelme bir sorunu yoksa, Bay Erdost, «Malatya Olayı...» yazısını okuyan herkesin pekâlâ anladığı gibi anlamış olmalıdır ki orada, kendisinin bana yaklaştırdığı gibi bir faşizm tanımı kesinlikle yoktur. Benim o yazıda ve faşizmle ilgili diğer yazılarda da Komintern'ın faşizm yaklaşımından, tanımından farklı bir yaklaşıma, tanıma sahip olduğum doğrudur. Ama bu farklılığın kendisinin söylediği noktada, söylediği biçimde olması sözkonusu değildir.

Faşizmin, kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş sürecinde doğabilecek bir olay olarak tanımladığı görüşünü bana yakıştırmaya çalışan Bay Erdost'a «Malatya Olayı...» yazısında öne sürülen görüşleri bir kez daha kısaca anlatmaya çalışacağız Ama buna geçmeden önce sırf bu gülünç görüşü bize yakıştırabilmek için hangi acınası hilelere başvurmuş olduğunun birkaç örneğini görmemiz gerekiyor.

«Ö. Laçiner, faşizmin, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte, kapitalizmin gelişmesinden dolayı eski egemen ve üstün konumunu yitirmekte olan sınıf ve katmanların (sünni ve Türklerin??) eski konumlarını korumak için (alevi ve Kürtlere?? karşı) girıştikleri bir tepki hareketi olduğunu ileri sürmekte ve kapitalizm, geleneksel ilişkileri çözme sürecini tamamlamakta olduğu için de faşizmin erimekte olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır.» (**Ülke** sayı 6, s. 12)

M. Erdost'un —her namuslu kişi gibi— polemik yaptığı insanın görüşlerini doğru biçimde aktardığını sanan **Ülke** okuru, şu yukarıdaki satırları okuduğunda, her şeyden önce bu Ö. Laçiner adlı kişinin sınıf kavramından bihaber olduğu ya da bu kavramı çarpıttığı kararına varacaktır. Bayımız, parantezler içindeki çifte soru işaretli vurgulamaları ile buna varılmasını, pekiştirilerek varılmasını sağlamak, okurunu öncelikle bu noktada koşullandırmak istemiştir. Evet, bu pek çok saygıdeğer Bay'a bakılacak olursa, ben alevi, sünni, Kürt, Türk kategorilerini, sınıfsal kategoriler sayıyor olacağım.

Bu polemik falan değildir. Bu Bay, bu tür işleri yapmayı alışkanlık haline getirdiği için olumsuz ahlâkî sıfatların en altından seçilen bir sıfata lâyıktır; bu sıfatla anılmalıdır.

Bu sıfatla anılmaya lâyıktır, çünkü az önce verdiğimiz alıntıda bana yüklediği saçma düşünceyi, daha sonra yine bana izafe edilecek biçimde «geliştiriyor» ve artık saçmadan da öte hale gelen bir görüşü, benim görüşüm olarak okuruna sunuyor: «... dolayısıyla ona (Ö. Laçiner'e) göre faşizm, alevi-sünni ikiliğinin olduğu yerde ve kapitalistleşme ile birlikte **kaçınılmaz**, bu ikiliğin bulunmadığı yerlerde ise **olanaksızdır**» (**Ülke** sayı 6, s. 13)

Bu iddia cevap vermeye değmez. «Malatya Olayı...» yazısını okumamış dahi olsa, asgari sağduyuya sahip bir **Ülke** okuru, yukarıdaki tür bir görüşün, kendisine Marksist diyenleri geçtik, olağan bir burjuva sosyo-politikçisi tarafından ve sırf fantazi olsun diye bile ileri sürülemeyeceğini kabul eder.

Anlaşılıyor ki bayımız, ortalama bir müfteride bulunması gereken zekaya ilişkin özelliklerden büyük ölçüde yoksundur.

Bu ortalama müfteri, iftirasının belli bir kabul edilebilirlik payı taşımasının gerekli olduğunu bilir. Bunun için zekasını kullanır ve iftirasını öyle biçimlendirir ki, okuyan, iftira edilen kişinin iddia edilen görüşü ileri sürebileceğine, iddia edilen işi yapmış olabileceğine inansın.

Bu bakımdan Bay Erdost zavallı bir iftiracı sayılmalıdır.

Sözkonusu yoksunluğundan ötürü, iftiracı suçlamasına şiddetle kızabilir ve belki de samimi olarak, iftira etmediğine inanabilir.

Eğer inancı buysa, belki yararı olabilir diyerek «Malatya Olayı...» yazısını anlayabilmesi için ipucu niteliğinde birkaç noktayı, kendisine anlatmayı deneyelim.

İlkin, sözkonusu yazı **Birikim**'de başından beri geniş yer tutan faşizm üzerine incelemeler

ve özellikle dergının başyazılarında yapılagelmekte olan Türkiye'deki faşist hareketın güncel gelişimine ilişkın analizlere bağlı olarak yazılmıştır. Bu nokta daha yazının ilk paragrafında belli olur.

İkincisi; yazının ilk bölümünde, Malatya Olayı'nı başlatan tertibin, cıvar bazı il ve ilçeler için de bazırlanan tertiplerle birlikte düşünüldüğüne ve aynı tarihlerde MHP'nin Ankara'da ülkenin tüm yörelerinden gelme taraftarlarıyla bir «büyük yürüyüş» düzenlediğine işaret edilerek, bütün bu olguların ne anlama geldiği sorusu üzerinde durulmakta ve sonuçta MHP'nin **yeni** bir **strateji**yi, içsavaşa yönelik bir stratejiyi yürürlüğe sokma durumunda olduğu tespitine varılmaktadır.

Bu tespitin ifade edildiği paragrafa, sözkonusu **stratejinin** «klâsik» faşist stratejilerden —stratejilerin ölçüleri içinde— ayrı —bu anlamda yeni— olduğu gerekçeleriyle gösterilmektedir.

Daha sonra bu «yeni»lığın nedenleri araştırılmakta, sözkonusu stratejinin hangi tespitler, hesaplar üzerine kurulmuş olabileceği açıklanmaktadır. Ve açıklamalarda gayet belirgin bir biçimde ifade edilmektedir ki Türkiye'de faşist hareket tüm ülke çapındaki mülk sahibi sınıfları peşine takmak, onların büyük partisi olmak, ya da «devleti ele geçirerek» başta büyük burjuvazi olmak üzere diğer mülk sahibi sınıfların «yönetim kadrosu» olmak için başından beri çalışmış ama amaçlarına varamamıştır. Bu amaçlara yönelik çalışmaları belli noktalarda «tıkanmıştır». Bunun temel nedeni olarak da **Türkiye'deki** faşist hareketin, çağdaş kapitalizmin gerekleri karşısında yetersiz olduğu gayet açıklıkla belirtilmişti. Ortalama kavrama düzeyi olan herkes anlar ki, bundan, **genel olarak** faşist hareketlerin ortaya çıktıkları dönemdeki kapitalizmin gereklerine cevap vermedikleri sonucu çıkmaz. Söylenen yalnızca, **Türkiye'deki** faşist hareketin, bu «yeteneği» gösteremediğidir. Başka ülkelerde faşist hareketler bu anlamda «başarılı» olmuşlardır. Ama Türkiye'deki faşist hareket bazı başka ülkelerde de olduğu gibi, «başarısız» kalmıştır. «Malatya Olayı...» yazısının yarısından çoğu bu konuya ilişkindir. Üstelik birkaç kez genel olarak faşizmin değil, **«bu haliyle,** MHP'nin», **«haldeki** ideolojik-politik **kimliğiyle** faşist hareketin»; kapitalizmin, egemen sınıfın gereklerine cevap veremediği, şüpheye yer bırakmayacak biçimde belirtilmiştir

Yazıda bütün bunlar, çok daha geniş biçimde ve örnekler verilerek anlatılıyor. Ama buna rağmen M Erdost kalkıp, bizim, faşizmi kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş aşamasına özgü bir olay olarak tanımladığımızı söylüyor ve Komintern tanımının faşizmi emperyalizm aşamasına özgü bir olay temelinde aldığını göstererek karşılaştırma yapıyor.

Eğer ahlâkî yoksunluk sözkonusu edilmeyecekse; zeka, kavrayış yoksunluğunun en «parlak» bir örneği ile karşı karşıya olduğumuz aşikâr değil midir?

Bayımız hiddetlenip, yazıda, MHP'nin oy gücünü aldığı yöre ve bunun nedenleri üzerine söylenmiş olanları kanıt göstermeye kalkabilir. Ama ne yazık ki bu da, onun kavrayış düzeyi hakkındaki tahminlerin epeyce yüksek tutulduğunu göstermekten başka bir işe yaramaz

Türkiye toplumu 1960'ların ortalarından bu yana hızlanan bir geçiş bunalımı içindedir. Bu tespit, **Birikim**'de yapılan analizlerin temelidir ve çeşitli yazılarda sık sık belirtilmiştir.

Bu «geçiş bunalımı»nın, başlıca —kabaca— iki kaynağı vardır. İlki; kapitalizmin yerleşiklik kazandığı metropol kentlerde, ülkenin varolan ekonomik potansiyelinin çoğunu içeren Batı Anadolu'da yaşanan ve kapitalizme özgü sorunlardan doğan bunalımdır. İkincisi ise; ilkinin etkisiyle daha da hızlanan, karmaşıklık kazanarak ülkenin merkez Doğu bölgesinde yaşanan kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş süreci bunalımıdır. Türkiye'deki genel bunalım bu ikisinin «bileşimi»dir. Ve açıklama gerektirmeyecek kadar açıktır ki belirleyici ve öncel olan ilkidir.

Faşist siyasal-toplumsal «düzeni» kurmak ana amacıyla bu karma —bileşik— bunalımın başlangıç döneminde kurulan MHP, bu çift yanlı bunalımdan, bunun ürünü olan geniş toplumsal muhalefet hareketinden ve sosyalist hareketten, **mülk sahibi olarak** tedirgin olan tüm kesimleri, kendi düzen programı ve anti-komünizm anlayışı ekseninde toparlamak istemiştir. Bizim «Malatya Olayı...» yazısında belirttiğimiz nokta MHP'nin yalnızca sözkonusu mülk sahibi kesimlerden ancak bir bölümü, yani kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş sürecinde konumları sarsılan kesimlerin bir bölümü üzerinde etkili olabildiği, bunları kendi etrafında toparlayabildiğidir. Kapitalizmin yerleşiklik kazandığı yörelerde yine bir bunalım yaşanıyor olmasına rağmen, bu süreçten tedirgin olan çeşitli burjuva kategorileri üzerinde ise MHP etkili olamamıştır.

MHP, kapitalizm-öncesinden kapitalizme geçiş sürecinin ürünü olduğu için **değil,** politikasını bu geçiş sürecinden tedirgin olan sünni mülk sahibi kesimler üzerine kurduğu için **değil;** yaşanan genel bunalım ortamındaki tüm mülk sahibi kesimlere seslenmek için oluşturduğu ideolojik-politik program, yalnızca o süreç ve o kesimler üzerinde etkili olabildiği için bu noktaya gelmiştir. 1977 - seçimleri öncesine kadar bu durumu değiştirmek, üzerinde etkili olamadığı kesimleri kazanmak için çalışmış, ancak başarılı olamamıştır.

«Malatya Olayı...» yazısında açıklıkla belirtilmekteydi ki, MHP, bu yöndeki çabalarını 1977 seçimleri öncesinde ister istemez değiştirmiştir. Çünkü seçim yaklaşmaktadır ve MHP, çalışmalarının ağırlığını güçlenebildiği yegane kesimler üzerine yöneltmek zorundadır. «MHP'nin 1977 genel seçimleri öncesinde büyük gösterilerle sünni inanışın

motiflerine dayalı bir politik propagandayı resmen başlatması»nı bu yüzden vurgulamıştık o yazıda.

Demek oluyor ki bizim anlatmak istediğimiz şey şudur: **Sahiboldu**ğu anlayışa uyarlı olarak belirli toplum kesimlerini etkilemek isteyen bir hareket vardır. Ancak bu hareket sözkonusu kesimlerin ancak bir kısmını etkileyebilmiş ve dolayısıyla bu kesimlerin hareketi olarak biçimlenmiştir. Olay ender rastlanan türden değildir. Örneğin sosyalist hareketler de, başta işçi sınıfı olmak üzere çeşitli «emekçi kesimleri» ve bu arada öğrenci-aydınları etkilemek, bunların sözü edilen oran çerçevesinde bileşik hareketi olmak ister. Ancak, bu amaçla yürütülen çabaların bir noktasında görülür ki, hareket ancak —diyelim— yalnızca öğrenci-aydınları etkilemiş, onların dışındaki diğer kesimler amaçlananın tersine harekete katılmamışlardır.

Birisi kalkıp, bu gerçeği söylerse, örneğin «bugünkü ideolojik-politik kimliğiyle sosyalist hareket»in «öğrenci-aydın»lardan ibaret olduğunu belirtirse, bunun nedeninin de —diyelim— bilimsel-teknolojik düzeydeki değişimler olduğunu kanıtlarıyla gösterirse; siz kalkıp bu kişi için sosyalizmin bilimsel-teknolojik düzeydeki değişimler sürecinin bir ürünü olduğunu iddia ediyor, sosyalizmi öğrenci-aydın hareketi sayıyor, diyebilir mısınız?

Bay Erdost, «Malatya Olayı...» yazısında defalarca genel olarak faşizmden, faşist hareketten değil, «**halde**ki ideolojik-politik kimliğiyle MHP»den söz ettim. Faşist hareketler kapitalizm için, onun egemen sınıfları için iktidar alternatifi olamazlar demedim; altını çizerek belirttim ki «MHP, **bu haliyle** egemen sınıflar için ciddi bir iktidar alternatifi değildir» (**Birikim**, a.g.y., s. 19).

Zaten o yazıda Türkiye'de faşist hareketin tüm çabalarına karşın «tıkandığı»nı anlatırken, gerekçelerimiz hep bu nitelikte değil miydi? Bu «tıkanma»nın bir faşist nihilizme varan eğilimlere yol açtığı ileri sürülürken, bu eğilim aslında bu tıkandığı sınırı doğal gelişme sınırı saymayan, daha uzağını hedefleyen bir hareketin, bir türlü bu tıkandığı noktayı aşamayışından doğduğu anlatılmıyor muydu?

Tüm bunlar ortadayken, herhangi bir yanlış anlama, yanlış yorumlama nasıl olabilir?

Ama hâlâ böyle bir şeyin olabileceğini düşünüp, M. Erdost'un kavrama düzeyi üzerine söylenenleri aşırı bulabilecekler olabilir. Bu yüzden, bir nokta üzerinde daha durmak gerekli.

«Malatya Olayı...» yazısında asıl işlenen tema, MHP'nın «içsavaşa yönelik bir stratejiyi» yürürlüğe koyma noktasında olduğuydu. Bu strateji, geleneksel faşist stratejilere göre **yeni** sayılıyor ve bunun az önce belirtilen «tıkanma»dan ötürü seçildiği söyleniyordu.

Gelişmesinin bir noktasında herhangi bir faşist hareket de benzer bir «tıkanma» durumuyla karşılaşabilir. Nitekim, 1927 Bırahane darbesi girişiminden sonra Naziler de bu durumdaydılar. Herkes bittiklerine hükmediyordu. Parti, hızla taraftar kaybediyordu. Ne ki, Naziler paniğe kapılmadılar. Terör eylemlerini azaltıp, başarısızlık nedenlerinin giderilmesine dayalı, örgütsel-politik bir yeniden biçimlenme çalışmasına girip, gelecek atağa hazırlanmaya koyuldular. Hesaplı bir geri çekilme stratejisiydi bu. Nazi partisi 1924'e kadar kendisine güç vermiş eski-muharip kesimlerin ve bir kısım Bavyeralı küçük-orta **mülk sahip**lerinin oluşturduğu toplumsal desteğin sınırlayıcılığını aşmak, bunların ötesindeki kesimleri de kazanmak istiyordu. Yeni örgütsel-politik hazırlıklar —geri çekilme stratejisi bu amaçlar içindi.

Bu gözönüne alınırsa, Türkiye'deki faşist hareketin tamamen tersine bir yol izlediği görülür. MHP, herhalde yukarıdaki örnekten hareket eden birçok faşist hareketin, sonunda Nazi-ler gibi başarılı olamadıklarını, tersine silinip gittiklerini gözönüne alarak; varolan güç ve imkânlarına dayalı, bunları azami hareketlilik içine sokan bir saldırı stratejisi seçmiştir. Bu bir içsavaş stratejisidir.

İçsavaş stratejisinin kendisi yeni değildir. «Yeni» olan, yani Türkiye'deki faşist harekete özgü olan, bu içsavaşın hangi taraflar arasındaki bir içsavaş olarak düşünüldüğüdür. Faşist hareketlerin tarihinde, içsavaş, rastlanmadık bir strateji değildir (İspanya). Ama bu içsavaşta taraflar belli sınıfsal cephelerdir. Bizdeyse MHP —en azından olayın başlangıcında ve başlama bölgesinde— tarafları Sünni-Alevi ve bunlara o bölgede önemli ölçüde tekabül eden Türk-Kürt olan bir içsavaş öngörmektedir. Bölgede belli bir süredir yürüttüğü eylemlerle Alevi/Kürt kesim içindeki çeşitli mülk sahibi kesimleri de karşısına alan MHP, buna karşılık Sünnilik ve Türklük motifine dayalı yoğun propagandayla birçok yoksul köylü, esnaf ve zanaatkârı da etrafına toplamıştır.

Bizim «Çorum-Erzurum-G.Antep üçgeni» dediğimiz bölgede bugün —de— fiili durum budur. Ortada, yoksul bazı sınıf ve zümreleri «sünnilik» ve «Türklük» motifiyle kendine çeken ve aynı nedenle bazı mülk sahibi kesimleri karşısına alan bir MHP gerçekliği vardır. Faşist hareketin, onu yönlendiren kadroların öznel amacı şu veya budur; ama, hareketin içinde şekillendiği nesnel tarihî süreçler onu bu duruma getirmiştir. Somut gerçeklik budur, faşist hareketin Türkiye'nin tarihî durumundaki biçimlenişi böyledir. Bir Marksist için yapılması gereken bu somutluğun analizi, oluşum nedenlerinin araştırılmasıdır.

Türkiye'deki faşist hareket, —en azından başlangıç aşamasında (bölgesinde)— sünni/Türk ve alevi/Kürt tarafları temelinde bir içsavaş öngörmektedir; ama, eğer böyle bir içsavaş başlar ve genişlerse, elbette ki kısa sürede tarafların bu görünümü değişecek, cepheleşme sınıfsal nitelikte olacaktır. Çorum-Erzurum-G.Antep üçgeninde başlatabileceği içsavaşı Türkiye çapına yaygınlaştırmayı da şüphesiz

hesaplayan bir faşist hareket yıllardır çeşitli eylemleriyle «kazanamadığı» kesimleri bu süreçte etrafına toparlayabileceğini de düşünmüş, hesaplamış olmalıdır.

«Malatya Olayı...» yazısında, MHP'nın, altında bu tür bir hesap yatan içsavaş stratejisini yürürlüğe sokmasının «hayli riskli» olduğunu, ama bu riske rağmen göze alındığını belirtmiştik.

Dolayısıyla biz, faşist hareket «tıkandı» derken, bu tıkanmanın onu bu riskli, ama tüm toplum için son derece kıyıcı ve tehlikeli bir oyunu oynama eğilimine götürdüğünü anlatıyorduk. «Tıkanan» faşist hareketin, bu tıkanıklığını aşmak için elde mevcut güçlerini son ve çok kanlı bir girişime yönelttiğini vurguluyorduk. Yazıda «daha acımasız terör eylemleriyle karşılaşabiliriz» (**Birikim**, a.g.y., s. 24) deniyor ve kaldı ki asıl olarak Çorum-Erzurum-G.Antep üçgeninin faşist içsavaş girişimleri için ne denli hazır olduğu sayfalarca anlatılıyordu.

M. Erdost'un akıl almaz cüretine bakınız ki, ana teması bu olan bir yazının «devrimci-demokrat, ilerici sınıf ve katmanları faşizme karşı savaşımda pasifliğe zorlamakta» olduğunu (s. 13); zorlamakla da kalmayıp «pasifliğe açık çağrı» yaptığını (s. 24) fütursuzca söyleyebiliyor!

Şimdi insafla sormak gerekir. Faşist hareket içsavaşa yönelik bir strateji içindedir diyen ve amacı bu noktada herkesi uyarmak olan bir yazıyı, «pasiflik çağrısı yapıyor» diye niteleyen birinin, yalnızca aklından zoru mu vardır? Bütün günahı bu mudur bu kişinin?

Kaldı ki Bay Erdost yazısını 18-28 Aralık tarihleri arasında yazmış. 1978 Mayıs'ında yayımlanan «Malatya Olayı...»nın ardından **Birikim**'de bu yazıda öne sürülen görüşleri daha da açımlayan ve faşistlerin içsavaşa yönelik eylemleri karşısında Sosyalist hareketin ivedilikle alması gereken tutuma ilişkin bir dizi yazı çıkmış; K.Maraş olayı olmuş; Bay Erdost bütün bunlardan sonra ve K.Maraş olayının sıcaklığı sürerken oturmuş, bizim «pasifliğe açık çağrı» yaptığımızı, «faşizmle savaşmaya, ne ideolojik ne pratik savaşıma bir gerek yoktur» dediğimizi iddia eden seksen sayfalık bir yazıyı, alalacele —on gün içinde— hazırlayıp yetiştirme gereğini duymuş.

Hayır! Burada ne yazılanı anlamama gibi zihni bir yoksunluk ve ne de yerleşmiş bir ahlâkî sorun tek başına açıklayıcı değildir! Bu özellikleri harekete geçiren ve her ikisinin de birleşerek «Faşizm ve Türkiye 1978» yazısını oluşturmalarına yol açan bir güdü olmalıdır... Bu, iftira bile olamayacak düşüklükteki şeye yol açan güdü nedir?

Buna verilebilecek tek cevabın ipuçları bu teşhir yazısının ilk kısmında bulunabilir sanırız. Bu bay ülkemizde Komintern'in faşizm görüşlerinin en yetkili savunucusu rolüne sıvanmıştır. Bu görüşleri kendince teorik derinlik ve toparlayıcılık kazandırarak «yorum»layıp Komintern yaklaşımından hareket eden bir dizi eğilimin ortak sözcüsü olmaya çalışmıştır. Tam bir esnaf eklektisizmi içinde her eğilimin ağzına bir parmak bal çalan **Ülke**'nin ilk sayısındaki yazısına kimse aldırış etmeyince, bir süre beklemiş ve «Malatya Olayı...»nın kendisine yeniden bir atakta bulunma fırsatını verdiğini düşünerek harekete geçmiştir.

Bir kısmını sergilediğimiz sefil yöntemleri kullanarak, sosyalist hareket içinde faşizm konusunda Komintern görüşlerinden daha farklı görüşlere sahip olmasıyla bilinen **Birikim**'e saldırma yolunu seçmesi nedensiz değildir. **Birikim** ve Ö. Laçiner J. Kosinski'nin ünlü hikayesindeki boyalı kuş olacaktır. Bu boyalı kuşa ilk saldırarak tüm kuş sürüsünü toparlayacağını sanmış olmalıdır Bay Erdost. — Doğru hiçbir gerekçeye dayanmadan, yığınla tahrife ve iftira bile olamayacak düşüklüklere başvurarak «polemiğe» girişmesini başka türlü açıklamak imkânsız gibidir.

Bay Erdost'un bu amaçla davrandığının bir diğer kanıtı da bizi Troçkistlikle Yeni Troçkistlikle suçlamasıdır. Sözünü ettiğimiz amaç için Komintern yaklaşımını benimseyenlerin tüm eğilimlerini harekete geçirmek gerekir. Bu eğilimlerin en önde gelenlerinden biri de anti-Troçkizmdir. **Birikim** ve onun faşizm üzerine görüşlerini yeni-Troçkizmle, hem de bunun yetkin örneği olmakla suçlamasının anlamı burada.

Bu zavallı adam, bu zavallıca çabası için herşeyi yapmaya kararlı. Az önce —**Birikim**'de adı geçen yazının yazarı olarak— bana yakıştırmaya çalıştığını gördüğümüz faşizm tanımının asıl olarak Troçkist faşizm tanımı olduğunu iddia ediyor. Sözkonusu faşizm tanımının saçmalığı da dikkate alınırsa üç katlı bir iftiradır bu.

Ne ben Troçkistim ne de Troçkistlerin böyle bir tanımı var.

Troçkistleri, onların faşizm üzerine görüşlerini savunmak bana düşmez, ama ortada apaçık bir iftira, bir seviyesizlik vardır. Troçkizme ve dolayısıyla (ayrıca) onların faşizm sorununa yaklaşımlarına katılmıyorum. Bay Erdost gibi belli saplantıları olanlar hariç, pekâlâ görülen, bilinen bir noktadır bu. Ama saçma sapan görüşlerin, katılmadığımız bir düşünce akımına, harekete, haksız biçimde mal edilmesine, bizi ilgilendirmiyor diye göz yummamak gerekir.

Bay Erdost, burada ayrıca üzerinde durulması gerekmeyen saçmalıkları veya tahrif edilmiş görüşleri Troçkistlere mal ederken kendi dergisini okuyanların epeyce bir bölümünün Troçkistlerin görüşlerinden haberdar olmadıklarını hesaba katıyor olmalıdır. Troçkistlere karşı olan, ama en azından onların böylesi görüşleri olmadığını bilen bir kısım okur da sessizce okuyup geçer bunları. Ortada apaçık dürüstlüğe aykırı bir olay varken tepki göstermemek «düşmanımıza» yapılıyor diye ses çıkarmamak... İşte bu tutumlar buna ortam verdikçe Bay Erdost gibi süfli demagoglar ne yazık

ki boy göstermeye devam edebileceklerdir.

Onun gibilerin Troçkistlikle nitelemeleri hiç mi hiç ilgilendirmiyor bizi. Ne olduğumuzu biliyoruz. Ve en az bizim kadar Troçkistler de, yeni Troçkistler de bizim kendilerinden apayrı düşündüğümüzü bilmekteler. Bay Erdost, **Ülke**'deki yazılarında bağırıp durmaya devam edebilir, biz kendi yolumuzda yürüyeceğiz.

*

Bu yazıyı, Bay Erdost'un marifetlerinden **küçük** bir tanesini sergileyerek bitirmek istiyorum. Okurumuz, kör bir güdünün kişileri nerelere düşürebildiğinin ibret verici bir örneğini görür böylece.

Şu satırları dikkatle okuyalım. Bay Erdost, onlarla «Malatya Olayı...»ndaki bir görüşü «tanıtıyor» okurlarına:

«Yazarın (Ö. Laçiner) faşizm konusundaki ilginç yorumuna göre, 'ilk bakışta görülür ki Türkiye'de faşist hareket okullarda güdük kalmıştır. Bu öğrenim kurumları başından beri adeta faşistlere kapalı olmuştur.' (s. 22)»*

Bunu okuyan bir **Ülke** okuru, gayet doğal olarak; bu Ö. Laçiner'in ortaokullardan üniversitelere kadar bütün öğrenim kurumlarında binleri aşkın faşist eğilimli öğrenci olduğunu, bu apaçık gerçeği, nasıl olup da görmediğini soracaktır. Bay Erdost, «Proleter devrimci» yazar unvanı arkasındaki bayımız da diyecektir ki; zaten ben de, bu tamamen gerçek-dışı, bu saçma iddianın ileri sürülebildiğini görünce hayretler içinde kaldım ve terbiyeli bir kişi olduğum için yalnızca «ilginç» tabirini kullanıp, söyleneni olduğu gibi, sayfa numarasını vererek aktardım.

Eğer aynı **Ülke** okuru, merak eder, bu gerçek-dışı görüşün ileri sürüldüğü söylenen «Malatya Olayı...» yazısındaki ilgili sayfaya bakarsa; orada ilkin «MHP'nin azımsanmayacak bir öğrenci-aydın kitlesi»ne sahip olduğunu yazan cümlelerle karşılaşacaktır. Şüphesiz şaşıracak ve az ilerde bizzat Bay Erdost'un aktardığı cümlelere hayli benzeyen, ama kesinlikle farklı içeriğe sahip olan cümlelerle karşılaştığında, sanırız şaşkınlığı, Bay Erdost'un polemik terbiyesi üzerine hiç de olumlu sayılamayacak duygulara dönüşecektir. Çünkü Bay Erdost'un alıntı yaptığı cümleleri içeren pasaj şöyledir:

«Türkiye'de kapitalizm, çağdaş kapitalizmin ulaştığı yeni boyutlar(la)... belirlenen koşullarda, bu genel çerçeve içinde gelişmektedir. Bunun bir gereği olarak Türkiye'deki eğitim kurumları da değişime uğramış, bu koşullarda gelişen Türkiye kapitalizminin özellikle ihtiyaç duyduğu kadroları yetiştirecek okullar kurulmuştur. İlk bakışta görülür ki faşist hareket **özellikle bu** (abç., Ö.L.) okullarda güdük kalmıştır. Bu öğrenim kurumları başından beri adeta doğal olarak faşistlere kapalı kalmıştır.» (**Birikim**, s. 39, s. 22)

Bu pasajı okuyan hiç kimse «ilginç» bulmayacaktır söylenenleri. Çünkü sıradan, herkesin bildiği bir gerçek anlatılmaktadır. Çağdaş teknoloji, işletmecilik v.b. konularda en üst düzey öğrenimi yapılan İTÜ, ODTÜ, Hacettepe, Boğaziçi Üniversitesi, SBF v.b okulların kasdedildiği açıktır ve **özellikle bu** okullarda faşist hareketin başından beri güdük kaldığı, **bu** okulların «adeta doğal olarak» «faşistlere kapalı olduğu» herkesin bildiği bir gerçektir.

O halde Bay Erdost, bu sıradan cümlelerde nasıl olup da «ilginç» bir görüş bulmuştur?

Oldukça basit. İlkin alıntı yaptığı iki cümleyi bağlamından ayırmış; fakat yine de «ilginç» olmayınca, tutmuş, iki kelimecik çıkarmış. Böylece de «ilginç» bir görüş elde etmiş...

Zararsız, namuslu bir adam olan Bay Erdost'un «ilginç»lik yapmak için «düşürüverdiği» iki kelime, alıntıda altını çizdiğimiz iki kelimedir.

Karşılaştırıldığında hemen görülecektir ki bu «ilginç» işlem sonunda; **belli okullara** ilişkin olarak söylenen ve doğru olan bir görüş gitmekte, yerine, **bütün okullara** ilişkin hale gelen ve bu haliyle şüphesiz gerçekdışı, saçma bir görüş gelmektedir.

Ne kadar ilginç değil mi?

Eminim ki Bay Erdost, polemik yaptığınız kişinin iki cümlesini alıp, bunların içinden iki kelimeyi «düşürerek» anlamlarını tamamen tersine çevirebildiğinizi keşfettiğiniz an, kendinizle iftihar ettiniz ve «ne zeka!» diye kendinize hayran oldunuz.

Sakın tevazu gösterip, hayran bakışlarımızın üzerinizde toplandığı şu an, parmağınızla **Ülke** dergisinin basıldığı Çark Matbaasının dizgi operatörünü göstermeyiniz! Bu kelimeleri düşürme işini onun üstüne yıkmaya alışmayınız sakın! Çark Matbaası mürettibinin işi olmayacağı besbelli bunun. Yayın sicilinizi bilenler, zat-ı alinizin bu «hayranlık verici» işteki «zeka» ve «yeteneği»nizi takdirden aciz değillerdir.

Anlaşılıyor ki bu yeteneğinizi yitirmemişsiniz. 1971 öncesinde Sol yayınlarını çıkarırken bol bol kullandığınız bu «yetenek»inizle sırf belli bir cümledeki iki kelimeyi değil, koca kitaplardaki yığınla kelimeyi az mı düşürmüştünüz Bay Erdost?!*

* «İşte şimdi buraya bir not düşmenin yeridir.» Bay Erdost, sizin bu cümleyle başlayan bir dipnotunuz var. O dipnotta yazdıklarınıza karşı söyleyeceklerimiz için bu cümle ne kadar uygun bir başlangıç oluyor, farkında mısınız?

Çünkü sözünü ettiğimiz yayın sicilinizden dolayı Bay Erdost, yayınlarınızdaki çeviri yanlışlıklarını herkes öncelikle «kasten yapılıp yapılmadığı» noktasından ele alıyor. O dipnotunuzda konu edilen çeviri yanlışında gerçekten de sizin bir kabahatiniz olmadığını öğrendik. Çevirmeni, bunun kendi dikkatsizliğinden ileri geldiğini bildirdi bize. Sözkonusu dipnotunuzda bu küçük haklılığı-

* Sayfa numaraları *Birikim*'in 39. sayısından.

Ve şimdi, kalkıyor, sefil yöntemlerle ördüğünüz bir yazıda, «proleter devrimci»lik adına konuşma «deneme»leri yapıyorsunuz. Katledilmiş Marksist kavram ve tezlerin, karmaşık kökenli yoksunluklarınızın eseri bir dizi tahrifin üstüne çıkarak **küçüklüğünüzü** unutturmaya çalışıyor; oradan «milyonlar» adına konuşma cüretini gösterebiliyorsunuz!

Feci bir yanlışlıktır bu Bay Erdost. «Faşist terörün kanını döktüğü yüzlerce devrimcinin, demokratın ve yurtseverin acısını yüreğinde duyan ... **milyonlarca insan** adına değil, kesinlikle değil! Siz, ancak Marksizmi satarak elde ettiğiniz **binlik** destelerinden oluşan **milyon**'unuz adına, işte, sadece bu milyonlar adına konuşabilirsiniz.

Bu milyonlar adına da istediğiniz kadar konuşabilirsiniz.

ÖMER LAÇİNER

nızdan yararlanıp konu dışına çıkarak A. Aksoy'a bilinen uslup ve yöntemlerinizle saldırıyorsunuz. Bu küçük fırsatçılığa başvurmadan önce, yayınlarınızdaki çeviri yanlışlıklarında niçin öncelikle kasıt arandığının sorusunun sizce de pek malum olan cevabını hatırlayın. Siyasî görüşlerinizden dolayı yapılmıyor bu. Kesinlikle sözkonusu değil. Başka bir yayımcının kitabı olsa pekâlâ sehven yapılmıştır diye yorumlanacak olan bir yanlışa, yayın sicilinizden, doğrudan size ilişkin nedenlerden dolayı, acaba kasten mi yapılmıştır diye bakılıyor önce. Bir nokta daha. O dipnotu neden «tam o noktada» düştüğünüz, A. Aksoy'a yönelik kin dolu sözlerinizi neden «tam bu noktada» boşalttığınız, bunu böyle yapmakla hangi acınası kurnazlığa başvurduğunuz üzerinde ayrıca durmak gereksiz. Okur sanırız yeterince tanıdı sizi.

'MARKSİST TEORİ'DE İDEOLOJİNİN YERİ ÜSTÜNE BİR YAKLAŞIM

Dünya devrimci hareketi, kendini Çin-Sovyet kutuplaşması şeklinde sunan, aslında temelini «ekonomizm»in oluşturduğu bir bunalım içindedir. SSCB'nde sosyalizmi kurmada yetersiz kalındığı, toplumun ekonomik ve politik «yeni» örgütlenmesinin yanında, ideolojinin dönüştürülmesi alanındaki yanlışlar ve yetersizlikler günümüzde büyük önem kazanmıştır.

Sosyalist hareketin, büyük kayıplar vererek yaşadığı bu deneyden çıkarılan ders ise, ideolojinin sınıflı toplum formasyonunda bir düzey-kerte olduğu ve bu sınıflı toplum karekterinden dolayı komünizm doğrultusunda dönüştürülmesinin «olmaz ise olmaz» bir öneme sahip olduğudur.

Bu dönüştürme eyleminin gerçekleşmesinde gözardı edilemeyecek teorik temel ise, kapitalizmin «amaç» olarak değil «sorun» olarak ele alınmasıdır Bu aşamada, İdeoloji konusunun teorik analizi için ilk adım, ideolojinin toplumsal formasyon içindeki yapı ve işlevini belirlemektir. Şimdi, İdeolojinin içinde yer aldığını söylediğimiz toplumsal bilgimizi konumuz açısından yeterliliğince açıklıyalım

TOPLUMSAL FORMASYON

«Toplumsal formasyon» kavramı ile en genelde ifade edilen toplumsal bir «bütün»dür. Bu toplumsal bütün bazı düzey ve kertelerden oluşur ki, bunlar, iki ana grupta ifade edilir. ALTYAPI; ekonomik temeli (üretici güçler ve üretim ilişkilerinin birliği), ÜSTYAPI ise, bu temelce belirlenen ve temelin belirlediğince belirleyiciliği olan kurum ve kertelerdir. Ben bu çalışmamda belirleyici olacağına inanarak «kapitalist toplum formasyonu»nu ele alacağım.

> Burjuva toplumu, en gelişmiş ve en çeşitli tarihî bir üretim organizasyonudur. Bu bakımdan, bu toplumdaki ilişkileri ifade eden ve onun yapısını anlamayı sağlayan kategoriler geçmiş bütün toplum şekillerinin yapısını ve üretim ilişkilerini de anlamayı sağlar (çünkü) burjuva toplumu, bu toplumların kalıntıları üzerine kurulmuştur ve bunların henüz aşılmamış olan bazı izlerini bağrında taşımakta devam eder. İnsanın anatomisi, maymunun anatomisini (anlamaya yarayan) anahtardır. Aşağı türden bütün hayvanlarda üstün bir şeklin anlamlı belirtileri ancak üstün şeklin (formun) kendisi önceden bilindiği taktirde anlaşılabilir. (K. Marx, Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı, Öncü Yayınları, s. 217, Aktaran Ö. Laçiner.)

Marx'ın bu sözlerine dayanarak, sınıflı toplumların en üst formu olan kapitalist toplum formasyonunu, sınıflı toplum özelliklerini kapsadığı içeriğiyle ele alabiliriz.

Kapitalist toplum formasyonu içinde altyapı, kapitalist üretim tarzı ve onun belirlediği üretim ilişkilerinin birliğidir. Üstyapı ise kendi içinde iki ana düzeyde ifade edilir.

1 — Siyasî-hukukî yapı: (Yasama, yürütme ve yargı organları)

2 — İdeolojik yapı: (Eğitim, aile, kültür, din, ahlâk v.b.)

Kapitalist toplum formasyonu içinde alt ve üst yapı arasındaki ilişkiyi, Althusser, bir «topik» (topik: mecaz) ile açıklar Bu topik ekonomik temelin üstüne iki katlı olarak yükselmiş bir binadır. Altyapının temel görevi gördüğü bu binada,

> Üstyapının katları son kertede belirleyici değildir, temelin etkililiğince belirlenirler; eğer tarzlarında (...) belirleyiciyseler, ancak temelle belirlenmiş olarak belirleyicidirler. (L. Althusser, İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, Birikim Yayınları, s. 30.)

Yani, bu üstyapının iki kertesinden biri olan İdeoloji, altyapı tarafından belirlenen, fakat ona karşı göreli bir özerkliğe sahip bir konumdadır. Şimdi İdeoloji-

nin bazı genel özelliklerini görelim.

İDEOLOJİ BİR TÜR BİLGİDİR

İdeoloji, öncelikle, bize kendini bir bilgi türü olarak gösterir. Bu bilgi türünün analizi için ilk adım, onun gerçek ile kurduğu bağı değerlendirmektir. Yani ideolojik bilginin epistomolojik yönünü incelemek gerekir. Epistomoloji; en basit anlamıyla, insan bilgisi ile gerçek arasındaki bağın kuruluş şeklini araştıran bir uğraşıdır. Bu bağın oluşumu ise, bu bilgi sisteminin «girdi»sine bağlıdır. Girdinin belirleyicliliği açısından ideolojik bilgi, insanlarla dünyaları arasındaki yaşanan ilişkilerin bilgisi olup başka dış belirlenmeye uğramaz, içinde yaşadığı toplumun başka kurumlarınca belirlenir. Bu «toplumun başka kurumları ve bu kurumlar içinde yaşanan ilişkiler» o toplumun «toplumsal formasyonu»dur. Toplumsal formasyonun kurum ve kerteleriyle ideolojinin kurduğu bağ ise hayalidir. Althusser'in deyişi ile:

> Her ideoloji, zorunlu olarak hayali çarpıtması içinde, varolan üretim ilişkilerini (ve onlardan türeyen öbür ilişkileri) değil, fakat her şeyden önce bireylerin, üretim ilişkileri ve onlardan türeyen ilişkilerle olan hayali ilişkisini gösterir. Demek ki ideolojide, bireylerin varoluşunu yöneten gerçek ilişkiler sistemi değil, fakat bu bireylerin içinde yaşadıkları gerçek ilişkilerle hayali ilişkisi (temsil edilir) gösterilir. (L. Althusser, İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, Birikim Yayınları, s. 64)

İDEOLOJİ BİREYLERİ ÖZNE DİYE ADLANDIRIR

İdeolojinin birey ile olan ilişkisi çift yönlüdür. İdeolojinin varlık sebebi durumundaki ve ideoloji içinde bir özne olarak birey. Fakat toplumların tarihi gelişimi içinde «özne» karekterini taşıyan sadece birey olmamıştır. Kapitalizm-öncesi toplumların ideolojik yapılarında birey olarak tanımlanmamış herhangi bir varlık da özne olabilir. Fakat ne şekilde olursa olsun, ideolojinin varlık nedeni ve varolabilmesinin aracı bireydir. Bu, dın ideolojisindeki, tanrısız insan ve insansız tanrının olamayacağı gibidir. İdeoloji ve onun öznesinin birbirlerini tamamlamaları gerekir.

Burjuva ideolojisi ise, bireyi özne olarak alır ve onu yüceltir. Burjuva ideolojisi bireyi özne olarak kabul ederken, bireyin bu özne karakteriyle oluşan çift yönlü etkisi, aynı zamanda, burjuva ideolojisinin varlığını bu birey-öznelerle sürdürdüğünü açıklar.

> İdeolojinin varoluşu ile bireylerin özneler olarak çağrılmaları veya adlandırılmaları bir ve aynı şeydir. (L. Althusser, İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, Birikim Yayınları, s. 76)

Marksist politik mücadelenin temel taşı olan dönüştürme eyleminin gerçekleşmesi ise, bu birey-öznenin, burjuva ideolojisinin öznesi durumundan kurtarılmasıyla mümkündür. Ana hedef, burjuva ideolojisini öznesiz bırakarak, öznesiz ideolojinin kaçınılmaz yok oluşunu hazırlamaktır.

ÜRETİM KOŞULLARININ YENİDEN-ÜRETİMİ

Herhangi bir toplumsal formasyonun üretimini bir yandan sürdürürken bir taraftan da üretim koşullarını yeniden-üretmesi onun varlık nedenidir. Marx'ın, bir çocuğun dahi bildiğini söylediği bu temel doğru, ne yazık ki, görüldüğü kadarıyla, temel teorik kaynaklardan birisi olarak kullanılmadı.

İdeoloji konusunda sınıf mücadelesinin gözardı edilmemesi, üretim koşullarının yeniden-üretiminin görüş açısına yükselmekle mümkün olur inancındayım. Şimdi bu önemli konuyu yazımın gerektirdiğince açayım.

Üretim koşullarının yeniden-üretimi iki ana düzeyde gerçekleşir.

1 — Üretici güçlerin,

2 — Varolan üretim ilişkilerinin yeniden-üretimi.

Üretici güçlerin yeniden-üretimi ise «üretim araçlarının yeniden-üretimi» ve «emek gücünün yeniden-üretimi» ile mümkündür.

ÜRETİM ARAÇLARININ YENİDEN-ÜRETİMİ

Bu düzeyin yeniden-üretimi, üretim tarzının gerektirdiği maddî koşulların yeniden-üretimidir. Bu maddî koşullar, hammadde, sabit kuruluşlar ve üretim araçları olarak sıralanabilir.

EMEK GÜCÜNÜN YENİDEN-ÜRETİMİ

Emek gücünün yeniden-üretimi genelde işçi sınıfının yeniden-üretimidir. Bunun karşılığı ise işletme muhasebelerine «ücret» olarak yansır. İşçi sınıfının yeniden-üretimi için ödenen bu ücret ise işçi sınıfının tarihî olarak asgarî ihtiyaçlarına göre ayarlanır ki, sınıf mücadelelerinin tarihini de yansıtır.

İşçi sınıfı emek-gücü olarak kendini her gün yeniden-üretmesi için gerekli olan gıda maddesi, giyecek, barınak v.b. kişisel ihtiyaçları yanında, ücret, işçinin tüm aile ihtiyaçlarını karşılayacak, dolayısıyla, işçi sınıfının döllenme yoluyla kendini yeniden-üreterek babanın yerine oğulla işçi sınıfı varlığını sürdürecektir.

ÜRETİM İLİŞKİLERİNİN YENİDEN-ÜRETİMİ

Üretim ilişkilerinin yeniden-üretimi, işçi sınıfının ekonomik faaliyete uygun niceliksel yeniden-üretimidir. Firmanın dışında, toplumsal formasyonun başka düzey ve kurumlarında gerçekleşen bu işçi sınıfının yeniden-üretiminin, ekonomik faaliyetle uyum içinde bulunması o toplumsal formasyon için olmaz ise olmaz bir öneme sahiptir.

Bu yeniden-üretim yalnızca işçi sınıfının niceliksel yeniden-üretimi ile sınırlı tutulamaz. İşçi sınıfının üretim tarzına uyum göstermesi için gerekli olan düzenin kurallarına uymak ve yönetici ideolojinin en uygun şekilde kullanılması da üretim

ilişkilerinin yeniden-üretimi kapsamı içine girer.

İşte yeniden-üretimin bu ideolojik yapısını, en üst soyutlama düzeyini sınıf mücadelesinin belirlediği, «Marksist dönüşüm teorisi»nin uygulanması kaçınılmaz olan bir alan olarak ideolojik düzeyi gözler önüne serer. Başka bir deyişle, ideoloji, sınıf mücadelesinin gerektirdiği, ana hedef komünizm doğrultusunda dönüştürülecek bir düzeydir.

İdeoloji konusunda bu genel doğrular yanında, ideolojinin, feodal toplumdan başlayıp komünist toplumda olması gereken şekli süreci içinde incelenip, bu bilgilerin konunun analizinde kullanılmasının faydalı olacağı inancındayım.

FEODAL TOPLUM VE FEODAL İDEOLOJİ

Feodal toplumda üretimin karakteristik özelliği «iktisat dışı zor» kavramıyla karşılanabilir. Bu toplumda koşullarının yeniden-üretimini, dolayısıyla sömürünün devamını sağlayan, devlette somutlaşan zora dayalı güçtür. Üretimin iktisat-dışı zorla sürdürüldüğü bu toplumda, sömürüyü meşruluştıran güç ise dinî ideolojidir.

Feodal toplum biçimi içinde kapitalist toplum biçiminin doğuşu, feodal toplumun tarım alanının görece dışında, ticarî ve sınaî faaliyet alanlarında, dolayısıyla kırın dışında, şehir merkezlerinde oluşur. Yani kapitalist toplum, feodal toplumda ayrı bir ekonomik alan şeklinde doğup, gelişerek ve altyapısına uygun üstyapı kurumlarını oluşturarak egemen üretim tarzı durumuna gelir.

Kapitalizmin bu gelişimi döneminde feodalizm anti-kapitalist silahlar kuşanmak zorunda kalır ki bunların özü yine dinî ideolojidir. Kapitalist toplum ise feodal ideolojinin bazı ögelerini kendi bünyesinde eklemleyerek gelişimini sürdürür.

KAPİTALİST TOPLUM VE BURJUVA İDEOLOJİSİ

Kapitalist toplumda ekonomik temelin belirleyici karakteristiği meta üretimidir. Burjuva ideolojisinin uyarlı bulunduğu alan ise, işte bu meta üretimi ve ona uygun ilişkilerdir. Kapitalizmin doğuş dönemlerinde burjuva ideologlarının ortaya attığı fikirler, meta üretiminin özgürce gelişimi ve buna uyarlı üstyapının oluşumu doğrultusundadır.

Egemen üretim tarzı durumuna gelen kapitalizmin tek amacı ise kendi ekonomik faaliyetine uygun üstyapı ve ideoloji sayesinde üretim koşullarını yeniden-üretmektir.

Artık feodal toplumun belirleyici ideolojik kurumu olan din, kapitalist toplumda yerini meta üretimini sağlamada belirleyici olan eğitim kurumuna bırakır. Kapitalist toplumun bu tarihî gelişim aşamasında,

> ... bizzat tanrıtanımazlık, mevcut mülkiyet ilişkilerinin eleştirisi ile karşılaştırılırsa, CULPA LEVİS'tir. (Culpa levis: küçük günah) K. Marx, **Kapital**, Sol Yayınları, cilt I, s. 19)

Artık toplumun bu tarihî aşamasında, eğitim, ahlâk, kültür, aile, din v.b. tüm ideolojik ögeler, meta üretimine uyarlı ve onun devamı ve gelişimi için gerekli koşulların yeniden-üretimini amaç edinir.

> İlk bakışta bir meta, çok önemsiz ve kolayca anlaşılır bir şey gibi gelir. Oysa metanın tahlili, aslında onun metafizik incelikler ve teolojik süs'lerle dolu pek garip bir şey olduğunu göstermiştir. (K. Marx, **Kapital**, Sol Yayınları, cilt I, s. 86)

İşte metayı böyle metafizik inceliklerle örten ve ancak Marx'ın teorik kılı kırk yarmalarla açıklayabilmesine sebep olan, metanın üstündeki bu mistik örtü en genelde bir bütün olarak «burjuva ideolojisi»dir.

KAPİTALİST TOPLUMDA SOSYALİZMİN ALANI İNSANDIR

Feodal toplum içinde kapitalist toplumun ticaret ve sınaî alanlar olarak kırın dışında, şehirlerde biçimlendiğini söylemiştim. Yani kapitalizmin özgün yanı olan meta üretimi feodal toplumun ekonomik alanı içinde doğar, gelişir ve egemen üretim tarzı durumuna gelir.

> Oysa kapitalizmde her nesneyi meta olarak saran örtü tüm toplumu kapsar. Ayrı bir görünür alan mümkün değildir. O halde sosyalist toplum biçiminin kapitalist toplum biçimi içinde oluşumunu ayrı alanlarda, üretim araçlarının farklılığında, nesnelerde göremeyiz. Sosyalist toplum biçiminin «alanı», artık yönlendirici hale gelmiş faaliyetin öznelerinde yani insanlardadır. (Ö. Laçiner, «**Ne Yapmalı** Üzerine Düşünceler 2», **Birikim** Dergisi, sayı 15, s. 45)

Kapitalist toplumda sosyalizmin alanı olan insanın bir güç olarak kendini gösterişi ise, Marksist-Leninist parti şeklinde olur. Kapitalist toplum formasyonu içindeki bu Marksist-Leninist parti, sosyalizmin kapitalist toplum içindeki bir ön-biçimlenmesidir. Bu ise işçi sınıfının kapitalist toplum formasyonu içinde varolan işlevini aşan bir niteliğe ulaşmasıyla mümkündür. Marksist-Leninist anlayıştaki, «işçi sınıfına bilincin dışarıdan gitmesi», aynı zamanda bize insanın kapitalist toplum ideolojisinin bir öznesi olduğunu ve bu ideolojiyi aşması gerektiğini belirtir. İşçi sınıfına dışarıdan verilen bu bilinç ise burjuva ideolojisinin tam karşıtıdır. Fakat düşünce sistemimizi bu noktada bırakırsak, bu görüş, bizi bir yanılsamaya, bir burjuva yanılsamasına götürebilir. Eğer bu gerçeği kapitalist toplumdan sosyalizme geçiş için düşünecek olursak, yani, sosyalist toplumun bir «geçiş dönemi toplumu» olduğunu gözardı edersek, bu konuda büyük yanılgılara düşmek kaçınılmaz olur.

SOSYALİZM BİR GEÇİŞ DÖNEMİ TOPLUMUDUR

İnsandan başka alana sahip olmayan sosyalizm, toplumu dönüştürme eyleminde burjuvazinin elinde bulunan maddî gücü (siyasî iktidar) onun elinden alarak ilk adımı atar. Bu toplumsal bir devrimdir. Yani,

Gelişmelerinin belli bir aşamasında, toplumun maddî üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da, bunların hukukî ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. (K. Marx, **Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı,** Sol Yayınları, s. 25)

Bu toplumsal devrim çağı kapitalist toplumdan başlayıp komünizme geçinceye kadar devam eder ki, burjuvazinin elinden maddî gücün alınmasıyla başlayan bu süreç kendini ilk aşamada burjuvazi üzerine diktatörlük kurarak gösterir. Bu proletaryanın burjuvazi üzerine kurduğu devrimci-demokratik bir diktatörlüktür ve sosyalist toplumun özelliklerini taşır

Proletarya diktatörlüğünün yapısı ve işlevinin iki özelliği vardır.

...: İlki yeni (sosyalist) toplumun eski topluma karşı verdiği ve büyük ölçüde zor araçlarına gerek duyuran bir yanının olmasıdır. Tarihî zorunluluk da diyebiliriz buna İkincisi ise bizzat bu «proletarya diktatörlüğü»nün, yeni topluma uyarlı politik biçimlenişlerini geliştiren, etkinleştiren özüyle ilgilidir. Yani asıl niteliği (yapısal özü) buradan gelir. (Ö. Laçiner, «Bir 'Karar'ın Düşündürdükleri», **Birikim** Dergisi, sayı 16, s. 42)

Etkinleşen ve gelişen öz ise ana hedef komünizm doğrultusundadır. Sosyalist toplum tüm yapı ve kurumlarıyla komünizme geçiş koşullarını olgunlaştırır. Bu dönemde varolan koşulların yeniden-üretimi bir taraftan eski toplumun kalıntılarını yok ederken bir taraftan da hedef olan toplum biçimine yöneliktir. «Devlet olmayan devlet» veya «kendini yok etme doğrultusunda devlet» şeklinde ifade edilen, toplumun bu kurumunda olduğu gibi, sosyalist toplumun her düzeyinde komünizme yönelik gelişmeler, etkinleşmeler görülür Kapitalist toplumun düzey ve kurumları ise gittikçe geriler ve yok olur. İşte, bu gerileyen ve süreç içinde yok olacak düzeylerden birisi de eski toplumun meta üretiminin üzerindeki mistik örtüsü, ideolojik düzeydir.

Sosyalist toplumda, eski toplumun ideolojik yapısı dönüşüme yönelik ilk büyük adımı atmıştır. Sosyalist toplumda Marksist bilinç artık kendini kapitalist toplumda olduğu şeklinde, yalnızca insan alanında göstermekten sıyırır. Toplum; ekonomik temeli, siyasi-hukukî yapısı ve bilinç düzeyiyle artık uyum içindedir ve bu uyum ana hedef olan komünizm ile de uyum içinde bulunmalıdır.

Kapitalist toplumun ideolojik yapısı bu geçişle, yapı ve işlevi yönünden değişmiş, sosyalist toplum içinde Marksist bilime uyarlı, ana hedef doğrultusunda toplumsal bir bilince dönüşmüştür. Tümüyle yok olmayan kapitalist toplumun bazı ideolojik ögeleri ise sosyalist toplumun temel özelliklerine ters düşmeyecek şekilde toplumsal bilince eklemlenmiş, sosyalizme aykırı tarafları ise ya yok olmuş, ya da yok olma doğrultusunda değişime uğramaktadır.

Diyalektiğin temel kurallarından olan, sistemin, dış belirleyicisinin sebep olacağı içsel değişim, ideoloji düzeyinde de yaşanır. Artık sosyalist toplumda ideoloji, kendini yok etme doğrultusunda ya da «ideoloji olmayan ideoloji» durumundadır

SONUÇ

Marksizmin ideoloji ile ilişki ve/veya çelişkisi üzerine yoğunlaşan tartışmalar, bizi, eğer Marksizm bir bilim ise (ben bilim olduğuna inanıyorum) bilim/ideoloji sorununa götürür. Bu konuda «tek bilimin Marksizm olduğunu, ondan başka bilim olmadığını» kabul eden ekonomist sapmayı bir tarafa bırakırsak, soruna, «Marksizm hem bilim, hem ideolojidir» türünden verilen cevapları da kabul edemiyorum.

Marksistlerin anladığı anlamda bilimsel bilgi, konunun; epistomoloji, dünya görüşü, teori, metodoloji ve betimleme aşamalarının tümünde ve bu aşamaların diyalektik bütünlüğü içinde oluşur. Bu nedenle, diyalektik maddeci olduğu, epistomoloji yönüyle bilimsel anlayışa uyduğu v.b. gerekçelerle Marksizmi «bilim» olarak ilân edip, devamında Marksizmin politik pratiğinden etkilenerek, O'nun ideolojik yönünün de olduğunu söylemek bir yanılsamanın ürünüdür.

İdeoloji konusunda bilimsel analizi, onu, teori kurmanın tüm aşamalarında ve bu aşamaların diyalektik bütünlüğü içinde değerlendirmekle mümkündür. Çünkü ideoloji, toplumsal karakteri nedeniyle, pratik yönünün ağır bastığı şeklinde kendini gösterir. Pratik yönünün bu açık görünümü nedeniyle bizi «ideolojik» bir alan içine hapsedebilir. Bu pratik görünüme teslim olmamamız ise konuyu Marksizmin gerektirdiği teori-pratik birliği içinde ele almakla mümkündür.

Yukarda koymuş olduğum bu kaba düşüncelerimin ışığında, Marksizmin ideoloji ile olan ilişki ve/veya çelişkisi üzerine, soyut kalacağının farkında olarak, kısaca şunları söyleyebilirim.

İdeoloji; Marksizm ile, Klasik Alman Felsefesinin çeliştiği gibi çelişir ve Klasik Alman Felsefesinin ona katkısı şekliyle ilişkilidir. Bu örneklemeden çıkarabildiğim sonuç: Marksizm ideoloji ile «yapısal» alanda çelişir, «tarihî» alandaki ilişkisi ise değişik zamanlarda değişik görünümlerdedir. Ama bu Marksizmin ideolojik yönünün olduğunu söylemekten çok farklı bir şeydir. Bu yazıda yapılmak istenen bu «tarihî» ilişkinin Marksist teorideki şeklini koymaya çalışmaktı.

SEFA GÜRGÜL

ROSENBERGLER OLAYINDA FBI VE HUKUK

Hükümet Rosenberg-Sobell davasına ilişkin belgeleri geçenlerde FOIA[1] Enstitüsünün bilgisine açtı ve FBI'ın duruşmaların başlamasından (1951) önce anahtar tanıkları yalancı tanıklık yapmaya sevkettiği ortaya çıktı. Bu hileli tanıklık Julius ve Ethel Rosenberg ile SSCB arasında can alıcı bir ilgi kurulmasına yol açmış, böylece Rosenberger'in atom casusluğu gerekçesiyle idam edilmeleri (1953) sağlanmıştı.

Rosenbergler'ın oğulları tarafından kurulan FOIA Enstitüsü Şubat 1976'da FBI'dan 33.000 küsur sayfa belge elde etti. Yine geçtiğimiz aylarda, FBI —iki yıl süren bir davadan sonra mahkeme kararıyla— 52.000 sayfa daha teslim etti. (Bu ise tüm belgelerin sadece yüzde 10'uydu.) FBI belgelerinin hayli zahmetli olan ilk taranışı, Rosenbergler davasıyla ilgili çarpıcı gerçekleri su yüzüne çıkardı. Dava, savcılığın emri üzerine uydurulmuş yanlış ve yalancı tanıklıklarla doluydu. Bunun belki de en parlak örneği, güya «Sovyetlerin New York Konsolos yardımcısı Anatoli Yakovlev'in yönettiği casus şebekesine üye» olan Harry Gold'la, Ethel Rosenberg'in kardeşi ve Julius Rosenberg'in kayınbiraderi David Greenglass'ın tanıklığıdır. 1945'te, Greenglass beşinci dereceden ordu teknisyeniyken, Albuquerque-New Mexico'da Los Alamos Atom Bombası Projesinde tornacı olarak istihdam edilmişti.

Atom casusluğuyla suçlanan Rosenbergler'le Morton Sobell'in 1951'deki duruşmalarında üç tanık —David Greenglass, karısı Ruth ve Harry Gold— aynı hikayeyi anlattı: 1945 Haziran'ında Harry Gold Greenglass'ın Albuquerque'deki evine gelmiş ve «Beni Julius yolladı» diye bir parola söylemişti.

Gold, duruşma sırasında, Yakovlev'le New York'ta buluştuğunu ve Albuquerque'e özel ve acil bir görevle gitmesi için talimat aldığını söyledi. Gold'un verdiği ve Greenglass'ların da kabul ettiği can alıcı ifade şuydu:

> «Yakoviev bana bir pelür kağıdı verdi. Üstünde daktiloyla şu sözler yazılıydı: «Greenglass» —sadece «Greenglass»... **Kağıttaki son şey parolaydı: 'Beni Julius yolladı.'»** (abç)

İddia makamının bu ifadeye duyduğu ihtiyaç tarif edilemeyecek kadar büyüktü. Rosenbergler'ın suçlu bulunması, jürinin kafasında Rosenbergler ve Gold ile sözde varolan Sovyet casus şebekesi arasında ilgi kurduracak bir «kanıt»a bağlıydı. Rosenberg davasının başsavcısı Irving Saypol jüriye Gold'un bu noktadaki tanıklığının Rosenbergler'i mahkum ettirecek olan kanıtlar zincirindeki «eksik halkayı tamamladığını» söylerken bunu iyi biliyordu. Bu «kanıt», Rosenbergler'i Sovyetler'e bağlamakta kullanılan zincirin hayati halkası olarak hayatlarına mal oldu.

Gelgelelim, Amerikan kamuoyunun bilgisine ilk kez açılan hükümet dosyalarından çok başka bir hikaye çıkıyor. Bu dosyalara göre, Harry Gold olsun David Greenglass olsun gözaltında altı ay süren sorguları boyunca «Beni Julius yolladı» diye bir paroladan hiç söz etmemişlerdi. FBI yaratmış olduğu «Beni Julius yolladı» parolasını «benimsetmek» üzere bu iki kişiyi duruşmaların başlamasından birkaç hafta önce (28 Aralık 1950'de) birlikte sorguya çekme gereğini duydu.

FBI, Harry Gold'u 22 Mayıs 1950'de gözaltına almış ve Gold, Ruslara bilgi aktarma işini gönüllü olarak üstlenen Britanyalı bilimadamı Klaus Fuchs ile Yakovlev arasında kuryelik yapanın kendisi olduğunu söylemişti. Çentiklediği kütüğe bakılırsa, Gold sonraki dokuz gün içinde toplam 49 (günde ortalama 5,5 saat) sıkı bir sorguya maruz bırakılmıştı. Dikkate değer olan şu ki, Gold böyle bir sıkıştırılma durumunda bile 1 Haziran öncesinde Albuquerque'de birisiyle buluştuğundan hiç söz etmemişti.

Gold, 2 Haziran'da, 1945 yılında Yakovlev'in talimatı üzerine Albuquerque'deki bilmediği bir adrese kimliği verilmeyen bir adamla ilişki kurmak için gittiğini söyledi:

> «Kendimi bu adama ya Frank Kessler, ya da Frank Martin olarak tanıttım, tam hatırlamıyorum. Parola olarak da bir adamın adını verdim ve beni onun yolladığını söyledim. Parolayı anladı.» (FBI, H G. Merkez dosyası, 591 sayılı belge, 2/6/50 tarihli ifade.)

FBI'ın Harry Gold'u sorgusu, Haziran-Temmuz (1950) aylarında toplam 29 gün (en az 105 saat) sürdü. Ama bütün bu gayretler, olabilecek en cılız sonucu doğurdu. Gold, Ağustos ayında federal savcı Myles Lone'in yardımcısına, Albuquerque'e gittiği zaman,

> «Brooklyn'li Ben'den selam söyleyip kararlaştırılmış olan karton parçasını çıkarıp gösterdim. Greenglass, «A, evet, girin içeri,» diye güiümsedi... Karısıyla da tanıştım.» (FBI, D.G., Merkez dosyası, 332 sayılı belge, 2/8/50 tarihli ifade.)

David Greenglass 15 Haziran 1950'de gözaltına alındı. 6 ay süren sorgusu sırasında sayısız ifade verdiği halde, değil «Julius», içinde herhangi bir isim geçen bir parolanın varlığından bile söz etmedi. Greenglasslar 17 Temmuz tarihli ifadelerinde Gold'un kendisini «Frank» olarak değil, «Dave» olarak tanıttığını iddia ettiler. Ruth Greenglass şöyle dedi:

> «1945 Haziran'ında, bir Pazar günü, bir adam 209 North High Street —Albuquerque N.M. adresli evime geldi ve kendisinin Pittsburgh'lu Dave olduğunu söyledi.» (FBI D G, Merkez dosyası, 307 sayılı belge, 17/7/50.)

David, Gold'un kendisini ne adla tanıttığı ve kimliğini nasıl kanıtladığı hususunda Ruth'dan daha muğlaktı:

> «Kararlaştırılan kişi olduğu anlaşılan bu adam tam ola-

rak emin değilsem de sanırım kendini Dave olarak tanıttı.» (FBI, D.G., Merkez dosyası, 307 sayılı belge, 17/7/50.)

FBI'ın David'le Ruth'dan bu çok önemli buluşma hakkında Harry Gold'unkiyle uyuşan bir açıklama koparmaya çalışması sebepsiz değildi. Ne var ki gayretleri sonuç vermedi. Federal Savcı Myles Lane'in 2 Ağustos'ta sorguya çektiği Ruth, daha önce dediklerini tekrardan başka bir şey yapmadı: adının David olduğunu söyleyen bir adam gelmiş, bir jello kutusunun kenarının yarısını çıkarıp uzatmıştı. Bundan iki gün sonra 4 Ağustos'ta sorguya çekilen David Greenglass, Gold'un selamında «Beni ..... yolladı» şeklinde bir parola olmadığı hususunda Ruth'dan daha da kesindi.

FBI ve savcılar, jüriyi Rosenbergler'in suçluluğuna inandıracak «kanıt»ı oluşturmak üzere Gold'la Greenglass'ı biraraya getirdiler.

Gold'la Greenglass, New York-The Tombs hapisanesinde 28 Aralık 1950'de birlikte sorguya çekildiler. FBI ağzıyla: «Olayı hatırlamaları kolaylaşsın diye Gold ve Greenglass'la aynı anda mülakat yapıldı.» (S.A. Walsh'ın raporu, 5/3/51.) Bu mülakattan önce, ne Gold ne de Greenglass, «Beni ..... yolladı» şeklinde bir parola hatırlayabilmişti. Gold kendi hesabına «Ben'den selam götürdüğü» konusunda ısrar etmişti ki Büyük Federal Jüri huzurunda (1950) doğruladığı ifade de budur

FBI, öncelikle, Gold'un kendini tanıtırken kullandığı ad meselesini halletti. Özel dedektif C. Walsh'ın deyişiyle,

> «GREENGLASS'ın ifadesine göre, GOLD, bay ve bayan Greenglass'a kendini DAVID olarak tanıttı. Greenglass bu hususta tamamen emin olduğunu, kendisinin de karısının da bunu böyle hatırladığını belirtti. GOLD ise tam hatırlamadığını, fakat Kessler adını kullanmış olduğuna inandığını söyledi. Mülakat ilerledikçe GREENGLASS'ın doğru veya doğruya yakın hatırlamış olabileceğini belirtti. Sonra da, DAVE adını kullanmış olduğuna inandığını söyledi.» (FBI, H.G., Phila. Dosyası, 599 sayılı belge, 28/12/50.)

Walsh raporunda şöyle devam ediyor:

> «GREENGLASS, GOLD'un «Ben'in selamı var» şeklinde bir sözünü hatırlamadığını, zaten Ben adının kendisine hiçbir şey ifade etmeyeceğini söylüyor. GREENGLASS GOLD'un «Julius'un selamı var» demiş olabileceğini, üstelik bunun kendisi için bir şeyler ifade edeceğini ileri sürdü. GOLD, hemen, Greenglass'ın dediği gibi BEN değil de JULIUS demiş olabileceğini, söyledi. Ancak bu husus henüz GOLD'un kafasında çok açılmış değil.» (FBI, H.G., Phila. Dosyası, 599 sayılı belge, 28/12/50.)

Harry Gold 28 Aralık 1950'den duruşmaların başladığı 6 Mart 1951 gününe kadar kendisine telkin edilen şeyi düşündü durdu. Düşündükçe gerçekliğine olan inancı arttı. FBI'ın Gold'un kafasına «fikir ekme»deki başarısı Rosenberg-Sobell davasının başlamasından bir gün önce (5 Mart 1951) Özel Dedektif Walsh'ın üstlerine yazdığı raporda değinilmekte: «Greenglass ve Gold'la yapılan bu mülakatlardan sonra uzun uzun düşünen Gold, Greenglass'la ilk karşılaşmasında JULIUS'tan selam getirdiğinden ve bunu Yakovlev'in talimatı üzerine yaptığından tamamen emin olduğunu söyledi.»

Greenglass da bu çizgiye gelerek hikayeyi doğruladı. Myles Lane'in 12 Şubat 1951 tarihli raporunda şu sözler yer alıyor: «David Greenglass, Harry Gold Albuquerque'e onu görmeye geldiğinde kendisini Julius'un yolladığını söylediği fikrinde.»

■

FBI dosyaları taranırken gün ışığına çıkan bu yeni kanıtın anlamı nedir?

Burada iki kişinin anılarını bulanıklıktan sıyırma çabasının çok ötesinde bir şeyler var.

FBI dosyaları, Gold'la Greenglass'ın hükümet ajanları ile birlikte iddia makamının ihtiyacına uygun bir yalancı tanıklık yaptıklarını göstermektedir. «Beni Julius yolladı» sözü ya da bu anlama gelen cümleler sadece hükümetin anahtar tanıkları değil, aynı zamanda esas hakkındaki mütalaasında iddia makamı ve jüriye hitabında yargıç tarafından da bol bol kullanılmıştı. Burada yalancı tanıklığın suçlamada nasıl aslî öge haline getirildiğinin klasik bir örneği ile karşı karşıyayız. Bu öge olmadan Rosenbergler'in mahkumiyeti imkânsızdı.

JOHN ANTHONY SCOTT
Mayıs 1978
(Çeviren TARIK GÜNERSEL)

[1] FOIA, özellikle soğuk savaş döneminde demokratik hakların nasıl çiğnendiğini belgelerle sergilemek üzere çalışan bir kurum: «Fund For Open Infarmation and Accountability, Inc.»

«EMPERYALİST SİSTEMDE KONTROL SANAYİİ VE EREĞLİ DEMİR-ÇELİK» ÜZERİNE

Neo-klasik iktisadın egemen iktisat teorisini oluşturduğu bir öğrenim kurumunda son sınıfa gelmiş bir iktisat öğrencisi için Nora Şeni'nin eserini okumak ne büyük zevk. Bilindiği gibi neo-klasik iktisat teorisi belli rasyonellik sınırları içinde davrandığı varsayılan zaman ve mekan dışı bir bireyin iktisadi eylemlerini kendisine temel alır. Bu eylemlerin üzerinde oynandığı alanda birey-aktörler hem aktör, hem rejisör, hem de prodüktör olarak rol alırlar. Yani, neyin, kaç paraya ve kimler için üretileceği onların rasyonel seçişleri sonucu oluşan fiyat mekanizması tarafından belirlenir.

Bireylerin seçişlerinde meydana gelen her değişim doğrudan fiyat mekanizmasına yansıtılır ve bütün ekonomik ajanlar kendilerini yeni duruma göre otomatik olarak ayarlarlar. Gerisinde «tüketici egemenliği» sorunsalının yattığı bir dünyayı algılayış biçimi, rafine bir ideolojidir neo-klasik iktisat. Bunun karşısında yer alan Marksist iktisat ise üreticinin egemenliği ve üretimin öbür ekonomik kategoriler belirlemesi ilkesinden hareket eder. Ancak Marksist dünya görüşü gerçekte klasik bir iktisadi teori şeklinde algılanmaya hiç de elverişli değildir.

Şöyle ki bu dünya görüşü belli bölümleri istendiği kadar kırpılsın[1] burjuva toplum bilimlerinin disiplinlerine, bu disiplinlerin özgül alanlarının belirlediği kalıplara dökülmeye çalışılsın, bizzat kendi analiz yöntemi ile bu kalıplara sığmaz. Bu nedenle neo-klasik iktisadın karşısında onun kutupsalı olarak yer alan bir Marksist iktisattan söz etmek yerine bu iktisadın belirlediği sorunsalın ideolojik niteliğini açığa çıkaran ve bu sorunsalın gizlediği artık-değer kategorisini ortaya koyan Marksist tarih bilimini (tarihî maddecilik) koymak daha doğrudur. Bu durumda bizzat Marx, sosyolog, iktisatçı, siyasal bilimci, felsefeci v.b. gibi parçalara ayrılıp kendisiyle kolaylıkla hesaplaşıldığı sanılan 19. yüzyılın saygıdeğer bir bilim adamı rolünden sıyrılır ve yeni bir bilimin kurucusu olarak ortaya çıkar. Ne var ki bu temel gerçek bizzat kendisine Marksist diyen birçok bilimci tarafından gözardı edilmiş ve çeşitli alanlarda olduğu gibi yeni emperyalizm teorilerinde rahatlıkla kullanılmıştır.[2] Bu durum Lenin sonrası resmi emperyalizm tezlerine de yansıdığı ve bu tezler bizzat Lenin'e dayandıklarını iddia ettikleri için izleyicilerinin kafalarında ağır sanayinin gelişmesine dayalı bir bağımsızlaşma kavramının oluşmasına yol açmışlar ve sanayileşme ile gelişme ve bağımsızlaşma bir ve aynı şeylermiş gibi algılanmaya başlanmıştır. Gariptir ki bizzat geri tarım ülkesi ileri sanayi ülkesi sorunsalı tüm burjuva modernleşme teorilerinin temel çatısını oluşturur ve bu teorilerde de sanayileşme ile gelişme aynı şeylermiş gibi görünür. Yine gariptir ki egemen sanayi burjuvazisinin hiç de dışında sayamayacağımız çeşitli siyasi gruplar ülkemizde ağır-sanayi mitos'unu kullanırlar ve biz devrimciler de bu yüzden, halka iktisadi alanda yapmayı tasarladığımız değişiklikleri anlatırken onlar ile olan farklılıklarımızı belirlemekte epey güçlük çeker ve bizim tekelci sermayeye karşı, onların ise tekelci sermayenin adamları olduğunu, kandırılmış halkımızı inandırmaya çalışırız. Gerçekte ise çektiğimiz sıkıntı teorik analizlerimizin yetersizliğinin bir sonucudur ve bağımsızlaşma kavramını algılayış tarzımız ile doğrudan ilintilidir. Herhangi bir toplumsal formasyonun bağımsızlığını, yani dünya kapitalist sisteminin dışında kalmasını ekonomik olarak kendi kendisine yeterliliğine, yani ağır sanayi dallarını geliştirmesine bağlayan ekonomist görüş ve bu görüşün belirlediği çeşitli kavram, strateji ve taktikler gerçekte Marksizme dışsal bir sorunsalın ürünüdürler. Şöyle ki bu teorilerde resmi tarihî maddeciliğin (!) içinden belli toplumsal-iktisadi terimler belli stratejileri biçimsel planda sözde-doğrulamak için alınarak bu bilimin adeta içi boşaltılmakta ve sınıflar arasında olduğu gibi toplumsal formasyonlar arasındaki temel eşitsizlik ve konum farkları apayrı bir alana, tüketim farklılıkları ya da falanca sanayinin varlığı ve benzeri... eşitsizliklerin nedeni değil sonucu olan bir alana kaydırılmaktadır.

İşte Nora Şenl'nin Birikim Yayınları Yerli Araştırmalar Dizisinde çıkan ikinci kitap olan eseri ekonomist emperyalizm teorilerinin karşısında çok önemli bir yer tuttuğu gibi getirdiği model ve kavramsal yapısı bakımından da toplumsal formasyonlar arası yapısal eşitsizlikler konusunu Marksizm-dışı bir alandan Marksist bir alana oturtmak yönünde çok önemli ve oldukça başarılı bir çabayı simgeliyor.

«1944'de, ABD kendine yararlı görmediği bir demir çelik üretim biriminin kuruluşunu, 1960'a kadar ne olmuş, ne değişmiş de, gereklı ve yararlı bulmaya başlamıştır?» (s. 45) sorusuna verilmeye çalışılan karşılık Şenl'nin modelini belirliyor. Gerçekte merkez ülkelerdeki birikim tarzının nisbi artık-değer yaratmaya yönelik entansif birikim tarzına yönelişi merkez ülkelerdeki üretim yapısını önemli ölçüde değiştirmekle ve işçi sınıfının tüketim malları tomarı içine kapitalist üretim tarzına özgü, kapitalist ilişkiler içinde üretilen kullanım değerlerini içeren malları sokarak kapitalist üretim ilişkilerini derinleştirmekle böylece de refah-ötesi toplum ideolojisine gerekçe yaratmakla kalmamış, uluslararası işbölümünde de önemli farklılaşmaları mümkün kılarak çevre ülkelerin bu işbölümü içindeki işlevlerini önemli ölçüde değişikliğe uğratmıştır. Böylece İkinci Dünya Savaşı ertesinde çeşitli bölgelerdeki çevre ülkelerde, örneğin, Akdeniz'in «azgelişmiş ülkelerinde» sanayi gelişimi, üretim sürecinin emek-yoğun evrelerini içeren montaj ve ambalaj birimlerinin kurulmasıyla başlamış, 1960 yıllarından sonra ise bu gelişim «ithal ikamesi» çerçevesini aşarak, demir çelik, kimya ve mekanik gibi teknik oluşumu yoğun sanayi dallarına ait üretim birimlerine sıçramıştır. Bu sıçramanın gerisinde yatan temel dürtü uluslararası alanda «kâr maksimizasyonu» ya da merkez ülkelerde kapitalist ilişkilerin derinleşmesine paralel olarak gelişen ve bizzat bu ilişkileri perçinleyen entansif birikim modeline uygun olarak çevre ülkelerin emek-gücünü uluslararası sermayenin sömürü alanı içine sokarak (bu sömürü sınai sermayenin merkez ülkelere yerleşmesiyle olabileceği gibi emek-gücünün merkez ülkeye transferi ile de olabilir; ancak her iki halde de uluslararasılaşma sürecini sağlayan ve eklemlenme biçimini belirleyen temel sermaye şekli sınai sermaye ve

bunun döngüsüdür) göreli artık-değeri artırmanın, yani emek-gücünün ortalama değerini düşürmenin mümkün olmasıdır. Böylece emek-gücü ortalama değerinin dünya düzeyinde oluşma eğiliminin varlığı uluslararasılaşma sürecinin özünü oluşturur (elbette ortalama kâr hadleri de ulusal çerçeveleri aşarak oluşacak ve bu oranlar dünya ekonomisi düzeyinde gerçekleşme eğilimi gösterecektirdir.) Böylece «ağır sanayi»ye ait bazı üretim birimlerinin periferi ülkelerinde yerleşmesi bu toplumsal formasyonların merkez ülkelere olan bağımlılık dokularının daha yoğun ve derin işlemesini sağladıkları gibi periferi ülkelerde kurulan sanayi dallarının yaratılmak istenen yeni dünya işbölümünün gereklerine cevap verdikleri ölçüde bağımlı bir sanayileşme türünü meydana getirdikleri açıktır. Şöyle ki bu sanayi dalları bağımsız bir kendini yeniden-üretim tabanından yoksun kalacak ve Şeni'nin kitabının ikinci bölümünde titiz bir araştırma ile EDC komplekssine özgü olarak gösterdiği gibi kendilerini yeniden-üretmek için başka uluslararası mercilerle organik bağlar kuracaklardır. Peki öyle ise periferide her zaman her türlü ağır sanayi dalı merkez ülkelerin onayı ile kurulabilir mi? Elbette ki hayır! Örneğin 1944'de ABD demir çelik üretim biriminin bizde kurulmasını hiç de uygun bulmamıştır. Öyle ise hangi sanayi dalları kurulabilir çevre ülkelerde? Şeni'ye göre hegemonyasını yitirmiş olan sanayi dalları. Örneğin belli bir zaman için hegemonik sanayi dalı durumunda bulunmuş olan demir çelik. Ne anlama gelir hegemonik sanayi? Kanımca Şeni'nin gelişmiş kapitalist ülkelerin bağımlı ülkeler üstündeki sınai egemenliklerinin nasıl işlediğini göstermek için ürettiği bu ekonomik-teorik kategori Marksist teoriye getirdiği en önemli kavramsal katkısı. Bu kavram sanayi dalları arası egemenlik-kontrol ilişkilerini düşünebilmek için inşa edilmiş olup belirli bir sanayi dalının, belirli bir tarihî dönemde oynayabileceği hegemonik rolü açıklamak için Şeni beş tane ölçüt öneriyor. Bu ölçütlere göre demir çelik dalının ve özellikle yassı çeliğe yönelik olan sanayinin «hegemonik sanayi» niteliklerini 1950 yıllarına kadar taşımış olduğu ve bu dalın tekelinin ABD elinden çıkmasıyla birlikte ABD'de bir başka sanayi dalının üretimin otomatik denetimiyle ilgili olan sanayiler, yani bilgisayarlar ve enformatik sanayi dalının hegemonik sanayi dalı niteliklerine büründüğü açıklanıyor. Günümüzde ise enformotik sanayi dalı ABD'nin mutlak tekelinde ve egemenliğinde gelişmektedir. Ve ABD'nin dünya sanayi dokusuna, sanayi dalları arası ilişkilere istediği yönü verebilmesi için, enformatiğin tekelini muhafaza etmesi yetmektedir.

Ben bu kısa yazıda Şeni'nin hegemonik sanayi dalını tanımlamak için kullandığı beş niteliğin üzerinde uzun uzun durmak istemiyorum. Ancak kabaca özetlersem hegemonik sanayi, tüm öteki sanayi dallarına en büyük üretkenlik artışını iletebilecek olan, yani artık-değeri göreli biçimi ile artırma yönünde öbür sanayi dallarının çok üstünde bir yer işgal eden olağanüstü üretim ve mübadele standartlarına sahip olan ve böylece eski standartlara göre işlemeye devam eden sermaye birimlerinin değerden düşmesini ve ekonomik eskimesini birlikte getiren, fabrika-içi iş-sürecinde temel değişiklikleri ve sürecin yeniden yeni bir teknik işbölümüne uygun olarak örgütlenmesini mümkün kılan ve coğrafi olarak ABD toplumsal formasyonunun tekelinde olan dalıdır. Böylece bu ögeler belli bir sanayi dalı üzerinde toplandığı zaman bu dalın tekelini elinde bulundurmak dünya sanayi dokusu içindeki sanayilerarası ilişkiler dokusunu ve dallara özgü sermayenin organik bileşimini belirlemeye imkân vererek bu dalı elinde tutan sosyo-ekonomik formasyona hegemonik niteliğini verecektir. Böylece hegemonik sanayi dalının zaman içinde değişmesi önceleri hegemonik niteliğe sahip olan sanayi dalının (Şeni'de demir çelik) çevreye transferine imkân sağlıyor ve azgelişmiş ülke «üretim araçlarını üreten» sektöre ait olan bu dalı geliştirdiği halde özerk bir yeniden-üretim tabanına sahip olamıyor. Böylece hegemonik sanayi kavramı Şeni'nin başta sorduğu soruyu cevaplamak, yani ABD'nin 1960 sonrasında bizde EDC'in kuruluşunu neden desteklediğine cevap vermesi açısından son derece yararlı ve kullanılırlığı olan bir kategori haline geliyor.

Periferide gelişen:

«1) Hegemonyasını yitirmiş olan bir sanayi dalıdır. Verdiğimiz ölçütlere göre hegemonyasını yitirmiş olması yalnızca bu dalın artık olağanüstü üretim ve mübadele koşullarına sahip olmaması, dolayısıyla ekonomiye en yüksek üretkenliği iletme yeteneğini kaybetmiş olması anlamına gelmez. Asıl önemli açı hegemonyasını yitirmiş olan bu dalın ve onun ileri ittiği (yani onun sayesinde gelişmiş oldukları gibi, onu geliştirmiş olan) tüketim dalları gurubunun, sanayiler-arası-ilişkiler-dokusundaki önemlerini, eski yerlerini kaybetmiş olmalarıdır. «Azgelişmiş» ülkelere işte bu dal ve onun öne doğru ittiği tüketim dalları grubunun üretim birimleri ihraç edilebilecektir. Batı'da, ABD'de yeni bir hegemonik dal, yeni bir tüketim sanayi grubunun, sanayiler-arası-dokudaki önemini, tüketim standartlarındaki önemini artırmakta, bu dal grubuna yüksek üretkenlik artışı ileterek onu ileri sürmektedir. Dallar arası doku üzerindeki denetim artık yeni bir hegemonik sanayiden geçmektedir. Ve sanayi düzeyinde uluslararası emperyalist bağımlılık zincirini artık bu yeni dal belirlemekte, denetlemektedir.

2) «Azgelişmiş» ülkede gelişen «temel» sanayi, merkez ülkelerdeki üretim birimleri kâr hadlerinin düşmesi yüzünden daha yüksek sömürü oranları arayan üretim masraflarını düşürebileceği yöreler aramak durumunda olan bir dalıdır» (s. 223-226)

Böylece Şeni kabaca özetle-

meye çalıştığım modeli çerçevesinde azgelişmiş ülkelerin sanayileşmelerinin neden bağımsız gelişmeleri ile eşanlamlı olmadıklarını, yani hegemonik-sosyo ekonomik formasyon ve öbür merkez ülkelerin sınai egemenliklerini periferiyi sömürmeye devam ederek ve bu sömürüyü derinleştirerek sürdürdüklerini ve sınai bağımlılık zincirinin nereden geçtiğini hegemonik sanayi kavramı çevresinde açıklıyor. Şimdi bu kavramı ve ele alınan modeli çeşitli açılardan eleştirmek mümkün. Modelin uluslararasılaşma ile ilgili varsayımları ele alınıp (emek-gücü ortalama değeri, ortalama kâr haddi ve benzerleri...) bunların henüz bir eğilim durumunda oldukları gösterilebilir, bu konuda Marksist ampirik örnekler araştırılabilir, emperyalist sistemde denetimli sanayileşme olgusunun tek bir EDC örneği ile işlenmesi yetersiz bulunabilir, enformatik dalının günümüzde Şeni'nin belirttiği ögelere sahip hegemonik niteliğe gerçekten ulaşıp ulaşmadığı tartışılabilir, bu model çerçevesinde ABD dışındaki merkez ülkelerin rolünü küçümsediği ve benzerleri... söylenebilir. Ancak kanımca bütün bunlar modelin teorik önemini ve Marksist araştırmalar açısından kullanılırlığını gölgelemez.

Tersine bu modele hegemonik sanayi kavramı ekseninde yaklaşılır ve Marksist kavramlaştırmaya çok uygun olan bu kavram geliştirilirse özel olarak Marksist emperyalizm teorilerinde ve genel olarak tarihî maddeciliğin özgül toplumsal bilim dallarına uygulanmasında meydana gelen kopuklukları ve sınırlı açıklamaları aşma ve böylece Marksist yönteme sadık kalarak teorik hipotezler üretme yönünde önemli adımlar atılabilir.

Şimdi bu söylediklerimi açmaya çalışayım: Kanımca tarihî maddecilik hegemonya kavramını, yani yapısal sistematik ve sürekli eşitsizlikleri ve bu eşitsizliklerin toplumsal formasyonlarda karşılıklı hiyerarşik etkileşimlerini her türlü analizine temel alır. Şöyle ki belli bir toplumsal formasyonu Marksist anlamda analiz etmek her şeyden önce o sisteme ait olan çeşitli alt-sistemleri, karşılıklı belirlenmeleri ve etkileşimleri içinde incelemek demek. Ancak bu alt-sistemler arasında o sistemin (toplumsal formasyon) kendini yeniden-üretmesine katkıda bulunması, yani bu yeniden-üretimi ne ölçüde ve hangi araçlarla mümkün kıldığı açısından ayırım yapmak gerekiyor. Yani üretici güçlerin ve üretim ilişkilerinin yeniden-üretimi öncelikle belli alt-sistemlerde odaklaşıyor. İşte bu özgül alana egemen yapı veya düzey diyebiliriz. Gene biliyoruz ki verili bir toplumsal formosyonda hangi düzeyin egemen olacağı üretici güçlerin gelişmesi tarafından belirlenmiştir. Ama yine bilindiği gibi toplumsal formasyonlar öncelikle aralarından birinin egemen durumda olduğu (yani toplumsal yeniden-üretimi belirlediği) iki veya daha çok üretim tarzının özgül eklemlenmesi sonucu oluşan tarihî yapılardır. Bu durumda tarihi analizlerin sağlamlığı ve kesinliği için Marx'ın ancak genel modelini sunduğu, Lenin'in ise özellikle üstünde durduğu bir alana, toplumsal organizasyonlara bakmak gerekiyor. Şöyle ki verili bir toplumsal formasyon bünyesinde her zaman çeşitli üretim tarzlarına atfedilebilecek çeşitli düzeyleri bir arada bulunduracak, ancak bu düzeyler belirli organizasyonlarda somutlaşacaktır.[3] Bu organizasyonlar da bir bütün olarak, ait oldukları yapılar gibi hep birden aynı zamanı yaşamayacaklar[4] hem de verili toplumsal formasyonun yeniden-üretimine değişik ölçüde katılacaklardır. Böylece bu organizasyonların arasında toplumsal yeniden-üretime katkıları ölçüsünde hiyerarşik bir sıralama yapmak mümkün olacaktır. Ancak bir noktaya çok dikkat etmek gerek. Biliyoruz ki bütün toplumsal organizasyonlar o toplumca yaratılan kaynakların bütününden belli bir pay alırlar. Bu pay da elbette ki o toplumsal organizasyonda cisimlenen toplumsal katmanların toplam toplumsal tüketimdeki paylarını belirler. Bu payın mutlak hacmi ve artması veya eksilmesi hiyerarşik sıralamada önemli olmakla birlikte ikinci derecede önemlidir. Hiyerarşiyi asıl belirleyen ise fazla miktarda tüketim malına sahip olup lüks hayat standartlarına kavuşmaktan çok tüketildiği oranda toplumsal formasyonun yeniden-üretimini mümkün kılacak araçlara, yani toplumun geleceğini belirleyecek kaynaklara, üretici ve tüketildiği oranda kaynak yaratıcı kaynaklara sahip olmaktır.[5] Bir örnek vermek gerekirse Şeni'nin belirttiği gibi entansif-birikim tarzının iş tekniğinde yaptığı değişiklik, yani bantta çalışmaya geçiş, işçi sınıfının[6] hayat koşullarında iş-sürecinin randıman standartlarını belirleyen etmenler içinde öznel ya da kişisel etmenleri basitleştirip asgariye indirerek önemli ölçüde değişikliklere yol açmıştır. Böylece işçi ürettiği ürünün bütününü bile göremez hale gelmiş, moda deyimle iş-sürecine iyice yabancılaşmıştır. Bu şekilde toplumsal yeniden-üretim içindeki işlevini iyice kaybetmiş, yeniden-üretimle ilgili araçları hiç denetleyemez hale gelmiş, ama buna karşılık ücreti artmış ve tükettiği mal tomarı içine kapitalist ilişkiler içinde üretilmiş dayanıklı tüketim malları da dahil olmuştur. Ancak hiçbir Marksist işçi sınıfının tüketimi arttı diye kapitalist üretim tarzı içinde onun durumunun yapısal olarak iyileştiğini, hattâ daha da kötüleşmediğini iddia edemez. Şimdi söylediklerimi toparlayarak sorunsalımı biraz daha açayım. Belli bir tabakalaşma sistemi gördüğümüz her yerde bu sistemin kendini yenilemesi için çalışan çeşitli yapılar vardır. Bu yapılar çeşitli toplumsal-organizasyonlarda somutlaşır ve her organizasyon içinde belirli toplumsal sınıf ve buna bağlı katmanları barındırır. Böylece belli bir toplumsal formasyonun sosyolojik anlamda bölünebilecek en küçük birimi diye tanımlanabilecek organizasyonlar, içlerinde sınıf çatışmasının yürütüldüğü başlıca

alanlardan biridir. Ancak bu çatışma o toplumsal formasyonu çökertmek bir yana, tersine, yeniden-üretmeye katkıda bulunur.[7] Organizasyonları yapısal, hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutarken elimizdeki temel ölçüt ne kadar kaynak tükettiklerinden çok kaynak yaratan kaynaklara ne ölçüde sahip oldukları, yani ideolojik, politik ve ekonomik düzeylerin yeniden-üretimine yaptıkları özgül katkılardır. Demek ki verili bir toplumsal formasyonda egemen üretim tarzını ve böylelikle egemen düzeyi belirlersek, o düzeyin toplumsal yeniden-üretimi mümkün kıldığı ölçüde başka bütün düzeylere görece en önemli işleve, düzenin temel mantığı açısından hayati derecede önemli bir işleve sahip olacağı açıktır. Bu işlevin önemının ortadan kalkması ve toplumsal yeniden-üretimin öncelikle başka alanlara kayması ise tabakalaşma sistemini değiştirir ve toplumsal bilimlerde bizzat toplumsal değişme olarak adlandırılır. Bu arada elbette çeşitli sınıf ve sınıf katmanlarının görece statüleri de değişmiş olacaktır. (Bu arada yeni sınıf ve tabakalar ortaya çıkacak ve eski sınıf katmanlarının yeni yapı içindeki işlevi öncekinden tamamen farklı olacaktır.) Ancak örneğin kapitalist üretim tarzında egemen olan ekonomik düzeyi derinine analiz etmek istiyorsak o düzeyi parçalara ayırmak, yani içerdiği çeşitli organizasyonların, farklılaşan önemini ne bakmak gerekir. Böylece kapitalist üretim tarzının günümüzde iyice elitleşen yapısı ortaya konup, ideolojik bilgi üretiminden, bilimsel bilgi üretimine geçişte büyük aşamalar yapılabilir.

Bu uzun paragraflardan sonra belirteyim ki Nora Şeni'nin önemli eserinde Marksizme getirdiği temel katkı önce de belirttiğim gibi hegemonik sanayi kavramında bulunuyor. Bu kavram aracılığı ile periferi ülkelerin (toplumsal formasyonların) merkez ülkelere bağımlılığı çeşitli boyutlarda açığa çıkıyor ve kavram böylece sol düşünce içinde İttihat-Terakki mirası olan ve resmî Marksizmin tezleri ile iyice katmerleşen bir küçük burjuva bağımsızlığı mit'inin ideolojik nitelığını gözler önüne seriyor. Bu kavram yardımcılığı ile ekonomik düzey dediğimiz yapı kendi içinde önemli bir hiyerarşik bölünmeye uğruyor. Modele göre hegemonik sanayi dalına sahip olan ülke bu dalın yaratacağı olağanüstü üretim ve mübadele standartları ve emeğin üretkenliğini (ya da artık-değerin görece temelliliğini) olağanüstü boyutlarda artırması sayesinde bütün öbür sanayi dallarının tepesinde bir yere sahip olacak ve öbür sanayi dalları büyük oranda bu dalın girdilerini kullanmaya başlayacaklardır. Böylece hegemonik sanayi dalı sayesinde belli sanayi grupları gelişip büyüyecek ve buna uygun olarak yeni bir birikim modeli gerçekleşecektir. Bu sayede EDÇ örneğinde olduğu gibi hegemonik sanayi dalına sahip merkez ülkenin veya ülkelerin denetiminde[8] bağımlı sanayileşme olgusu ortaya çıkacak ve çevre ülkelerin sanayi dallarında kendini değerlendiren sermaye her basamağında (para, meta ve üretken şekillerinde) uluslararası niteliklere sahip olacaktır. Bu mantığın temel uzantısı olarak da elbette ki hegemonik sanayi dalı dışında uluslararası işbölümünün gerektirdiği ölçüde sanayileşmesine, ağır sanayinin belli dallarını kurmasına izin verilen ülkenin dünya ekonomik sistemi içindeki konumu muhtemelen değişmeyecek ve böylece sanayileşen ülkelerin egemen sınıfı ile metropol ülke burjuvazilerinin arasında antagonistik çelişkiler ortaya çıkmayacaktır. Ulusal sanayi ve milli burjuvazi kavramlarına ve Atatürk dönemini inceleyen Sovyetik tezlere oldukça aykırı gözüken bu durum kanımca üçüncü dünyanın biraz zenginleştikçe birbiri arkasından kapitalist batı dünyasına yaklaşan bağımsız devletlerinin temel tercihlerini açıklamakta son derece yararlıdır. Böylece çeşitli açılardan bakılınca uluslararası işbölümünü emperyalizm teorilerinin temel değişkeni olarak almanın yanısıra sanayi dalları arasındaki egemenlik ilişkileri sorunsalını da ön plana çıkarmanın yararları açık. Teknik planda sanayi dalları arasındaki girdi-çıktı tablosu bu sorunsal ile birleşince, bağımlılık ilişkileri konusunda çok şey açığa çıkmış olur. Yine bu modelin sosyolojik bir uzantısını düşünürsek örneğin enformatik sanayi dalında kontrolü elinde bulunduran organizasyonlar, araştırma birimleri v.b... ve bunların tepesindeki kimselerin toplumsal sınıflar arası kontrol-egemenlik ilişkilerinde tepede bir yer işgal ettikleri söylenebilir. Ancak burada bazı sorular sormak gerekiyor. Hegemonik sanayi dalının açık olan önemini fazlaca abartmak Marksist teoriler açısından bir çeşit teknolojist-ekonomizme yönelmek olmaz mı? Başka bir deyişle metropol ülkeler ve onların en tepesindeki ülke (ABD) dünya kapitalist sisteminin yeniden-üretimini denetlemek için hegemonik sanayi dalını elinde tutmanın dışında başka araçlara gerek duymaz mı? Nora Şeni hegemonik sanayi dalını elde bulundurmanın dünya kapitalist sisteminin ekonomik düzeyini yeniden ve varolan hiyerarşi içinde üretme konusunda taşıdığı hayati önem konusunda yeterince aydınlatıcı veriler sunuyor. Bu yeniden-üretim elbette ekonomik olanla sınırlı kalmayacak ve Şeni'nin belirttiği gibi, örneğin bir tüketim-toplumu ve refah ötesi toplum ideolojileri de yeniden-üretilecekleridir. Gene Şeni'nin vurgulamak istediği gibi dünya ekonomisine farklı halkalarla eklemlenme tarzları ülke içinde farklı siyasi yönetimlere (görece demokratik veya faşizan) gerek duyuracaklardır. Ancak hegemonik sanayi dalının sistemin temel rasyonelleri açısından temel işlevini yerine getirebilmesi için daha birçok organizasyon ile etkileşimlere açık olması, onların yardımını alması ve ideolojik, politik düzeylere ait ve gene önemi sistemin yeniden-üretimine katkısı ölçüsünde hiyerarşik

olarak değişen bu organizasyonlar ile bütünleşmesi gerekecektir.

Bu farklı organizasyonlar açığa çıkarılır ve Şenl'nin modeline dahil edilirse sanırım model başına gelebilecek olan aşırı-basitleştirme ve teknolojist yorumlara kapanır ve böylece yazımın başlarında belirttiğim tarihî maddeciliğin, burjuva toplum bilimlerinin disiplinlerine yapay bir şekilde ayrılarak içinin boşaltılması olgusunun önüne geçilebilir. Gene böylece çeşitli toplumsal sınıf ve katmanlar arası egemenlik-kontrol ilişkilerini açığa çıkarmak kolaylaşır. Burada bir Marksist üstyapı-organizasyon-örgüt teorisinin önemi açığa çıkıyor. Öncüllerini Lenin'in ortaya koyduğu bu teori yardımcılığı ile çeşitli düzeylere ait olan ve bunların özgül kesişme yerlerinde bulunan çeşitli örgütlerin Marksist analizlerinin geliştirilmesi bizi kapitalist dünya sistemi içinde ve bununla etkileşerek olsa bile, sosyalist bir toplumsal formasyonun hipotetik olarak mümkün olduğu yargısına götürebilecektir. Hegemonik sanayi modelinde eksik ve geliştirilebilecek olan nedir sorusunu sormak beni kapitalist üretim tarzını daha yetkin bir şekilde analiz etmek için son derece özgün olan bu modelle eklemleşerek onu daha boyutlu hale getirmeye aday bir organizasyon teorisine gerek vardır yargısına götürdü. Böylece emperyalist dünya sistemi içinde bağımlı sanayileşme olgusunu gerçek boyutlarını açığa çıkarmayı amaçlayan bu model çok daha kullanışlı hale gelebilir. Son basamakta Marksist bir sosyalist örgütün teorik-pratiğinin yapılması galiba siyasi iktidarı ele geçirmek kadar çetin ve hattâ onunla eşanlamlı olacak!

VEDAT MİLOR

[1] Soyutlanıp demiyorum çünkü her türlü bilimsel pratik için temel olan bu eylem bizde nedense pejoratif (küçültücü) bir anlam kazandı.

[2] Örneğin Emmanuel'ci teoriler. Hemen belirteyim ki Çağlar Keyder'in Birikim Yayınlarından çıkan kitabı Emmanuel'den kavramlar almasına rağmen bu sorunsalın epey dışına çıkıyor ve Marksist kavramlaştırma yönünde önemli çabalar içeriyordu.

[3] Kurum yerine organizasyon diyorum çünkü benim kullandığım anlamda düzey veya yapılara üstyapı kurumları da denilebilir. Bu anlamda organizasyonlar kurum teriminin gündelik planda kullandığımız anlamına daha çok yaklaşıyor ve toplumsal üretim ilişkilerinin içlerinde somutlaştığı alanları belirliyor.

[4] Diferansiyel tarihî zaman kavramı kanımca Althusser'in Marksizme en önemli katkılarından biri. Bu konuda *Birikim*, Mayıs 1975, Sayı 3'de Murat Belge ve Althusser'in yazılarına bakılabilir.

[5] Bu üretici kaynaklar üretim araçları ile karıştırılmamalı. Gerçekte bu ikisi kapitalist üretim tarzında birbirlerine oldukça yaklaşırlar, ama örneğin bir feodal üretim tarzında kilisenin gücü temel üretim aracı toprağa sahip olmaktan çok günümüzde oldukça farklılaşmış olan ideolojik yeniden - üretim aygıtlarının tümünü bünyesinde tekelleştirmesinden ileri gelir.

[6] Organizasyonda cisimleşen elbette değişik toplumsal sınıflara ait çeşitli katmanlar olacaktır. Ancak belirli organizasyonların üyesi olma bireyde üretim ilişkileri içinde sahip olduğu konum bakımından ebartılarak çarpıtılmış bir kanı uyanmasına yardımcı olur. Ayrıca belirli organizasyonları analiz etmek örneğin bir burjuva sınıfı içinde çeşitli katmanları ve niteliksel farklılıkları saptamak açısından önemlidir.

[7] Bu durumun temel nedeni sınıf bilinci ile sosyalist bilincin farklı niteliklere sahip olması. Ayrıca R. Dahrendorf gibi burjuva toplum bilimcilerinden toplumsal sınıf çatışmasının yerine organizasyonlar içindeki çatışmayı geçirmesi oldukça anlamlı.

[8] Şenl'nin modelinde ayrı bir semi - periferi ülke statüsü analitik bir şekilde tanımlanmamıştır. Ancak model sanayi kolları arasında hiyerarşi anlayışını yerleştirmesinin yanısıra uluslararası işbölümünü, başka bir deyişle dünya ekonomik sistemini modelinin temel değişkeni olarak almasından ötürü sosyolog I. Wallerstein'in getirdiği bu kavramlaştırmaya oldukça yatkın.

BİRİKİM YAYINLARI
YERLİ ARAŞTIRMALAR DİZİSİ

— 1 —

Emperyalizm - Azgelişmişlik Ve Türkiye

ÇAĞLAR KEYDER

30.— Lira

(2. Baskı)

— 2 —

Emperyalist Sistemde «Kontrol Sanayii» Ve Ereğli Demir - Çelik

NORA ŞENİ

50.— Lira

— 3 —

Sendikacılık ve Siyaset

ALPASLAN IŞIKLI

125.— Lira

(3. Baskı)

Birikim Yayınları

BROŞÜR DİZİSİ: 1

Maraş'dan Sonra..?

- Türkiye toplumunun yaşadığı «geçiş bunalımı»nın bir analizi ve muhtemel siyasal gelişmeler...
- Düzen partileri AP - CHP
- MHP'ye karşı AP politikasının ipuçları
- Karar anında faşist hareket
- «Çorum-Erzurum-Gaziantep üçgeni»
- «Son koz»...
- Bunalım Karşısında Sosyalist Hareket
- Sosyalist Demokrasi Platformu...

BROŞÜR DİZİSİ: 2

Karolos Zahariadis / Yusuf Alp

Kıbrıs

- Londra Konferansı
- 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası
- 1955-1960 Dönemine Eleştirel Değinmeler
- 1963 Çatışmasında ABD ve İngiltere
- Çatışmanın Yaratıldığı Toplumsal Yapı
- 1964 Olayları
- Kıbrıs Sorunu, ABD Siyaseti ve Yunanistan
- Yunanistan'da «Albaylar Cuntası» ve Kıbrıs
- 1967 Bunalımı
- 1960-1970 Dönemine Eleştirel Değinmeler
- Türkiye'nin Müdahalesi
- SSCB'nin Tavrı
- «Barış Harekâtı» Sonrasında Sosyalistlerin Görevleri

BROŞÜR DİZİSİ: 3

ÜMİT KIVANÇ

Afrika Boynuzu'nda Ne Oldu

- Marksist Tarihi Gelişim Teorisi İçinde Devrim Kavramının Siyasal İçeriği
- SSSCB Dış Politikası Üzerine Notlar
- Yaityopya Nigusa Nagast Manguist
- El-Cumhuriyye-Es-Somaliyye-El-Demokradya
- Etyopya: «Marksist» Askeri Cunta «Devrim»i
- Ogaden Sorununun Tarihine Kısa Bir Bakış
- Ve Eritre
- Arap Gericiliğinin Eritre Kurtuluş Hareketiyle İlişkileri
- Reel Sosyalistlerin Eritre Kurtuluş Hareketiyle İlişkileri

Birikim

AYLIK
SOSYALİST KÜLTÜR
DERGİSİ

MEGHNAD DESAI
marksist iktisat teorisi
25. - Lira

1927 komünist tevkifatı
İst. Ağır Ceza Mahkemesindeki Duruşma
25. - Lira

LOUIS ALTHUSSER
ideoloji ve devletin ideolojik aygıtları
(Tükendi) 25. - Lira

LOUIS ALTHUSSER
john lewis'e cevap
25. - Lira

U. ALBRECHT - D. ERNST
P. LOCK - H. WULF
silahlanma ve azgelişmişlik
iran, hindistan, yunanistan/
türkiye : keskinleşen militarizm
65. - Lira

maraş'dan sonra
15. - Lira

ÜMİT KIVANÇ
afrika boynuzu'nda ne oldu?
etyopya - somali çatışması
eritre'deki mücadele
batı ve sovyet etkileri
30. - Lira

LOUIS ALTHUSSER
lenin ve felsefe
25. - Lira (Tükendi)

W. T. STACE
hegel üstüne
25. - Lira (Tükendi)

ÇAĞLAR KEYDER
emperyalizm - azgelişmişlik ve türkiye
2. Baskı 30. - Lira

R. MILIBAND - N. POULANTZAS
E. LACLAU
kapitalist devlet sorunu
20. - Lira (Tükendi)

NORA ŞENİ
emperyalist sistemde "kontrol sanayii" ve ereğli demir - çelik
50 - Lira

ALPASLAN IŞIKLI
sendikacılık ve siyaset
125. - Lira

K. ZAHARİADİS - Y. ALP
kıbrıs
25 - Lira

BİRİKİM YAYIMCILIK KOLL. ŞTİ.
P.K. 538 Sirkeci - İSTANBUL